T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

15. VE 20. YÜZYILLAR ARASI BURSA TEKKELERİNİN MEKAN VE CEPHE KURGUSU

CANER TAŞKIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı: YRD. DOÇ. DR. İSMET OSMANOĞLU

EDİRNE-2017

T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü onayı

Prof.Dr. Murat YURTCAN
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof.Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN
Anabilim Dalı Başkanı

Bu tez tarafımca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. İsmet OSMANOĞLU
Tez Danışmanı

Bu tez, tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından Mimarlık Anabilim Dalında bir Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri İmza

Prof.Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN

Prof.Dr. İlter BÜYÜKDIĞAN

Yrd.Doç.Dr. İsmet OSMANOĞLU

Tarih: 30/05/2017

Tarih: 30/05/2017

T.Ü. FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
DOĞRULUK BEYANI

İlgili tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını beyan ederim.

30/05/2017

Caner TAŞKIN

Yüksek Lisans Tezi
15. Ve 20. Yüzyıllar Arası Bursa Tekkelerinin Mekan Ve Cephe Kurgusu
T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

ÖZET

Bu çalışmada mevcut ya da günümüze ulaşamamış Bursa tekkelerinin tespiti ve envanterinin çıkartılması, bu tekkelerin mekan ve cephe kurgularının anlaşılmasına yönelik bilimsel nitelikte bir kaynak oluşturulması amaçlanmaktadır.

XV.-XX. yüzyıllar arasında Bursa'da inşa edildiği tespit edilen 66 tekkenin tarihsel süreçleri, mevcut durumları ve mimarisi incelenmiş, mekan ve cephe kurguları belirlenerek gruplama çalışması yapılmıştır. Beş bölümden oluşan tezin kurgulanması şu adımlar doğrultusunda olmuştur.

Birinci bölümde; çalışmanın amacı, önemi, kapsamı ve yöntemi vurgulanmaktadır.

İkinci bölümde; Anadolu ve Bursa'da tarikat kültürü, Bursa tekke yapılarının işlevi, yönetimi, kurumsal işleyişi ve ekonomik durumu, tekkelerin bağlı olduğu tarikatlar ve dönemsel değişimleri üzerinde durulmuş, Bursa'nın tarihsel ve kentsel gelişiminde tekke yapılarının önemi incelenmiş.

Üçüncü bölümde; XV.-XX. yüzyıllar arasında Bursa'da inşa edilen tekkeler günümüze ulaşabilmiş tekkeler, günümüzde yıkılmış ancak arsası ve haziresi mevcut olan tekkeler ve ismi belirlenebilen, yeri bilinmeyen kayıp tekkeler olarak üç gruba ayrılmıştır. Yapılan gruplama içerisinde tekke yapıları, tarihsel ve mimari olarak geçirdiği aşamalar, mevcut durumları, mimari programları, mekan ve cephe özellikleri, yapım tekniği, yapı elemanları, malzeme ve süsleme bakımından tek tek ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde; Bursa tekke yapılarını oluşturan ana ve yardımcı birimlerin, servis mekanlarının ve tekkeyi oluşturan diğer birimlerin mimari analizi yapılmış bu birimler arasındaki fonksiyonel ilişkiler incelenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar ışığında tekkelerin mekan ve cephe kurguları belirlenmiştir.

Beşinci bölüm ise sonuçlar ve değerlendirmeleri kapsamaktadır.

Yıl : 2017
Sayfa Sayısı : 299
Anahtar Kelimeler : Bursa, mekan ve cephe kurgusu, tekke, tarikat, tasavvuf

Master's Thesis
"Space And Facade Fiction Of Dervish Lodges In Bursa From The 15th To The 20th Centuries"
Trakya University Institute of Natural Sciences
Department of Architecture

ABSTRACT

The objective of this study is to specify and take inventory of dervish lodges in Bursa that are currently available or have not reached today, to create scientific resource towards understanding of the space and facade fiction of these dervish lodges.

Historical process, available conditions and architectural of 66 dervish lodges determined to be constructed in Bursa between XV.-XX. centuries have been examined and categorizing has been made by specifying the space and facade fiction. The establishment of thesis has been created with five sections.

First chapter emphasizes the objective, importance, scope and method of the study.

Second chapter emphasizes the Anatolian and Bursa sect culture, function, management and corporate operation and economical status of the dervish lodges in Bursa, sects of the dervish lodges and periodical changes and examines the importance of dervish lodges, for historical and urban development of Bursa.

In the third chapter; the dervish lodges constructed in Bursa between XV. - XX. have been categorized into three sections such as dervish lodges reached today, dervish lodges with limited information of which land or burial area reserved for special people especially in mosques or Sufi lodges is available and lost lodges of which land are not known. Structures of dervish lodges, historical and architectural phases, current situations, architectural programs, space and facade features, construction practice, construction elements, material and ornament within the categorization have been handled one by one.

In the fourth chapter; architectural analysis of the main and ancillary units that form the dervish lodges in Bursa structure and service spaces and other units that form

the dervish lodges has been conducted and functional relations between these units have been examined. In the light of the results, space and facade fiction of the dervish lodges have been specified.

Fifth chapter covers the results and evaluations.

Year : 2017
Number of Pages : 299
Keywords : Bursa, space and facade fiction, Dervish lodge, sect, islamic sufism

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar başkentlik yapan ve bir çok mimari esere sahip olan Bursa'ya ait eserlerin gerektiği ölçüde anlaşılması ve korunmasıyla mimari deformasyondan korunabilir, kültürümüzün ve özgün mimarimizin gelecek nesillere ulaşmasına hizmet edebiliriz.

Bursa'da pek çok tekke inşa edildiği arşiv kayıtlarıyla bilinmektedir. Tekkelerin kapatılmasından sonra bu yapıların büyük bir kısmı boş birer eski eser haline gelmiş, bir kısmı işlev değiştirerek mescit, türbe, konut…vb. olarak kullanılmaya başlanmış ya da yıkılmış ve ortadan kalkmıştır.

Kültürel açıdan oldukça zengin dokümanlara sahip Bursa tekkeleri hakkında mimari bilgi ve araştırma kısıtlıdır. Bu çalışma bilimsel nitelikte kaynak oluşturmak amacıyla daha çok rölöve ve arşiv çizimleriyle hazırlanmıştır. Daha çok birincil kaynakların kullanıldığı çalışmada XV.-XX. yüzyıllar arasında Bursa'da inşa edilen tekkelerin mevcut durumları, tarihçesi, mimarisi incelenmiş, mekan ve cephe kurguları belirlenmiştir.

Bu çalışmanın her aşamasına yön veren, değerli görüşlerini, bilgi, belge, ve kaynaklarını benden esirgemeyen danışman hocam sayın Yrd. Doç. Dr. İsmet OSMANOĞLU'na vermiş olduğu emek ve göstermiş olduğu sabrından dolayı saygılarımı sunar, teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Mimar Caner TAŞKIN

2017

İÇİNDEKİLER Sayfa No

ÖZET i
ABSTRACT iii
ÖNSÖZ v
İÇİNDEKİLER vi
SİMGELER DİZİNİ x
TABLO LİSTESİ xi
ŞEKİL LİSTESİ xii

BÖLÜM 1. GİRİŞ 1
1.1. Araştırmanın Amacı 2
1.2. Araştırmanın Kapsamı Ve Gerekçesi 3
1.3. Materyal Ve Metot 4

BÖLÜM 2. BURSA'DA TARİKATLAR VE TEKKELER 6
2.1. Tarikatların Ortaya Çıkışı Ve Anadolu'da Tarikat Kültürü 6
2.2. Bursa'da Tarikat Kültürü Ve Tekkeler 9
2.2.1. Tekke Yapılarının İşlevi, Yönetimi, İşleyiş Ve Ekonomik Durumu 15
2.2.2. Bursa Tekkelerinin Bağlı Oldukları Tarikatlar 18
2.3. Tekkelerin Bursa'nın Tarihsel Ve Kentsel Gelişimine Etkisi 29
2.3.1. Bursa'da Tekkelerin Mahallelere Göre Dağılımı 32

BÖLÜM 3. BURSA TEKKELERİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ (15 yy.-20 yy.) 38
3.1. Bursa Tekkelerinin Günümüzdeki Durumu Ve Mimarisi 38
3.1.1. Günümüze Ulaşabilmiş Tekkeler 39
3.1.1.1. Abdal Mehmed Tekkesi 39

3.1.1.2. Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi 43
3.1.1.3. Akbıyık Sultan Tekkesi 46
3.1.1.4. Başçı İbrahim Tekkesi 48
3.1.1.5. Bedreddin Pars Bey Tekkesi 52
3.1.1.6. Düstürhan Tekkesi 55
3.1.1.7. Ebu İshak Kâzeruni Tekkesi 56
3.1.1.8. Emir Buhari Tekkesi 59
3.1.1.9. Geyikli Baba Tekkesi 64
3.1.1.10. Hacı Sevinç Tekkesi 69
3.1.1.11. Karakadi Tekkesi 70
3.1.1.12. Mecnun Dede Tekkesi 74
3.1.1.13. Seyyid Nasır Tekkesi 76
3.1.1.14. Seyyid Usûl Tekkesi 78
3.1.1.15. Somuncu Baba Tekkesi 84
3.1.1.16. Umur Bey Tekkesi 87
3.1.1.17. Veli Şemseddin Tekkesi 91
3.1.1.18. Zeyniyye Tekkesi 92
3.1.1.19. Bahri Dede Tekkesi 97
3.1.1.20. Büdelâ Bey Tekkesi 99
3.1.1.21. Hindiler Tekkesi 101
3.1.1.22. Karabaş-ı Veli Tekkesi 104
3.1.1.23. Nakkaş Ali Tekkesi 109
3.1.1.24. Nasuhi Tekkesi 111
3.1.1.25. Üftâde Tekkesi 115
3.1.1.26. Açıkbaş Mahmud Efendi Tekkesi 120
3.1.1.27. Enârî Tekkesi 122
3.1.1.28. Hüsameddin Tekke 124
3.1.1.29. Selâmi Efendi Tekkesi 128
3.1.1.30. Üçkozlar Tekkesi 132
3.1.1.31. Zağferanlık Tekkesi 135
3.1.1.32. Cizyedarzâde Tekkesi 137
3.1.1.33. Eminiyye Tekkesi 141

3.1.1.34. İsmail Hakkı Tekkesi 143
3.1.1.35. İsmail Rumi Tekkesi 148
3.1.1.36. Numaniye Tekkesi 151
3.1.1.37. Şabani Tekke 154
3.1.2. Günümüzde Yıkılmış Ancak Arsası Ve Haziresi
Mevcut Olan Tekkeler 158
3.1.2.1. Abdal Murad Tekkesi 159
3.1.2.2. Ahmet İlahi Tekkesi 160
3.1.2.3. Baba Zakir Tekkesi 162
3.1.2.4. Karaca Muhyiddin Tekkesi 164
3.1.2.5. Müştemilzade Tekkesi 164
3.1.2.6. Abdülmümin Tekkesi 165
3.1.2.7. Ali Mest Edhemi Tekkesi 166
3.1.2.8. Kasım Subaşı Tekkesi 167
3.1.2.9. Özbekler Tekkesi 168
3.1.2.10. Ramazan Baba Tekkesi 169
3.1.2.11. Sa'di Tekkesi 172
3.1.2.12. Hasan Efendi Tekkesi 173
3.1.2.13. Ahmed-i Gazzi Tekkesi 175
3.1.2.14. Çarşamba Tekkesi 177
3.1.2.15. Eşrefzâde Tekkesi 178
3.1.2.16. Kasap Cömert Tekkesi 181
3.1.2.17. Mevlevihane 182
3.1.2.18. Mısri Tekkesi 189
3.1.2.19. Abdulah Münzevi Tekkesi 191
3.1.2.20. Kaygulu Tekkesi 195
3.1.2.21. Seyyid Baba Tekkesi 197
3.1.2.22. Yunus Emre Tekkesi 199
3.1.2.23. Ahmed Baba Tekkesi 201
3.1.2.24. Ali Rıza Efendi Tekkesi 202
3.1.2.25. Hamidiyye Tekkesi 203
3.1.3. İsmi Belirlenebilen, Yeri Bilinmeyen Kayıp Tekkeler 204

3.1.3.1. Eyyüb Efendi Tekkesi 205
3.1.3.2. Gâr-ı Aşıkan Tekkesi 206
3.1.3.3. Gül Baba Tekkesi 207
3.1.3.4. Miskinler Tekkesi 208

BÖLÜM 4. BURSA TEKKELERİNİN MİMARİ ANALİZİ, MEKAN VE CEPHE KURGULARI 210
4.1. Bursa Tekke Yapılarını Oluşturan Birimlerin Mimari Analizi 212
4.1.1. Ana Mimari Öğeler 213
4.1.1.1. Tevhidhane 214
4.1.1.2. Türbe Ve Hazire 218
4.1.1.3. Meşrutahane 220
4.1.2. Yardımcı Mimari Öğeler 222
4.1.3. Servis Mekanları Ve Diğer Birimler 224
4.2. Bursa Tekke Yapılarında Fonksiyonel İlişkiler 225
4.2.1. Tevhidhane-Meşrutahane İlişkisi 227
4.2.2. Tevhidhane-Türbe İlişkisi 230
4.2.3. Tevhidhane-Yardımcı Mekanlar İlişkisi 231
4.3. Bursa Tekkelerinde Mekan Kurgusu 233
4.4. Bursa Tekkelerinde Cephe Kurgusu 240
4.5. Bursa Tekkelerinde Süsleme Özellikleri 243
4.6. Bursa Tekkelerinde Malzeme Kullanımı Ve Yapım Teknikleri 244
4.7. Bölüm Değerlendirmesi 246

BÖLÜM 5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME 249

EKLER 257
EK-A. 15. ve 20. Yüzyıllar Arası Bursa Tekkelerinin Alfabetik Listesi 257
KAYNAKLAR 262
ÖZGEÇMİŞ 277

SİMGELER DİZİNİ

BEEK	:	Bursa Yazma Ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi
Bkz.	:	Bakınız
BMA	:	Bursa Müze Arşivi
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BR	:	Bursa Rehberi
BS	:	Bursa Şerriye Sicilleri
BUK.	:	Bursa Kütüğü
BVBMA	:	Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi
çev.	:	Çeviren/Çevirenler
DBİSTA	:	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
EÇS	:	Evliya Çelebi Seyahatnamesi
Edt.	:	Editör
Fak.	:	Fakülte
H. / M.	:	Hicri / Miladi
haz.	:	Hazırlayan
ö.	:	Ölüm tarihi
Sad.	:	Sadeleştiren
TDVİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK.	:	Türk Tarih Kurumu
T.Ü.	:	Trakya Üniversitesi
vb.	:	Ve benzeri
VD.	:	Vakıflar Dergisi
YŞ	:	Yadigâr-ı Şems, Mehmet Şemseddin Efendi
yy.	:	Yüzyıl

TABLO LİSTESİ

Tablo Adı	Tablo Açıklaması	Sayfa No
Tablo 2.1	Anadolu dışında kurulup Anadolu'ya gelen tarikatlar	9
Tablo 2.2	Anadolu'da kurulan tarikatlar	9
Tablo 2.3	Bursa tekkelerinin Evliya Çelebi Seyahatname'si (EÇS), Bursa Rehberi (BR) ve Bursa Kütüğüne (BUK) göre sayısı ve bağlı olduğu tarikatlar	14
Tablo 2.4	15. ve 20. yüzyıllar arası Bursa tekkelerinin isimleri, mensup olduğu tarikatlar, bulunduğu mahalle/semt ve zikir günü, mevcut durumu	22
Tablo 4.1	Bursa tekkelerinde mekan kurgusu gruplama çalışması	238

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil Adı	Şekil Açıklaması	Sayfa No
Şekil 2.1.	Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre Bursa tekkelerinin tarikatlara göre dağılımı 17. yy.	14
Şekil 2.2.	1920 yılında İstanbul'da basılan Bursa Rehberi adlı esere göre Bursa tekkelerinin tarikatlara göre dağılım	14
Şekil 2.3.	Tekkeler kapatıldan önce 1925 yılında Bursa Kütüğü'ne Bursa tekkelerinin tarikatlara göre dağılımı	15
Şekil 2.4.	19 yüzyıl Bursa ve çevresi haritası	30
Şekil 2.5.	Vali Ahmed Vefik Paşa döneminde yeni açılan yollar	31
Şekil 2.6.	Bursa Mahalleleri, Albert Gabriel 1958	34
Şekil 2.7.	Bursa Tekkelerinin kent dokusundaki dağılımı	37
Şekil 3.1.	Abdal Mehmet Tekkesi kat planı, Demirtaşpaşa Mh./Bursa, 15.yy., Kadiriyye	41
Şekil 3.2.	Abdal Mehmed Tekkesi'nin mevcut durumunu gösteren panoramik fotoğraf	43
Şekil 3.3.	Abdal Mehmed Türbesi	43
Şekil 3.4.	Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi planı, Ahmet Paşa Mh../Bursa, 15.yy., Halvetiyye	44
Şekil 3.5.	Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi camiye dönüştürülen tevhidhanesi	45
Şekil 3.6.	Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi camiye dönüştürülen tevhidhanesinin girişi	45
Şekil 3.7.	Akbıyık Sultan Tekkesi vaziyet planı şeması	47
Şekil 3.8.	Akbıyık Sultan Tekkesi planı, Nalbantoğlu Mh./Bursa, 15.yy., Bayramîyye	47
Şekil 3.9.	Akbıyık Sultan Tekkesi haziresi	48
Şekil 3.10.	Akbıyık Sultan Camii	48
Şekil 3.11.	Akbıyık Sultan Tekkesi türbesi	48
Şekil 3.12.	Başçı İbrahim Tekkesi tevhidhane planı, Maksem Mh./Bursa, 15.yy., Nakşibendiyye	50
Şekil 3.13.	Başçı İbrahim Tekkesi camiye çevrilmiş tevhidhane cephesi	52
Şekil 3.14.	Başçı İbrahim Tekkesi hamamı	52
Şekil 3.15.	Bedreddin Pars Bey Tekkesi tevhidhane planı, Şehreküstü Mh./Bursa, 15.yy., Nakşibendiyye.	54
Şekil 3.16.	Bedreddin Pars Bey Tekkesi mekan kurgusu şeması, Restitüsyon denemesi.	54
Şekil 3.17.	Bedreddin Pars Bey Trübesi'nin yapılmış restorasyondan sonraki hali.	54
Şekil 3.18.	Bedreddin Pars Bey Tekkesinin tevhidhanesinin yerine yapılan betonarme cami.	54

Şekil Adı	Şekil Açıklaması	Sayfa No
Şekil 3.19.	Düstürhan Tekkesi'nde tevhidhane olarak kullanılan Düstürhan Cami planı, Pınarbaşı Mh../Bursa, Halvetiyye	56
Şekil 3.20.	Düstürhan Tekkesi'nde tevhidhane olarak kullanılan Düstürhan Cami	56
Şekil 3.21.	Ebu İshak Kâzeruni Tekkesi planı, Ebu İshak Mh./Bursa, 15.yy., Kâzeruniyye	58
Şekil 3.22.	Ebu İshak Kâzeruni Tekkesi mekan şeması, Restitüsyon denemesi ..	58
Şekil 3.23.	Ebu İshak Kâzeruni Tekkesi tevhidhanesi.	59
Şekil 3.24.	Ebu İshak Kâzeruni Tekkesi türbesi.	59
Şekil 3.25.	Emir Buhari Tekkesi vaziyet planı şeması	61
Şekil 3.26.	Emir Buhari Tekkesi haremi zemin kat planı, Emirsultan Mh. / Bursa, 15. yy., Kübreviyye, Celvetiyye, Nakşibendiyye.	63
Şekil 3.27.	Emir Buhari Tekkesi haremi birinci kat planı, Emirsultan Mh. / Bursa, 15. yy., Kübreviyye, Celvetiyye, Nakşibendiyye.	63
Şekil 3.28.	Emir Buhari Tekkesi haremi ön cephesi.	63
Şekil 3.29.	Emir Buhari Tekkesi haremi	63
Şekil 3.30.	Emir Buhari Tekkesi haremi iç mekan.	64
Şekil 3.31.	Emir Buhari Tekkesi haremi açık koridoru.	64
Şekil 3.32.	Emir Buhari Tekkesi tavan süslemesi	64
Şekil 3.33.	Emir Sultan Tekkesi ilk okul olarak kullanılırken.	64
Şekil 3.34.	Emir Sultan Tekkesi hareminin yıkılmadan önceki harabe hali.	64
Şekil 3.35.	Geyikli Baba Tekkesi zemin kat planı, Gürsu/Bursa, 15. yy., Bektaşiyye.	67
Şekil 3.36.	Geyikli Baba Tekkesi tevhidhanesi.	68
Şekil 3.37.	Geyikli Baba Tekkesi türbesi.	68
Şekil 3.38.	Hacı Sevinç Tekkesi tevhidhanesi kat planı, Tahtakale Mh./ Bursa, 15. yy., Halvetiyye.	70
Şekil 3.39.	Üstte Hacı Sevinç Tekkesi tevhidhanesi giriş cephesi, altta haziresi	70
Şekil 3.40.	Karakadi Tekkesi planı, Alacamescit Mh../Bursa, 15.yy., Halvetiyye, Kadiriyye, Celvetiyye.	72
Şekil 3.41.	Karakadi Tekkesi tevhidhane olarak kullanılan cami.	73
Şekil 3.42.	Karakadi Tekkesi tevhidhane olarak kullanılan cami.	73
Şekil 3.43.	Mecnun Dede Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Tahtakale Mh./Bursa, 15.yy.	75
Şekil 3.44.	Mecnun Dede tevhidhane olarak kullanılan cami.	76
Şekil 3.45.	Mecnun Dede Tekkesi'nin haziresinin günümüzdeki durumu.	76
Şekil 3.46.	Seyyid Nasır Tekkesi vaziyet planı şeması, Restitüsyon denemesi.	78
Şekil 3.47.	Seyyid Usul Tekkesi vaziyet planı.	80
Şekil 3.48.	Seyyid Usul Tekkesi zemin kat planı, Kuruçeşme Mahallesi/ Altıparmak, 15. yy., Sadiyye,Kadiriyye,Celvetiyye.	81
Şekil 3.49.	Seyyid Usul Tekkesi birinci kat planı, Kuruçeşme Mahallesi/ Altıparmak, 15. yy., Sadiyye,Kadiriyye,Celvetiyye.	81

Şekil Adı	Şekil Açıklaması	Sayfa No
Şekil 3.50.	Seyyid Usul Tekkesi tarihsel fotoğrafı	83
Şekil 3.51.	Seyyid Usul Tekkesi	83
Şekil 3.52.	Seyyid Usul Tekkesi 2008 yılı restorasyonu öncesi harem binasının son hali	83
Şekil 3.53.	Seyyid Usul Tekkesi 2008 yılı restorasyondan sonrak hali	83
Şekil 3.54.	Seyyid Usul Tekkesi restorasyon sonrası toplantı salonu olarak kullanılan tevhdinhane.	83
Şekil 3.55.	Seyyid Usul Tekkesi restorasyon sonrası hali olarak kullanılan tevhdinhane.	83
Şekil 3.56.	Somuncu Baba Tekkesi vaziyet planı şeması.	
Şekil 3.57.	Somuncu Baba Tekkesi zemin kat planı, Molla Fenari Mh./ Bursa, 15. yy.	86
Şekil 3.58.	Somuncu Baba Tekkesi birinci kat planı, Molla Fenari Mh./ Bursa, 15. yy.	86
Şekil 3.59.	Somuncu Baba Tekkesi ikinci kat planı, Molla Fenari Mh./ Bursa, 15. yy.	86
Şekil 3.60.	Somuncu Baba Tekkesi Restorasyon öncesi durumu.	87
Şekil 3.61.	Somuncu Baba Tekkesi restorasyon aşaması mevcut durumu.	87
Şekil 3.62.	Somuncu Baba çilehanesi.	87
Şekil 3.63.	Somuncu Baba fırını.	87
Şekil 3.64.	Umur Bey Tekkesi vaziyet planı	89
Şekil 3.65.	Umur Bey Tekkesi kat planı, Umur Bey Mh./Bursa, 15. yy.	89
Şekil 3.66.	Umur Bey Türbesi.	90
Şekil 3.67.	Umur Bey Tekkesinin cami olarak kullanılan tevhidhanesi.	90
Şekil 3.68.	Umur Bey Tekkesi'nin cami olarak kullanılan tevhidhanesinin restorasyon aşamasındaki durumu.	90
Şekil 3.69.	Umur Bey Tekkesi'nin hazire ve türbesi.	90
Şekil 3.70.	Veli Şemseddin Tekkesi kat planı, Maksem Mh./Bursa.	92
Şekil 3.71.	Veli Şemseddin Tekkesinin günümüzde cami olarak kullanılan tevhidhanesi.	92
Şekil 3.72.	Zeyniler Tekkesi vaziyet planı.	94
Şekil 3.73.	Zeyniler Tekkesi, Solda Tevhidhane (Cami) planı, Sağda Türbe planı Umur Emir Sultan Mh./Bursa, 15. yy.	95
Şekil 3.74.	Zeyniler Tekkesi'sinin tevhidhanesi ve Molla Hayali'nin açık türbesinin 1957 onarımından önceki hali.	96
Şekil 3.75.	Zeyniler Tekkesi'sinin tevhidhanesi ve Molla Hayali'nin açık türbesinin mevcut durumu.	96
Şekil 3.76.	Zeyniler Tekkesi tevhidhanesi (Cami).	96
Şekil 3.77.	Zeyniler Tekkesi banisinin türbesi.	96
Şekil 3.78.	Bahri Dede Tekkesi tevhidhane ve harem planı, Muradiye Mh./ Bursa, Halvetiyye, 16. yy.	98
Şekil 3.79.	Bahri Dede Tekkesi'nin yıkılan haremi.	99
Şekil 3.80.	Bahri Dede Tekkesi'nin 2007 restorasyonundan sonra son cemaat mahalli eklenen tevhidhanesi.	99
Şekil 3.81.	Büdelâ Bey Tekkesi selamlık ve tevhidhane planı, Kocanaib Mh./ Bursa, Halvetiyye, Rifaiyye, Bektaşiyye, Nakşibendiyye, 16. yy.	101

Şekil Adı	Şekil Açıklaması	Sayfa No
Şekil 3.82.	Hindiler Tekkesi, Pınarbaşı Mh./Bursa, Kadiriyye, Sadiyye, 16. yy.	103
Şekil 3.83.	Hindiler Tekkesi'nden günümüze ulaşabilen tevhidhanesi Bayram Yeri Caddesi'nden cephesi.	104
Şekil 3.84.	Hindiler Tekkesi'nden günümüze ulaşabilen tevhidhanesinin ön cephesi.	104
Şekil 3.85.	Karabaş-ı Veli Tekkesi vaziyet planı, İbrahimpaşa Mh./ Bursa, 16. yy. Halvetiyye, Kadiriyye.	106
Şekil 3.86.	Karabaş-ı Veli Tekkesi, Tevhidhane ve selamlık zemin kat planı, İbrahimpaşa Mh./Bursa, 16. yy. Halvetiyye, Kadiriyye.	106
Şekil 3.87.	Karabaş-ı Veli Tekkesi, Tevhidhane ve selamlık ön cephesi.	108
Şekil 3.88.	Karabaş-ı Veli Tekkesi, Tevhidhane ve selamlık.	108
Şekil 3.89.	Karabaş-ı Veli Tekkesi, kısmen rekonstrüksiyonu yapılmış haremi.	108
Şekil 3.90.	Karabaş-ı Veli Tekkesi, Tevhidhane iç mekanı.	108
Şekil 3.91.	Karabaş-ı Veli Tekkesi, Tevhidhane kubbesi.	108
Şekil 3.92.	Nakkaş Ali Tekkesi, Tevhidhane ve selamlık zemin kat planı, Osmangazi Mh./Bursa, 16. yy., Nakşibendiyye.	110
Şekil 3.93.	Nakkaş Ali Tekkesi, Tevhidhanesi.	111
Şekil 3.94.	Nakkaş Ali Tekkesi, Tevhidhanesi iç mekanı.	111
Şekil 3.95.	Nakkaş Ali Tekkesi, Tevhidhane yan cephesi.	111
Şekil 3.96.	Nakkaş Ali Tekkesi haziresi.	111
Şekil 3.97.	Nasuhi Tekkesi, Tevhidhane olarak kullanılan Alâaddin Paşa Cami'nin planı.	113
Şekil 3.98.	Nasuhi Tekkesi, solda tevhidhane olarak kullanılan Alâaddin Paşa Cami sağda son cemaat mahalli cephesi.	114
Şekil 3.99.	Üftâde Tekkesi zemin kat planı, Molla Fenari Mh./Bursa, 16.yy., Celvetiyye.	116
Şekil 3.100.	Üftâde Tekkesi birinci kat planı, Molla Fenari Mh./Bursa, 16.yy., Celvetiyye.	117
Şekil 3.101.	Üftade Tekkesi restorasyon sonrası.	119
Şekil 3.102.	Üftade Tekkesi restorasyon sonrası.	119
Şekil 3.103.	Üftade Tekkesi restorasyon sonrası arka bahçe girişi.	119
Şekil 3.104.	Üftade Tekkesi semahanesi.	119
Şekil 3.105.	Üftâde Tekkesi çilehanesi.	119
Şekil 3.106.	Üftâde Tekkesi harem koridoru.	119
Şekil 3.107.	Üftâde Tekkesi kubbeli oda	119
Şekil 3.108.	Açıkbaş Mahmud Efendi Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Tayakadın Mh./Bursa, 15.yy., Nakşibendiyye.	122
Şekil 3.109.	Açıkbaş Mahmud Efendi Tekkesi (Tayakadın Camii) tevhidhanesi	122
Şekil 3.110.	Açıkbaş Mahmud Efendi Tekkesi (Tayakadın Camii) tevhidhanesinin çevre düzenlemesine yıkım çalışmaları sonucu	122
Şekil 3.111.	Enârî Tekkesi plan şeması, Doğan Bey Mh./Bursa, 17.yy., Halvetiyye, Mısriyye.	124
Şekil 3.112.	Enârî Tekkesi tevhidhane olarak kullanılan cami.	124

Şekil Adı	Şekil Açıklaması	Sayfa No
Şekil 3.113.	Hüsameddin Tekke vaziyet planı.	127
Şekil 3.114.	Hüsameddin Tekke zemin kat planı.	127
Şekil 3.115.	Hüsameddin Tekke tevhidhane planı.	127
Şekil 3.116.	Hüsameddin Tekke çilehane planı.	127
Şekil 3.117.	Hüsameddin Tekke türbe ve tevhidhane	127
Şekil 3.118.	Hüsameddin Tekke tevhidhane ön cephesi.	127
Şekil 3.119.	Hüsameddin Tekke tevhidhane girişi.	127
Şekil 3.120.	Hüsameddin Tekke onarımdan önce, 1972.	128
Şekil 3.121.	Hüsameddin Tekke onarımdan sonra.	128
Şekil 3.122.	Selâmi Efendi Tekkesi vaziyet plan	130
Şekil 3.123.	Selâmi Efendi Tekkesi tevhidhane, selamlık ve harem zemin kat planları, Yeşil Mh./Bursa, 17.yy., Celvetiyye.	130
Şekil 3.124.	Selâmi Efendi Tekkesi tevhidhanesi yıkılmadan önce	132
Şekil 3.125.	Selâmi Efendi Tekkesi tevhidhanesi ve avlusu	132
Şekil 3.126.	Selâmi Efendi Tekkesi tevhidhanesi mevcut durumu.	132
Şekil 3.127.	Selâmi Efendi Tekkesi haziresimevcut durumu	132
Şekil 3.128.	Üçkozlar Tekkesi vaziyet planı şeması	134
Şekil 3.129.	Üçkozlar Tekkesi türbe planı, Molla Fenari Mh./Bursa.	134
Şekil 3.130.	Üçkozlar Tekkesi türbesi ve haziresi.	134
Şekil 3.131.	Üçkozlar Tekkesi türbesi.	134
Şekil 3.132.	Üçkozlar Tekkesi minaresi.	134
Şekil 3.133.	Zağferanlık Tekkesi tevhidhane ve türbe planı, Reyhan Mh./ Bursa, 17. yy.	136
Şekil 3.134.	Zağferanlık Tekkesi restorasyondan sonraki durumu	137
Şekil 3.135.	Cizyedarzâde Tekkesi tarihsel vaziyet planı	139
Şekil 3.136.	Cizyedarzâde Tekkesi hava fotoğrafı	139
Şekil 3.137.	Cizyedarzâde Tekkesi tevhidhane, kütüphane ve harem zemin kat planları, Kavaklı Mh./Bursa, 18.yy., Nakşibendiyye.	139
Şekil 3.138.	Cizyedarzâde Tekkesi restorasyondan önceki hali tevhidhane ve kütüphanesi	140
Şekil 3.139.	Cizyedarzâde Tekkesi restorasyondan sonra tevhidhane ve kütüphanesi	140
Şekil 3.140.	Cizyedarzâde Tekkesi restorasyondan sonra	141
Şekil 3.141.	Cizyedarzâde Tekkesi restorasyondan sonra tevhidhane	141
Şekil 3.142.	Eminiyye Tekkesi tevhidhane, çilehane ve türbe planı, AliPaşa Mh./Bursa, 17.yy., Nakşibendiyye.	143
Şekil 3.143.	Eminiyye Tekkesi tarafından üstte tevhidhane olarak kullanılan cami ve altta tekkenin banisinin türbesi.	143
Şekil 3.144.	İsmail Hakkı Tekkesi vaziyet planı	145
Şekil 3.145.	İsmail Hakkı Tekkesi tevhidhane kat planı, Tuzpazarı Mh./Bursa, 18. yy.	146
Şekil 3.146.	İsmail Hakkı Tekkesi zemin kat planı, Tuzpazarı Mh./ Bursa, 18. yy.	146
Şekil 3.147.	İsmail Hakkı Tekkesi'nin yıkılıp B.A yapı inşa edilmeden önceki hali.	147
Şekil 3.148.	İsmail Hakkı Tekkesi'nin mevcut durumu	147

Şekil Adı	Şekil Açıklaması	Sayfa No
Şekil 3.149.	İsmail Hakkı Tekkesi mevcut durumu.	148
Şekil 3.150.	İsmail Hakkı Tekkesi haziresi ve İsmail Hakkı türbesi.	148
Şekil 3.151.	İsmail Rumi Tekkesi zemin kat planı, Ali Paşa Mh./ Bursa, 19.yy., Sadiyye Rifaiyye, Kadiriyye, Şabaniyye	150
Şekil 3.152.	İsmail Rumi Tekkesi harabe haldeyken.	150
Şekil 3.153.	İsmail Rumi Tekkesi mevcut durumu.	150
Şekil 3.154.	Numaniye Tekkesi haremi kat planı (Zemin Kat), Çatalfırın Mh./ Bursa, 18.yy., Kadiriyye.	153
Şekil 3.155.	Numaniye Tekkesi tevhidhane kat planları (Birinci Kat), Çatalfırın Mh./Bursa, 18.yy., Kadiriyye.	153
Şekil 3.156.	Numaniye Tekkesi selamlığı.	154
Şekil 3.157.	Numaniye Tekkesi haremi cephe sisteminin orjinal hali.	154
Şekil 3.158.	Numaniye Tekkesi tevhidhane ve harem binası.	154
Şekil 3.159.	Numaniye Tekkesi yapıya sonradan eklenen birimler.	154
Şekil 3.160.	Numaniye Tekkesi selamlık arka cephesi ve bakımsız bahçe duvarları.	154
Şekil 3.161.	Şabani Tekke vaziyet planı.	156
Şekil 3.162.	Şabani Tekke zemin kat planı, Yeşil Mh./Bursa, 19.yy., Halvetiyye, Şabaniyye.	157
Şekil 3.163.	Şabani Tekke birinci kat planı, Yeşil Mh./Bursa, 19.yy., Halvetiyye, Şabaniyye.	157
Şekil 3.164.	Şabani Tekke restorasyondan önce.	158
Şekil 3.165.	Şabani Tekke restorasyondan önce.	158
Şekil 3.166.	Şabani Tekke restorasyondan sonra	158
Şekil 3.167.	Ahmet İlahi Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Kükürtlü Mh./Bursa, 15.yy.	162
Şekil 3.168.	Ahmet İlahi Tekkesi üstte kaybolan hazireden çekirge manzarası, altta Süleyman Çelebi Türbesi	162
Şekil 3.169.	Ramazan Baba Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Piremir Mh./Bursa, 16.yy.	171
Şekil 3.170.	Hasan Efendi Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Meydancık Mh./Bursa, 16.yy.	172
Şekil 3.171.	Ahmed-i Gazzi Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Molla Gürhani Mh./Bursa, 17.yy.	177
Şekil 3.172.	Eşrefzâde Tekkesi tevhidhane, selamlık ve harem zemin kat planı, İncirli Mh. /Bursa, 17. yy., Kadiriyye/Eşrefiyye.	180
Şekil 3.173.	Eşrefzâde Tekkesi haziresi bakımsız bir haldeydek	181
Şekil 3.174.	Eşrefzâde Tekkesi haziresi günümüzdeki durumu.	181
Şekil 3.175.	Bursa Mevlevihanesi vaziyet planları, Solda 1953'den önce, Sağda 1953'den sonra.	184
Şekil 3.176.	Bursa Mevlevihanesi, Suphi Bey ile Erkan-ı Harbiyye-i ve Mühendishane-i Berri-i Humayun'un H.1278/M.1861-62 tarihli haritası.	185
Şekil 3.177.	Bursa Mevlevihanesi vaziyet planı	186
Şekil 3.178.	Bursa Mevlevihanesi mevlevihane kat planı, Pınarbaşı/Bursa, 1615, Mevleviyye	187

Şekil Adı	Şekil Açıklaması	Sayfa No
Şekil 3.179.	Bursa Mevlevihanesi Türbe, Matbah-ı Şerif, Meydanı-ı Şerif kat planı.	187
Şekil 3.180.	Bursa Mevlevihanesi harem ve selamlık zemin kat planı.	187
Şekil 3.181.	Bursa Mevlevihanesi harem ve selamlık birinci kat planı.	187
Şekil 3.182.	Bursa Mevlevihanesi semahanesi yıkılmadan önce harabe hali.	189
Şekil 3.183.	Bursa Mevlevihanesi semahanesi mihrap cephesi yıkılmadan önce harabe hali.	189
Şekil 3.184.	Bursa Mevlevihanesi mevcut türbe.	189
Şekil 3.185.	Bursa Mevlevihanesi türbe giriş cephesi mihrap cephesi yıkılmadan önce harabe hali.	189
Şekil 3.186.	Mısri Tekkesi tevhidhane kat planı, Tahtakale Mh.,/Bursa, 1669, Halvetiyye, Mısriyye.	191
Şekil 3.187.	Mısri Tekkesi üstte tevhidhane iç mekanı, altta tevhidhane yıkılmadan önce harabe haldeyken.	191
Şekil 3.188.	Abdulah Münzevi Tekkesi zemin kat planı, Pınarbaşı/Bursa, 18. yy., Nakşibendiyye.	194
Şekil 3.189.	Abdulah Münzevi Tekkesi yıkılmadan önce	194
Şekil 3.190.	Kaygulu Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Ebuishak Mh./Bursa, 18.yy.	196
Şekil 3.191.	Yunus Emre Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Karamazak Mh Mh./Bursa, 18.yy.	200
Şekil 3.192.	Ahmed Baba Tekkesi yıkılmadan önce.	202
Şekil 4.1.	Bursa tekkeleri mekan kurgusu şeması grup I-A	235
Şekil 4.2.	Bursa tekkeleri mekan kurgusu şeması grup I-B	236
Şekil 4.3.	Bursa tekkeleri mekan kurgusu şeması grup II-A	237

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Osmanlı sosyo-kültürel yaşamında tarikatların inkâr edilemez bir önemi vardır [1,2]. Bu önem tarikatların kurumsal olarak olgunluk dönemine rastlayan tarihi sürecinin, bir bütün olarak Osmanlı'nın da tarihi süreciyle kesişmesi nedeniyle, devlet ve toplum yapısına yansımasıyla oluşmuştur [1,2]. Tarikatların Osmanlı'nın sosyo-kültürel yapısını ayakta tutma konusunda etkisini inkar etmek mümkün değildir [2].

Dini birer odak olmalarının yanında tarikatlar, bugünkü sivil toplum kuruluşlarına benzer bir işlevi de üstlenmişler ve eğitimden sanata, sağlıktan spora, hayır işlerinden diğer gündelik hayata kadar pek çok alanda faaliyet göstermişler ve bu çok yönlü durum tarikatları ön plana çıkartmıştır [1,3,4]. Bu kurumsal kimlik, elbetteki tarikat yapılarının, tarikatların ihtiyaçları doğrultusunda belli bir mimari programa sahip olmalarına, bu program çerçevesinde de fiziksel çevrelerinin şekillenmesine yol açmıştır [1,3].

İslam dünyasında tasavvuf düşüncesinin tarikatlar aracılığı ile IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurumsallaşmaya başlamasına eşzamanlı olarak, tarikat yapılarını IX.-X. yüzyıllardan itibaren görmeye başlamaktayız [5,6].

Türk-İslam tasavvufunun ilk beşiği olan Horasan yöresinden, XI. yüzyılın ortalarından itibaren, Selçuklu Devleti'nin gelişmesiyle batıya doğru yayılan ve Kuzey İran/Azerbaycan üzerinden Anadolu'yu etkisi altına alan tarikat yapıları, XIV. yüzyılın başlarında özellikle kuzey-batı Anadolu'da yoğunlaşarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve Osmanlı kimliğinin oluşumunda başlıca etkenlerden biri olmuştur [5,7].

Osmanlı Devleti'ne uzun süre başkentlik yapan Bursa, askeri, ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel açıdan büyük gelişme kaydetmiş önemli şehirlerdendir [8]. Şehirde, idarenin Osmanlı'lara geçmesiyle birlikte kurulmaya başlamış birçok tekke olduğu

bilinmektir [8]. Bursa tekke yapılarının bir kısmı cami, medrese gibi farklı işlevlerle kurulmuş, sonradan tekke yapısı olarak kullanılmış, bir kısmı ise kuruluşundan tekkelerin kapatıldığı 1925 tarihine kadar tekke olarak varlığını sürdürmüş, bir kısmı da işlevini yitirme ve gözden düşme, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, depremler, yangınlar, ihmalsizlik ve bakımsızlık, değişen imar politikaları, tekke ve zaviye kanunu vb. nedenlerden dolayı yüzyıllar içinde yıkılarak günümüze ulaşamamıştır [8,9,10].

Bursa tekkeleri yapısal özellikleri ve fiziksel çevreleri ile cami ve diğer ibadet yapılarından farklı olarak sürekli yaşanabilen ve ait olduğu tarikatın inanç ve ritüellerinin yaşandığı mekanlar olmasıyla sosyal ilişkilerin genişlemesinde etkili olmuşlardır [3,11]. Bulundukları bölgedeki halkın inançları doğrultusunda bir araya gelmesine, haberleşmesine, sosyal ve kültürel düzenin devamlılığına hizmet eden bu yapılar aynı zamanda eğitim, terbiye, sanat, sağlık, spor faaliyetleri ve dönemin toplumsal problemlerinin konuşulduğu mekanlar olması nedeniyle de diğer İslam toplumlarının yanında Osmanlı'da da en azından XX. Yüzyıl başlarında kapatılana kadar, toplumun sosyal ve kültürel faaliyetlerinde etkin rol oynamışlardır [11,12,13]. Bu özellikleri ile tarih boyunca kuruldukları bölgelerin önemli birer merkezi olmuş bu yapılar bugünkü şehir yapısının da çekirdeğini oluşturmuşlardır [3,14]. Kapatıldıktan sonra bu özelliklerini yitiren, çoğu harap olan yada yok olan bu yapılara günümüzde değişik işlevler vererek kaybolan kullanım süreklilikleri sağlanmaktadır [11].

1.1. Araştırmanın Amacı Ve Gerekçesi

Bu çalışmada mevcut ya da günümüze ulaşamamış Bursa tekkelerinin tespiti ve envanterinin çıkartılması, bu tekkelerin mekan ve cephe kurgularının anlaşılmasına yönelik bilimsel nitelikte bir kaynak oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda XV.-XX. yüzyıllar arasında Bursa'da inşa edildiği tespit edilen 66 tekkenin tarihsel süreçleri, mevcut durumları ve mimarileri incelenmiş, mekan ve cephe kurguları belirlenerek gruplama çalışması yapılmış, süsleme malzeme ve yapım tekniklerine ilişkin bilgiler ortaya konmuştur.

Bursa tekkelerinin, mimarlık açısından birçok çalışmaya konu olabilecek derecede zengin nicelik ve niteliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tekkelerin kapatılmasından sonra Bursa'daki tekkelerin de ihmal edildiği ve çoğunun yıkılmış ve

ortadan kalkmış olduğu yada farklı bir işlevle bir bölümünün kısmen günümüze ulaştığı görülmektedir [8,7,15].

1.2. Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışmada öncelikle, tarikatların ortaya çıkışı, tasavvuf kavramı ve İslam dininin tasavvufa bakışının ne olduğu, Osmanlı dönemi tasavvuf ve tarikat bilincinin nasıl olduğu, terminolojiye ve mimari tanımlanmaya ilişkin bazı sorunlara kısaca değinilmiştir. Bu bağlamda tarikatlara ev sahipliği yapan Bursa tekke yapılarının işlevleri ile yönetim ve kurumsal işleyişinin nasıl olduğunu, tekkelerin bağlı olduğu tarikatlar ve dönemsel değişimleri, Bursa'nın tarihsel ve kentsel gelişimi üzerinde tekke yapılarının etkisine değinilmiştir.

Daha sonra tezin temel konusu olan Bursa tekkelerinin mekan ve cephe kurgularının belirlenmesi çalışması için incelemelerde bulunulmuştur. XV.-XX. yüzyıllar arasında Bursa'da inşa edilmiş, kısmen yada tamamen varlığını sürdüren, çeşitli nedenlerden dolayı harap halde olan ya da yalnızca ismi belirlenebilen toplamda 66 adet tekke yapısı tespit edilmiş ve mevcut durumları değerlendirilmiştir. Bu tekkelerin öncelikle tarihsel gelişim süreci içerisinde dönemsel gelişmeleri incelenmiş, yapılar "Günümüze Ulaşabilmiş Tekkeler", " Günümüzde Yıkılmış Ancak Arsası Ve Haziresi Mevcut Olan Tekkeler", "İsmi Belirlenebilen, Yeri Bilinmeyen Kayıp Tekkeler" olarak üç bölümde incelenmiştir. Belirlenen bu tekkeler çizim ve fotoğraflarla belgelenerek yerleşim planları, plan ve cephelerine ulaşılmış, ulaşılamayan yapıların rölöveleri yazar tarafından alınmıştır.

Tekkelerin tümü mevcut durumları, tarihsel süreci, mimari programları, mekan düzenleri, cephe düzenleri, yapım tekniği, yapı elemanları, malzeme ve süsleme özellikleri ele alınarak incelenmiştir. Bütün bu araştırmalar ışığında Bursa tekkelerin mekan ve cephe kurguları belirlenip gruplama çalışması yapılmıştır.

Çalışma kapsamında konuya ilişkin, tekkelerin zaman içerisinde tarikatlara göre dağılımı grafikleri, kent dokusunda tekke yapılarının dağılımı haritası, 15. ve 20. yüzyıllar arası Bursa tekkelerinin isimleri, mensup olduğu tarikatlar, bulunduğu mahalle/semt ve zikir günü, mevcut durumu tablosu, plan şemaları ve değerlendirme tablosu elde edilen bilgiler çerçevesinde özgün olarak oluşturulmuştur.

1.3. Materyal Ve Metot

Bu çalışmada Osmanlı Döneminde XV.ve XX. yüzyıllar arası Bursa'da inşa edildiği tespit edilen 66 tekkenin tamamı üzerinde yerinde tespit, inceleme ve bir kısmı için yerinde rölöve çalışması ve restitüsyon denemeleri yapılmıştır. Bugüne kadar envanteri çıkarılamayan pek çok tekke, çalışma içerisinde ayrıntılı olarak yer almıştır.

Literatür çalışmasında hem genel olarak hem de Bursa bağlamında tasavvuf, tarikatlar, tarikat yapıları, tekkeler, Bursa tekkeleri hakkında bilgi, belge ve tarihsel kaynaklara ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Konuya ilişkin belgelere ulaşmak amacı ile kaynak taraması yapılmıştır. Konuyla ilgili olarak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Bursa İnebey Yazma Ve Basma Eserler Kütüphanesi, Bursa Büyükşehir Belediyesi arşivleri, Bursa Büyükşehir Belediyesi Şehir Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Beyazıt Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi ve Milli Kütüphane'de araştırmalar yapılmıştır.

Ayrıca Bursa'daki tasavvuf tarihi ile ilgili en önemli birincil kaynaklar olan tekke vakfiyeleri ve Ravza-i Evliya ile Yadigâr-ı Şemsî adlı iki önemli eser ya yazma, ya da matbu Osmanlıca halinde kütüphanelerden temin edilerek üzerinde çalışılmıştır. Bunların dışında Gazzîzâde Abdüllatif'in yazmış olduğu Hülâsatü'l-Vefeyât adlı eser, önemli bir Bursa tarihi olmasının yanında müellifinin bir postnişin olmasından dolayı da Bursa tasavvuf tarihinin de önemli bir kaynağı olarak incelenmiştir. Tekke vakfiyeleri de dahil olmak üzere çalışmada birincil eserlerin Bursa tekkeleri hakkında verdiği bilgilerden elde edilen tüm bulgular değerlendirilerek tez içeriğinde kullanılmıştır.

Belirlenen 66 tekke, çizim ve fotoğraflarla belgelenmiş arşivler, birincil kaynaklar, özellikle tekke vakfiyelerinden faydalanılarak bağlı oldukları tarikatlar, yeri, banisi, geçirdiği onarımlar, günümüzdeki durumu, tarihsel süreci, mekan düzeni, cephe düzeni, malzeme, teknik ve süsleme vb. özellikleri ve inceleme tarihlerinin de ortaya konduğu ayrıntılı ve titiz bir çalışma yürütülmüştür. Yapılara ait yerleşim planı, planlar ve görünüşler için Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Bursa Müze Müdürlüğü arşivlerinden yararlanılmıştır. Çizimi bulunmayan ancak kısmen de olsa günümüze ulaşabilmiş tekkelerin rölöveleri yazar tarafından çizilmiştir.

Çalışma içerisinde değerlendirilen tüm tekke yapılarının künyesi çıkartılmış ve bu yapılar inşa tarihlerine göre numaralandırılmıştır. Tekke künyesi bu yapıların zaman içerisinde aldığı tüm isimler, yine tekkenin bulunduğu yerin zaman içerisinde aldığı tüm isimler, tarikatı, banisi, zikir usulleri, inşa tarihi, onarımları ve inceleme tarihinden oluşmaktadır. Metin içerisinde gerekli şekil ve çizimlere atıfta bulunulmuş, araştırılan konuda yararlanılan kaynak eserler araştırmada geçiş sırasına göre numaralandırılarak tezin sonunda kaynakça adı altında verilmiştir.

BÖLÜM 2

BURSA'DA TARİKATLAR VE TEKKELER

2.1. Tarikatların Ortaya Çıkışı Ve Anadolu'da Tarikat Kültürü

Tarikat; Arapça'da yol, kılavuz anlamında olup tasavvufi yolla yaratıcıya erişmek üzere kurulmuş tasavvuf ritüellerine denir [16,17]. Tasavvuf inanç ve fikirlerin bir şeyh etrafında teşkilatlanmış olup bu fikirleri yaymak ve eğitimini vermek üzere kurulmuş kurumdur [16]. Bir başka ifadeyle tarikat; aynı dinin içinde tasavvufa dayanan bazı kurallar ve geleneklerle birbirinden ayrılan yaratıcıya ulaşma yollarından her biri olarak ifade edilirken mutasavvıflar yol, hal anlamına gelen bu kelimeye Allah'a kavuşturan ve Allah'a varmak için izlenen yol, disiplin anlamı yükler [18].

X. yüzyılda ahireti kazanmak için bu dünya tavır koyma, ruhu güçlendirme, nefsi ve dünya isteklerini yenme, kalbi temizleme ve zahidane bir yaşayış şeklinde ortaya çıkmış olan tarikatlar XI. yüzyıldan itibaren halk katında, bilinen İslamî hükümlere ilaveten bir takım özel dini mistik kurallar ortaya çıkmış, bir yaşayış şeklini dönüşmüş ve düzenli bir şekilde teşkilatlanmış kuruluşları, topluluk yani cemaatleşmeyi ifade etmeye başlamıştır [19]. XI. yüzyıldan sonra tarikatlar birbirlerinden ayrı şekilde zikreden, birbirlerinden farklı giyinen ve değişik tasavvuf görüşlerine sahip olan sufi kuruluşlarına isim olmuştur [18,19,20].

Başta tefsir, fıkıh, hadis, kelam, ahlak, felsefe, sosyoloji, psikoloji, terbiye, ekonomi, edebiyat ve musiki olmak üzere tarikat kurumları birçok faaliyetin icra edildiği kurumlardır [13,21]. Güzel sanatların diğer alanlarında da etkin olan tarikatlar, hat, nakkaşlık, çiçekçilik, divitçilik ve benzeri sahalarda da tanınmış değerli insanlar yetiştirmişlerdir [3,13,21]. Dinsel öğreti amacıyla kurulan tarikatların öncelikli ortaya çıkış nedeni din olgusunun gelişimi, mezheplerin ortaya çıkış süreci ve sonrası olduğu

gibi tasavvuf kavramı ve tasavvufun kurumsallaşması da tarikatların ortaya çıkışında çok önemli bir etkendir [11,13,22,23,24,25].

Tasavvuf düşüncesi, IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygın ve sistemli bir hareket halini almıştır [26]. Organize olma sürecinde X. yy. tasavvufta yerleşik olan genel İslam hükümlerine ek olarak bir dizi özel kurallar gelişmiş olup önceleri zahit ve sufilik yaşamı sürdürenler salik ve mürid olmak için bir şeyhe bağlanmak gereğini duyulmuş ve sonucunda kurumsal hale gelen tarikatlar ortaya çıkmaya başlamıştır [27]. XI. yüzyıldan sonra "veli" sayılan tasavvuf büyüklerinin türbelerinin yakınlarında zaviye, ribat, hankah, tekke, dergâh, asitane adlarıyla anılan tarikat yapıları kurulmuş olup buralarda belli zamanlarda inzivaya çekilen mürid, şeyhinin manevi gücüne ve kendi kişisel yeteneklerine göre değişen ibadet, zikir, riyazet ile velilik düzeyine kadar makamlar ortaya çıkmıştır [3,8,28]. XII. yüzyıldan başlayarak büyük tarikatlar ortaya çıkmıştır [3,8,28]. XIV. yüzyılın ikinci yarısına kadar hem etkili bir şekilde yöneticileri hem de kitleleri yakından ilgilendiren bir düşünce ve hayat tarzı halinde devam etmiş ve XV. itibaren ise kurulu düzenin bir parçası olmuştur [26]. Tarikatlardan ilki hicretin ikinci yüzyılı içerisinde (VIII. yüzyılda) Hasan-ı Basri (ö. 728 M.) tarafından sonuncusu ise Hüseyni-el Mısri tarafından (Hülvetiyye) XIX. yüzyılda kurulmuştur [13,29,30,31].

Başlangıçta hicri I. ve II. yüzyıllarda Irak'ta (Bağdat ve Nişabur) yaygınlaşan tasavvuf düşüncesi, Hicri III. ve IV. yüzyıldan itibaren tarikatlar şeklinde örgütlenmesinin öncesinden başlayarak en başta Suriye, Iran, Mısır gibi Ortadoğu Ülkelerine, sonraları ise Horasan, Buhara gibi genel olarak Türkistan denilen Ön Asya'da, tüm Kuzey Afrika'da ve nihayetinde Endülüs İspanya'sı ile Anadolu'ya sonraki yüzyıllarda da Anadolu'dan Balkanlar'a yayılmıştır [3,11,31,33]. Bu yayılma süreci siyasi alandaki fetihlerle beraber dini ve toplumsal alandaki kazanımlar olarak da söylenebilir [3,34].

Tasavvufun organize olmasıyla ortaya çıkan tarikatlar bazı temel esaslara dayanmaktadır [11]. Bu esasların çeşitli tarikatlarda farklı şekilde uygulandıkları görülür ancak her tarikatın kendine mahsus birtakım ritüel ve prensipleri olmakla beraber bütün tarikatlarda ortaklaşa uyguladıkları tevbe, tevekkül, rıza, riyazet, kanaat, sabır, rabıta, uzlet, çile, zühd, zikir, mukabele, sohbet, şükür, istikamet, tecelli, şeyhe biat, şeyhten yardım isteme ve onu aracı kılma, vakıf, tekke, dergâh, özel giysiler,

tarikat ve tarikatlara özgü kimi eşya ve ortak dil gibi maddi öğeler de tüm tarikatlarda gözlenen ortak özelliklerdir [11].

Türklerin anavatanı Orta Asya'da ilk tasavvuf merkezi Horasan olup Horasan'da İran tasavvufunun etkisi altında Ahmet Yesevi (Ö. 562 H./1167 M.) ve öğrencileri bu anlamdaki ilk Türk merkezli tarikat oluşumunu kurmuşlardır [34,35]. Hoca Ahmet Yesevi'nin vefatından sonra, Asya'da siyasi karışıklığın artması, diğer taraftan tasavvufun sistemli bir şekilde gelişmesi ve yayılması, mutasavvıfların sayısını gün geçtikçe artırmış, tasavvuf ismi altında çeşitli kimselerin toplanmasını ve faaliyet göstermesini sağlamıştır [17,36]. Türkistan denilen bölgede kurulan diğer tarikatlar B.Nakşibendi'ye (Ö.791 H./1389 M.) atfedilen Nakşibendiyye, Ömer Halveti'ye (Ö. 800, H./1398 M.) atfedilen Halvetiyye, Necmeddin-i Kubra'ya (Ö. 618 H./ 1221 M.) atfedilen Kübreviyye ve Safeviyye tarikatları Osmanlı öncesi Türk toplumunda etkin olmuş en önemli tarikatlardır [31].

Tasavvuf akımları ve tarikatların öncelikli olarak üç bölgeden Anadolu'ya girdikleri görülür [34,35]:

1. Orta Doğu (Mısır, Suriye, Irak) diye tabir edilen bölge,
2. Kuzey Afrika, Endülüs,
3. Orta Asya Ve İran (Horasan ve Azerbaycan) [34,35].

Osmanlı dönemi tasavvufunun kaynakları ve kökleri Kadiriye, Halvetiyye, Rifaiye, Sühreverdiye, Kübreviye, Sadiyye, Zeyniyye, Ekberiyye, Bedeviyye, Yeseviye gibi Anadolu dışında kurulan tarikatlara ve onların kollarına, Osmanlı'dan önce Anadolu'da kurulan, Mevlevilik, Bektaşilik, Bayramîyye yada Nakşibendiyye gibi Osmanlı döneminde ama Osmanlı sınırları dışında kurulan fakat Osmanlılarda hayatlarını devam ettiren tarikatlara dayanır [8,37,38]. Zamanla bu tarikatalara ait tarikat kolları ortaya çıkmış ve bunlarda etkin bir rol oynamıştır [8]. Halvetiyye'nin kolları, Mısriyye, Şabaniyye ve Gülşeniyye, Bayramîyye'nin kolu Celvetiyye, Kadiryye'nin kolu Eşrefiyye en etkin olanlarıdır [8,37,38]. Fütüvvet ehli, ahiler, kalenderiler, melamiler, hurufiler gibi zümrelerin, tasavvufi hareketleri de unutmamak gerekir [38]. Bunlardan Kadiriyye ve Rifaiyye Osmanlı döneminde XVIII. yüzyılda etkili olmaya başlamıştır [17,39]. XV. yüzyıl ve XVI. yüzyıl arasında Osmanlı'da en geniş sahaya yayılan tarikat, kırktan fazla şubesiyle Halvetiyye tarikatıdır [17,39].

Şazeliyye ve Bedeviyye sonraki asırlarda Anadolu'ya gelmişlerse de İstanbul dışına çıkamamışlar haliyle de yaygınlaşmamışlardır [8].

Tablo 2.1. Anadolu dışında kurulup Anadolu'ya gelen tarikatlar [8,38].

Tarikatların Adı	Kurucusu	Vefat Yeri	Vefat Tarihi
Kâzeruniyye	Ebu İshak	Kâzerun	426/1034
Kadiriyye	Abdulkadir Geylâni	Bağdat	562/1167
Rifaiyye	Ahmed Rifâi	Basra	578/1182
Sadiyye	Sadeddin Cebâvi	Suriye	700/1300
Kübreviyye	Necmeddin Kübrâ	Harezm	618/1221
Şazeliyye	Ebu'ı-Hasan Şazeli	Mısır	656/1258
Nakşibendiyye	Bahaeddin Nakşibend	Buhara	791/1390
Halvetiyye	Ömer Halveti	Herat	800/1397
Zeyniyye	Zeyneddin Hâfi	Malin	838/1434
Celvetiyye [1]	(?)	(?)	(?)

Tablo 2.2. Anadolu'da kurulan tarikatlar [8,38].

Tarikatların Adı	Kurucusu	Vefat Yeri	Vefat Tarihi
Bektâşiyye	Hacı Bektâş-ı Veli	Nevşehir	665/1270
Mevleviyye	Mevlânâ	Konya	672/1273
Bayrâmiyye	H. Bayrâm-ı Veli	Ankara	833/1430

2.2. Bursa'da Tarikat Kültürü Ve Tekkeler

XIV. yüzyılda Bursa'da tasavvuf ve tarikat kültürü öncelikle toplumsal ve siyasal gelişmelerde etkin rol oynamış ve fütüvvet teşkilatıyla ilişkileri olan Gaziyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum ve Abdalan-ı Rum gibi tasavvufi cemmaatler zaviye, tekke ve hankah gibi tarikat yapılarını kurarak siyasi, fiziki, toplumsal hem de kültürel yayılmayı başlatmışlardır [8,17,32,40].

[1] Celvetiyye tarikatının kurucusu olarak Aziz Mahmut Hüdâyi gösterilse de pir olarak Hüdâyi'nin şeyhi Üftâde'yi kabul etmek daha doğru olur [8,41]. *"Celvetiyye'yi Üftâde'nin şeyhi Hızır Dede'nin silsilesi, Akbıyık Sultan vasıtasıyla Hacı Bayram-ı Velî'ye ulaştığı için Bayramiyye'nin bir kolu olarak kabul edenler de vardır"* [41,42,43,44].

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Ahi olarak nitelendirilen bu zümrelerin Bursa'da fetihten (1326) hemen sonra kurulan tekkelerin Ahi Ali, Ahi Şemseddin, Ahi Hoca, Ahi Mahmud gibi isimler taşımıştır [8]. XIV. yüzyılda Bursa, Ak Timur, Balabancık Gazi, Pars Beg Abdurrahman Gazi, Abdal Murad, Musa Baba gibi Bursa'nın fethine katılan Türkistan'dan gelen kırk derviş; Emir Sultan, Seyyid Usul, Tezveren Sultan, Budala Bey, Buhari Ali Bey, Baba Zakir Dede, Davut Dede, Ali Mest Edhemi, Molla Fenari, Seyyid Nasır, Seyyid Ali, Seyyid Behlül (Çıraklı Dede), Sancı Dede, Zerde Dede, Şeker Hoca, Hatırhoş (Deveci) Sultan Yar Ali Horasani, Ethem Dede, gibi Bursa'da medfun Türkistan kökenli şahsiyetler, dervişler, Bursa'nın "evliyalar şehri" olarak anılmasını sağlamışlardır [45,46]. Bu kişiler Bursa tarikat ve tekke olgusunun temel unsurları olmuş ya kendileri tekke kurmuşlar yada onlara ithafen tekkeler kurulduğu görülmektedir. [15,45,46]. Çıraklı Dede Tekkesi ve Abdal Musa Tekkesi XIV. yüzyılda Bursa'da inşa edildikleri belirlenerek ilk tekkelerdir [15].

XIV. yüzyılda bunların dışında Bursa kadılığı yapmış Mevlana Şemsettin Fenari, Hacı Bayram-ı Veli, Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) ve Süleyman Çelebi gibi zatlar da Bursa'da tarikat ve tekke olgusunu etkilemiştir [45,46]. XIV. yüzyılın sonlarında Bistamiyye tarikatı da Kayserili Şeyh Hamid vasıtasıyla Osmanlı topraklarına girmiş ve Bursa'ya gelen Şeyh Hamid'e Yıldırım Beyazıd hürmet göstermiş, yaptırdığı camide (Ulu Cami) ilk defa onun vaaz etmesini istemiştir [17].

XV. yüzyılda Bursa'da Türkistanlı dervişlerin etkisi artarak devam etmiştir [15,45,46]. Bu dönemde etkin bir rol oynayan Seyyid Usul, kendi adıyla anılan büyük bir tekke inşa etmiştir [15]. Seyyid Usul, Emir Sultan ve Seyyid Nasır ile birlikte Bursa'ya gelen dervişlerden olup Emir Sultan ve Seyyid Nasır'ın da banisi olduğu tekkeler de Bursa'nın tarikat kültüründe etkin rol oynamışlardır [15,45,46]. Buhara'dan aldığı tasavvufi zevkini Bursa'ya taşıyan XV. yüzyıl mutasavvıflarından, dervişlerden Ahmet İlahi günümüzde Çekirge'de Süleyman Çelebi'nin kabrinin bulunduğu yerde bir tekke inşa etmiştir [15,45,46]. Pınarbaşı'nda faaliyet göstermiş olan Gar-ı Aşikan Tekkesi'nin birinci postnişin Abdurrahman Baba, Türkistanlı Özbek Türkleri'dendir [45,46]. Hasan Efendi Tekkesi'nin banisi Hasan Efendi de, Türkistanlı Semerkandi şeyhlerinden İshak Efendi'ye intisab etmiş ve icazet almıştır [45,46]. Sühreverdiye'nin kolu Zeyniyye tarikatı'nın pir-i olan Zeyneddin-i Hafi, Türkistan tasavvuf dünyasının yetiştirdiği mutasavvıflardan olup Bursa'da kurdurduğu Zeyniyye Tekkesi'nin geniş bir

alana yayıldığı ve Bursa tasavvufi hayatı etkisi altına aldığı anlaşılmaktadır [15,45,46]. Zeyniler semtinde büyük bir tekkeye sahip olan Zeyniyye tarikatı bu dönemde birde Karaca Muhyiddin Tekkesi'nde etkili olmuştur [8,15].

Bursa tarikat kültürü XV. yüzyılda da Türkistan'dan gelen dervişlerin etkisiyle şekillendiği anlaşılmaktadır. Bursa'da XV. yüzyılda kurulan tekkelere bakıldığında Halveti, Nakşibendi, Zeyni tekkelerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bunların dışında bu dönemde Bursa'da Kübreviyye, Kadiriyye, Sadiyye, Bayramiyye ve Kazerruniyye tarikatına ait tekkelerin olduğu da belirlenmiştir [15,47]. Kübreviyye'nin Bursa'daki ilk büyük temsilcisi Emir Sultan olup Osmanlı topraklarında ilk olarak Nurbahşiyye Tarikatı (Kübreviyye tarikatının şubesi), Emir Buhari vasıtasıyla Bursa'da kurulmuş, fakat iki nesil sonra kaybolup gitmiştir [8,17]. Kazerruniyye tarikatı cihad ve irşada yönelik faaliyetleriyle dikkat çekmekte olup Bursa'da çok fazla yayılma imkanı bulamayan tarikat yalnızca bir tekke ile faaliyetlerini sürdürmüştür [8,15].

XVI. yüzyılda Halveti ve Nakşibendi tarikatlarının geniş etki alanı devam etmiştir. Ali Mest Edhemi Tekkesi'nin kurucusu Ali Mest Edhemi, Buhara'dan gelen Türkistanlı dervişlerden olup Halvetiyye'nin Gülşeniyye kolunun Bursa'da faaliyet göstermesini sağlamıştır. Yine XVI. yüzyılda kurulan Üftade Tekkesi Bursa'da kurulan ilk Celveti tekkesidir [15]. Daha sonra bu yüzyıl içerisinde kurulan bir başka Celveti tekkesi Eyyüp Efendi Tekke'sidir [201]. Rifâiyye tarikatının Bursa'ya girişi yine XVI. gerçekleşmiş [15]. Bu yüzyılda özellikle Büdela Bey Tekkesi ve Abdülmümin Tekkesi Rifâiyye'nin merkez tekkeleri konumundadır [15]. Seyyid Nasır Tekkesi'nde de faaliyetlerini sürdürmüş yürütmüşlerdir [15]. Orta Asya kökenli olup Sadi tarikatıyla benzer özellik gösteren bu tarikatta kıyam zikri benimsenmiş olup rifailikte zikir esnasında, "bürhan" ve "gül" denilen zikir ritüelleri uygulanmaktadır [48,49].

XVII. yüzyılda Nakşibendi tarikatı ait tekkelerin sayısında azalma görüldüğü Halveti tekkelerinin ise sayısında yine artış gözlenmektedir [15]. Bu dönemde daha önceki dönemlerde de tekkesi bulunan Orta Doğu kökenli Kadiriyye tarikatının Eşrefiyye kolunun tekke sayısının artış gösterdiği ve buna bağlı olarak etki alanında arttığı gözlenmektedir [15]. XVII. yüzyılda kurulan Bursa Mevlevihanesiyle Bursa'da Mevlevilik geniş bir etki yaratmış ancak tam olarak yaygınlaşamamıştır. Bursa Mevlevihanesi oldukça geniş bir alana yayılmış büyük bir tekke olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca bu dönemde Evliya Çelebi Bursa'da bir Bektaşi tekkesi olduğunu

kaydetmiştir [8]. Bu rakamın daha sonraki yüzyıllarda arttığı anlaşılmakta olup Yeniçerilerin baskısıyla bazı tekkelerin Bektaşi'lere geçtiği bilinmektedir [8,15]. Bursa'da XVII. yüzyılda ve sonrasında Bektaşi'lerin etkin olduğu tekkeler Abdal Murad, Abdal Musa, Geyikli Baba, Büdela Bey ve Ramazan Baba Tekke'leridir [15].

XVIII. yüzyılda Halvetiliğin kolları Gülşeniyye, Şabaniyye ve Mısriyye'ye ait tekkelerin kurulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönemde Sadiyye tarikatına bağlı tekkelerin sayısında bir artış gözlemlenmektedir. XIX. yüzyılda Bektaşiliğin yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla (1826) beraber yasaklanmasıyla tarikatlar bu derece sert tepkiyle ilk defa karşılaşmış ve Bektaşilerin tekkeleri Nakşibendiyye'ye devredilirken Bursa'daki Ramazan Baba tekkesi yıktırılmış, kontrol mekanizması bununla kalamamış tarikatlara özel kıyafet, şeyhinin mührünü taşıyan kimlik kartına kadar varan kontrol mekanizması geliştirilmiş ancak belli bir dönem sonra tekrar yumuşatılan bu önlemler, mali muafiyet yönünden kolaylıklarla farklı bir boyuta girmiştir [8]. Bu dönemde Kadiriyye tarikatına bağlı tekkelerin sayısındaki artış devam etmektedir [15]. XIX. yüzyılda Bursa'da Kuzey Afrika'da kurulup yaygınlaşan üç büyük tarikattan biri olan Şazeliyye Bursa'da tarikat icrasını Abdülmümin Tekkesi'nde gerçekleştirmiştir [8,50]. Emir Abdülkadir Cezairi (ö. Şam, 1301/1883) ile Ahmed Sunusi de bir müddet Bursa'da yaşayan Kuzey Afrikalı derviş gazilerdendir [8,50].

XX. yüzyılda tarikat faaliyetleri 1925 yılına kadar devam etmiştir. 1920 yılındaki tarikat faaliyetleri ve tekkeler hakkında İstanbul'da yayınlanan Bursa Rehberi adlı eserde Bursa'da tarikat icrasını sürdüren tekkelerin hangi tarikata mensup olduğuna dair liste yayınlanmıştır. Bu listeye göre önceki dönemler kıyaslandığında Halveti tekkelerinin sayısında azalma Kadiri ve özellikle Nakşi tekkelerinde büyük bir artış olduğu görülmektedir. Bunun nedeni bu dönemde Halvetilik yerine Halvetiliğin kollarının etkili olması ve Bektaşiliğin yasaklanmasıyla bu tekkelerin Nakşibendiyye'ye geçmesidir [8,15]. Sadiyye tarikatına ait iki tekkenin de bu dönemde etkin olduğu görülmektedir.

Bursa Kütüğü adlı kaynakta ise tekkelerin kapatılmadan önceki son hali (1925) yılında mensup olduğu tarikatlar ve sayıları değerlendirildiğinde son dönemde Halveti tekkesi sayısının yine çoğunlukta olduğu bunu Nakşi ve Kadiri tekkelerinin izlediği görülmektedir. 1925 yılında 1920 yılına göe Celveti, Nakşi ve Rifai tekkelerinde artış yaşanırken Kadiri tekkelerinde azalma gözlenmiştir. Bunun nedeni bu beş yıl gibi bir

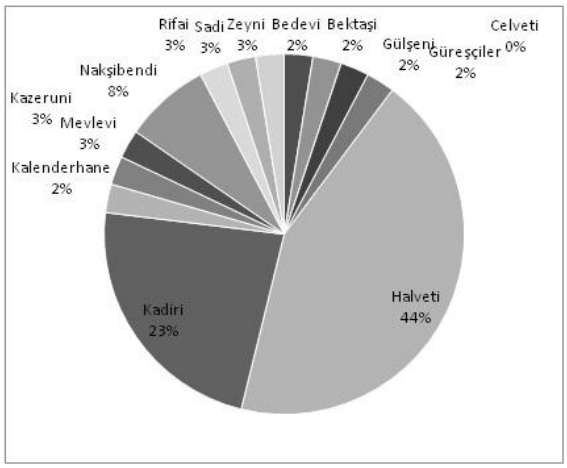
süre zarfında yeni tekkeler kurulurken azalan tarikat faaliyetleri dolayısıyla bazı tekkeler tarikatların kendi isteğiyle kapatılmış yada başka tarikatlara devredilmiş olmasıdır.

Genel olarak Bursa tekkelerindeki bu değişikliklerin temel nedeni, ya önceki şeyhin soyunun tükenmesi veya soyundan yeterli ve yetkili kişinin çıkmaması ya da onarım ve yeniden inşadır [8,28]. Anlaşılacağı üzere Bursa'da tarikat kültürü ve tekkeler daha çok Türkistan bölgesinden gelen mutasavvıflar tarafından şekillendirilmiş. Ancak bunların etkilkendiği tarikatlar dışında Türkistan kökenli olmayan bir çok tarikatında Bursa tekke hayatını etkilediği üzerinde durulmuştur. Özellikle Kadiriyye, Celvetiyye, Rifâiyye, Sadîyye, Sühreverdîyye Şazelîyye ve Bedeviyye bu tarikatların başında gelmektedir. Sonuç olarak Bursa tarikat faaliyetlerini yürüten, kendi tekkesinin kuran yada belli bir dönem bir tekkede faaliyet gösteren tüm tarikatlar, tarikat kolları ve kurucuları şunlardır:

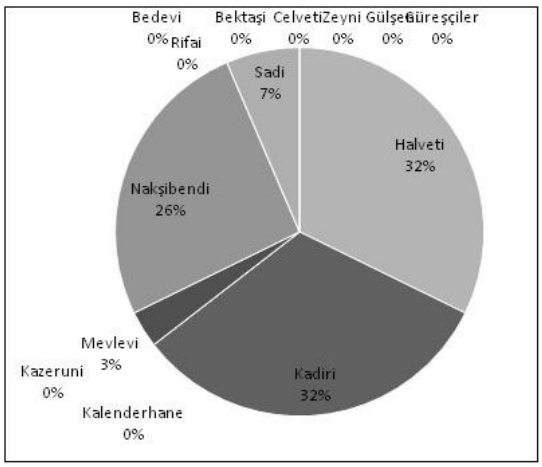
1. Kazerruniyye (Ebu İshak İbrahim Şehriyer ö. 426/1034) [8]
2. Yesevîyye (Ahmed Yesevi, ö. 562/1166) [11]
3. Kadirîyye (Abdülkadir-i Geylani, ö. 562/1166) [11]
4. Rifâiyye (Ahmed Rifaî, ö. 578/1182) [11]
5. Kübrevîyye (Necmeddin Kübra, ö. 618/1221) [11]
6. Sühreverdîyye (Ebu Hafs Ömer Suhreverdi, ö. 632/1234) [8]
7. Şazelîyye (Ebu'lHasan Şazeli, ö. 656/1258) [8]
8. Bektaşîyye (Hacı Bektaş Veli, ö. 669/1270) [8]
9. Bedevîyye (Ahmed bin Ali Bedev, ö. 675/1276) [11]
10. Mevlevîyye (Mevlana Celaleddin Rumi, ö. 672/1273) [11]
11. Sadîyye (Saduddin bin Musa Cebbavi, ö. 700/1300) [11]
12. Nakşibendîyye (Bahauddin Nakşibendî, ö. 791/1388) [11]
13. Halvetîyye (Ömer bin Ekmeluddin Lahici, ö. 800/1397) [8]
14. Bayramîyye (Hacı Bayram Veli, ö. 833/1429) [8]
15. Zeyniyye (Zeyneddin-i Hafi ö. 838/1434) [8]
16. Celvetiyye (Memed Muhyiddin Üftade ö. 988/1580) [8]
17. Şabaniyye (Şeyh Şaban Veli ö. 976/1568) [8]
18. Gülşenniyye (İbrahim Gülşeni ö. 940/1533) [8]
19. Mısriyye (Niyaz Mısri ö. 1105/1694) [8].

Tablo 2.3. Bursa tekkelerinin Evliya Çelebi Seyahatname'si (EÇS,17. yy.), Bursa Rehberi (BR,1920) ve Bursa Kütüğüne (BUK,1925) göre sayısı ve bağlı olduğu tarikatlar [8,47,51].

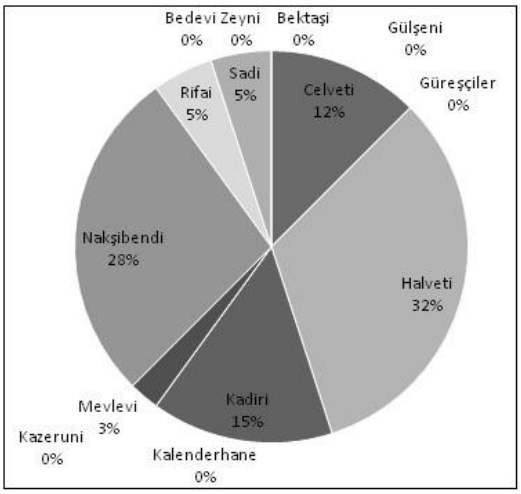
Tarikatı	EÇS	BR	BUK
Bedevi	1	-	-
Bektaşi	1	-	-
Celveti	-	-	5
Gülşeni	1	-	-
Güreşçiler	1	-	-
Halveti	17	10	13
Kadiri	9	10	6
Kalenderhane	1	-	-
Kazeruni	1	-	-
Mevlevi	1	1	1
Nakşibendi	3	8	11
Rifai	1	-	2
Sadi	1	2	2
Zeyni	1	-	-
Toplam	**39**	**31**	**40**

Şekil 2.1. Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre Bursa tekkelerinin tarikatlara göre dağılımı 17. yy.

Şekil 2.2. 1920 yılında İstanbul'da basılan Bursa Rehberi adlı esere göre Bursa tekkelerinin tarikatlara göre dağılım

Şekil 2.3. Tekkeler kapatıldan önce 1925 yılında Bursa Kütüğü'ne Bursa tekkelerinin tarikatlara göre dağılımı.

2.2.1. Tekke Yapılarının İşlevi, Yönetimi, İşleyiş Ve Ekonomik Durumu

Aslı "teyke" olan, Farsça "dayanılan yer, dayanmak" anlamına gelen sözcükten türetilen bu terim Türkçe'de "tekke" olarak yerleşmiştir [52,53]. Tekke terimi sadece Selçuklu ve Osmanlı'larda tarikat yapıları için kullanılmış bir terimdir [54,55]. Bu tarikat yapıları kuruldukları yer zaman ve büyüklüğüne göre ribat, zaviye, kalenderhane, hankah, dergâh, asitane olarak adlandırılmışlardır [54,55].

Tekkeler kuruluşları gereği, ilk önce bağlı bulundukları tarikatın mensuplarının kendi gelenek ve usullerince toplandıkları, ibadet ve zikirlerini yaptıkları yapılar olup Tekkeler tarikatların dini ritüellerinin gerçekleştiği yerler olmalarının yanı sıra farklı amaçlara da hizmet ettikleri anlaşılmakta olup yerleşim merkezlerine kurulan ve çeşitli tarikatlara ait olan tekkelerin en önemli işlevleri temel kültür ve inancın, halk arasındaki birlik ve haberleşmenin sağlanmasıdır [4,54,56,57]. Halk tekkelerde verilen eğitim vasıtasıyla dini, ahlakı, edebi, sanatı, kültür ve geçmişe ait bilgileri öğrenme imkanı bulmuştur [4,56,58]. Bu durum kültürel birliğin oluşmasına yardımcı olmuştur [59]. Oldukça zengin kütüphanelere sahip olan Bursa tekkeleri zamanın alimlerinin gelip gittiği ve telif ettikleri eserlerini bıraktıkları kütüphane konumuna gelmiştir [13,58].

Seyyah, ziyaretçi ve hac yolcusu gibi kişilerin konakladığı, bu yolcuların yiyecek ve içeceklerinin temin edildiği yapılar olan tekkeler aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu ile Orta Asya, Hindistan ve Afganistan gibi uzaktaki İslam ülkeleriyle

iletişimi sağlayan ve bu ülkelerin bir nevi temsilciliği konumunda olmuşlardır [5,60,13]. Bu yapılar kalenderhane olarak isimlendirilirler [60,61]. Hindiler Kalenderhanesi bu tekke yapılarına örnek olarak gösterilebilir.

Dervişler, tekkeleri genelde boş araziler üzerine kurup, oraları iskana açar açılmasına neden olur ve yeni yerleşim birimlerinin oluşmasını sağlamıştır [62,63,64]. Bursa'daki mescit ve tekkeler, sadece namaz kılınıp ibadet edilen mekânlar olmayıp aynı zamanda mahallenin bir meclis binası idi [9]. Şehrin dışında kurulan tekkeler bir rekreasyon merkezi olarak kullanılmış, ilkbahar ve yaz aylarında, şehir dışına, mesire alanlarına çıkan kişilere yemek ve konaklama gibi hizmetler sunuluştur [5,60].

Mescit ve tevhidhanenin dershane olarak kullanıldığı, ve bazı dervişlerin belirli konularda bilgilerini arttırmaları, uzmanlaşmaları amacıyla kurulmuş bazı tekkelerde de eğitim işlevi ön plana çıkmıştır [60,5]. Bir dönem Seyyid Usul Tekkesi buna örnek verilebilir. Bazı tekkelerin ise tekkelerin sonradan medreseye dönüştüğü de görülmektedir. Örnek olarak Başçı İbrahim Tekkesi, Cizyezarzâde Tekkesi, Mecnun Dede Tekkesi ve Hamidiyye Tekkesi verilebilir.

Dönemin şartlarına uygun olarak insanları sosyalleştiren tekke kültürü onlara ticari, sosyal ve siyasi ilişkiler de sağlamıştır [65]. Tekkeler toplumdan dışlanmış bulaşıcı hastalığı olan, ruh ve sinir hastalıklarının veya özürlü kişilerin istihdam ve tedavi edildiği merkezler olarak da çalışmışlardır [5,60,66]. Halk tarikatlardan sadece ruhsal hastalıklarına değil bedeni rahatsızlıklarına da deva olmasını beklemiş, telkin usulüyle tedavi bazı tarikat mekanlarını bir şifahaneye dönüştürmüştür [5,60,67]. Bursa'daki Miskinler Tekkesi cüzzamlılara kapılarını açan, ölüme terk edilen bu kişilere son yıllarında manevi bir dayanak sağlamayı amaçlayan tekke türleridir [15,60,68].

Tekkelerin yönetiminde iki temel unsur vardır [8,37]. Bunlar tekke şeyhi ve vakfiye esaslarıdır [8,37]. İlk dönemlerde tekkeler, tarikat mensuplarının uğraşları ile beraber yine vakıflarca finanse edilmişlerdir [3,14]. Vakıf sisteminin özerk ancak yarı resmi bir nitelik kazanmasından sonra tekkeler genelde vakfiye düzenlemek suretiyle idare edilmişlerdir [3,14]. Vakfiye esaslarında tekke yönetimiyle ilgili değişik bilgiler edinilebilir [8,37]. Düzenlenen vakfiyede tekkenin yeri, yaptıranı, tekke binası, görevler, şartlar, bu iş için ayrılan para ve kaynaklar vakfın kimler tarafından idare olunacağı, müessesede kaç adamın çalışacağı, bunlara ne kadar aylık verileceği, bu aylıkların nerelerden elde edilen gelirden temin edileceği, eşya fiyatı vs. gibi meseleler

detaylı bir şekilde belirtilmiş olup bu vakfiye daha sonra Evkaf'ın arzı ve bunu şer'i mahkemenin onaylaması ile resmiyet kazanır, söz konusu tekkenin de meşruiyeti de böylelikle tanınmış olur [3,14]. Osmanlı dönemi tasavvuf ve tarih araştırmalarında vakfiyelerin önemli birer kaynak olduğu kesindir. Bu belgelerden hareketle bir kurumun mimarî durumunu, işleyişini, görevlileri, görevlilerin ortalama maaşlarını, kurumun mahalle için taşıdığı sosyal işlevi, bir dönemin kültürel yapısını incelemek mümkündür [3,8,69].

Tekkelerin denetimi önceleri vakıfların idaresinden sorumlu Darü's-Saade Ağalığı (Haremağalığı, Kızlarağalığı), daha sonra Evkaf Nezareti (Vakıflar İdaresi), gibi kurumlarca yapılırken 1812'de tekke vakıflarını denetim altına alan Osmanlı Devleti, 1866'da şeyhülislâmlığa bağlı biçimde oluşturduğu Meclis-i Meşâih'i (Şeyhler Meclisi) tekkelerin yönetiminden ve denetiminden sorumlu tutmuştur [14,70,71]. Bu denetimler ibadet şekillerinin, usullerinin kontrolü gibi daha çok dinsel yönleri ya da eklenen yeni bir yapı yada tekkede yapılacak değişikliklerin belirlenmesi gibi mülki denetimleri de içerirlerdi [14,70].

Vakıf yoluyla maddi gelir sağlayan tekkelerde tanzimattan sonra vakıflar dışında devlet de, imkanlar ölçüsünde şahıs ve müesseselere maddi imkan sunma yoluna gitmiştir [8]. Mesela, 1859 yılında bazı tekke ve tekke mensuplarına vezaif adıyla maaş verilmiştir. [8]. Tekkelerin bir kısmının Bursa Hindiler Kalenderhanesi vergiden muaf olması gibi durumlar bilinmekte olup bu da tekkelerin işleyişinde genel kuralların yanı sıra bazı özel şartların da olduğunu gösterir [14].

Tekkeler her zaman geniş vakıf imkanlarına ve devlet desteğine sahip olamamıştır [8]. Zaman içerisinde vakıf imkanlarını kaybeden veya yetersiz kalan tekkelerde vardır [8]. Örneğin Bursa Çekirge'de Ahmet İlahi Tekkesi diğer adıyla Yoğurtlu Baba Tekkesi, dervişlere verebilecek bir çorba için bile maddi kaynağı olmadığından Eski Kaplıca imaretinden karşılama yoluna gitmiştir [8].

Tarikatların klasik örgüt yapısı hiyerarşiktir [72]. Bu hiyerarşinin tepesinde silsilesi Hz. Muhammed'e bağlanan tarikat piri, yani manevi otoritesi bulunur ve pir, daha çok tarikatı motive eden değerlerin kişiliğinde sembolleştirildiği ruhani otorite konumuna sahiptir [72]. Pir-i sani sayılan şeyhler, tarikat veya tarikatın bir kolunun kurucusu görevini üstlenirler [72]. Pir-i saniden sonra sırasıyla halife, şeyh, derviş ve muhib gibi tabana doğru artan bir kadro söz konusu olup halife ve şeyhler tarikat

organizasyonlarında tekke yönetimlerini üstlenen kişiler, dervişler farklı görevleri yürüten iç hizmet kadroları, muhibler ise tarikata gönül vermiş ancak örgütlenmede doğrudan görev almayan en geniş çaplı toplumsal tabanı oluşturan kişilerdir [72].

Bir tekkede tasavvuf ve tarikat olguları içinde tanımlanan kişi nitelemelerinin yanında vakfın imkanlarına göre görevleri somut bir takım işler çerçevesinde belirlenmiş bir çok kişi bulunur; ayinden veya toplantılardan önce ayin mekanını ya da meydan odasını hazırlayan ve odadan sorumlu "meydancı", namaz kıldıran "imam", ezan okuyan ve namazda bazı görevleri olan "müezzin", ayinlerde duaları okuyan "duahan", naatları (övgü şiirleri) okuyan "naathan", yönetiminde müzikli ayinlerde enstrüman çalan "zakir"ler ve "zakirbaşı", bir tekkede sema ve mukabelede şeyhe yardım eden ve vekalet eden kıdemli derviş, "nakib", kütüphane görevlisi "hafız-ı kütüb", büyük tekkelerde harcamalara bakan görevli "vekil-i harç", topraktan veya madenden yapılan ve içine yağ konulup bir fitille aydınlanmaya yarayan yağ kandillerine verilen isim olan çerahın yakılmasında görevli olan kişi "nazır-ı çerah", vakıf kiralarını toplayan kişi "cabi", tekkede tesbih çektiren kişi "müsebbih", tekkelerde bulunan türbelerdeki sandukayı bekleyen ve bunun karşılığında tekke vakfından belirli bir ücret alan kimse "hafız-ı sanduka", kahve ile ilgilenen kahve ocağından sorumlu derviş, "kahve nakibi", kapıcı "bevvap", ahçıbaşı "tabbah", temizlikçi "ferraş", "kilerci", "çeşmeci" bunlardan bazıları olup bu görevliler tarikatların özelliklerine göre bazen farklı isimlerle adlandırılırken bazen de bunlara ilave görevliler de mevcuttur [3,8, 13,22,73,74,75,76].

2.2.2. Bursa Tekkelerinin Bağlı Oldukları Tarikatlar

Tarikat kültürünün gelişmesiyle yeni bir boyut kazanan tekkeler, XIV. yüzyıldan itibaren tarikatların tasavvufi hayatı canlı tutma ve varolma çabasının en önemli sonucu olmuşlardır [8,28]. Her tarikat, açtığı tekkede kendi usul ve ritüelllerine göre bir tasavvufi eğitimi gerçekleştirdiği görülmekte olup Bursa'da da bu durum farklı değildir [8,28]. Tekkeler, bir tarikata göre "seyr ü sülük"unu tamamlamış olan dervişin bir başka bir şeyh tarafından vazifelendirilmesiyle yönetilmiştir [8,28]. Genellikle vakfiyelerde de belirtilen bu durumun sürekli olmadığı görülmektedir [8,28].

Tekkelerin tarihçeleri incelendiğinde XVI. yüzyılda Halveti tekkesi veya Kadirî tekkesi olarak açılan bir kurumun, XX. yüzyıla farklı bir kimlikle geldiği

anlaşılmaktadır [15]. Tekkelerin büyük bir kısmının zaman içinde değişik nedenlerle aynı tekke çeşitli tarikatların yönetimine geçtiği görülmektedir [8,28]. Örnek olarak, Emirsultan Tekkesi, Selâmı Efendi (ö. H. 1104, M.1692) ile Celvetiye'ye, Bağcızâde Ahmet Efendi'den (öl. H.1262, M.1846) bu yüzyıla kadar Nakşibendiye'ye ait olmuştur [8,28]. Bursa bu duruma başka bir örnek olarak İsmail Rûmî (Hamam Tekke) Tekkesi'nde sırasıyla şeyhlik yapan Saçlı Ahmed Efendi, Kadirî, İbrahim Sabri Efendi, Sa'dî, Hüseyin Efendi, Rıfaî tarikatına mensup şeyhlerdir [8,15,25]. Aynı tekkenin on ikinci şeyhi Osman Efendi ise Halvetî olup, Kadîrî ve Şâbanî icrasını beraber gerçekleştirmiştir [8,64]. Bahri Dede tekkesinde ilk şeyhi Bahri Dede Nakşi olup 4. şeyh Ahmed Efendi Halvetî, 8. şeyh Salim Efendi Bektaşî, onuncu şeyh Mehmed Efendi ise Celvetî'dir [8,15]. Bu durum hakkında Mehmed Şemseddin'in Yadigar-ı Şemsî'deki bilgi şöyledir: *"Mumaileyh Yoğurtlu Baba, ,nâm-ı diğer İlâhîzâde zaviyesinde şeyh olduğu halde zâviye-i mezkûrenin [söz konusu zaviyenin] harabiyetine ve Bahri Dede zaviyesinin mahlûliyetine binâen [boş olması dolayısıyla] talip olmakla cihet-i meşihat uhdesine tevcih kılınmıştır"* [15].

Bursa tekkelerindeki bu değişikliklerin temel nedeni, ya önceki şeyhin soyunun tükenmesi veya soyundan yeterli ve yetkili kişinin çıkmaması ya da onarım ve yeniden inşadır [8,28]. Bunların bir kısmı tamamen tarihe karışırken, bir kısmı da yeni hayırseverlerin eliyle ihya edilmiş ve bu ikinci kuruluşu yapan kişinin farklı bir tarikat mensubu olması, tekkenin de tarikatını değiştirebilmiştir [8,28]. Şeyh değişiklikleri, bir başka ifade ile, bir tekkeye başka bir tarikata mensup bir kişinin şeyh olması yani tekkenin el değiştirmiş olması bazen de dışarından etkiyle zorunlu olarak gerçekleşmiştir [28]. Örneğin Bektaşiler yeniçerilerin etkisiyle bazı zamanlarda Bursa'da, Ahmed Baba, Abdal Murad, Bahri Dede gibi bazı tekkelere, isimlerinden hareketle kendilerine ait olduklarını iddia ederek el koymuşlar, Hacıbektaş'taki merkez tekke yoluyla şeyh tayin ettirmişlerdir [8,28]. Bu durum tekkenin daha önce bağlı olduğu tarikat mensupları ile mahkemeleşme ve sürtüşmelere neden olmuştur [8,28].

Tekkelerde görülen bir başka durumda bir şeyhin birden fazla tekkeye aynı aynı anda şeyhlik yapmasıdır. Örnek olarak, Selâmi Ali Fenâî, aynı anda Bursa'da Emirsultan, Selâmi Ali, Eyüp Efendi tekkelerinin şeyhliğini üstlenmiştir [15]. Bu ve benzeri olaylar nedeniyle tekkelerin bağlı olduğu tarikatlar zaman içinde değişmiş ve

tarikatlara mensup tekke sayısı da yüzyıllar içerisinde buna bağlı olarak değişiklik göstermiştir.

Bursa tekkeleriyle ilgi kaynak taraması yapıldığında tekkelerle ilgili listenin kabarık olması, o adla anılan her tekkenin bağımsız olarak hizmet verdiği anlamına kesinlikle gelmemektedir. Bu adların bir kısmı, aynı tekkenin değişik zamanlarda aldığı çeşitli adlandırmalardır (Tablo 2.4). Bu değişiklik tekkeyi onaran kişinin adıyla olabileceği gibi, tekkenin el değiştirmesi, şeyhin adının ön plana çıkarılmasıyla, bulunduğu yerin ön plana çıkmasıyla, tekkenin daha önceki işlevinin ön planda olması ya da tekkenin zikir gecesiyle anılması etkili olmuştur [8,15,28,77]. Örneğin, Zeyniye Tekkesi (XV. yy.), kurucusuna nispetle Abdüllatif Kutsî adıyla anıldığı gibi, tekkenin daha sonraki şeyhleri Hacı Halife ve Şeyh Taceddin Tekkesi adlarıyla da anılmaktadır [8,15]. Buhara Tekkesi (XVI. yy.) ile Aşur Efendi Tekkesi ise, Özbekler Tekkesi'nin diğer adlarıdır [8,15]. Yine, Üçkozlar Tekkesi (XVII. yy), Abdurrahman Efendi Tekkesi olarak tarihi kaynaklarda yer aldığı gibi, Mehmet Safiyüddin Tekkesi adıyla da geçmektedir [8,15]. Yine aynı şekilde, Temenye mahallesinde bulunan Hüsameddin Tekke'nin (XVII. yy.) zamanla bulunduğu yer ön plana çıkarak Temenye Tekkesi olarak kayıtlara geçtiği görülmektedir [15,51]. İsmail Rumi Tekkesi'nin (XVIII. yy.) ise daha önce hamam olarak kullanılan bir yapının onarılarak ve eklemeler yapılarak oluşturulması nedeniyle tekkenin Hamam Tekke olarak adlandırılmasına yol açtığı görülmektedir [15,51]. Çatalfırın'daki Numaniye Tekkesi'nin (XVIII. yy.) diğer adları ve gerekçeleri şöyledir: Hekimoğlu Ali Paşa Tekkesi, banisi için, Salı Tekkesi, ihya ve zikir gecesi salı günü olduğu için, Safiyyüddin Efendi Tekkesi, Bursa'nın Reisü'l-Meşayıhı Safiyyüddin Efendi post-nişini olduğu için [8,15,51].

Şehreküstü mahallesinde H. 1216/M.1801 yılında cami ile beraber yanan Pars Bey zaviyesi, Ahmed Baba tekkesi adıyla Karaşeyh mahallesinde yeniden inşa edilmiş aynı tekkenin Baba Efendi tekkesi olarak da kayıtlara geçtiği düşünülürse tekkelerin sayısını ve yerini saptamanın zorlukları daha iyi anlaşılmaktadır [8,28].

Ayrıca Hüdavendigâr vilayeti Salnâmelerine göre Bursa'da H.1310/M.1893-93 yılında otuz altı, H.1316/M.1898-99 yılında otuz altı ve H.1324/M.1906-07 yılında 39 olarak kayıtlara geçmiştir [8,28].

1920 yılında İstanbul'da basılan Bursa Sergisi Rehberi adlı eserde Bursa tekkelerinin isimleri, mensup olduğu tarikat, bulunduğu mahalle ve zikir günün

belirleyen listede ise tekke sayısı 36 olarak belirtilmektedir [28]. 1925 yılında Bursa tekkelerin de durum ise tekke sayısının yine 40 olduğu ancak Ahmed Baba Tekkesi ile Baba Efendi Tekkesi'nin aynı tekke yapısı olup zaman içinde farklı isimlerle anıldığı gözden kaçırıldığı görülmektedir [15].

Çalışma içerisinde hazırlanan tabloda Bursa XIV ve XX. yüzyıllar arası Bursa tekkelerinin sayısında ve tarikatlarının belirlenmesinde karşımıza çıkan bu karışıklık birincil kaynak olarak Mehmet Şemseddin'in Yâdigâr-ı Şemsi I-II, 1920 yılında İstanbul'da basılan Bursa Sergisi Rehberi, Bursa Kütüğü, Bursa Şerriye Sicilleri Bursa tekke vakfiyeleri ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi taranarak Bursa tekkelerinin tüm isimleri, mensup olduğu tarikatlar, bulundukları mahalle/semt ve zikir günleri ayrıntılı bir şekilde verilmiştir (Tablo 2.4).

Oluşturulan tabloda 66 tekke yapısı inşa tarihlerine göre sıralanarak her tekkeye numara verilmiştir. (Tablo 2.4). Tabloda koyu yazılan isim tekkenin birincil kaynaklarda en çok geçen ve tanınan ismidir. Tabloda tekke yapılarının zaman içerisinde mensup olduğu tarikat yada tarikatlar kaynaklarıyla birlikte verilmiştir. Yine tekkelerin bulunduğu mahalle/semt sütununda koyu yazılan mahalle/semt adı mahallenin/semtin günümüzdeki ismidir. Diğer isimler mahallenin zaman içerisinde aldığı diğer adlandırmalardır. Tablonun son sütününda ise tekkelerin mevcut durumu hakkında bilgi verilmiştir. Daha önce yapılmış çalışmalarda 1920 ve 1925 yılları arasında kayıtlara geçen ve tablolaştırılan bu tekkelerin tarikatı, bulunduğu yer, ihya gecesi, kurucusu karşılaştırıldığında ve vakfiyelerinden edinilen bilgilere göre aynı tekke yapısının farklı zamanlarda farklı isimlerle kayıt altına alındıkları görülmektedir. Tekke sayısındaki karmaşa bu çalışmada hazırlanan tabloda çözüm bulmaktadır.

Yine kaynaklarda Zuhuri El Uşşaki Tekkesi (XVIII. yy.) olarak adlandırılan bu tekke ayrı bir yapı inşa edilmeksizin Mahkeme Camii yakınlarında küçük bir yerde zaman zaman toplanılarak ibadet edildiği kendilerine ait bir yapının olmadığı, anlaşılmıştır [15].

Tablo 2.4. 15. ve 20. yüzyıllar arası Bursa tekkelerinin isimleri, mensup olduğu tarikatlar, bulunduğu mahalle/semt ve zikir günü, mevcut durumu,sf:124-131 (Yâdigâr-ı Şemsi I-II [15], 1920 yılında İstanbul'da basılan Bursa Sergisi Rehberi [47], Bursa Kütüğü [51], Bursa Şerriye Sicilleri, Bursa Tekke Vakfiyeleri ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi taranarak oluşturulmuştur).

No	YY.	Tekkenin Adı	Tarikatı	Mahallesi	Zikir Günü	Mevcut Durumu
1	**15. yy**	**Abdal Mehmet Tekkesi** [15]	Kadiriyye [15]	**Demirtaşpaşa Mh.** Abdal Mehmed Mh. [78,79]	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
2	**15 yy.**	**Abdal Murad Tekkesi** [15]	Halvetiyye [15] Bektaşiyye [80]	**Alacahırka Mah.** [15]	Cuma [15]	Yalnızca Haziresi Günümüze Ulaşmıştır
3	**15. yy.**	**Ahmet İlahi Tekkesi** [15] Yoğutlu Baba Tekkesi [15] İlahizade Tekkesi [15]	Naşibendiyye [15] Halvetiyye [51]	**Kükürtlü Mh.** Duhterşeref Mh. [51]	Belirle-nemedi	Günümüze Ulaşamamış-tır
4	**15. yy.**	**Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi** [15] Fenari Tekkesi [51]	Halvetiyye [15]	**Ahmet Paşa Mh.**	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
5	**15. yy.**	**Akbıyık Sultan Tekkesi** [15] Hariri Tekke [15] Velediharir Tekkesi [15] Ibni Hariri Tekkesi [15]	Bayramiyye [15]	**Nalbantoğlu Mh.**	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
6	**15. yy.**	**Baba Zakir Tekkesi** [15,47]	Sadiyye [15,47]	**Namazgah Mh.**	Salı [15]	Yalnızca Haziresi Günümüze Ulaşmıştır
7	**15. yy.**	**Başçı İbrahim Tekkesi** [15, 51]	Nakşibendiyye [51]	**Maksem Mh.** Başçı İbrahim [51]	Pazar [15]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
8	**15. yy.**	**Bedreddin Pars Bey Tekkesi** [15]	Nakşibendiyye [51]	**Çırpan Mh./ Şehreküstü**	Cuma [51] Pazarte-si [15]	Yalnızca Türbesi Günümüze Ulaşmıştır
9	**15. yy.**	**Düstürhan Tekkesi** [15]	Halvetiyye [81]	**Pınarbaşı Mh.** [15]	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır

10	**15. yy.**	**Ebu İshak Kâzeruni Tekkesi** [15]	Kâzeruniyye [15]	**Ebu İshak Mh.** [15]	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
11	**15. yy.**	**Emir Buhari Tekkesi** [47] Emir Sultan Tekkesi [15, 51]	Kübreviyye [51] Celvetiyye [15] Nakşibendiyye [51]	**Emir Sultan Mh.** [51]	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
12	**15. yy.**	**Geyikli Baba Tekkesi** [15, 47] Baba Sultan Tekkesi [15]	Yesevîyye [8, 15] Bektaşiyye [80]	**Gürsu** [82]	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
13	**15. yy.**	**Hacı Sevinç Tekkesi** [15]	Mechul [15]	**Tahtakale Mh.** Hacı Sevinç Mh. [15]	Belirle-nemedi	Günümüze Ulaşmıştır
14	**15. yy.**	**Karaca Muhyiddin Tekkesi** [15]	Halvetiyye [15] Zeyniyye [15, 51]	**Üçkozlar Mh.** [15]	Belirle-nemedi	Günümüze Ulaşamamış-tır
15	**15. yy.**	**Karakadi Tekkesi** [15] Karagidi Tekkesi [15]	Halvetiyye [15] Kadiriyye [15] Celvetiyye [15]	**Alacamescit Mh.** Karakadi Mh. [47]	Perşem-be [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
16	**15. yy.**	**Mecnun Dede Tekkesi** [15]	Mechul [15]	**Tahtakale Mh.**	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
17	**15. yy.**	**Müştemmilzade Tekkesi** [15] Fütûhî Tekkesi [15]	Nakşibendiyye [203]	**Maksem Mh.**	Belirle-nemedi	Günümüze Ulaşamamış-tır
18	**15. yy.**	**Seyyid Usûl Tekkesi** [203]	Kadiriyye [15] Sadiyye [83, 15] Celvetiyye [51]	**Kuruçeşme Mahallesi/Altıp armak** [83] Istab-ı B. Paşa Mh. [51]	Belirle-nemedi	Günümüze Ulaşmıştır
19	**15. yy.**	**Seyyid Nasır Tekkesi** [15] Seydi Nasır Tekkesi	Kadiriyye [15] Rifaiyye [15] Celvetiyye [15]	**Molla Fenari Mh.** Seyyin Nasır Mh. Pınarbaşı [51]	Cuma [15]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
20	**15. yy.**	**Somuncu Baba Tekkesi** Hamid-i Veli Tekkesi [51]	Mechul [47]	**Molla Fenari Mh.**	Belirle-nemedi	Günümüze Ulaşmıştır
21	**15. yy.**	**Umur Bey Tekkesi** [47]	Mechul [47]	**Umur Bey Mh.**	Belirle-nemedi	Günümüze Ulaşmıştır

22	**15. yy.**	**Veli Şemseddin Tekkesi** [15] Yahnikapan Tekkesi [15]	Mechul	**Maksem Mh.** V. Şemseddin Mh.[47, 51]	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
23	**15. yy.**	**Zeyniyye Tekkesi** [15] Zeyniler Tekkesi [51] Abdüllatif Kutsi Tekkesi [47] Şeyh Taceddin Tekkesi [15] Hacı Halife Tekkesi [15]	Sühreverdîy-ye [8,15] Zeyniyye [51] Kadiriyye [47]	**Emirsultan Mh.** Zeyniler Mh. [51]	Cuma [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
24	**16. yy.**	**Abdülmümin Tekkesi** [51] İznik Tekkesi [15]	Halvetiyye [15, 47] Uşşakiyye [81] Rifaiyye [51] Şazeliyye [8,15]	**Maksem Mh** [51]	Belirle-nemedi	Günümüze Ulaşamamış-tır
25	**16. yy.**	**Ali Mest Edhemi Tekkesi** [15]	Halvetiyye/ Gülşeniyye [15]	**Elmasbahçeler Mh.**[15]	Belirle-nemedi	Türbe Ve Haziresi Kısmen Günümüze Ulaşmıştır.
26	**16. yy.**	**Bahri Dede Tekkesi** [51] Bahri Baba Tekkesi [51] Şarlıoğlu Tekkesi [15, 47] Murad-ı Sânî Tekkesi [15] Bahri İbn Aga Tekkesi [15]	Halvetiyye [51]	**Muradiye Mh.** [51]	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
27	**16. yy.**	**Büdelâ Bey Tekkesi** [203] Mir-i Büdelâ Tekkesi [15] Kediler Tekkesi [47]	Halvetiyye [15] Rifaiyye [15, 51] Bektaşiyye [15] Nakşibendiyye [15]	**Kocanaib Mh.** [51]	Cuma [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
28	**16. yy.**	**Eyyüb Efendi Tekkesi** [51]	Celvetiyye [15] Kadiriyye [203]	**Umurbey Mh.** [51]	Çarşam-ba [51]	Günümüze Ulaşamamış-tır
29	**16. yy.**	**Hasan Efendi Tekkesi** [51] Hasan Dede Tekkesi [47]	Nakşibendiyye [51]	**Meydancık Mh.** İncirli Mh. [51]	Belirle-nemedi	Günümüze Ulaşamamış-tır

30	**16. yy.**	**Hindiler Tekkesi** [15] Hindiler Kalenderhanesi [15]	Kadiriyye [15] Sadiyye [15]	**Pınarbaşı Mh.** [47]	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
31	**16. yy.**	**Karabaş-i Veli Tekkesi** [47] Karabaş Tekkesi [15,51]	Halvetiyye [15] Kadiriyye [15,51]	**İbrahimpaşa Mh.** Veli Şemsettin Mh. [15] Başçı İbrahim Mh. [51]	Çarşam-ba [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
32	**16. yy.**	**Kasım Subaşı Tekkesi** [15] Ali Paşa Tekkesi [15]	Zeyniyye [15] Celvetiyye [15] Halvetiyye [15]	**Alipaşa Mh.** [15]	Belirle-nemedi	Günümüze Ulaşamamış-tır
33	**16. yy.**	**Nakkaş Ali Tekkesi** [15]	Nakşibendiyye [51]	**Osmangazi Mh./Hisar** Nakkaş Ali Mh. [15]	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
34	**16. yy**	**Nasuhi Tekke** [51]	Halvetiyye [51] Şabaniyye [15] Mısriyye [15]	**Alaaddin Mh.** Filiboz Mh. [203]	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmııştır
35	**16. yy.**	**Özbekler Tekkesi** [51] Özbekiyye Tekkesi [47] Buhara Tekkesi [15] Aşur Efendi Tekkesi [15]	Nakşibendiyye [51]	**Alacahırka Mh.** Pınarbaşı [51] Serpeyker Mh. [47]	Pazarte-si [51]	Günümüze Ulaşamamış-tır
36	**16. yy.**	**Ramazan Baba Tekkesi** [51]	Zeyniyye [15] Bektaşiyye [15] Nakşibendiyye [203] Mısriyye [15]	**Piremir Mh.** Işıklar [203]	Cuma [15]	Günümüze Ulaşamamış-tır
37	**16. yy.**	**Sa'di Tekkesi** [51] Zinciri Ali Efendi Tekkesi [15] Dondurma Tekkesi [15]	Sa'diyye [51] Halvetiyye [15]	**Yerkapı Mh.** [51]	Cuma [51]	Yalnızca Haziresi Günümüze Ulaşmıştır
38	**16. yy.**	**Üftade Tekkesi** [51,15] Dergah Tekkesi [47]	Celvetiyye [51]	**Molla Fenari Mh.** Üftade Mh. [203] Pınarbaşı [47]	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır

39	**17. yy.**	**Açıkbaş Mahmut Efendi Tekkesi** [51] Nakşibendi-i Atik [84] Açıkbaş Tekke [47]	Nakşibendiyye [51]	**Tayakadın Mh.**	Pazartesi [15] Perşembe [15]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
40	**17. yy.**	**Ahmed-i Gazzi Tekkesi** [15] Şeyh Ahmedzade Tekkesi [84]	Halvetiyye [201,47] Mısriyye [15]	**Molla Gürhani Mh.** [47] Duhterşeref [203]	Pazartesi [51]	Günümüze Ulaşamamıştır
41	**17. yy.**	**Çarşamba Tekkesi** [51] Çehar-Şenbe Tekkesi [15] Mustafa Efendi Tekkesi [15].	Halvetiyye [51] Uşşakiyye [81]	**Ali Paşa Mh.** [51]	Çarşamba [51]	Günümüze Ulaşamamıştır
42	**17. yy.**	**Enârî Tekkesi** [51] Narlı Tekkesi [47]	Halvetiyye [51] Mısriyye [15]	**Doğanbey Mh**. Narlı Mh. [51]	Cuma [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
43	**17. yy.**	**Eşrefzâde Tekkesi** [51] İncirli Tekke [47]	Kadiriyye [51]	**Meydancık Mh.** İncirli Mh. [51]	Cuma [51]	Yalnızca Haziresi Günümüze Ulaşmıştır
44	**17. yy.**	**Gâr-ı Aşıkan Tekkesi** [15] Buhara Kalenderhanesi [15]	Nakşibendiyye [15]	**Pınarbaşı Mh.** [201] Serpeyker Mh. [47]	Cuma [51].	Günümüze Ulaşamamıştır
45	**17. yy.**	**Hüsameddin Efendi Tekkesi** [15] Temenye Tekkesi [15] Temennâ Tekkesi [15]	Halvetiyye [51]	**Mollaarap Mh.** Temenyeri Mh. [51]	Belirlenemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
46	**17. yy.**	**Kasap Cömert Tekkesi** [15] Ahi Şemseddin Tekkesi [15] Kasaplar Tekkesi [15]	Kadiriyye [15]	**Alipaşa Mh.** Ahi Şemseddin Mh. [47] Alacamescit [47]	Belirlenemedi	Günümüze Ulaşamamıştır
47	**17. yy.**	**Mevlevihane** [51] Bursa Mevelvihanesi [47]	Mevleviyye [51]	**Pınarbaşı Mh.** [51]	Çarşamba [51]	Yalnızca Türbesi Günümüze Ulaşmıştır
48	**17. yy.**	**Mısri Tekkesi** [51] Mısri En-Niyazi Tekkesi [15]	Halvetiyye [51]	**Tahtakale Mh.** Şekerhoca Mh. [51]	Cuma [201]	Günümüze Ulaşamamıştır
49	**17. yy.**	**Selami Efendi Tekkesi** [51] Bursa Selâmi Ali Efendi Tekkesi [15]	Halvetiyye [47] Celvetiyye [15,51]	**Yeşil Mh** Kadiri Mh. [47] Namazgah [51]	Perşembe [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır

50	**17. yy.**	**Üçkozlar Tekkesi** [51] Üç kuzular Tekkesi [15] Abdurrahman Tekkesi [47] Mehmet Safiyüddin Tekkesi [47] Yediler Tekkesi [51]	Halvetiyye [81] Uşşakiyye [81]	**Molla Fenari Mh.** Üçkozlar Mh. [51]	Pazarte-si [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
51	**17. yy.**	**Zağferanlık Tekkesi** [15]	Halvetiyye [15] Kadiriyye [15]	**Reyhan Mh.** [15] Zağferanlık Mh. [307]	Pazarte-si [15]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
52	**18. yy.**	**Abdullah Münzevi Tekkesi** [51] Münzevi Tekke [15] Münzevi Abdullah Tekkesi [47] Telli Tekke [69]	Nakşibendiyye [15, 47]	**Hocaalizade Mh.** Sarı Abdullah [15, 47,203]	Pazar [15] Pazarte-si [47]	Günümüze Ulaşamamış-tır
53	**18. yy.**	**Cizyedarzâde Tekkesi** [15, 51] Haraççızâde Tekkesi [47] Nakşibendi-i Cedid [15]	Nakşibendiyye [51]	**Kavaklı Mh./Hisar** [47]	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
54	**18. yy.**	**Eminiyye Tekkesi** [15] Veled-i Habib Tekkesi Emin Efendi Tekkesi [250]	Nakşibendiyye [15]	**Ali Paşa Mh.**	Belirle-nemedi	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
55	**18. yy.**	**İsmail Hakkı Tekkesi** [15] Sırri Tekke [15] Hikmet-zade Tekkesi	Halvetiyye [51] Celvetiyye [15]	**Tuzpazarı Mh.** Tekyemescit Mh. [51]	Cuma [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
56	**18. yy.**	**İsmail Rumi Tekkesi** [15] Hamam Tekke	Sadiyye [15] Rifaiyye [15] Kadiriyye [203] Şabaniyye [15]	**Ali Paşa Mh.** [51]	Pazar [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır
57	**18. yy.**	**Kaygulu Tekke** [203] Kaygulu Halil Tekkesi [47] Kayguluzade Hasan Efendi Tekkesi [51] Agâh Efendi Tekkesi [15]	Celvetiyye [51] Kadiriyye [15] Sadiyye [15]	**Ebuishak Mh.**[203] Hasan Paşa Mh [203]	Cuma [15]	Günümüze Ulaşamamış-tır

58	**18. yy.**	**Numaniyye Tekkesi** [15, 51] Çatalfırın Tekkesi [212] Hekimoğlu Ali Paşa Tekkesi [15, 51] Salı Tekkesi [51] Safiyyüddin efendi Tekkesi [15,47] Çiçek Tekke [51]	Kadiriyye [51]	**Çatalfırın Mh.** [51] Veled-i Saray Mh [47]	Salı [51]	Günümüze Ulaşmıştır
59	**18. yy.**	**Seyyid Baba Tekkesi** [51] Şerif Baba Tekkesi [51] Şeyh Sabit Efendi Tekkesi [15]	Halvetiyye [51] Mısriyye [47]	**Mollaarap Mh.** Temenyeri Mh. [203] Hıdırlık [47]	Cuma [15]	Günümüze Ulaşamamış-tır
60	**18. yy.**	**Yunus Emre Tekkesi** [51] Kara Abdurrezzak Tekkesi [15] Karamazak Tekkesi [201]	Sa'diyye [51]	**Karamazak Mh.** [51] Emirsultan Mh. [47].	Cuma [15]	Kısmen Haziresi Günümüze Ulaşmıştır
61	**19. yy.**	**Ahmed Baba Tekkesi** [51] Baba Efendi Tekkesi [15]	Nakşibendiyye [51]	**Karaşeyh Mh.** [51] Hükümet Cad. [51]	Cuma [15]	Günümüze Ulaşamamış-tır
62	**19. yy.**	**Ali Rıza Efendi** [203] Atinalı Ali Rıza Tekkesi [15] Moralı Tekke [47]	Halvetiyye [15,51] Mısriyye [15]	**Maksem Mh.** V. Şemseddin Mh.[47,51]	Pazar [51]	Günümüze Ulaşamamış-tır
63	**19. yy.**	**Gül Baba Tekkesi** [15] Mecidiyye Tekkesi [15]	Halvetiyye [15]	**Ebuşahme Mh.** [15]	Belirle-nemedi	Günümüze Ulaşamamış-tır
64	**19. yy.**	**Şabani Tekke** [201] Hacı Şevki Efendi [51] Hacı Şaban Tekkesi [51] İshakşah Tekkesi [51]	Halvetiyye [51] Şabaniyye [15,47]	Kurtoğlu Mh. Yeşil Mh. [86] İshakşah Mh. [47]	Cuma [203].	Günümüze Ulaşmıştır
65	**19. yy.**	**Hamidiyye Tekkesi** [15]	Nakşibendiyye [15]	**Alipaşa Mh.** Maksem Mh. Araplar Mh	Belirle-nemedi	Günümüze Ulaşamamış-tır
66	**19. yy.**	**Miskinler Tekkesi** [15]	Halvetiyye [15]	**Muradiye Mh.** [15]	Belirle-nemedi	Günümüze Ulaşamamış-tır

Bursa'da 15. yüzyılda 24 (%37), 16. yüzyılda 15 (%23), 17. yüzyılda 11 (%17), 18. yüzyılda 8 (%12), 19. yüzyılda 7 (%11) tane tekke inşa edildiği görülmektedir. Bursa tekkeleri kuruluş tarihleri açısından değerlendirmeye alındığında tekkelerin en yoğun olarak kurulduğu dönemin 15. ve 16 yüzyıllar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum aslında 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar artarak devam eden tarikat faaliyetlerine paralellik göstermemiştir. Bunun en büyük nedeni kurulan tekke yapısının uzun yıllar tarikat faaliyetinin devam etmesi tekkelerin tarikatlar arası el değiştirmesi olarak gösterilebilir. İlk dönem yapılan bu tekkeler de kullanılan malzeme ve yapım tekniğininde bu durumda etkisi olduğu düşünülebilir.

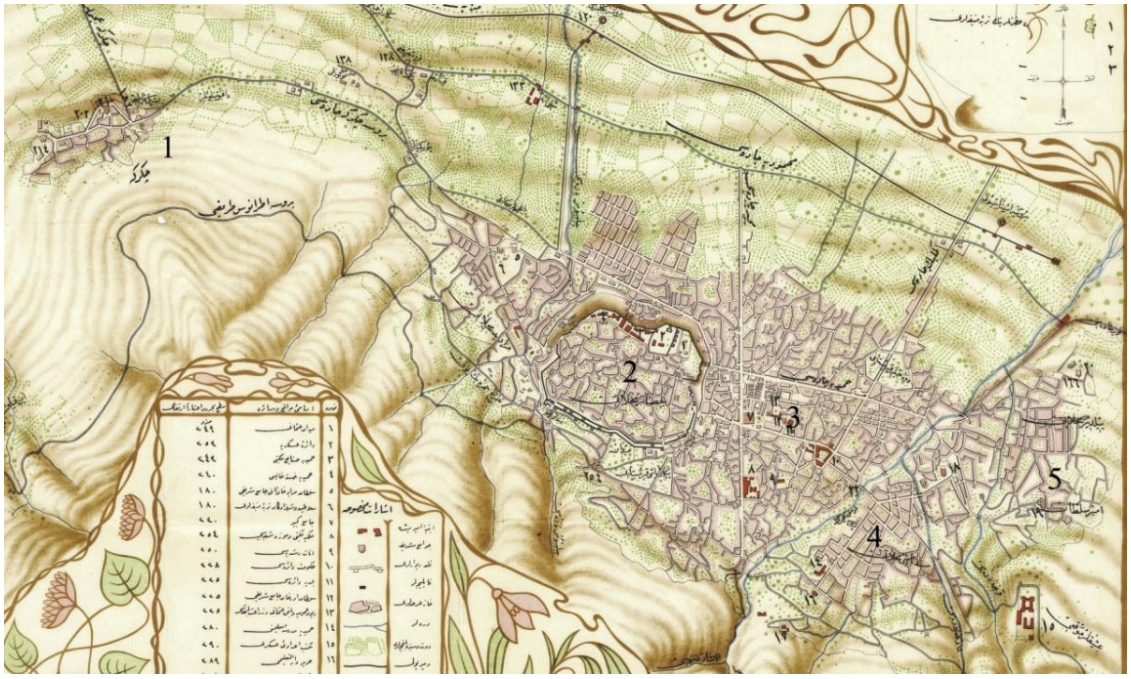
2.3. Tekkelerin Bursa'nın Tarihsel Ve Kentsel Gelişimine Etkisi

Bursa kenti Bithynia Kralı Prusias I tarafından M.Ö. 187-186 yıllarında, dönemin bilim ve devlet adamı Hannibal'ın gözetimi, planlı yer seçimi ve denetimi doğrultusunda kurulmuştur [87,88]. Bu kent daha çok askeri bir üs, konaklama, yığınak ve ikmal merkezi statüsündedir [87,89]. Hisar'ın doğu eteklerinden akan Gökdere akarsularıyla ovadan kopartılan kayalık plato Hisar semti ile Bithynia askeri için stratejik konaklama açısından son derece uygundur [89].

1326 yılında Osmanlıya geçen şehirde kentsel ve mimari açıdan önemli değişiklikler yapıldığı anlaşılmaktadır [87,90]. Osmanlı Beyliği'nin merkezi Bursa'ya alınmış, şehir camiler, çarşılar ve meydanlarla süslenmiştir [87,90]. Orhan Bey ve daha ziyade müteakip hükümdarlar zamanında gittikçe büyüyen, Bursa XIV. yüzyılın sonlarında Anadolu'nun en büyük şehirleri arasına girmiştir [87].

Sultan Orhan Bursa'yı aldıktan sonra Hisariçi Sarayı, evleri, çarşıları olduğu gibi bırakıp kenti dışarı çıkarmaya, Anadolu'dan gelen Türk boylarına yer hazırlamaya başlamıştır [91]. Bu nedenle sur dışında kültürel ve ekonomik kuruluşlar yapmışt olup o tarihte Çakırhamam'dan, Setbaşı'na kadar geniş bir Gökdere yatağı bulunup, bu alan fundalık ve bataklıktı [91]. Sultan Orhan'ın Hisar'ın doğusuna yaptırdığı yapı kompleksine karşın, yerine tahta geçen I. Murad da, XIV yüzyılda batı yönünde Çekirge'de yaptırdığı yapı kompleksi, kenti batı yönüne doğru bir gelişmeyi belirlemiştir [91]. Sultan Bayezıd ise, bu yönün aksi bir yerde yaptırdığı külliyesi, kentin dokusu açısından önemli bir nokta oluşturmuştur [91]. XIV. yüzyılın son yıllarında bu caminin yüz elli metre batısında Sultan Bayezıd döneminde Ulu Cami inşa

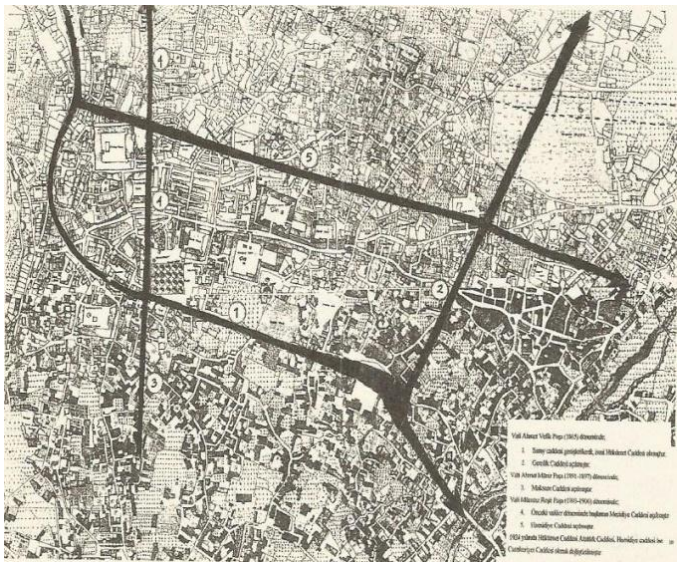
edilmiş ve yüzyıllar boyu iş ve ticaret merkezi olan bu alan etrafında kentin geliştiği görülmektedir [89]. Kentin ana merkezini ise, Orhan Bey'in yapılarının bulunduğu bölge belirler ve bu ticari merkez yüzyıllarca hiç değişmemiştir [9]. Böylece, kentte inşa edilen külliyelerin çevresinde oluşan mahallelerle büyüyen Bursa, mahalleleri birbirine bağlayan ulaşım akslarının, bu kent dokusu içerisinde kendiliğinden oluştuğunu varsayabiliriz [9].

Şekil 2.4. 19 yüzyıl Bursa ve çevresi haritası, 1.Çekirge, 2. Hisar, 3. Orhan Camii ve hanlar bölgesi, 4.Setbaşı, 5. Emir Sultan Camii, [92].

Bursa kentinin kuruluşundan 19. yüzyıla kadar kenti etkileyen bir çok doğal afet meydana gelmiştir [9,93]. 1801 Büyük Bursa Yangını'nın külleri kurumadan hemen arkasından gelen 1855 depremiyle sarsılan Bursa, adeta yeniden kurulma gereği duyulmuştur [9]. Bursa'nın yeniden inşa edilmesinde, Osmanlı öğrencilerini eğiten Avrupalı mühendislerin askeri okullara soktuğu şehircilik yöntemleri uygulanmış. Mühendis olan bu öğrencilerden biri Suphi Bey, 1857 yılında kentin ilk kadastro planını çizdi ve bu plan 1862 yılında bastırılmıştır [9,93]. Vefik Paşa, Bursa'nın yeniden inşa edilmesi için bu plandan çokça yararlanmıştır [9]. Bu dönemde Bursa'nın yeniden imarı

başlamış yeni yollar açılmış ve bu yol akslarında yeni yapılar inşa edilmiştir [9,93]. Reşit Mümtaz Paşa döneminde, Hamidiye Caddesinden iki yolla, Mecidiye yolunun Maksem yönüne doğru Erkek Lisesi'ne kadar tüm yol ıslah edilmiştir (1906) [9,93]. Bunların dışında 1958 yılında hanlar bölgesinde çıkan yangından sonra hazırlanan Piccinato planları çerçevesinde şehrin merkezini oluşturan bir çok tekke yapısının da bulunduğu bölgede yeni yollar açılmış bu yollar kent aksının belirleyicisi olmuştur [9,93].

Şekil 2.5. Vali Ahmed Vefik Paşa döneminde yeni açılan yollar, 1.Hükümet Caddesi, 2.Gemlik Caddesi, 3.Maksem Caddesi, 4.Mecidiye Caddesi, 5. Hamidiye Caddesi, [326].

Bunlardan Emir Sultan gibi kentin manevi açıdan kalkınmasında büyük payı olan, Süleyman Çelebi gibi eserleri günümüzde hala vecd ile okunan, Somuncu Baba, Geyikli Baba, Molla Fenari, Abdal Murad, Hacı İvaz Paşa gibi daha pek çok isim zikredilebilir [94]. Bu kişilerin kültürel kimliklerinin yanında kurdukları vakıf, cami, imaret, tekke ve medrese gibi yapıların da sosyal hayata büyük katkıları olmuştur [94].

2.3.1. Bursa'da Tekkelerin Mahallelere Göre Dağılımı

Bursa'da temel yerleşme birimi olan mahalle, genellikle bir dini yapının yada bir ticaret alanın etrafında gelişmiştir [9]. Her mahalle, yaşama tarzları ve kendi

geleneklerini ayrı ve farklı cemaatleri içine almaktadır [9]. Mahallenin yerleşikleri dini inanç; ekonomik meşgale ve onları komşularından ayıran diğer faktörlerle birbirlerine bağlanmış olup ibadethaneleri yada pazar yeri, bütün mahallerinin ortak faaliyeti, gerektiğinde açılan ve genişletilen cemaat merkezini teşkil etmektedir [9,95].

Her mahallede mescit, tekke veya kilise bulunmakta olup Bursa'daki mescit ve tekkeler, sadece namaz kılınıp ibadet edilen mekanlar olmayıp aynı zamanda mahallelinin bir araya geldiği ve ortak kararların alındığı mekanlardır [9]. Mahallelerde imam, öğretmen, avarız mütevellisi, kethüda, şeyh, esnaf ve tüccarların ileri gelenlerinden oluşan bugünkü ihtiyar heyetini andıran bir mahalle meclisinin de bulunduğu kadı sicillerinden anlaşılıyor [9].

Mahalle merkezinde bulunan mescit veya kilisenin etrafında birçok çıkmaz sokak bulunmakta olup konutlar, belirli bir planlamayla yapılmadığı için oluşan dar ve çıkmaz sokaklar mescide doğru açılırdı [9]. Bu mahalleden diğer mahallelere ve dolayısıyla kent merkezine "Uluyol" denilen bir tek yoldan gidilmekteydi [9]. Bursa'da mahalleler, herbiri ayrı bir birim olarak, diğer mahallelerden bağımsız bir düzende yapılmıştır [89,9].

Hisar içindeki antik Bursa kenti yapısını büyük ölçüde koruyarak kentin merkezi konumunu da korumuştur [93]. 1362 yılına kadar süren Orhan Gazi döneminde Hisar içinde Alaeddin, Yer Kapı, Zindan Kapı, Yaniçoğlu, Orta Pazar ve Osmancık olmak üzere Türkmenlerin yerleştiği yedi mahalle kurulmuştur [93]. Bu mahallelerin yanı sıra, daha 14. yüzyılda sur içinde Alaeddin Camii ve Hamamı, Veled-i Helvai Mescidi, Kavaklı Mescidi, Lala Şahin Paşa Medresesi, Şehadet Camii ve Darphane Mescidi inşa edilmiştir [96].

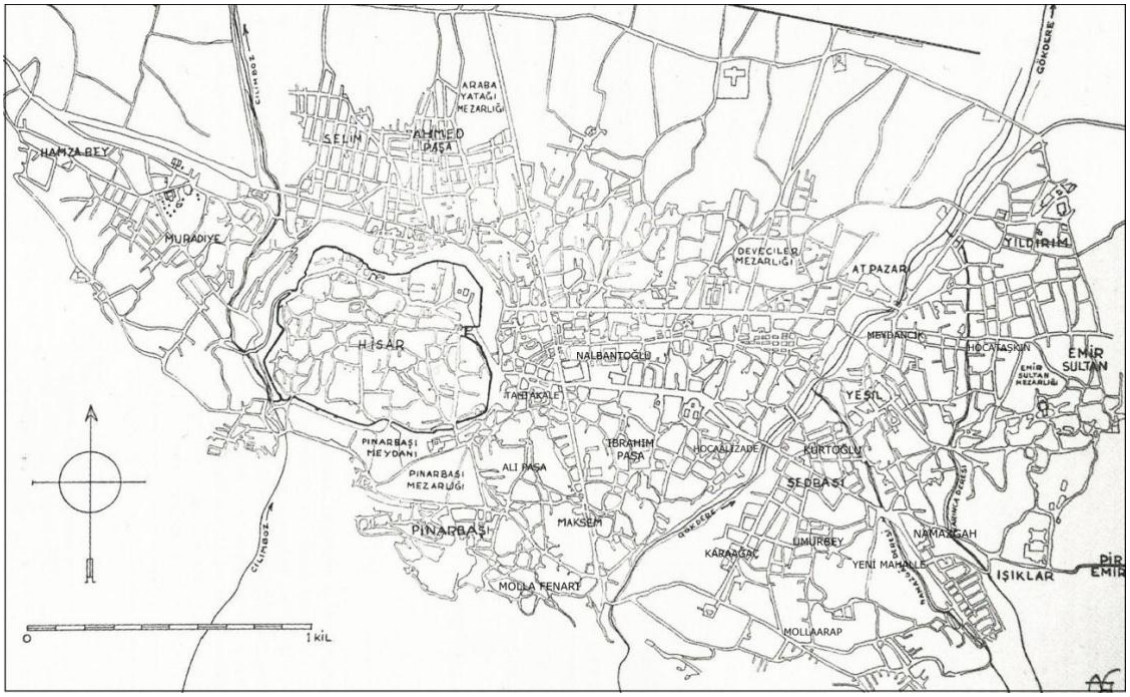
1326 yılında yalnızca Hisar içiyle sınırlı olan kent Orhan Gazi döneminde küçük bir saha içerisine sıkışmış durumdaydı [97]. Kentin genişlemesi için yine Orhan Gazi tarafından kurulan ve daha sonra ki dönemlerde de genişleyen iş ve ticaret merkezi olarak kullanılan bölgenin dışında kentin diğer ihtiyaçlarını karşılayan ve tekke yapılarının da yoğunlaştığı bir çok önemli mahalle kurulmuştur [89]. Şehrin kuzeydoğu ucundaki Yıldırım Mahallesi, bu mahallenin güneyinde yan yamaçlarda Emir Sultan Mahallesi yer almakta olup kentin güney doğusunda Işıklar Mahallesi ve Pir Emir Mahallesi bulunmaktadır [89]. Gökdere'nin iki kolu arasında, önceleri Sultaniye yada Sultan Mehmet olarak adlandırılan Yeşil Mahalle yer almakta olup bu mahalle adını

Yeşil Cami ve Yeşil Türbe'den almaktadır [89]. Yeşil Türbe ile Emir Sultan Mezarlığı arasında Hocataşkın Mahallesi bulunmakta olup Yeşil Mahallesi'nin kuzeyinde Gökdere kıyısında Meydancık Mahallesi, güneyinde Umur Bey Mahallesi, güneybatısında Kurtoğlu Mahallesi, batısında Gökdere ve Namazgah deresi kayalıklı bir terasın sonunda bir kaç mahalleden oluşan Setbaşı semti yer almaktadır [89]. Setbaşı'nın güneyinde Uludağ eteklerinde eğimli bir arazide Molla Arap Mahallesi, yine Gökdere'nin doğu kıyısında Setbaşı'nda Karaağaç Mahallesi yer almakta olup Umur Bey Mahallesi'nin doğusunda Namazgah Deresi'nin Batı kıyısında Namazgah Mahallesi kurulmuş olup bu mahallenin güneyinde Yeni Mahalle, doğusunda ise Karamazak Mahallesi bulunmaktadır [89]. Setbaşı'nın karşısında Gökdere'nin batı kıyısında geniş bir alana yayılan Maksem Mahallesi, aynı kıyıyı takip eden şehrin kuzeydoğu ucunda Atpazarı Mahallesi bulunmakta olup Maksem Mahallesi'nin güneyinde Uludağ'ın eteklerinde oldukça eğimli bir arazide kurulmuş olan Molla Fenari Mahallesi bulunmaktadır [89].

Hisarın güneyinde geniş mezarlıklar boyunca uzanan Pınarbaşı Mahallesi, batısında ise Muradiye Mahallesi II. Murat'ın yaptırdığı cami, medrese ve türbe ile XV. yüzyıl ve XVI. yüzyıl sonrası anıtların bulunduğu alana bitişiktir [89]. Pınarbaşı Mahallesi'nin doğusunda Alipaşa Mahallesi, kuzeydoğusunda Tahtakale Mahallesi bulunmakta olup Tahtakale Mahallesi'nin doğusunda İbrahimpaşa Mahallesi, kuzeydoğusunda ise Nalbantoğlu Mahallesi yer almaktadır [89,97]. Ovada şehrin kuzeyinde Selim Mahallesi ve Ahmet Paşa Mahallesi özellikle Balkanlardan göçmenlerin yerleşmeleri için XIX. yüzyılda kurulmuştur [89].

Anadolu ve Türkistan'dan gelip Bursa'ya yerleşen göçmenler de kent içinde ayrı mahallelerde iskan edilmişlerdir [9,89]. Fetih sırasında Bursa'ya gelen Abdal Mehmed, Abdal Musa ve Abdal Murad gibi dervişlerin yerleştiği yerlerde, birer mahalle kurulmuştur [9]. Konya Ereğli'sinden gelenler, Şeker Hoca Mahallesi'ne, Sivas'tan gelenler Sivasiler Mahallesi'nde, Karaman'dan gelenler Karaman Mahallesi'nde, İran ve Azerbeycan'dan gelenler Reyhan altındaki Acemler Mahallesi'nde, Bozkuş aşiretinin bir bölümü de Nalbantoğlu Mahallesi'nde iskan edilmişlerdir [9]. Çakırhamam'dan Çatalfırın'a kadar olan bölgeyle, Setbaşı ve Demirkapı bölgelerinde Rumlar, Yahudilik Mahallesi'nde de Yahudiler yaşarken Ermeniler ise Setbaşı semtinde yaşamaktaydı [9].

Adı geçen bu mahalleler çoğu zaman her biri tanınmış birinin, bir cami, tekke, medrese yaptıranın, bir anıtın adını almıştır [89]. Bu mahalelerin herbiri adını XV. veya XVI. yüzyılda almıştır [89].

Şekil 2.6. Bursa Mahalleleri, Albert Gabriel 1958 [89].

Bugün XV. yüzyılda oluşmaya baslayan cadde ve sokaklar halen varlığını sürdürmektedir. Günümüzde pek çoğu yıkılmış olan tekkelere yerinde inceleme yapıldığında bazı sokakların tekke isimlerini koruduğu, kent kültüründe tekke yapılarının ortaya çıkarttığı etkinin az da olsa devam ettiği görülmektedir.

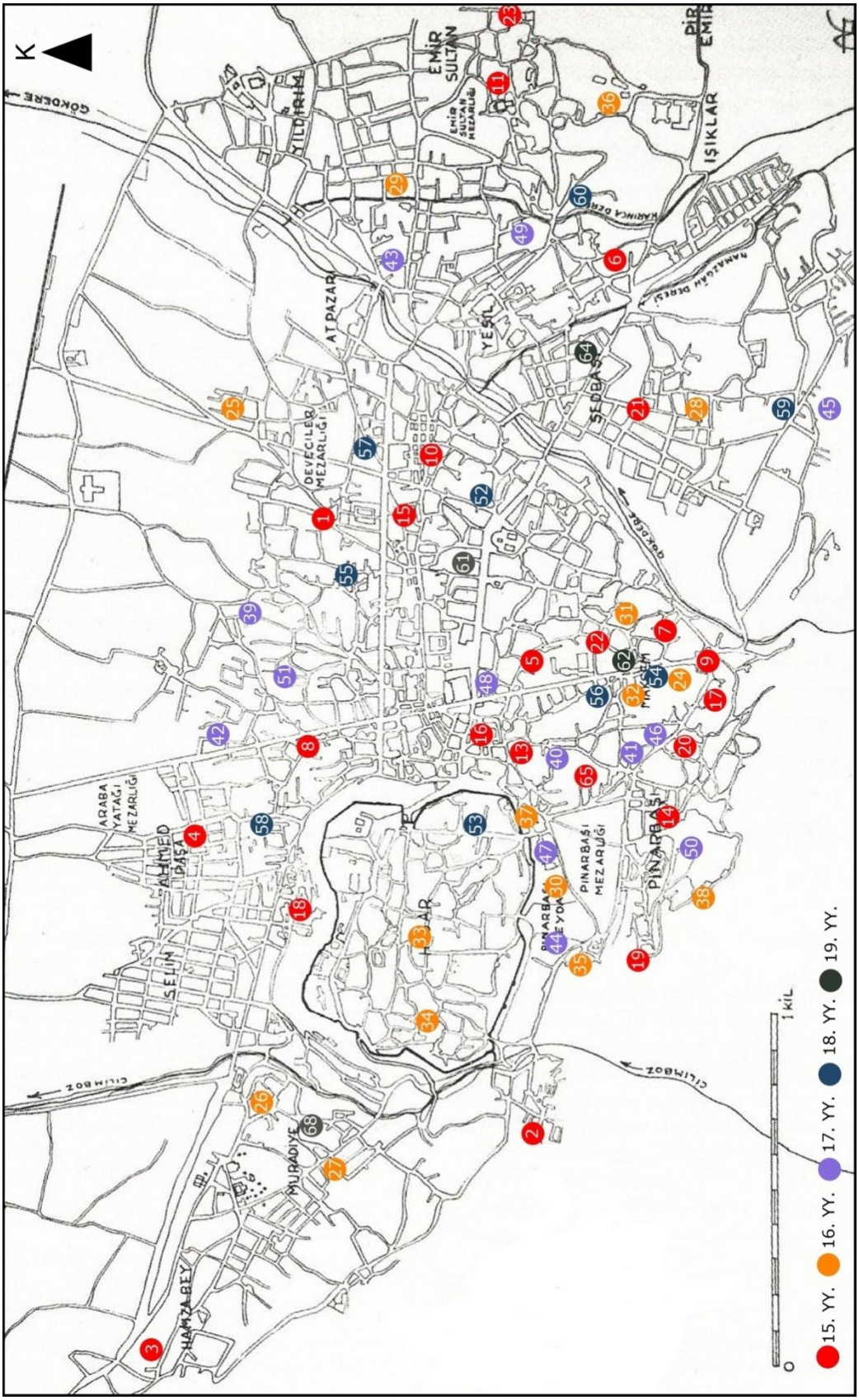
Bursa tekkelerinin kent dokusundaki yeri, tekke numaraları belirtilerek kuruluş yılına göre farklı renklerde kent haritası üzerinde işaretlenmiştir. XV. ve XVI. yüzyıllarda kurulan tekkeler birbirlerine yakın renklerde, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kurulan tekkeler de birbirlerine yakın renklerde renklendirilmiş böylelikle zaman içerisinde kent dokusu üzerinde tekkelerin yeri ve kentin gelişimi incelenmiştir (Şekil 2.7).

XV. yüzyılda kentin gelişiminin parçası olan tekkelerin kentsel dağılımları incelendiğinde bu dağılımın belli bir aks ekseninde olmayıp kentin geneline yayıldığı ve kentin sınırlarını belirlediği anlaşılmaktadır. Bu dönemde kentin ticaret alanı hanlar bölgesinde tekke inşa edilmediği tekkelerin daha çok kentin güneyinde yoğunlaştığı görülmektedir. XV. yüzyılda doğuda Emirsultan, batıda Hamzabey ve Muradiye güneyde Pınarbaşı, Maksem, Setbaşı ve Molla Fenari Mahalleleri'nde kuruldukları ve böylelikle kentin dış mahallelerine yayılarak bu bölgelerin gelişimini ve kentin yayılma alanını arttırmışlardır. Yeni mahalle ve sokakların kurulan tekkeler etrafında şekillendiği görülmektedir. XV. ve XVI. yüzyıllda kurulan tekkelerin özellikle Pınarbaşı Mahallesi ve Maksem Mahallesi'nde yoğunlaştığı görülmekte olup kentin en yüksek ve eğimli yerinde kurulan bu tekkeler daha çok Halvetiyye ve Nakşibendiyye tarikatlarına aittir. Bu tarikatların dışında bu bölgede bir Zeyniyye bir de Celvetiyye tarikatına ait tekkelerin olduğu görülmektedir. Antik Bursa olarak adlandırılan Hisar'da kurulan tekkelerin de XV. yüzyılda Nakşibendiyye ve Halvetiyye tarikatlarına ait oldukları görülmektedir. Doğudaki Emir Sultan Mahallesi'nde ise Kübreviyye ve Zeyniyye tekkelerinin kurulduğu görülmekte olup diğer tarikatlara ait tekkelerin kentin geneline yayıldığı görülmektedir. Bu dönemde Hindistan'dan gelen dervişler, Pınarbaşı'ndaki Hindiler Tekkesi civarında yerleşmişlerdir [9]. XVI. yüzyılda Türkistan'dan gelenler ise, Pınarbaşı'ndaki Özbekler Tekkesi civarına yerleştirilmiştir.

XVII. yüzyılda Pınarbaşı ve Maksem Mahalle'lerindeki tarikat yoğunluğunun daha da arttığı ve bu bölgede yeni kurulan tekkelerin ise Kadiriyye tarikatına ait oldukları görülmektedir. Ayrıca bu dönemde kurulan tekkelerin yine kentin her bölgesine dağıldığı görülmektedir. Kentin kuzeyindeki tekke sayısının XVII. yüzyıla gelindiğinde yeni kurulan Halvetiyye ve Nakşibendiyye tekkeleriyle birlikte arttığı görülmektedir.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Bursa'nın ticaret merkezi olarak değerlendirilen hanlar bölgesinin doğusunda tekke sayısının yoğunlaştığı ikinci bir bölge oluşmuştur. Hanlar bölgesinin doğusundaki bu tekkelerin Halvetiyye, Kadiriyye ve Nakşibendiyye tarikatlarına ait oldukları zaman içerisinde Nakşi tekkelerinin mevcut durumlarını korurken Halvetiyye ve Kadiriyye tekkelerinin XIX. yüzyılda Celvetiyye tarikatına geçtikleri görülmektedir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda inşa edilen tekkelerin Hisar bölgesi dahil kentin geneline yayıldığı görülmektedir.

Pınarbaşı Mahallesi ve Maksem Mahallesi'nde yoğunlaşmış Halvetiyye ve Nakşibendiyye tarikatına ait olan tekkelerin bir kısmının zaman içerisinde Celvetiyye ve Zeyniyye tarikatına geçtikleri görülmektedir. Bunun nedeni bu bölgede Zeyniyye ve Celvetiyye tarikatına ait tekkelerinde bulunması gösterilebilir. El değiştiren tekkelerin tarikat icrası aksadığında o tekkeye yakın olan bir başka tarikat tarafından tarikat faaliyetlerinin devam ettirildiği anlaşılmaktadır. XV. ve XVI. yüzyıllarda Halvetiyye ve Nakşibendiyye tarikatının Pınarbaşı Mahallesi ve Maksem Mahallesi'nde yoğunlaşması dışında herhangi bir tarikata ait tekkelerin kentin bir bölgesinde yoğunlaştığı görülmemektedir. Bu yoğunluğunda yaşanan el değiştimelerle zaman içerisinde bittiği anlaşılmaktadır.

Şekil 2.7. Bursa Tekkelerinin kent dokusundaki dağılımı.

BÖLÜM 3

BURSA TEKKELERİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ (15. YY.-20.YY.)

3.1. Bursa Tekkelerinin Günümüzdeki Durumu Ve Mimarisi

Çalışmanın esas konusunu oluşturan bu bölümde Bursa'da inşa edildiği tespit edilen 66 tekke yapısının günümüzdeki durumu ve mimarisi incelenmektedir. Bu yapılar, "Günümüze Ulaşabilmiş Tekkeler", " Günümüzde Yıkılmış Ancak Arsası Ve Haziresi Mevcut Olan Tekkeler", "İsmi Belirlenebilen, Yeri Bilinmeyen Kayıp Tekkeler" olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmektedir.

Bursa tekkelerinin mevcut durumları incelendiğinde yapılan gruplamada günümüze ulaşabilmiş tekkelerin sayısı 37 (%56), yıkılmış ancak arsası ve haziresi mevcut olan tekkelerin sayısı 25 (%38), ismi belirlenebilen, yeri bilinmeyen kayıp tekkelerin sayısı ise 4 (%6) olarak belirlenmiştir.

Tekkelerin yüzde altmış dördünün günümüze ulaşamadığı görülmektedir. Bir kısmı da işlevini yitirme ve gözden düşme, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, depremler, yangınlar, ihmalsizlik ve bakımsızlık, değişen imar politikaları, tekke ve zaviye kanunu vb. nedenlerden dolayı yüzyıllar içinde yıkılarak günümüze ulaşamamıştır [8,28,98]. Tekkelerin günümüze ulaşamamasındaki en önemli sebep doğal afetler olup bazıları bir mahalleyi bütünüyle yok etmiş ve büyük hasarlara yol açmıştır [89]. Bursa'daki tekkelerin küçük çapta hasar almasına neden sebep olan ufak tefek yangınlar dışında M.1761-M.1804 yılları arasında yedi büyük yangın geçiren Bursa'da, kentin üçte ikisini etkileyen H. 1216/M.1801 yılındaki yangından sonra birçok tekke yeniden inşa edildiği gibi, H. 1259/M 1843 yılında bu tekkelerin büyük bir kısmı onarılmıştır [8,9,28,98]. H.1271/M.1854 yılında meydana gelen deprem ve ardından çıkan yangınla Bursa'daki hemen hemen tüm tarihsel anıtlar tahrip görmüştür [8,9,28]. 1863 yılındaki depremde

de kentin büyük bir kısmı yıkılmış ve bundan tekke yapılarının da etkilendiği görülmektedir [9]. Son olarak 1958 yılında hanlar bölgesi olarak tabir edilen alanda çıkan yangında cami olarak kullanılan birkaç tekkenin hasar aldığı bilinmektedir [93]. Bunların dışında çeşitli nedenlerle tekkenin tarikat icrasının bitmesi ve tekkenin başka bir tarikat tarafından kullanılmaması gibi nedenlerle günümüze ulaşamadığı anlaşılmaktadır [15]. 1925 yılından sonra tekkeler kapatılmasından sonra atıl kalan bu yapılar bakımsızlığa terk edilmiş olup Bursa'nın yeniden imarı sırasında (19. yy. sonu) yeni açılan yollar üzerindeki tekkeler yıkılmış, hazirelerini de taşınmış olup tüm tekkelerin hangi sebepten dolayı günümüze ulaşamadığı çalışma içerisinde belirtilmiştir [93].

3.1.1. Günümüze Ulaşabilmiş Tekkeler

Kısmen yada tümüyle günümüze ulaşabilmiş tekkeler inşa tarihlerine göre, tekkeler numaraları, adı, yeri, tarikatı, zikir usulü, banisi, inşa tarihi, geçirdiği onarımların tarihi ve inceleme tarihi en başta künye olarak verilmiştir. Daha sonra tekkenin mevcut durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Tekkenin tarihçesi anlatılırken banisi hakkında bilgiler verilmiş, hangi tarikatlara hizmet ettiği, geçirdiği onarımlar, zaman içerisindeki gelişimi ve üstlendiği işlevler üzerinde durulmuştur. Daha sonra da teknik çizim, belge ve tarihi fotoğraflardan yararlanılarak tekkenin mimarisi değerlendirilmiştir. Plan, cephe, süsleme, yapım tekniği ve kullanılan malzemeler hakkında bilgiler verilmiştir. Tekkenin günümüze ulaşmayan bölümleri hakkında mimari bilgiler arşiv belgelerinden ve birincil kaynaklardan yararlanılarak aktarılmıştır.

Günümüze ulaşabilmiş tekkelerin 18 (%49) tanesinin XV. yüzyılda, 7 (%19) tanesinin XVI. yüzyılda, 6 (%16) tanesinin XVII. yüzyılda, 5 (%13) tanesinin XVIII. yüzyılda, 1 (%3) tanesinin ise XIX. yüzyılda inşa edildiği tespit edilmiştir.

3.1.1.1. Abdal Mehmed Tekkesi

Tekke No: 1

Tekkenin Adı: Abdal Mehmed Tekkesi [15].

Yeri: Demirtaşpaşa Mh. /Abdal Mehmed Mh. [78,79].

Tarikatı: Kadiriyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Başçı İbrahim (D:?-Ö: H. 885/M. 1480) [8].

İnşa Tarihi: 15. yüzyılın ikinci yarısı [8].

Onarımlar: H. 1081/M. 1670 [15], 1955 [99].

Kitabesi: Yalnızca türbe kitabesi vardır [100].

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Mart 2015.

• **Mevcut Durumu:** Abdal caddesi, Tahal Caddesi ve Gül Sokak'ın birleştiği kavşakta yer alan tekkenin tevhidhanesi ve türbesi günümüze ulaşmış 1865 yılında tarikat icrası bitmiş olup günümüzde tevhidhanesi inşa edildikten kısa bir süre sonra cami olarak kullanılmıştır [15]. Meşrutahane olarak kullanılan yapı ise günümüze ulaşamamıştır.

• **Tarihçesi:** II. Murad devrinin tanınmış sufilerinden olan Abdal Mehmed için Başçı İbrahim tarafından 15. yüzyılın ikinci yarısında inşa ettirilmiştir [89,100,101].
15. yüzyılın ikinci yarısında Başçı İbrahim tarafından yapılmıştır [89].

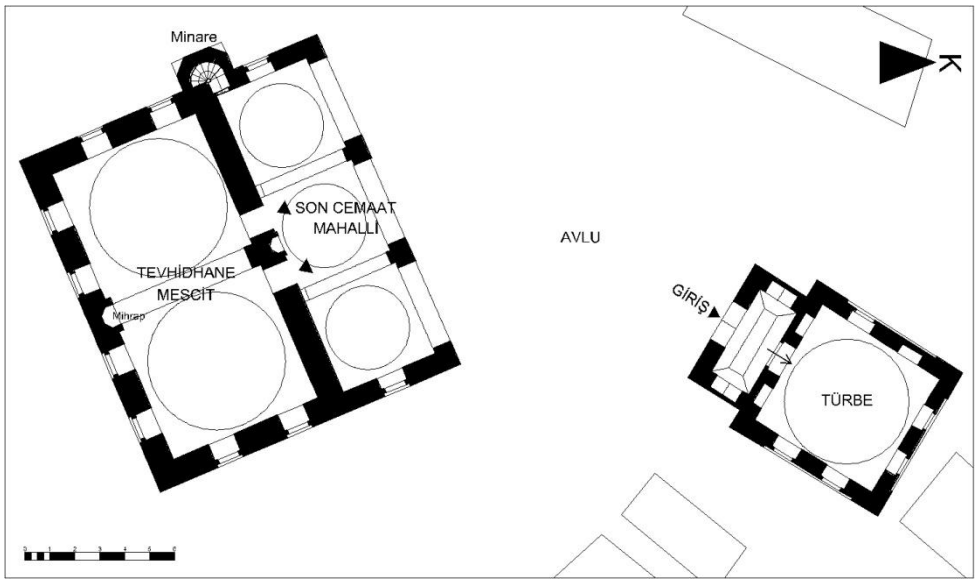
Abdal Mehmed'in hayatına dair kesin bilgi olmayıp hakkında teşekkül eden menkıbelerden Emir Sultan'ın (ö. H.833/M.1429) çağdaşı olduğu ve onunla sohbet ettiği anlaşılmakta olup Baldırzade, Abdal Mehmed'in ölümünden sonra da kerametlerinin devam ettiğini söyleyerek onun Molla Fenari ile ilgili bir menkıbesini nakleder [102,103,104]. Menakıb-ı Eşrefzade'de Eşrefoğlu Abdullah-ı Rumi'nin (ö 874/ 1469) Abdal Mehmed'in himmetiyle velilik mertebesine eriştiği anlatılır [100,102,103,104].

Tekkenin ilk şeyhi Abdal Mehmet olup H. 1279/ M. 1862/1863 tarihine kadar babadan oğula geçen şeyhlik makamı Mehmet Halil Efendi vefat ettikten sonra Kadiriyye-i Eşrefiyye kolundan Şeyh Ahmed Bin Hüseyin Efendiye geçmiştir [15,102,103,104].Şeyh Ahmed Bin Hüseyin'den sonra H. 128/ M. 1864/1865 yılından sonra meşihat kimseye tevcih olamamış tarikat icrası bırakılan yapı cami olarak kullanılmıştır [15,102].

Bursa'daki mahallelerden birine adını veren Abdal Mehmed tekkesi çevresinde gelişen mahallelere örnek teşkil etmektedir [78,79,102,105]. Bursa mahalleleri içinde "Abdal Mehmed nam-ı diğer Deveciler" adını taşıyan mahallede ilk sayımda 56 hane ve 20 mücerredden oluşan nüfusun 12 hane ve 8 mücerredi kiracı olarak kaydedilmiş olup XVI. yüzyılın sonunda 147 nefere yükselen mahalle nüfusunun 98'i kiracı konumundadır ve bunların 21 hanesi "Odaha-i Davud Efendi", 9 hanesi "Odaha-i Pir

Ahmed Çelebi", 5 hanesi "Odaha-i Zeybekzade", 6 hanesi ise "Odaha-i Pir Melek Ağa" olarak mukayyeddir. Tekke vakfının toplam geliri 7600 akça olarak kayıtlara geçmiştir [235,236,237,238].

• **Mimarisi:** Gününümüzde tevhidhanesi ve türbesi ayakta olan tekkenin meşrutahanesi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Yapının tevhidhanesi inşa tarihinden kısa bir süre sonra batı cephesine minare ve iç mekana da minber eklenerek camiye dönüştürülmüştür [15]. Daha sonraki dönemlerde de yapıya son cemaat mahalli eklendiği görülmektedir. Dikdörtgen bir tevhidhaneye sahip olan tekke yanyana iki kubbeyle örtülmüş ve kubbelerin üstü kurşunla kaplanmıştır. Yapıya yanyana iki giriş verilmesi dikkat çeken başka bir özelliktir.

Şekil 3.1. Abdal Mehmet Tekkesi kat planı, Demirtaşpaşa Mh./Bursa, 15.yy., Kadiriyye (Gabriel.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [89].

Tevhidhane doğu-batı yönünde, iç ölçüleri 8,40 X 15,25 metre dikdörtgen planlı, yanyana iki kubbe ile örtülü ve ortada sivri kemerle birbirinden farklı iki bölüme ayrılmıştır. Bu kemerin son cemaat yerindeki ayağının her iki yanına birer girişi olup bu durum bu tekkenin tevhidhanesine ait bir durum olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda bu ayak son cemaat yerinin mihrabı görevini yapan üç köşeli bir niş haline

getirilmiş olup dar ve küçük çerçeveli olup çerçevede geometrik motifli kalem işi yazı ve süsleme öğeleri bulunmaktaydı ancak günümüze ulaşmamıştır [89]. Büyük kemerin ayırdığı her iki bölümün boyutları eşit değildir. Bundan dolayı tevhidahane kubbeleri oval olup duvarlara ve tromplara oturmaktadırlar. Kubbeler kurşunla kaplıdır. Doğu-batı yan duvarları kapalı olup, sivri kemerli birer pencere yer almaktadır. Genişlemesine yerleştirilmiş asıl ibadet alanı geniş bir kirişle ayrılmış pandantifler üzerinde iki kubbeyle kaplı olup revak orta sütün arasında petekli kavsaralı bir mihrap ve herbiri pandantifler üzerinde kubbeyle kaplı üç eşit sütün arasına sahiptir [89]. Yarım daire olan ve dip duvarın destek noktalarını bağlayan revakın enlemesine kemerleri hariç bütün kemerler kırık veya sivri olup bu durum tekkenin onarımlardan geçtiğini göstermektedir [89].

Son cemaat yeri; iki yan duvar ve ortada yığma iki ayağı birbirine bağlayan üç sivri kemerli ve üç bölümden meydana gelmiştir.

Duvar ve ayaklar kagir kesme taş, yatay iki sıra tuğla ve kesme taş aralarında dikey tek tuğla ile örgülü olup taş ve tuğladan yapılmış tevhidhane kagir duvarları günümüze ölçülü ve homojen olarak ulaşmış ancak onarımlar gördüğü bazı cephelerden anlaşılmaktadır.

Batı yönünde sonradan eklenen minare merdivenine son cemaat mahallinin batı ucundan geçilmektedir [89]. Minarenin silindirik tuğla gövdesi tamamen sıvanmıştır. Tevhidhanenin kuzey doğusunda türbesi ve çeşmesi de bulunmaktadır. Giriş cephesi kalkan duvarlı olan tekke türbesi kubbeyle örtülü kare planlı bir oda ve çapraz kemerli genişçe açık bir giriş bölümünden meydana gelmektedir. Taş ve tuğladan yapılmış bu türbenin kapısının üzerinde Arapça bir kitabede türbenin Sultan II. Murat'ın emriyle yapıldığı anlaşılmaktadır [89].

Tekke pencereleri 12 santimetrelik bir girinti içerisinde olup, ahşap kapakları bulunmaktadır. Üç sıra halindeki sivri kemerli pencereyle tevhidhanenin oldukça iyi aydınlanmasını sağlamıştır.

Şekil 3.2. Abdal Mehmed Tekkesi'nin mevcut durumunu gösteren panoramik fotoğraf (Google Earth, Erişim Tarihi: 01.05.2015).

Şekil 3.3. Abdal Mehmed Türbesi (Taşkın C.,2015).

3.1.1.2. Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi

Tekke No: 4

Tekkenin Adı: Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi [15], Fenari Tekkesi [51].

Yeri: Ahmet Paşa Mh.

Tarikatı: Halvetiyye [15,47].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Fenari Ahmet Paşa (D:?-Ö: H.901/M.1496) [15].

İnşa Tarihi: 15. yy. [15,100].

Onarımlar: M.1801 [201], M.1911 [15].

Kitabesi: Yok [100].

Vakfiyesi: Yok.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014.

- **Mevcut Durumu:** Bugün Famora Caddesi ile Altıparmak Caddesi arasındadır. XV. yüzyılda inşa edilen bu tekkeden günümüze yalnızca tevhidhanesi camiye çevrilen yapı kalmıştır [15]. Meşrutahanesi yok olmuş küçük bir haziresi mevcuttur. Bu yapınında yangın ve depremlerden etkilendiği bilinmekte ve yapının yapıldığı devrin izlerini taşısa da özgün cephe özelliğini kaybettiği bir gerçektir [100].

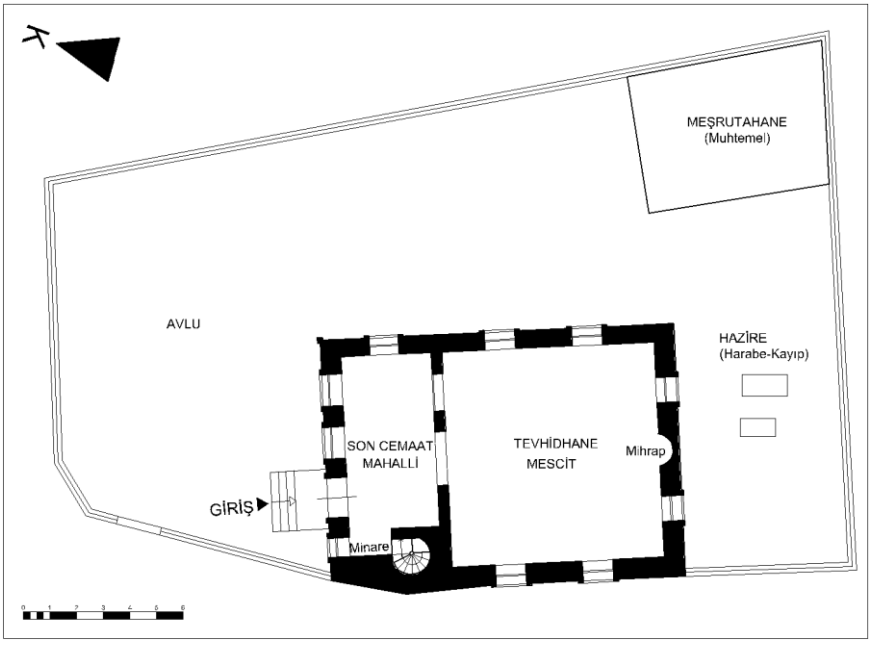
- **Tarihçesi:** Molla Fenari nin torunu, Yusuf Bâli Bendi nin oğlu Fenari Ahmet Paşa (öl. 1496) tarafından yaptırılmıştır [15]. Tekkenin banisi ile ilk şeyhi farklı kişiler olup ilk postnişin Şeyh Hayreddin Efendi'dir. [15]. Halveti usulune göre zikir ve ritüellerini gerçekleştiren bu tekke H.117/M.1706 yılına kadar Halveti tarikatına ev

sahipliği yapmıştır [15]. Bu tarihten atıl duruma düşen tekkeye ait tüm yapılar 1801 Bursa yangınında tamamen yanmış, 1803'te Şerife Nefise Hanım adında bir hayırsever tarafından onartılmış [100]. Tekkeye ait tevhidhane camiye çevrilmiş ve minare eklenmiştir [100].

Bir yıl kadar bir süre atıl durumda kalan tekkeye en son Narlı Tekkesi postnişinleri tarafından idare edilmiş ancak kısa bir süre sonra yapı tekke işlevini yitirmiştir [15]. Tekke işlevi biten bu yapı 1855 depreminde yıkılmış ve 1911'de Hacı Atika ailesinden Fethiye Hanım tarafından yeniden onarılmıştır [99,100].

Tekkenin postnişinleri sırasıyla; Şeyh Hayreddin Ef., Şeyh Ali Halveti, Şeyh Musli Çelebi İbn Süleyman, Şeyh Ahmed Ef., Şeyh Mustafa Ef., Şeyf Mustafa EL İslamboli, , Şeyh İsmail Ef., Şeyh Ali Ef., Mehmet Emirü'l Enari'dir [15].

• **Mimarisi:** Tekkenin kayıtlarda büyük bir bahçe içerisinde tevhidhane, tevhidhanenin kuzeydoğusunda ahşap küçük bir meşruta ve güneyinde büyük bir haziresinin olduğu bilinmektedir [15,100]. Tekkeyi yaptıran Ahmet Paşa'nın hazirede defnedildiği bilinmektedir [100]. Ancak herhangi bir türbe izine rastlanılmamaktadır.

Şekil 3.4. Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi planı, Ahmet Paşa Mh../Bursa, 15.yy., Halvetiyye, (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [15].

7,65 X 10,85 metre iç ölçülerinde dikdörtgen planlı olan tevhidhanenin (cami) çatısı ahşap kırma çatı ve üzeri marsilya tipi kiremit ile örtülüdür. Yapının sonradan son cemaat yeri ve minare eklenerek camiye dönüştürüldüğü bilgisi bulunmaktadır [15,100]. Duvar örgüsü moloz taş ve üç sıra tuğla olup duvar kalınlığı 85 santimetredir. Yapıda ilk dikkat çeken özellik 1911 onarımından sonra döneme uygun olarak pencerelerin tümüyle tuğla söve ve denizlikten geçilmiş olmasıdır. Onarım nedeniyle cephelerin özgün durumunun değişşiklik göstermesi, cephede görülen mimari uslup diğer tekkelere göre farklılık arz eden bir durum oluşturmuştur.

Caminin önünde yan yana iki çeşme bulunuyordu, ancak bu çeşmeler 1976 yılında yıkılıp yerine yenileri yapılmıştır [99,100]. Çeşmelerin arkasında çok eski devirlerden kalma helalar vardı [100]. Yalnızca mihrabında bulunan iki sıra mukarnas parçaları, ilk yapıldığı dönemin izlerini taşımakladır [100]. Tevhidhanenin batısındaki minare aleme kadar kesme taş olup minare de caminin son büyük onarımında yeniden yapılmıştır [100].

Tevhidhanenin büyük onarımdan önce kaynaklarda tesbihlik ve mihrabının çini ile kaplı olduğu ve duvarların içte sekiz sıra gök mavisi taşla kaplı olduğu bilgisi bulunmaktadır [99]. Bu bilgilerin dışında tekke yapısının diğer birimleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

Şekil 3.5.Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi camiye dönüştürülen tevhidhanesi, (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.6.Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi camiye dönüştürülen tevhidhanesinin girişi, (Taşkın C., 2015).

3.1.1.3. Akbıyık Sultan Tekkesi

Tekke No: 5

Tekkenin Adı: Akbıyık Sultan Tekkesi [15], Hariri Tekke [15], Velediharir Tekkesi [15], Ibni Hariri Tekkesi [15].

Yeri: Nalbantoğlu Mh.

Tarikatı: Bayramîyye [15].

Zikir Usulü: Kuudi, Zikr-i Cehri [48,70].

Banisi: İpekoğlu Hoca Dursun (D:?-Ö: 15. yy.) [15].

İnşa Tarihi: 15. yy. [15,100].

Onarımlar: M.1857-58 [231], M.1964 [100].

Kitabesi: Yok [100].

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014, Şubat 2015.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde Bursa erkek lisesinin kuzeyinde Nalbantoğlu Mahallesinde, Akbıyık Caddesindeki cami (tevhidhane), haziresindeki dört mezar ve özgün mimarisini kaybetmiş türbesinden başka bir iz kalmamıştır [99,100]. Hazirenin de bakımsız olması dikkat çekmektedir.

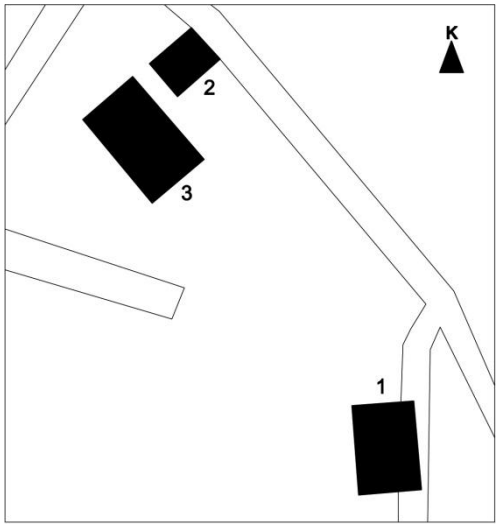
• **Tarihçesi:** Fatih devrinde yapılan tekkeyi Akbıyik Efendi adına, İpekoğlu Hoca Dursun yaptırmış ve İpekoğlu yaptırdığı için aynı anlama gelen Hariri, Velediharir veya Ibni Hariri adıyla da anılmıştır [15,99,100]. XV. yüzyılda inşa edilen bu tekke tarihçesi hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamaktadır. Bayramîyye tekkesi olarak inşa edilmiş bu tekkede tarikat faliyetleri 1901 yılından sonra sona ermiş tevhidhanesi cami olarak kullanılmaya devam etmiştir [15].

1855 yılındaki Bursa depreminde büyük ölçüde tahrip gören mescitin revağında tamir yazısı olup 1857-58 yılında onarılmıştır [99,100]. Son olarak 1964 yılında Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından onarılmıştır [100].

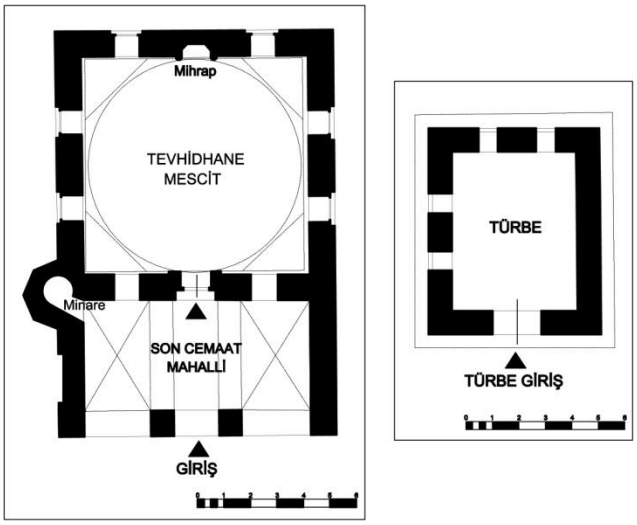
• **Mimarisi:** Arşiv bilgileri tarandığında tekkenin geniş bir alana yayıldığı tekke içerisinde selamlık, cami olarak kullanılan tevhidhane, büyük bir alana yayılmış hazire ve hazirenin içerisinde bir türbesinin olduğuna yönelik bilgilere ulaşılmaktadır. [15,100]. Bu bilgiler çerçevesinde tekkenin hareminden bahsedilmemiş bu yüzden harem birimlerimlerinin varlığı hakkında kesin bilgiye ulaşılamamakla beraber H. 1318/M.1901 tarihinden sonra tarikat faliyetlerinin sona erdiği tekkede selamlık

binasının kiraya verildiği ve belli bir süre kirada kaldığı daha sonra harabe bir hal aldığı kayıtlarda mevcuttur [15].

Günümüzdeki türbenin tekkenin yıkılan meşrutahanesinin bir bölümünden meydana geldiği bilinmektedir [15]. Yani türbe meşrutahanenin bulunduğu yerde olup yıkılan meşrutahaneden geriye kalanlar türbeye dönüştürülmüştür [15,99].

Şekil 3.7. Akbıyık Sultan Tekkesi vaziyet planı şeması, 1.Tevhidhane, 2.Türbe, 3. Muhtemel Meşrutahane, (Taşkın C.,2015) [15].

Şekil 3.8. Akbıyık Sultan Tekkesi planı, Nalbantoğlu Mh./Bursa, 15.yy., Bayramîyye (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2014).

6,50 X 6,70 metre iç ölçülerinde olan tevhidhanenin girişinde, 4,20 metre derinliğinde bir son cemaat yeri vardır. Kare planlı tevhidhane kubbe ile örtmektedir. Son cemaat yerinde iki revakla dar bir giriş olup revakların üzerinde beşik tonozlar bulunur. Son cemaat yeri yan cephelerine pencere açılmamış olup sağır duvardır. Duvarları bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla ile örülmüştür. Günümüzde revakların önü metal parmaklık ve camekânla kapatılmıştır. Her cephesinde ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Pencere alınlıklarında değişik motiflerler bulunmaktadır. *"Mescit benzerleri arasında en güzel ve zengin taş ve tuğla süslemeler sahiptir"* [99]. Doğusunda uzun, tuğla bir minaresi olup külahı kısa tutulmuştur. 1955 yılındaki bir kagir olarak inşa edilmiş mescitin bu tarihte kullanılabilir olduğu bilinmektedir [100].

Bursa Kemerli bir girişi vardır. İki geniş ortada bir dar kemerle geçilen son cemaat yeri, girişindeki Bursa kemeri, giriş cephesinde kalkan duvarı ve tuğla minaresiyle tipik bir erken dönem Bursa camisi olarak tanımlanabilir.

Mescidin her iki tarafında tarihi Bursa evleri, güneydoğusundaki bahçede ise haziresi bulunmkatadır. Bakımsız bir durumda olan haziresinde günümüze sadece birkaç mezar taşı kalmıştır**.** Mescidi yapan Akbıyık Sultan'ın türbesi, tevhidhanenin kuzeybatısında 90-100 metre uzaklıkta olup bu durum tekkenin geniş bir alana yayıldığını da göstermektedir.

Türbenin özgün yapım tekniğinin moloz taş duvar örgülü olmasına karşın geçirdiği onarımda türbenin sıvanarak özgün halini kaybetmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 3.9. Akbıyık Sultan Tekkesi haziresi (Taşkın C., 2014).

Şekil 3.10. Akbıyık Sultan Camii (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.11. Akbıyık Sultan Tekkesi türbesi (Taşkın C., 2014).

3.1.1.4. Başçı İbrahim Tekkesi

Tekke No: 7

Tekkenin Adı: Başçı İbrahim Tekkesi [15].

Yeri: Maksen Mh., Başçı İbrahim Mh.[15].

Tarikatı: Nakşibendiyye [15,51].

Zikir Usulü: Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Başçı İbrahim (D:?-Ö: H.885/M.1480) [15].

İnşa Tarihi: 15. yy. [15].

Onarımlar: M. 1891, M. 1960 [100,106].

Kitabesi: Var [100].

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Mart 2015.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde Maksem Mahallesi'nde meşruta, tevhidhane, hamam ve hazireden oluşan tekke yapı grubundan revaklı avlu eklenerek camiye çevrilmiş, tevhidhane bakımsız bir halde duran hamam ve yine bakımsız bir haldeki haziresi kalmıştır. Hamamın restorasyon çalışmalarının yapılamadığı, camiye ise dönemin mimarisiyle uyuşmayan malzemelerle çeşitli eklentiler yapıldığı tespit edilmektedir.

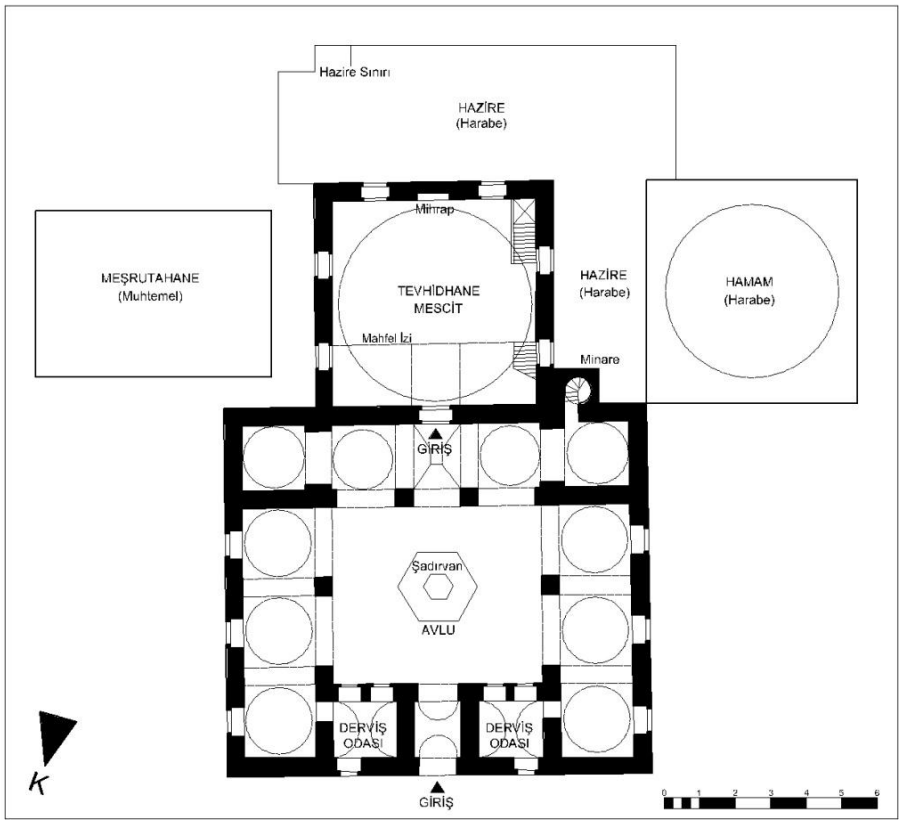
• **Tarihçesi:** Tekkedeki tarikat icrası hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Abdal Mehmed'in muhiplerindenbiri olan Başçı İbrahim tarafından kurulmuştur [15]. Nakşibendiye yöntemiyle âyin yapılan bu tekkede zikir ve ritüeller sürekli olarak Nakşibendiyye'de kalmıştır [15]. Meşruta, cami olarak kullanılan tevhidhane, hazire ve sonradan eklenen hamamla beraber oldukça büyük bir alana yayılmıştır [15]. Hacı Rifat Efendi'nin ölümünden (ö. 1809) sonra belli bir süre tarikat faliyetleri yapılmayan tekkede meşruta yok olmuş tevhidhaneye daha sonra revak ve derviş odaları eklenerek H. 1242/M.1826'dan sonra bir süre medrese olarak kullanılmıştır [15].

Yapı 1854 depreminde de hasar görmüş ve ilk olarak 1891 yıllarında tamir edilmiştir [89,100,106]. 1925 yılından sonra ise uzun yıllar depo olarak kullanıldıktan sonra Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından onarıma tâbi tutularak 1960'ta ibadete açılmıştır [89,100,106].

Bilinen şeyhleri: Alaattin Ali Semerkandî (öl.?), îshak Efendi (öl. 1590), Abdülaziz bin Osman Halveti Mısrî (öl. 1740), Süleyman Nakşibendî (öl. 1769), Mehmet Efendi Nakşibendî (öl. 1814), İzzet Efendi (öl. 1866), Hacı Rifat Efendi (öl. 1869), Salih Efendi (?) [15].

• **Mimarisi:** Tekke mekan kurgusu olarak bahçe içerisinde birbirlerinden bağımsız tevhidhane, doğusunda bir meşrutahane ve batısında büyük bir hamamdan oluşmaktadır. Hazire ise Tevhidhane mihrabının arkasında yine bahçe içerisindedir [15]. Tekkenin vakfiyeleri incelendiğinde 1459 tarihli ilk vakfiyeye yapılan 1467 ve 1471 tarihli ilâvelerden Başçı İbrâhim'in Bursa'daki tekkenin üç aşamada yaptırdığı anlaşılmaktadır [106]. Bunlara göre yapının bugünkü durumunu alması yüzyılın sonlarına doğru yapılan bazı eklemelerle gerçekleşmiştir [106]. İlk safhada tek kubbeli tevhidhane ve meşruta birimleri inşa edilmiş, ikinci safhada bu kısma kuzeyden üç

kanatlı revaklı bir avlu ve derviş odaları bitiştirilmiş, daha sonra ise yapının bitişiğine bir hamam eklenmiştir [89,100,106]. Mimari açıdan bakıldığında duvar örgüsündeki teknik farklılardan yapının geçirdiği bu safhalar kolaylıkla fark edilebilmektedir.

Şekil 3.12. Başçı İbrahim Tekkesi tevhidhane planı, Maksem Mh./Bursa, 15.yy., Nakşibendiyye (Gabriel.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [15,89,100].

10,00 X 10,00 metre iç ölçülerinde kare planlı tevhidhanenin yapım sitemi tuğla ve kesme taş sıralı bir duvar örgüsüdür. Üst kısmı türk üçgeni ve bir kuşak üzerine oturan kurşun kaplı bir kubbe ile örtülmüştür. Yapının kuzey cephesindeki üç gözlü son cemaat yerinin örtü sistemi ortada aynalı tonoz, yanlarda kubbedir. Tevhidhanenin kubbesini kapatacak yükseklikteki kalkan duvar şeklinde düzenlenen ve üç tuğla bir kesme taş sırasıyla örülen cephesi, iki yanda sivri, ortada Bursa kemerli olmak üzere üç açıklıkla geçilmiştir. Ortadaki dilimli kemer dıştan ikinci bir kemerle kuşatılmış ve bu kemerin köşeliklerine altıgen tuğlalardan oluşan dekoratif bir örgü kuşağı yerleştirilmiş

olup bu şekilde girişe ayrılmış olan ve erken dönem Bursa camilerinde görülen bu teknik ile orta bölümün hem form hem de süsleme özellikleriyle farklı biçimde belirtilmesi yönüne gidilmiştir [106].

Son cemaat yerinin önünde ortada küçük bir şadırvanı bulunan kesme taş ve üç sıra yatay tuğla hatıllı ve kirpi saçaklı onbir gözlü kubbe yada beşik tonozla örtülü revaklar daha sonradan eklenmiştir [99]. Yapıda kullanılan duvar sistemlerinin farklılığı hemen dikkat çekmekte olup iki yan kanadın son cemaat yeri cephesiyle birleştiği kısımda seviyenin yanı sıra duvar tekniğinin de farklı oluşu zaten yapıya son cemaat mahalinin sonradan eklendiğini göstermektedir. Revağın Dış yüzleri moloz taşla örülü iç yüzlerini moloz taş ve tuğla sıralı bir örgülüdür. Revaklı avluya girişteki iki revağın kapatılarak derviş hücresine dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır [15,89]. Revak duvarları saçak hattında testere dişi frizler kuşatmakta olup bunlar caminin dış cephesindeki pencere kemerlerinde de görülmekte olup buradaki pencerelerin alınlıklarına dekoratif nitelikli dairesel mermer parçaları günümüzde mevcut değildir [106]. Caminin mihrabı geç dönemde yapılmış yağlı boya bazı süslemelerle asıl niteliğini bugün büyük ölçüde kaybetmiştir [106]. Siyah vernikle yine 1960 onarımında boyanmış olan minberi ise geometrik geçme motiflerden oluşan zengin ve özenli bir ahşap işçiliği ile iç mekânın en dikkat çekmektedir [106]. Girişi yapının son cemaat yerinde bulunan minaresi tevhidhanenin batı köşesinde yer almaktadır. Silindirik gövdeli tuğla minarenin şerefe üstü son onarım sırasında yenilenmiştir [106].

Tekkenin bitişiğinde günümüzde bakımsız bir halde duran yüksek kiremit kaplı kubbesi ile dikkati çeken, kesme taş ve tuğladan inşa edilmiş olan yapı, külliyenin en son eklenen unsuru olan hamamdır [15,89,100]. Hamamla tevhidhane arasında ve tevhidhanenin güney duvarının arkasında kalan alan, çok sayıda mezarla, doğu kısımda Başçı İbrâhim Bey'in kabrinin de yer aldığı bir büyük bir hazire bulunmakta olup burada Başçı İbrâhim Bey'in kabir taşında vefat tarihi 885 (1481) olarak kayıtlıdır [100,106]. Tekke hazire olarak kuzeyindeki Karabaş-ı Veli Tekkesi'nin haziresini de kullanmıştır [100].

Tekkenin tevhidhanesi benzerlerine Osmanlı mimarisinde sıkça rastlanan tek kubbeli yapı tipi olup daha sonra revaklı bir avlu eklenmesiyle büyüyen yapı, buna paralel olarak zaman içinde tekke ve medrese fonksiyonlarını da yitirmiştir [100,106].

Tekke meşrutahanesinin, tevhidhanenin yakınında bahçenin bir köşesinde konumlandırıldığı ve tarikat icrası bittikten sonra bakımsızlıktan yıkılması dışında mimari açıdan herhangi bir bilgi bulunmamaktadır [15,89,100].

Şekil 3.13. Başçı İbrahim Tekkesi camiye çevrilmiş tevhidhane cephesi (Taşkın C, 2015).

Şekil 3.14. Başçı İbrahim Tekkesi hamamı (Taşkın C, 2015).

3.1.1.5. Bedreddin Pars Bey Tekkesi

Tekke No: 8

Tekkenin Adı: Bedreddin Pars Bey Tekkesi [15].

Yeri: Çırpan Mh./Şehreküstü Mh.

Tarikatı: Nakşibendiyye [15,51].

Zikir Usulü: Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Bedruddin Efendi (D:?-Ö: 15. yy.) [15].

İnşa Tarihi: 15. yy. [15].

Onarımlar: M. 1894 [15].

Kitabesi: Var [100].

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Şubat 2015.

- **Mevcut Durumu:** Günümüzde Çırpan Mahallesi'nde Şehreküstü meydanında bulunan bu tekke meşrutahane ve tevhidhane, türbe ve hazireden oluşan tekkeden geriye cami olarak kullanılan tevhidhanenin de 1980 yılında yıktırılmasıyla türbe hariç hiçbir yapı ulaşmamıştır [99]. Tarihi cami 1980 yılında tamamen yıkılarak

yerine, çok kubbeli bir betonarme cami yapılarak özgün yapı tümüyle yok edilmiştir [99].

• **Tarihçesi:** Pars Bey Tekkesi olarak bilinen bu tekke ve yanındaki tevhidhane günümüzdeki Şehreküstü cami 1216/1801'deki büyük yangında yanmış, tevhidhane yeniden yaptırıldığı halde meşrutahane inşa ettirilememiştir [15,99]. Pars Bey vefat edince caminin kıble tarafına defnedilmiştir [15]. 1894'te cami ve türbe Hacı Bedreddin Efendi tarafından tamir edilmiştir [15,99,100]. 1904'te yolun açılması münasebetiyle kabristanın bir kısmı yola gitmiş olup 1980 yılında cami ve türbe yeniden yaptırılmış, mezarlık ise tamamen kaldırılmıştır [15,99,100].

Tarikat icrası hakkında detaylı bilgi bulunmayan tekkenin ilk vakfiyesi 1445 tarihli olup, ilk vakıf senedinin yanması üzerine düzenlenmiş bulunan vakfiyesinde Umurhey adını alan beş konin gelirini, hayır işlerine ve Bursa Şehreküstü'deki tekkesine vakfetmiş olduğu anlaşılmaktadır [15,100].

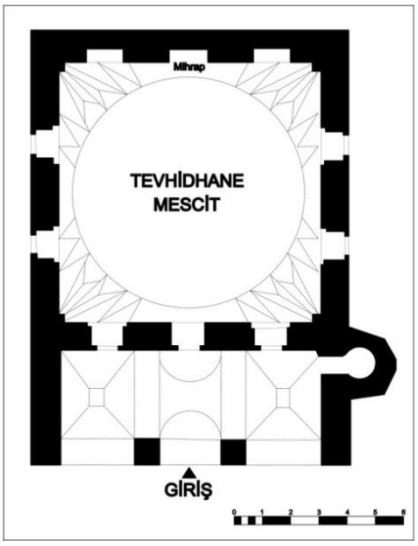
Tekkenin bilinen şeyhleri: Şeyh Osman Ef. ve Şeyh Mehmed Efendi'dir [15].

• **Mimarisi:** Vakfiyesi incelendiğinde mekan kurgusu hakkında tevhidhanenin meşrutahaneden bağımsız bir şekilde planlandığı dışında herhangi bir mimari bilgi verilmemiştir [15].

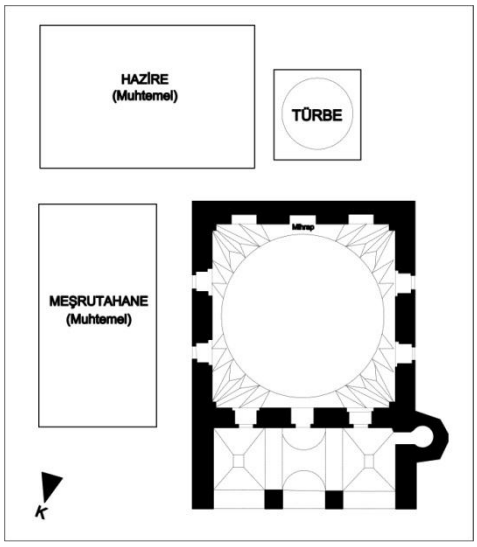
Günümüzde ulaşamayan tekke tevhidhanesi yıktırılmadan önce planından da anlaşılacağı üzere son cemaat yerinin geniş olduğu ve tonoz kubbeli, kalın ayaklar üzerinde zengin silmeli bir korniş ile baklavalı kuşağa oturan sekiz köşeli kasnak kurşun kaplı bir kubbe ile örtülüdür [99,100]. 8.70 X 8.70 metre boyutlarında, kare planlıdır [99]. Duvarları iki sıra tuğla, bir sıra moloz taşla işlenmiş kasnak ise tuğla ve kesme taştandır [99]. Minaresi batıda olan giriş cephesindeki kalkan duvarlarında orta göz kemerin üzerinde altıgen taş ve üç köşe tuğla ile bezeme yapılmış, etrafı küçüm pahlı ve dikine konmuş tuğla ve taşla çerçeve içine alınmıştır [99]. Ayrıca tevhidhanenin yakınında bir çeşmenin olduğu da bilinmektedir [100].

Türbenin ise yapıldığı dönemi belirlemeye yarayan herhangi bir kitabesi yoktur. XV. yüzyıl yapım sistemine sahip olduğu görülen türbenin kubbe üstü, dışından kiremitle örtülmüş olup içinde kime ait olduğunu belirtir bir yazıt veya işaret bulunmayan ahşap bir sanduka bulunmaktaydı [99,100]. Onarım geçirmiş türbenin aslına uygun olarak yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Tekke Ahmet Baba Tekkesiyle karıştırılmaktadır. Bedereddin Pars Bey Tekkesi'nin postnişinliği Ahmet Baba'ya geldiğinde tekkenin oldukça harabe bir durumda olduğu ve Ahmet Baba'nın tekkeyi onarmak yerine Karaşeyh Mahallesi'nde kendine yeni bir tekke inşa ettiği bilinmektedir [15].

Şekil 3.15. Bedreddin Pars Bey Tekkesi tevhidhane planı, Şehreküstü Mh./Bursa, 15.yy., Nakşibendiyye (Kökten B.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [100].

Şekil 3.16. Bedreddin Pars Bey Tekkesi mekan kurgusu şeması, Restitüsyon denemesi (Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [15,100].

Şekil 3.17. Bedreddin Pars Bey Trübesi'nin yapılmış restorasyondan sonraki hali (Taşkın C., 2015), [89].

Şekil 3.18. Bedreddin Pars Bey Tekkesinin tevhidhanesinin yerine yapılan betonarme cami (Taşkın C., 2015).

3.1.1.6. Düstürhan Tekkesi

Tekke No: 9

Tekkenin Adı: Düstrühan Tekkesi [15].

Yeri: Pınarbaşı Mh. [15].

Tarikatı: Halvetiyye [81].

Zikir Usulü: Bilgi bulunmamaktadır.

Banisi: Yahya Efendi (D:?-Ö: ?) [15].

İnşa Tarihi: 1480 [15,99].

Onarımlar: M. 1955.

Kitabesi: Var [100].

Vakfiyesi: Var.

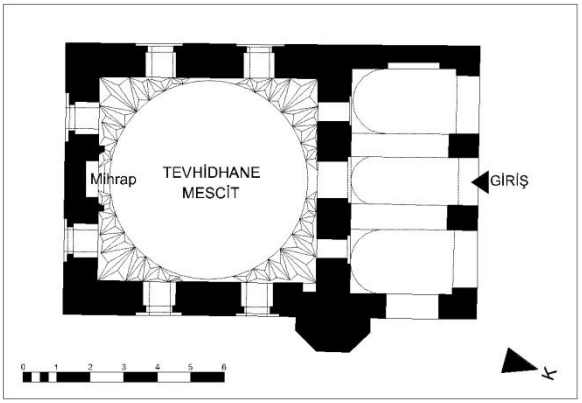
İnceleme Tarihi: Mart 2015.

• **Mevcut Durumu:** Tekkenin meşihat eklenerek tevhidhane olarak kullanılan Düstürhan Camii günümüzdeki ismiyle Maksem Camii günümüze ulaşabilmiştir [15]. Tevhidhane günümüzde Maksem meydanında bulunmaktadır. Arsası tam olarak belirlenemeyen meşrutahaneden ise herhangi bir ize rastlanılmamaktadır [15].

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Tekkenin meşrutahanesi, türbe ve haziresi Pınarbaşı Mahallesi'nde cami olarak kullanılan tevhidhanesi ise Maksem Mahalesi'ndedir [15]. Tekkenin tevhidhanesi dışındaki diğer birimlerinden günümüzde hiçbir iz bulunmamakla beraber meşrutahanein tekke kurulduktan kısa bir süre sonra harabe halini aldığı ve bu birimlerin satıldığı bilgisi bulunmaktadır [15]. Tekkede yürütülen tarikat icrası hakkında da geniş bilgiye ulaşılamamaktadır. Ancak kayıtlara göre meşrutahanenin 1560 yılına kadar hizmet verdiğine dair bilgilerde bulunmaktadır [15]. 15. yüzyılda kurulan bu tekkenin yalnızca tevhidhanesi hakkında mimari bilgilere yer verilebilir.

Erken dönem Bursa cami mimarisi özelliklerinin hepsinin taşıya bu yapı 7,10 X 7,60 metre iç ölçülerinde olup dört metre derinliğinde bir son cemaat yeri vardır. Asıl ibadet alanı baklavalı kasnağa oturan kubbesi kurşunla kaplıdır. Yapının giriş cephesinde mevcut olan kalkan duvarının günümüze ulaşamadığı görülmektediri [99]. 14 pencereyle aydınlatılan caminin duvarları, tuğla ve moloz taş ile örülmüştür. Mihrabı sadedir. Son cemaaat yerinin ortadaki giriş gözü dar ve sivri kemeri iki yanda pencere ile kapatılmış yuvarlak kemerli toplamda üç gözlüdür. Yan cepheleriden doğu

yönündeki yuvarlak kemerli ve camla kapatılırken batı duvarı sağırdır. 1955 yılında Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından onarılmıştır [99]. Birçok kez onarımdan geçen cami halen sağlam olup ibadete açık durumdadır [99]. Caminin kapısı üzerinde üç satırlık Arapça kitabe vardır [99]. Düsturhan ın oğlu Hoca Ali Paşa nın (909-1503) mezarının da bulunduğu haziresinden sadece birkaç mezar taşı kalmış olup hazire olarak Pınarbaşı mezarlığının da kullanıldığı bilinmektedir [15,99].

Şekil 3.19. Düstürhan Tekkesi'nde tevhidhane olarak kullanılan Düstürhan Cami planı, Pınarbaşı Mh../Bursa, 15.yy., Halvetiyye (Kökten B.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [100].

Şekil 3.20. Düstürhan Tekkesi'nde tevhidhane olarak kullanılan Düstürhan Cami (Taşkın C.,2015 Erişim Tarihi: 01.05.2015).

3.1.1.7. Ebu İshak Kâzeruni Tekkesi

Tekke No: 10

Tekkenin Adı: Ebu İshak Kâzeruni Tekkesi [15].

Yeri: Ebu İshak Mh.

Tarikatı: Kâzeruniyye [15].

Zikir Usulü: Bilgi bulunmamaktadır.

Banisi: -

İnşa Tarihi: 15. yy. [15].

Onarımlar: M. 1479 [107], M. 1655 [108], M. 1670 [109].

Kitabesi: Var [100].

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Ocak 2015.

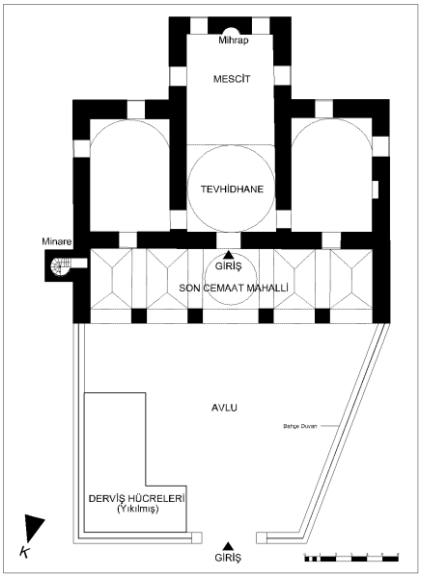
• **Mevcut Durumu:** Günümüzde kendi adıyla anılan mahallede yer almaktadır. Tekkenin tevhidhanesinin çevresinde kırk adet derviş hücresi, sıbyan mektebi, halvethanesi ve türbesi bulunan bu tekkeden geriye yalnızca cami olarak kullanılan tevhidhanesi günümüzde bahçe sınırları dışında olan ve türbesi kalmış olup haziresi günümüze ulaşamamıştır [89,107].

• **Tarihçesi:** Tarikatın Anadolu'da nisbeten meşhur olması XV. yüzyıla rastlar [107]. 802'de (1400) Yıldırım Bayezid Bursa'da bir Kâzerûnî tekkesi kurmuş (vakfiye metni için Molla Fenârî'den bir icâzetle birlikte bk. Erzi, II [1942], s. 424-427), idaresini Emîr Sultan'ın yanında Bursa'ya gelmiş olan Bağdatlı Seyyid Muhammed en-Nettâ'a havale etmiş, aynı zamanda onu ilk Osmanlı nakîbüleşrafı olarak görevlendirmiştir [15,107]. 1479 yılında tamir ettirilen tekkenin zamanla büyüyüp mescit, cami, medrese ve dervişler için kırk hücresi, yolcularla fakirlere çorba dağıtılan bir imaretinin olduğu kayıt altındadır [15]. Tekke ve imaret yüzyıllar içinde giderek fonksiyonunu kaybetmiş ve cami işlevi ağır basmıştır [15]. XX. yüzyılın başlarında tekkeye bağlı caminin müezzini Râşid Dede külliyeye tayin edilip evkafı yeniden canlandırmaya çalıştıysa da 1330'da (1912) henüz restorasyon çalışması tamamlanmadan vefat etmiştir [107].

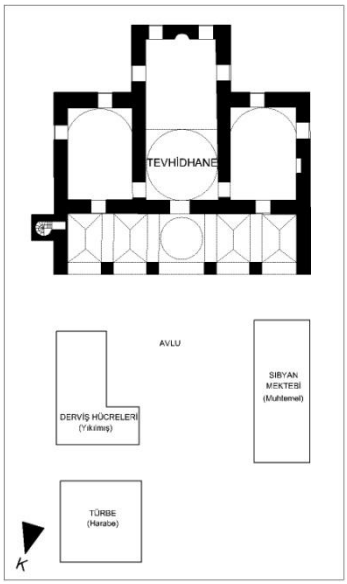
XIV. yüzyılda inşa edilmiş ve Ahiler'le kesin ilişkilerinden dolayı fütüvvet camisi olarak adlandırılan, tarikat yaşamı ve ibadeti içerdikleri halde tam olarak tekke diye adlandırılan tarikat yapılarına mensup dervişlerin işlevleri ve tarihsel rolleri arasında farklılıklar bulunduğu bilinmektedir [31,72,110]. Ancak Ebu İshak Kazeruni'nin XV. yüzyılda kurduğu bu yapı ters "T" planlı olarak inşa edilği halde işlev bakımından tekke olarak adlandırılabilecek niteliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır [15]. Bu yapının ve mensuplarının Fütüvvet olgusu ve Ahilik ile doğrudan ilişkisi bulunmamaktadır [15]. Ancak kuruluşu ve imaret gibi bir takım işlevleriyle Ahi zaviyeleriyle benzerlik göstermektedir. Yani tekkelerin önemli bir kısmında görüldüğü gibi tarikat şeyhi tarafından doğrudan kurulmayıp padişah tarafından şeyh adına kurulması ve işlev bakımından imaret ve cami işlevinin ön plana çıkması gösterilebilir. Tekke mantığıyla doğrudan tarikat tarafından kullanılmış olması ve birçok birincil

kaynakta, özellikle Evliya Çelebi Seyahatnamesi ve Bursa Kütüğünde tekke olarak adlandırılması bakımından bu bölümde değerlendirmeye alınmıştır.

• **Mimarisi:** Ters "T" planlı bu tekke tevhidhane, bahçesindeki bir köşede derviş odaları, halvethane, derviş odalarının karşısında da bir türbe ve sıbyan mektebinden oluşmaktaydı [89]. Türbenin yerinden de anlaşılacağı üzere tekke yapılarının bir kısmı yol genişletilmesi ya da yeni yolların açılmasıyla zarar görmüş ve günümüze ulaşamamıştır.

Şekil 3.21. Ebu İshak Kâzeruni Tekkesi planı, Ebu İshak Mh./Bursa, 15.yy., Kâzeruniyye (Gabriel' den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [89].

Şekil 3.22. Ebu İshak Kâzeruni Tekkesi mekan şeması, Restitüsyon denemesi [15,89,100].

İki sıra kirpi saçaklı bir kalkan duvarı üç sıra tuğla ve bir sıra kesme taş ile, taş aralarında dikey tuğlalarla desteklenerek örülmüş olan yapı ortada bir merkezi kubbe ile, doğu ve batı kanatları, ve bir de güney eyvanından oluşmaktadır. Ana mekânda merkezi kubbe, dört penceresi bulunan yüksek bir sekizgen kasnak üzerine oturtulmuştur.

Kuzey yönünde yer alan son cemaat yeri kesme taştan dört ayağı birbirine bağlayan sivri kemerlerin oluşturduğu beş bölümden ibaret olup günümüzde cam ve

demir parmaklıkla kapatılmıştır. Bunlardan ortaki giriş bölümü diğerlerinden daha geniş ve yüksektir.

Doğu ve batı kanatlarına, yuvarlak kemerli birer kapıdan geçilmektedir. Bunların üstü tonoz örtülü olup batıdakinde ocak yeri doğudakinde de baca deliği bulunmaktaydı [89]. Buradan da anlaşılacağı üzere orta sahını tam anlamıyla ana ibadet alanına takabül ederken kanatlar barınma ve dershane işlevlerini karşılamaktaydı [89].

Son cemaat yerinin doğu duvarına bitişik, girişi son cemaaat yerinden olan, kare kaideli, silindirik gövdeli taş bir minaresi mevcuttur.

Mihrap ve minber oldukça sadedir. Mihrabı daire kesitli bir niş halinde olup içi sıvanmıştır. Güney duvarı dışında öteki cephelerde, saçak altına değin hafifletme kemerleri yükselmektedir [89].

Caminin kuzeyindeki türbenin moloz taş örgülü ve üzeri kiremitle kaplı olduğu bilgisi bulunmaktadır [99,100]. Bu durum günümüze ulaşan türbenin özgün olmadığını göstermektedir.

Şekil 3.23. Ebu İshak Kâzeruni Tekkesi tevhidhanesi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.24. Ebu İshak Kâzeruni Tekkesi türbesi (Taşkın C., 2015).

3.1.1.8. Emir Buhari Tekkesi

Tekke No: 11

Tekkenin Adı: Emir Buhari Tekkesi [15], Emir Sultan Tekkesi [86].

Yeri: Emirsultan Mh. [51].

Tarikatı: Kübreviyye [51], Celvetiyye [15], Nakşibendiyye [51].

Zikir Usulü: Devran, Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Emir Sultan (D:? -Ö: H. 833/M. 1430) [8,15].

İnşa Tarihi: 15 yy. [15].

Onarımlar: 1844, 1980, 2011 (BVBM).

Kitabesi: Var [100].

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Mart 2015.

• **Mevcut Durumu:** Tevhidhane olarak Emir Sultan Camisi'nin güneyinde kurulan bu tekke harem, selamlık ve çilehane birimlerinden oluşmaktadır. Bu tekkenin 1925 yılından sonra ilk okul olarak kullanılan selamlık binası bakımsızlıktan ve yol genişletme çalışmaları nedeniyle yok olmuştur. Bu yapıların inşa edildiği çevrede tekkenin haziresine ait günümüzde hiçbir ize rastlanamamakta ve bu durumda Emir Sultan Camisi'nin haziresinin kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır [15]. Harem binası ise 2012 yılında tamamlanan rekonstrüksiyon çalışmalarıyla aslına uygun bir şekilde yeniden inşa edilmiştir. Tekkenin harem bölümü bugün Emir Buhari Kültür Merkezi olarak hizmet vermektedir.

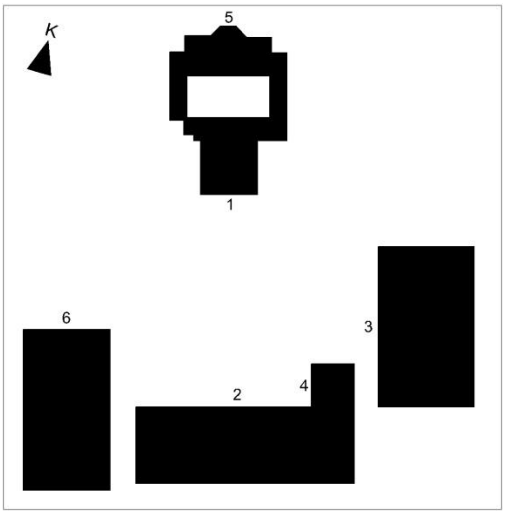
• **Tarihçesi:** Necmüddin Kübra'ya nispet edilen Kübreviyye tarikatının Anadolu özellikle Bursa'da bilinen ilk temsilcisi Buharalı Emir Sultandır [15,17]. Bursa'da Emir Sultan iki yerde tarikat hizmetlerinin yürüttükleri görülmektedir [45]. İlki bizzat Emir Sultan tarafından XV. yüzyılda kurulan merkez tekke yani Emir Buhari Tekkesi'dir [15]. 17. yüzyılın son çeyreğine kadar Kübreviyye tarikatına hizmet veren bu tekke yaklaşık 17. yy. son çeyreğinden sonra yüz yıl Celveti şeyhleri tarafından idare edilmiştir [15]. Tayyip Efendi'nin genç yaşta hayatını kaybetmesiyle yerine geçecek oğlu bulunmadığından meşihat akrabası Yağcızade Ahmet Efendi'ye geçmiştir [15]. Nakşibendiyye tarikatına mensup olan Yağcızade Ahmet Efendi'den sonra meşihat tekkelerin kapatılmasına kadar Nakşibendiyye'de kalmıştır [8,15].

1925'te tekkeler kapatılınca tekke bünyesindeki selamlık binası Emir Buhari İlkokulu olarak kullanılmış daha sonra kullanımdışı kalan okul yol genişletme çalışmaları sonucu yıkılmıştır [8,15]. 1844 yılında büyük bir onarım geçiren tekkenin 1979'larda harem kısmı da yıkılmıştır [8]. 1980 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce binanın ihyası düşünülmüşse de başarılı olunamamıştır. Emirsultan Hamamı'nın hemen yanında yer alan tekke, uzun süre harap durumda kullanılmaz halde iken bugün yapı yeniden aslına uygun olarak inşa edilmektedir. 2012 yılında Büyükşehir Belediyesi

tarafından eldeki bilgi ve belgelere göre orijinal ölçülerinde yeniden ayağa kaldırılmıştır.

Kuruluşundan tekkeler kapatılana kadar geçen süre zarfında tearikat icrasına devam eden tekkede 23 şeyh postnişinlik görevinde bulunmuştur [15]. Tekkenin bilinen şeyhleri: Hasan Efendi (ö.845/1441), Mahmud Bedreddin Efendi (ö.864/1460), Lütfullah Karamani (ö.891/1486), Davud Efendi (ö.900/1495), Abdurrahman Efendi (ö.930/1524), Ahmed Efendi (ö.935/1529), İbrahim Efendi (ö.944/1537), Lütfullah-ı Sani (ö.971/1564), Mustafa Efendi (ö. 986/1578), Ali Efendi (ö.1020/1611), Mehmed Efendi (ö.1059/1649), İshak Efendi (ö.1150/1737) ve son şeyh Mehmet Ragıp Efendi'dir (ö..1340/1921) [15].

• **Mimarisi:** Emir Sultan Camisi'ne meşihat eklenerek oluşturulan tekke tevhidhane olrak kullanılan cami dışında, harem, selamlık, çilehane ve hamam yapılarından oluşmaktadır [15]. Hareme bitişik bir çilehane, batısında hamam v**e** doğusunda da günümüzde mevcut olmayan bir selamlık binası bulunmaktaydı [15].

Şekil 3.25. Emir Buhari Tekkesi vaziyet planı şeması, 1.Tevhidhane, 2.Harem, 3. Muhtemel Selamlık, 4.Çilehane, 5.Türbe, 6.Hamam, (Osmanoğlu İ., Taşkın C.,2015) [15,89].

Tekke Haremi rekonstrüksiyona uğramadan önce şu özellikleri taşımaktadır: dikdörtgen planlı ve iki katlı olup giriş kapısı güney cephesinde yer almaktadır [86].

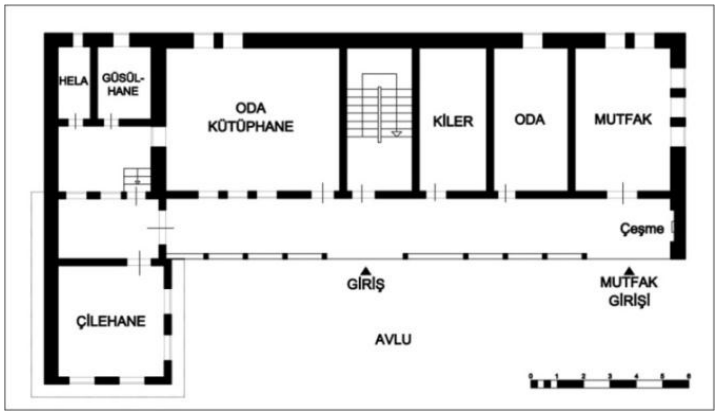
Her iki katta bir sofanın çevresinde dörder oda sıralanmış ve ahşap konstrüksiyon arası moloz taş, kerpiç ve ahşap hatıllı olarak bağdadi tekniğinde yapılmış, üzeri geniş bir saçaklı kırma çatı ile örtülmüştür [86,111]. Alt katın batı cephesinde yıkılmış durumda, tuğla kemerli bir bölüm ile bunun yanında sadece stilize saksı motifi yapılmış yalak taşı bulunan harap bir çeşme vardır [86,111]. Üst kattaki geniş odanın pencereleri üzerinde, tavan pervazlarında çiçek ve kıvrık dallardan oluşan kalem işi süsler yer almaktadır [86]. Ayrıca odalardaki raflar ve pervazlarda da buna benzer bezeme ile karşılaşılmıştır [86]. Harem yapısı rekonstrüksiyondan sonrada aslına uygun olarak inşa edildiği görülmektedir. Tekkeye verilen yeni işlev tekke mekanlarında herhangi birinde değişiklik getirilmeden yapılmıştır.

Harem tekke işlevinde alt katta mutfak, kütüphane hela, kiler gibi birimleri barındırırken, üst katta misafir odası ve şeyh efendi yatak odası bulunmaktadır (Şekil 3.26, Şekil 4.27). Yine selamlığa bitişik olarak planlanmış çilehane zemin katta bulunmaktadır.

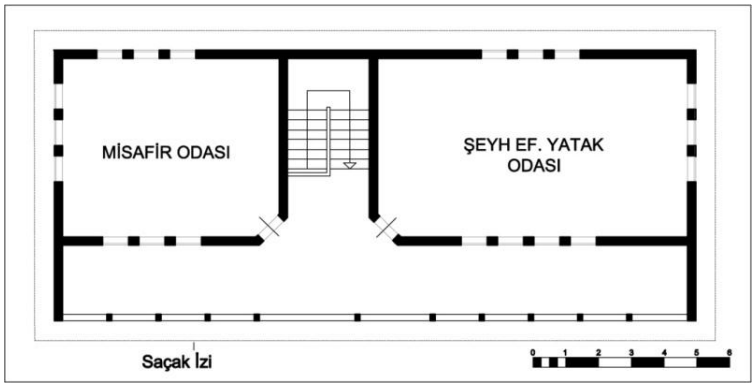
İşlev değiştiren selamlık yapısından günümüze hiçbir iz kalmamıştır [15]. Selamlık yapısının olduğu arsa üzerine kentsel dönüşüm kapsamında konut ve meydan düzenlemesi yapılmıştır. Selamlık yapısının eski fotoğraflarından bazı bilgilere ulaşılabilinmektedir (Şekil 3.33). Yapı iki katlı ahşap ve oldukça büyük bir alana inşa edilmiş ortadan girişli olup tekrar eden dikdörtgen modüler giyotin pencerelerle ve ahşap kat silmeleriyle dikkat çekmektedir. Ahşap kırma çatısı alaturka kiremitle kaplanmış olup yapıya okul işlevinin verilmesiyle bahçe duvarları inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Tekkenin hem harem yapısı hemde selamlık yapıs cephe ve mekan kurgusu geleneksel konut mimarisiyle benzer özelliklere sahiptir.

Tekke'nin batısında tekkenin de ihtiyacını karşıladığı düşünülen birde hamam bulunmaktadır. Tekke gibi XV. yüzyılda inşa edilmiş bu yapı tek hamam sınıfındandır [100]. İki sıra tuğla hatıl ve moloz taş duvar örgüsüne sahiptir. Hamamın soğukluk kısmı günümüzde düz çatı ile örtülmüş olup soğukluktan 24 dilimli kubbeli ılıklığa geçilmektedir.

Şekil 3.26. Emir Buhari Tekkesi haremi zemin kat planı, Emirsultan Mh. /Bursa, 15. yy., Kübreviyye, Celvetiyye, Nakşibendiyye, (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.27. Emir Buhari Tekkesi haremi birinci kat planı, Emirsultan Mh. /Bursa, 15. yy., Kübreviyye, Celvetiyye, Nakşibendiyye, (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.28. Emir Buhari Tekkesi haremi ön cephesi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.29. Emir Buhari Tekkesi haremi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.30. Emir Buhari Tekkesi haremi iç mekan (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.31. Emir Buhari Tekkesi haremi açık koridoru (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.32. Emir Buhari Tekkesi tavan süslemesi

Şekil 3.33. Emir Sultan Tekkesi ilk okul olarak kullanılırken [201].

Şekil 3.34. Emir Sultan Tekkesi harem inin yıkılmadan önceki harabe hali[201].

3.1.1.9. Geyikli Baba Tekkesi

Tekke No: 12

Tekkenin Adı: Geyikli Baba Tekkesi [47]

Yeri: Gürsu [82].

Tarikatı: Yesevîyye [8,15], Bektaşiyye [80].

Zikir Usulü: Semah [12,13]

Banisi: -

İnşa Tarihi: 15. yy.

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: Var [100].

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Şubat 2015.

• **Mevcut Durumu:** Geyikli Baba Tekkesi'nin cami-tevhidhane ve türbe dışındaki bütün bölümleri (derviş hücreleri, selâmlık, mutfak, hamam) tamamen ortadan kalkmış olup tevhidhanesi günümüzde halen camii olarak hizmet vermeye devam etmektedir. Tekke haziresi günümüze ulaşamamıştır [82] .

• **Tarihçesi:** Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine ait küçük kapsamlı tarikat külliyelerinden olan ve cami, tekke, türbe ve hamamdan meydana gelen külliye, Bursa'nın Babasultan köyündedir [82]. Dönemin tapu defterlerinde "Geyikli Baba karyesi" olarak anılan bu köy Bursa'nın 40 km. kadar doğusunda, Bursa-İnegöl yolunun sağında (güneyinde) Uludağ'ın eteklerinde bulunmaktadır [82]. Geyikli Baba ve onun adını taşıyan külliye hakkında bilgi veren Âşıkpaşazâde Târihi, XIV. yüzyılda Geyikli Baba için Orhan Gazi tarafından inşa ettirildiği belirtilmektedir [112]. Âşıkpaşazâde'nin naklettiği rivayetten, külliye yerinin seçiminde Geyikli Baba'nın tercihinin etkisi olduğu anlaşılmaktadır [82,112].

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin naklettiği tapu defteri kayıtlarında söz konusu külliyenin gelir kaynakları arasında civardaki bahçelerin kestane ve ceviz ağaçları, külliyenin bünyesindeki hamam, aynı mevkide yer aldığı anlaşılan, ancak günümüze ulaşmayan değirmenle Bursa'da üç dükkân sayılmaktadır [113]. Geyikli Baba Külliyesi şüphesiz ki yüzyıllar boyunca birçok onarım ve tadilat geçirmiş tekkenin büyük bir bölümü XV. yüzyılda ihya edilmiş XVI. yüzyılda ekleme ve düzenlemeler yapılmıştır [82,112,113].

Tevhidhane türbe ve hamamın XIX. yüzyılın ikinci yarısı içinde onarım geçirdiği, bu arada caminin son cemaat yerinde kemerli açıklıkların kapatılarak kapı ve pencereye dönüştürüldüğü, ayrıca harimin batı yönüne ikinci bir harimin eklendiği, hamamda da camekan kısmının yenilendiği anlaşılmaktadır [82]. XIX. yüzyılın sonlarında tevhidhane ile türbenin kıble yönündeki haziresi yok edilmiş, tekkelerin kapatılmasından sonra muhtemelen aynı yıllarda çeşitli tekke birimleri de (derviş hücreleri, selâmlık, mutfak vb.) yıkılmıştır [82]. 1958'de Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1963-1964'te Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından onarılan cami ile türbe günümüzde bakımlı durumdadır [82]. Cami ve türbe de ziyarete açık durumda olup Geyikli Baba'nın kurduğu tekke ve burada kendisinden sonra görev yapmış olanlar ile ilgili başka bilgiye ulaşılamamıştır [80,99,114]. Şeyh mezarlarının bulunduğu hazirenin ortadan kalkması ile bu hususları aydınlatabilecek en önemli delillere de

ulaşılamamaktadır [82]. Ancak Geyikli Baba kültünün söz konusu tekkede ikamet eden dervişlerle sınırlı kalmadığı, çok sayıda mürid ve muhibinin olduğu, Anadolu'nun çeşitli yerlerine yayılmış bulunduğu tespit edilmektedir [82].

• **Mimarisi:** Tekkenin tevhidhanesi olarak kullanılan cami, doğudaki Orhan Gazi dönemine ait, batıdaki XIX. yüzyılın ikinci yarısında eklenmiş olan iki bölümden oluşur [82]. Doğudaki ilk yapı 7,80 X 7,80 metre ve kubbe ile örtülü olup üç gözlü son cemaat yerinden meydana gelmektedir. Aynalı tonozların örttüğü, dikdörtgen planlı son cemaat yeri tuğla örgülü sivri kemerlerlidir. Son cemaat yerinin payelerinde iki sıra tuğla ve iki sıra kaba yontulu küfeki taşından oluşan örgü kullanılmış, aynı doku kemerlerin üzerindeki kalkan duvarında da devam ettirilmiş olup iki sıra tuğla kirpi saçakla son bulmaktadır.

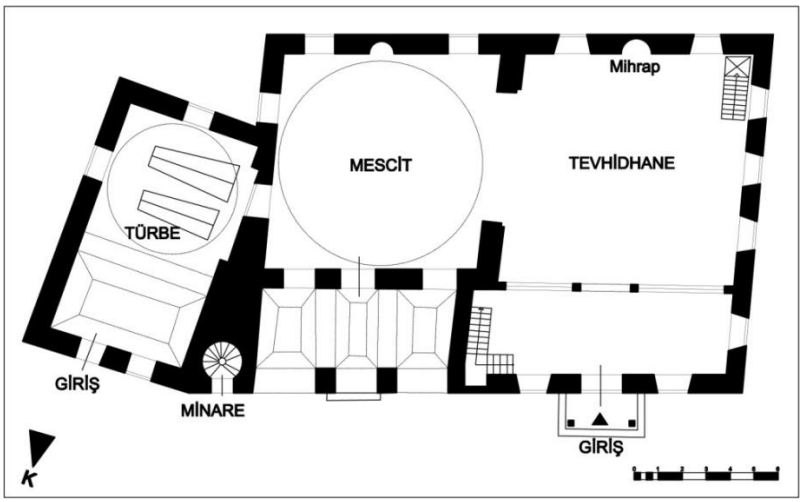
Tevhidhane duvarları son cemaat yerinde olduğu gibi kaba yontuya yakın moloz köfeki taşı ile örülmüş olup kuzey duvarının eksenindeki yuvarlak kemerli kapının yanlarında dikdörtgen açıklıklı iki pencere bulunmaktadır. Mihrap duvarında, yanlara da altlı üstlü ikişer pencere inşa edilmiştir. Alt sıradakiler dikdörtgen açıklıklı, söveli ve demir parmaklıklı olup tuğla örgülü sivri hafifletme kemerlidir. Alçı revzenlerle donatılmış olan tepe pencereleri ise yine tuğla örgülü sivri kemerlere sahiptir [82].

Tevhidhanenin doğu duvarında yer alan alt pencere türbeye açılır. Bunun üzerindeki tepe penceresi ise örülerek sığ bir nişe dönüştürülmüştür [82]. Diğer tepe pencerelerinin de sonradan iptal edildiği, Cumhuriyet dönemi onarımlarında orjinal şekillerine kavuşturulduğu bilinmektedir [82]. Alt sıradaki pencerelerin bir kısmında kesme taş söveler, bir kısmında ahşap söveler kullanılmıştır. Bu durumun Batı duvarında da geçerli olduğu, ancak harim batıya doğru genişletilirken bunların iptal edildiği, yerlerine yuvarlak kemerli geniş bir açıklığın konulduğu bilgisine ulaşılmaktadır [82].

Sekizgen bir kasnağa oturan harim kubbesine geçiş prizmatik üçgenler kuşağı ile sağlanmıştır. Dışarıdan kurşunla kaplı olan kubbe içeriden sıvalı ve beyaz badanalı olup XIX. yüzyıla ait bazı basit kalem işleriyle süslenmiştir [82].

Caminin batı yönündeki XIX. yüzyılda eklenmiş 11,80 X 8,50 metre , düz ahşap tavanlı harimin kuzey duvarı ahşap karkas içine tuğla dolgu ile inşa edilmiş, kuzey ve batı duvarlarında ahşap hatıllı moloz taş örgü kullanılmıştır [82]. Batı duvarında dört, güney duvarında iki pencere olup bu bölümde büyük boyutlu ve yuvarlak kemerli olan

pencereler, oranları ve ayrıntıları ile doğu bölümündeki pencerelerden farklı olduğu görülmektedir.Güney duvarında yarım daire planlı mihrap, yapının güneybatı köşesinde ahşap minber yer almaktadır. Sonradan bu bölüme taşınmış olan küçük boyutlu minberde yan yüzler geometrik taksimatlı kündekârî panolardan, korkuluklar da geometrik şebekelerden oluşmaktadır [82]. Minberin XV. yüzyılın ikinci yarısındaki ihya ameliyesi sırasında yenilenmiş olması muhtemeldir [82]. Sınırlı bir cemaate hizmet veren bu köy camiinin XIX. yüzyılda genişletilmesinin nedeni bilinmemektedir [82]. Belki de yeni ilave edilen kısmın asıl cami, türbeye komşu olan doğudaki kısmın da yalnızca tevhidhane olarak kullanılması diğer bölümün ise cami işlevi karşılaması düşünülmüş olabilir.

Şekil 3.35. Geyikli Baba Tekkesi zemin kat planı, Gürsu/Bursa, 15. yy., Bektaşiyye, (Ayverdi'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Dikdörtgen planlı içeriden 6,00 X 9,80 metre olan türbe caminin doğu duvarına bitişik olup planlama açısından türbenin tevhidhaneye daha sonra eklendiği anlaşılmaktadır. Ancak bu yapılar malzeme, teknik ve mimari bakımdan aynı özellikleri taşıması her yakın dönemlerde yapıldığını göstermektedir.

Moloz küfeki taşı ile örülmüş olan türbe dikdörtgen planlı 2,90 X 5,00 metre ve iki bölümlüdür. Aynalı tonoz örtülü bir giriş bölümü ile kare planlı 4,80 X 4,80 metre ve kubbeli asıl türbeden oluşmakta olup kuzey duvarında, türbe girişi ve hemen yanında

bir pencere yer almaktadır. Zemini giriş bölümüne göre yükseltilmiş türbenin, batı duvarındaki pencere de tevhidhaneye açılmakta olup türbedeki iki sandukadan güneyde yer alan ve daha büyük olanı Geyikli Baba'ya, diğeri ise Balım Sultan lakaplı bir kişiye aittir [82,113].

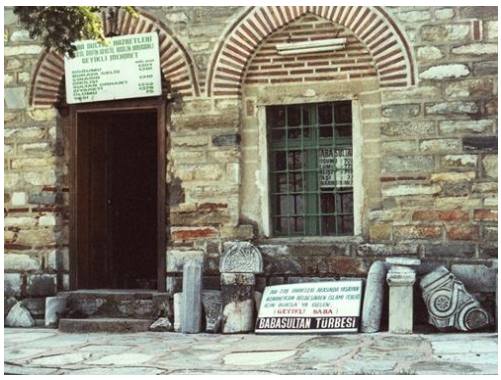
Caminin son cemaat yeriyle türbenin arasına yer alan minarenin kapısı kuzeyde dışarıya açılmaktadır. Kaide ile pabuç kısımları yapı kütlesinin içinde kalmış, silindir biçiminde, tuğla örgülü ve sıvalı bir gövdenin aynı özelliklere sahip bir peteğin ve tuğla dişlerle dolgulanmış basit şerefenin gözlendiği minare kurşun kaplıdır.

Geyikli Baba Tekkesi'nin cami-tevhidhane ve türbe dışındaki bütün bölümleri (derviş hücreleri, selâmlık, mutfak vb.) tamamen ortadan kalkmış olup bunların konumları ve mimari özellikleri bilinmemektedir [82]. Ancak cami-türbe kitlesinin güneyinde vaktiyle hazîre bulunduğuna göre bu bölümlerin cami ile türbenin kuzeyindeki avlunun çevresinde yer aldıkları ve ahşap, moloz taş, kerpiç gibi nisbeten kısa ömürlü malzemelerle inşa edilmiş sade ve basit yapılar olduğu tahmin edilebilir [82]. Bu yönde yer alan ve Geyikli Baba tarafından dikildiği rivayet edilen çevresi 12 metre uzunluğundaki büyük çınarın da külliyenin bir parçası olarak değerlendirilmesi gerekir [82,113].

Hamam tevhidhane ile türbenin batısında yer alan küçük boyutlu kare planlı sıcaklık bölümü kubbe ile örtülmüş, fenerli kubbeye geçiş tromplarla sağlanmış olup camekan bölümü yenilenen hamamın su deposu ve külhanı doğu yönünde yer almaktadır [82,113].

Şekil 3.36. Geyikli Baba Tekkesi tevhidhanesi (Taşkın C.,2015).

Şekil 3.37. Geyikli Baba Tekkesi türbesi (Taşkın C.,2015).

3.1.1.10. Hacı Sevinç Tekkesi

Tekke No: 13

Tekkenin Adı: Hacı Sevinç Tekkesi [15].

Yeri: Tahtakale Mh., Ebuşahme Mh. [51].

Tarikatı: Halvetiyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Başçı Hacı Sevinç Efendi (D:?, Ö: ?) [15].

İnşa Tarihi: 15. yy.

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: Yok [100].

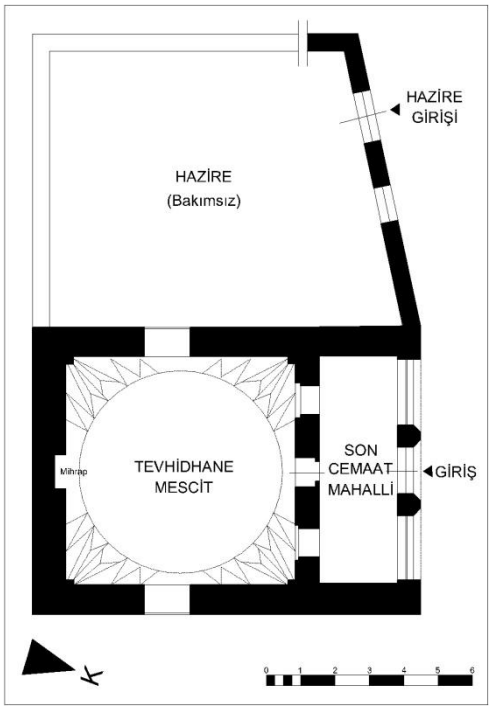
Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Ocak 2015.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde Tahtakale Mahallesi ile Pınarbaşı Mahallesi sınırındaki tekkeden geriye tevhidhane ve bitişiğindeki harabe haldeki haziresi içerisinde birkaç mezar ile banisinin mezarı kalmıştır.

• **Tarihçesi:** Fatih Sultan Mehmed döneminde (salt. 1451-1481) Başçı Hacı Sevinç tarafından yaptırılan bu tekkenin şeyhi Şeyh Abdülkadir Efendi'dir [201]. Tekke hangi tarikat tarafından kullanıldığı hakkında bilgi bulunmamakla beraber 1496'da onarım geçirdiği ve çok kısa süre içerisinde tarikat icrasının bitti ve tekkenin mescit olarak kullanıldığı bilgisine ulaşılabilmektedir [15,99,100,115]. Tarikat icrası hakkında detaylı bilgi bulunmayan bu tekkeye Tabakhanede iki tabak dükkanı ve beş oda ile, Sarı Timurtaş Paşa'nın Balıkpazarı'ndaki tekkesi karşısında bir boyahane, evler ve arsalar vakfetmiştir [15,99,115].

• **Mimarisi:** Bu tekke yapısı diğer Bursa tekkelerinden farklı olarak yalnızca tevhidhane ve hazireden meydana gelmektedir. Diğer tekke birimlerinin olduğuna dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Bu durum tarikat icrasının kısa sürmesinden kaynaklanmış olabilir. Tahtakale'de bulunan kare planlı bu tevhidhane 6.60 X 6.60 metre ölçülerinde kare planlı olup, üzeri kurşun kaplı kubbe ile örtülüdür. Kubbenin, üzerine oturduğu Türk üçgenli kuşak, yerden sadece 4,10 metre yüksekte olduğundan oldukça basık bir mekan ortaya çıkmıştır. Yuvarlak kemerli tevhidhane girişinin her iki yanında da birbirine eşit olmayan iki pencere bulunmaktadır. Yapı batı cephesi dışında, bütünüyle komşu yapılarla bitişik düzendedir.

Şekil 3.38. Hacı Sevinç Tekkesi tevhidhanesi kat planı, Tahtakale Mh./Bursa, 15 yy., Halvetiyye, (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.39. Üstte Hacı Sevinç Tekkesi tevhidhanesi giriş cephesi, altta haziresi (Taşkın C., 2015).

Mescidin kuzeyindeki son cemaat yerinin derinliği 2.90 metre genişliği 6,50 metre, iki sütun ve yan duvarları birbirine bağlayan üç kemerden oluşmaktadır. Günümüzde üzeri ahşap çatı ile örtülüdür ancak, pandantif kalıntılarından, buranın daha önce kubbeli olduğu anlaşılmaktadır. Mescidin tuğla örgülü son cemaat mahalli cephesi sıvanarak kırmızıya boyanmış, özgünlüğünü yitirmiştir. Duvarları bazen tek, bazen çift tuğla hatılla ve moloz taşlarla örülmüş olan tevhidhanenin 1958 yılına minberi yoktur [100]. Dilimli olarak düzenlenmiş mihrabı ve minberi yeni olup minaresi bulunmamaktadır [99].

3.1.1.11. Karakadi Tekkesi

Tekke No: 15

Tekkenin Adı: Karakadi Tekkesi [15], Karagidi Tekkesi [15].

Yeri: Alacamescit Mh., Karakadi Mh. [47].

Tarikatı: Halvetiyye [15], Kadiriyye [15], Celvetiyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Mehmed Hüseyin Çelebi (D:? -Ö: H. 1051/M. 1641) [15,86].

İnşa Tarihi: 1460 [15].

Onarımlar: 1802 [86], 1892 [86], 1986, 2013 (BVBM).

Kitabesi: Yok [100].

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Şubat 2015.

• **Mevcut Durmu:** Gününümüzde Alacamescit Mahallesi Tuz Pazarı civarında bulunan tevhidhane binası ilk yapılışı itibariyle cami olarak inşa edilen yapının ahşap selamlık ile bitişiğindeki derviş hücreleri yol genişletme çalışmalarında yıkılmış ve hiçbir iz kalmamıştır [100,116]. Günümüze ulaşabilmiş olan bu tekkenin tevhidhanesine son cemaat yeri eklenerek cami olarak kullanılmaktadır [116]. Günümüzde Karakadi Camii olarak adlandırılmaktadır.

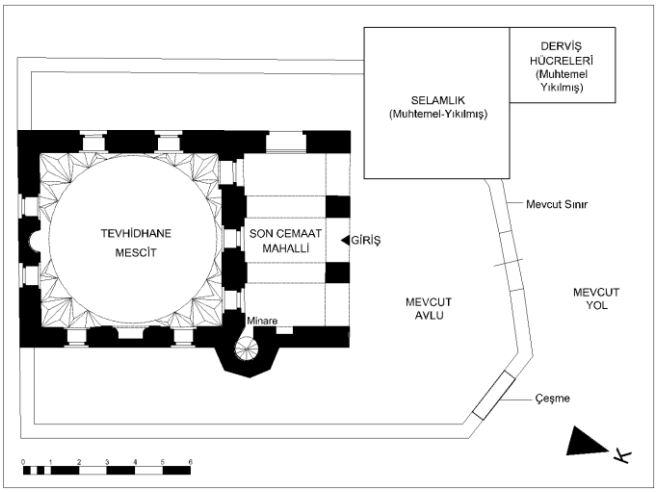
• **Tarihçesi:** Yemen'in Karakad köyünde dünyaya gelen Mehmed Hüseyin Çelebi (ö. 888/1483) tarafından Tuz Pazarı civarında kurulmuş bu tekke Fatih döneminde Anadolu'ya gelen Hüseyin Çelebi, İstanbul'un muhtelif yerlerinde birden fazla mescit inşa etmiş ve ömrünün son demlerinde Bursa'ya gelerek Kadiri usulü üzere irşad faaliyetinde bulunmuştur [15,117]. H.888/M.1483 yılında vefat ederek tekkenin haziresine defnolunmuştur [15,117]. Kuruluş itibariyle bir Kadiri tekkesi olan Karakadi Tekkesi, Hüseyin Çelebi'nin vefatından sonra uzun bir müddet boş kalmış ve sonrasında Şeyh Mustafa Efendi (ö. 1060/1650) ile meşihat makamı Halveti ricaline geçmiştir [15,117,118]. Tekkenin üçüncü Halveti şeyhi Mehmed Efendi'nin 1091/1680 tarihinde vefatından sonra tekkenin Abdullah Efendi ile tekrar Kâdirî şeyhlerine geçtiği görülmekte olup Abdullah Efendi, Eyüb Efendi Tekkesi postnişîni Şeyh Şerefeddin Efendi'nin halifelerindendir [117]. Şeyhlik makamına oturduktan sonra 1175/1761 tarihindeki vefatına kadar kırk yıla yakın irşad faaliyetinde bulunmuştur [8,15,117]. Tekkesinden pek çıkmaması sebebiyle "Münzevî" lakabıyla anılan Abdullah Efendi'nin vefatından sonra yerine oğlu Hüseyin Efendi geçmiştir [8,15,117]. Bu kişi ile aynı lakapla anılan Münzevî Dergâhı Nakşbendî şeyhi Abdullah Münzevî (ö. 1210/1785) zaman zaman karıştırılmaktadır [117].

Babasının gözetiminde seyr ü sülûkunu tamamlayan Şeyh Hü- seyin, babası gibi uzleti tercih ederek yaklaşık otuz beş yıl hizmet etmiştir [15,117]. H.1209/M.1794 yılındaki

vefatından sonra posta oğlu Mehmed Ali Efendi oturmuş, tarikat faaliyetinin yanı sıra tekkenin tamiri için uğraşan ve bazı vakıfların ilavesine muvaffak olan Mehmed Ali Efendi on iki yıl süren irşâd hizmetinin ardından 1221/1806 tarihinde vefat etmiş ve dergâhın haziresine defnolunmuştur [117]. Mehmed Ali Efendi'nin çocuk sahibi olmaması ve vefatı sebebiyle meşihat makamı Celveti şeyhlerinden Ahmed Rifat Efendi'ye (ö. 1253/1837) tevdi edilmiş ve böylece tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar Celveti usulüne uygun olarak tasavvufî eğitim sürdürülmüştür [15,117].

1483 yılından sonra bir müddet tarikat icrasına ara verilen tekke 1603 tarihinden sonra irşad faaliyetlerine devam etmiştir [15,116]. Tekkenin bilinen şeyhleri: Mehmet Hüseyin Çelebi Yemenî Kadiri (öl. 1483), ..., Mustafa Halvetî İstibî (öl. 1650), Ahmet b. Mustafa (öl. 1659), Mehmet Dede (öl. 1680), Abdullah Münzevî Kadiri (öl. 1794), Mehmet Ali Efendi (öl. 1806), Ahmet Rıfat Celvetî (öl. 1837), Süleyman Efendi Celvetî (öl. 1873), Kasım Dağıstânî (öl. 1873), Ali Rıza Celvetî (öl. 1906), Mehmet Ali Celvetî (öl. 1948) [15,117].

• **Mimarisi:** Uzun süre harap kaldıktan sonra tamir edilerek ibadete açılan tekkenin tevhidhanesi ve avlusuna ahşap iki katlı sofalı selamlık alt katında kahve odası, şeyh odası, avluda şerbet odası ve derviş odalarından meydana gelmektedir [201,277]. Tekkenin yardımcı mimari öğeleri tevhidhanenin kuzeydoğusunda yer almaktadır [201].

Şekil 3.40. Karakadi Tekkesi planı, Alacamescit Mh../Bursa, 15.yy., Halvetiyye, Kadiriyye, Celvetiyye, (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Üç gözlü son cemaat yeri, girişindeki Bursa kemeri, kalkan duvarı ve tuğla minaresiyle tipik bir erken dönem Bursa camisi olarak tanımlanabilir [100]. Mescidin ana ibadet alanı, bir kenarı 5.50 X 5.50 metre olan kare planlı olup, duvarları moloz taşı ve iki sıra tuğlayla örülmüş, üzeri kurşun kaplı tek kubbe ile örtülmüştür. Mihrabın iki yanındaki gömme dolapları dikkat çekmektedir. Son cemaat yerinin önü açık ve demir profille kapanmıştır. Doğusundaki minarenin büyük bölümü yenidir. Haziresindeki çok sayıdaki mezar taşı, mescidin doğusuna doğru sıralanmış olup günümüzde de bakımsız bir haldedir. Son camaat yeri girişi ortada dar sivri yanlarda daha geniş yuvarlak kemerli ve camekanla kapatılmış olup giriş daha yüksek inşa edilmiştir.

1689 yılında tamir görmüştür [117]. 1847 yılında yeniden büyük bir tamirat geçirmiştir [117]. 1930'lu yılların sonunda özel mülkiyete geçtikten sonra uzun yıllar depo, 1950'li yıllarda ise ev olarak kullanılan yapının kuzeydeki asıl girişi kapatılmış, doğudaki pencere genişletilerek kapıya dönüştürülmüş, kuzeydoğusunda bulunan minare yıkılmış, sadece sekizgen kaidesi kalmış ve son derece bakımsız bir durumdayken vakıflara geçmiş 1986 yılında aslına uygun bir biçimde onarılarak tekrar ibadete açılmıştır [99,100,119,120].

Şekil 3.41. Karakadi Tekkesi tevhidhane olarak kullanılan cami, (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.42. Karakadi Tekkesi tevhidhane olarak kullanılan cami, (Taşkın C., 2015).

3.1.1.12. Mecnun Dede Tekkesi

Tekke No: 16

Tekkenin Adı: Mecnun Dede Tekkesi [15].

Yeri: Tahtakale Mh [15].

Tarikatı: -

Zikir Usulü: -

Banisi: Çakır Ağa (D:?-Ö: 15. yy.) [15].

İnşa Tarihi: 15. yy. [121].

Onarımlar: M. 1970.

Kitabesi: Yok [100].

Vakfiyesi: Var.

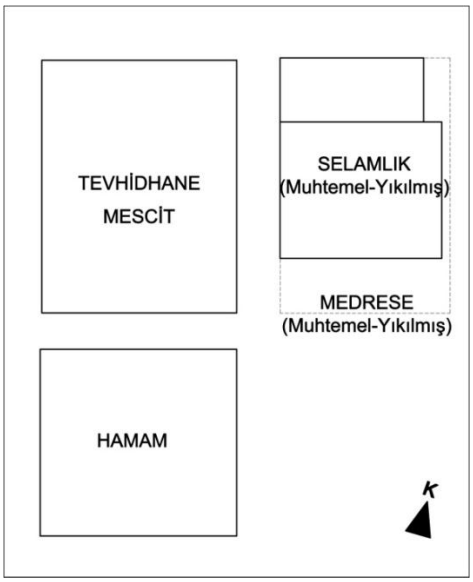
İnceleme Tarihi: Nisan 2015.

• **Mevcut Durumu:** Tahtakale Mahallesi'nde bir cami olarak da kullanılan tevhidhane, ahşap meşrutahane ve türbeden oluşan bu tekkeden geriye günümüzde yalnızca Çakırağa isminde anılan cami kalmıştır [121]. Tevhidhane yapısı bir çok kez yıkılıp yeniden inşa edilmiş ve orjinal niteliğini kaybetmiş durumdadır [121].

• **Tarihçesi:** Mecnun Dede'nin Bursa fethinde Orhan Gazi'ye (salt. 1326-1362) yardımcı olduğuna inanılan "kırk abdal" arasında sayılır ve kardeşi Lokman Dede ile birlikte Tahtakale Mahallesi'nde bir mescit ve yanında bir meşrutahane yaptırmıştır [15,121]. Ancak tekkede yürütülen irşad faaliyetinin hangi tarikata ait olduğu tam olarakbelirlenenmemiştir [15]. Daha sonra tekkenin banisi Çakır Ağa, sonraki yıllarda meşrutahane yanında bir hamam yaptırmış ve bunun ufak halvetini Mecnun Dede'nin makamı, "evliya halveti" diye adlandırmış olup Mecnun ve Lokman dedelerin mezarı, yaptırdıkları mescidin haziresindir [15,121]. Tarikat icrası H.1215/M.1801 yılında biten tekke Bursa yangınında harap olmuş, tevhidhanesi korunarak yanına H.1803/M.1804 yılında batısına medrese inşa edilmiş olup bu medreseninde günümüze ulaşmadığı görülmektedir [15].

Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Bursa Eski eserleri Sevenler Derneği tarafından 1970 yılında restore edilen tevhidhanenin ilk yapılışında tek kubbeli ve üç bölümlü bir son cemaat yeri olduğu, restore edildiği sırada yapılan incelemelerde anlaşılmıştır. Buna dayanılarak da onarımı yapılmıştır [121].

• **Mimarisi:** Tekke yapısı diğer yapılardan bağımsız ayrı bir yerde planlanmış batısında meşrutahane ve çilehane birimleri yer almaktadır. Daha sonra tevhidhanenin güneyine hamam eklenmiştir. Ancak hamam yalnızca tekkeye hizmet vermemektedir. Hamam günümüzde de açık durumdadır. Daha sonra tekke işlevini kaybeden yapı grubunun meşrutahanesi yerine bir medrese inşa edilmiş, tevhidhane medreye cami olarak hizmet vermeye devam etmiştir [15]. Günümüzdeki cami bir çok kez yenilenmiş ve özgün nitelikte değildir.

Şekil 3.43. Mecnun Dede Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Tahtakale Mh./Bursa, 15.yy., (Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [201].

Tevhidhane üzeri kurşun ile kaplı tek kubbeyle örtülü olan caminin asıl ibadet mekanı (harim), 7,40 X 7,60 metre ölçülerinde kareye dikdötgen plan şemasına sahiptir. Yapı kalkan duvarlı, tonoz örtülü son cemaat yeri ile dikdörtgen bir alana oturmakta olup üç gözlü 2,90 metre derinliğinde son cemaat yeri, girişindeki Bursa kemeri, kalkan duvarı ve tuğla minaresiyle tipik bir erken dönem Bursa camisi olarak tanımlanabilir [100]. Minaresinin oranları da oldukça ölçülü bir forma sahiptir [121].

Ana duvarları üç sıra tuğla hatıl ve bir sıra moloz taş örülü olup son cemaat yerinin kemer ayakları iki sıra kesme taş, üç sıra yatay tuğla hatıldandan yapılmıştır. Ayrıca kesme taşların araları dikey olarak tek tuğla ile takviye edildiği görülmektedir.

Son camaat yeri girişi ortada dar sivri yanlarda daha geniş yuvarlak kemerli ve camakanla kapatılmış olup giriş daha yüksek inşa edilmiştir. Orta giriş Bursa kemerli olup, bunun da üzerinde ikinci bir sivri kemer bulunmaktadır. Onarım sırasında kubbeli olan bu bölüm basık tonozlu şekle dönüştürülmüştür [99]. Orta bölüm küçük bir kubbe ile örtülüdür. İbadet mekanında herhangi bir süsleme unsuru bulunmayan yapı oldukça sadedir. Batısındaki minareye son cemaat yerinden çıkılmakta olup minare kaidesi sekizgen ve tuğla taş örgülüdür. Kaideden gövdeye üçgenlerle geçilmiş olup, gövdesi silindirik ve tuğladandır.

Camiye günümüzde niteliksiz mermer malzeme ile yapılmış çeşme ve sundurma saçak yapıldığı görülmektedir. Haziresi de son derece bakımsız bir haldedir (Şekil 3.45).

Şekil 3.44. Mecnun Dede tevhidhane olarak kullanılan cami, (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.45. Mecnun Dede Tekkesi'nin haziresinin günümüzdeki durumu, (Taşkın C., 2015).

3.1.1.13. Seyyid Nasır Tekkesi

Tekke No: 19

Tekkenin Adı: Seyid Nasır Tekkesi [15], Seydi Nasır Tekkesi.

Yeri: Molla Fenari Mh., Seyyid Nasır Mah [99], Pınarbaşı [51].

Tarikatı: Kadiriyye [15], Rifaiyye [201], Celvetiyye [100].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Hoca Şahabettin (D: ?, Ö: H.855/M.1452) [15].

İnşa Tarihi: 1453 [100].

Onarımlar: H.1228/M.1813 [99], M.1971 [99].

Kitabesi: Yok [100].

Vakfiyesi: Var.

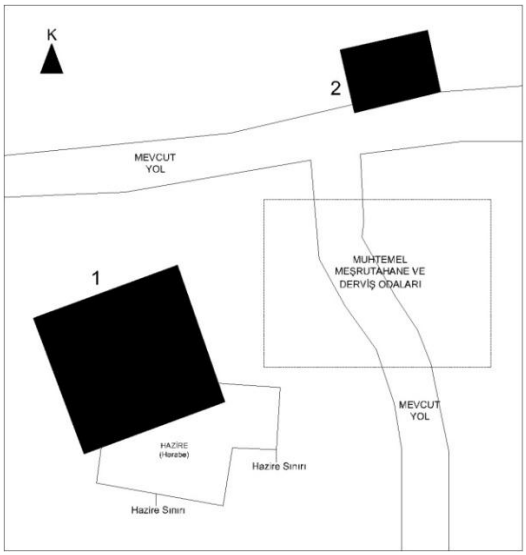
İnceleme Tarihi: Nisan 2015.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde Molla Fenari Mahallesi'ne bulunan bu tekkeden geriye tevhidhane, türbe ve haziresi kalmıştır. Tekkeye ait diğer birimlerin günümüze görülmektedir. Tekke tevhidhanesi yeniden inşa edilmiş olup eski eser niteliğinde ve özgünlüğünde değildir.

• **Tarihçesi:** Hoca Şahabettin isminde bir tüccarın yaptırdığı mescite meşihat eklenerek oluşturulmuş **t**ekkenin Seyyid Nasır'la birlikte bazı kaynaklara göre Baldırzade'ye göre Abdal Murad ile Güldeste'ye göre Hazret-i Emir^le birlikte kurduğu bilinmektedir [15,100,122,123]. Tekkenin bir dönem İsmail Hakkı Tekkesi şeyhlerine geçtiği bilinmekte olup H.1273/M.1857 yılında gerçekleşen bu durum tekkede birtakım değişikliker yanında tekke yeni bir bina eklenmesini de getirmiştir [15]. Daha sonraki dönemde tekkenin yıkılan harem bölümümü yeniden inşa edilmiştir [15]. H.1328/M.1911 yılında tarikat icresı sona eren tekkenin daha sonra bakımsızlıktan bir bölümünün yıkıldığı cami olarak kullanılan tevhidhanein ise günümüze kadar ulaştığı görülmeketedir [15]. Tekkenin banisi, tarihçesi ve tarikat faliyetleri hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte tekkede bulunan mekanlar hakkında önemli bilgilere erişilebilinmektedir.

• **Mimarisi:** Tekke yapısı tevhidhane, harem binası, derviş hücreleri, türbe ve hazireden oluşmaktadır [15]. Günümüze kalan mescit bölümü kare planlı ve moloz taştan örülmüş duvarları, üstü ahşap çatılı ve kiremit örtülüdür. Kitabesiz türbe içerisinde bir sanduka duvarlarda asılı levhalar, içerisinde iki sancak ve sıvanmış küçük bir mihrabı bulunmaktadır.

Tekkenin günümüzde oldukça bakımsız bir haldeki haziresinde mezar taşları kırılmış ve isimleri okunamayacak halde olup bu durum tekke hakkında bilgileri kısıtlamıştır. Haizrenin 1958 yılındaki halinden mezar taşlarının çok zarif işlemeli, tarih ve isimlerinin olmadığı kalan yerlerinin yalnızca dualar olduğu belirtilmektedir [100].

Şekil 3.46. Seyyid Nasır Tekkesi vaziyet planı şeması, Restitüsyon denemesi, 1.Tevhidhane, 2.Türbe, Molla Fenari Mh./Bursa, 15.yy. (Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [15,100].

3.1.1.14. Seyyid Usûl Tekkesi

Tekke No: 18

Tekkenin Adı: Seyyid Usûl Tekkesi [15].

Yeri: Kuruçeşme Mahallesi/Altıparmak [83], Istab-ı B. Paşa [15,47,51].

Tarikatı: Kadiriyye [15], Sadiyye [15,83], Celvetiyye [51].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Seyyid Usûl (D:?-Ö: H. 894/M. 1489) [8].

İnşa Tarihi: 15. yy. [8,15].

Onarımlar: H.1251/M.1836 ve H.1319/M.1901 [83].

Kitabesi: Yok [100].

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Mart 2015.

• **Mevcut Durumu:** Tevhidhane, harem, selamlık ve derviş odalarından oluşan bu tekke yapısı 2008 yılına kadar harabe olarak kalmıştır. Harem, tevhidhane ve derviş odaları 2008 yılında biten restorasyon çalışmaları sonucunda aslına uygun olarak onarılmıştır. Çalışamlar sonucunda geniş bir alana yayılmış olan haziresi de onarılan

tekke günümüzde Kuruçeşme Mahallesi'nde Seyyid Usul Kültür Merkezi olarak hizmet vermektedir.

• **Tarihçesi:** Tekkenin kurucusu Seyyid Usûl'un hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber; Emir Sultân ve Seyyid Nâsır gibi Bursa tasavvuf tarihinde önemli yeri olan kimselerle beraber Buhara'dan geldiği ve şimdiki tekkenin olduğu yerde ikâmet ederek, burayı dergâh haline getirdiği, H. 894/ M. 1489 tarihinde vefat ettiğinde de aynı yere defnedildiği ifade edilmektedir [15,83,122,123]. Mezar taşı dergâhın hazîresinde bulunmaktadır [15,124].

Kurucusunun vefatından sonra bir müddet bakımsız kalan tekke yapısı, Sinan oğlu Perî Peyker Cafer Çelebi (XVI. yy. ikinci yarısı) tarafından tamir edilerek medrese haline getirilmiştir [15,125]. XIX yüzyılın sonlarına kadar medrese olarak hizmet veren yapıda görev yapan kimi müderrislerin isimleri ile medresenin işleyişi hakkında bir takım bilgilere de ulaşılabilinmektedir [125]. Bursa Şerriye sicillerine göre ise yapı H. 1066/ M. 1656 yılında medrese işlevinin yanı sıra tekrar tekke olarak hizmet vermeye başlamıştır [8].

H. 1216/M. 1801 tarihinde Bursa'da çıkan büyük bir yangın sonucu medrese olarak kullanılan bina da yanmış ve yeri boş arsa olarak kalmıştır [83,117]. Kısa bir süre sonra, boş arsaya iki oda inşa edilerek yeniden dergâh olarak hizmet etmeye başlamıştır [83,117]. Bu tarihten itibaren dergâhta görev yapan meşâyişin hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamakla birlikte bu tarihten itibaren meşihata ilk olarak Şeyh Ahmed Efendi atandığı bilinmektedir [15]. Eşrefzâde Abdülkadir Efendi'nin halifesi olan Ahmed Efendi ile dergâh, Kadiriyye Tarikatının Eşrefiyye koluna geçmiştir [15,83,126].

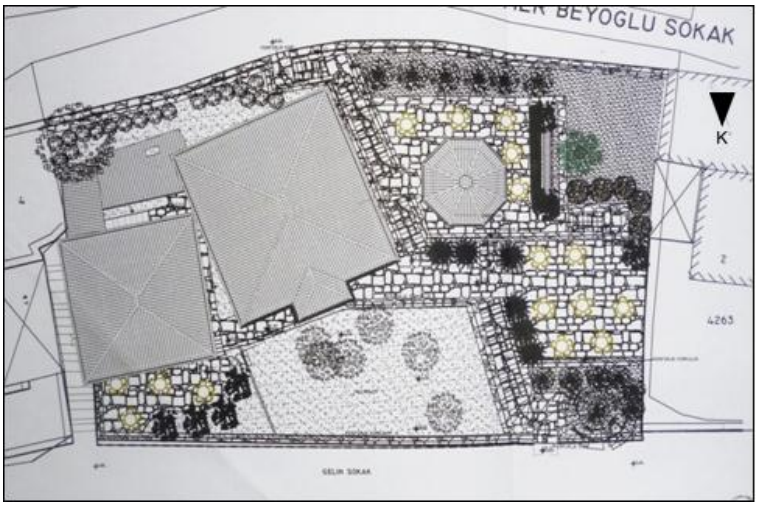
Şeyh Ahmed Efendi'nin vefatından sonra yine harap olan tekke Zuhûrî Mehmed Efendi tarafından yeniden iyi bir şekilde tamir edilmiştir [15,126,127]. Dönemin Maliye Nâzırı Abdurrahman Nâfiz Paşa'nın, Şeyh Mehmed Efendi'ye olan özel sevgisi sonucu tavassut etmesiyle, Bursa mütesellimi Ahmed Ağa nezaretinde, H. 1251/M. 1836 tarihinde tekkenin boş kalan arsası üzerine bir tevhidhane ve birkaç odadan oluşan selamlık kısmı yeniden yaptırılmıştır [126,127]. Tekkeye, Mehmed Efendi Şeyh olarak atanmış ve Sa'diye tarikatına hizmet vermeye devam etmiştir [126,127]. Kısa bir süre Sa'di tekkesi olan bu yapı Mehmet Emin Zuhuri Efendi'nin vefatından sonra H. 1260/ M. 1844 yılında tekrar Eşrefi Şeyhlerinden İbrahim Efendi'ye bırakılmış tekrar Kadiri

ayini icrasına başlanan tekke kapatılana Kadiri-Eşrefi tekkesi olarak hizmet vermiştir [8,15].

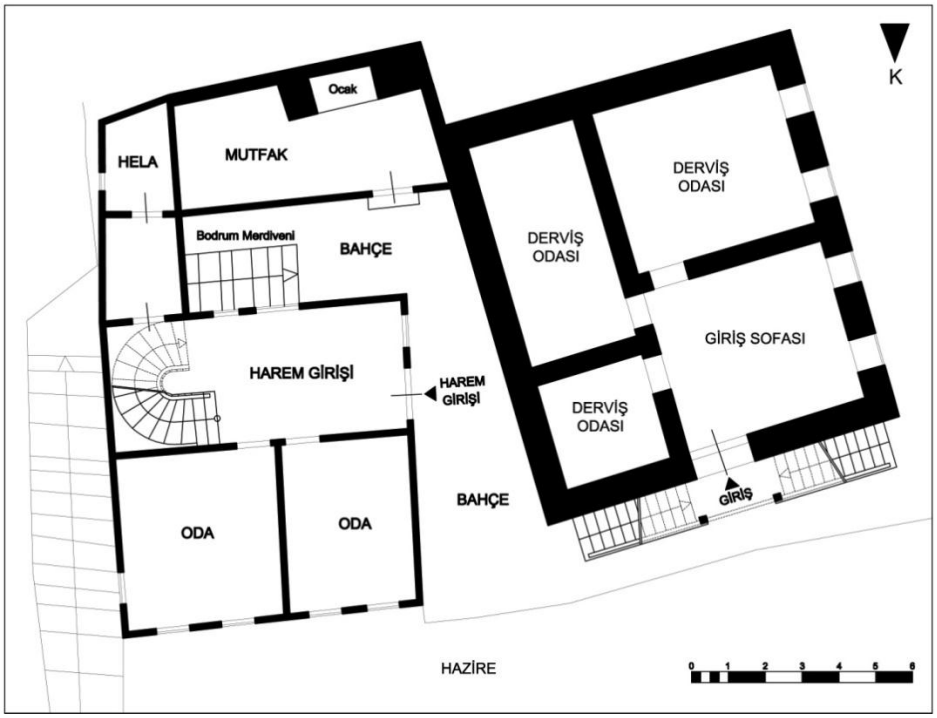
1925 yılından sonra kendi haline terk edilen bina, zamanla bakımsız kalarak harab olan tevhidhanesi ve selamlığı ihya edilmeyip yıkılmış, son şeyh hayatta oldukça ailesi ile ikâmeti devam etmiş, daha sonra Vakıflar Müdürlüğü'nün mensuplarına lojman olmuş, tamamen terk edildiğinde ise gayretli kimselere kiralanıp ikâmetle günümüze kadar getirilmiştir [15,83,117].

• **Mimarisi:** Bir çok kez yangın vb. nedenlerle yıkılıp tekrar onarılan bu yapının tevhidhanesi derviş odaları aynı yapı içerisinde, haremi ise farklı bir yapı kütlesinde mutfak ise tevhidhane binasına bir kısmı bitişik ancak ilişkisiz olarak bulunmaktadır. Aynı zamanda mescit olarak da kullanılan tevhidhanesi kıble yönünde planlanmış ve alt katında derviş odaları bulunmaktadır (Şekil 3.48). İki katlı harem yapısında altlı üstlü geniş bir sofa ve ikişer adet oda bulunmaktadır. Tekkenin selamlığı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Tekke haziresi de yapı grubunun hemen karşısında geniş bir alana yayılmış durumdadır.

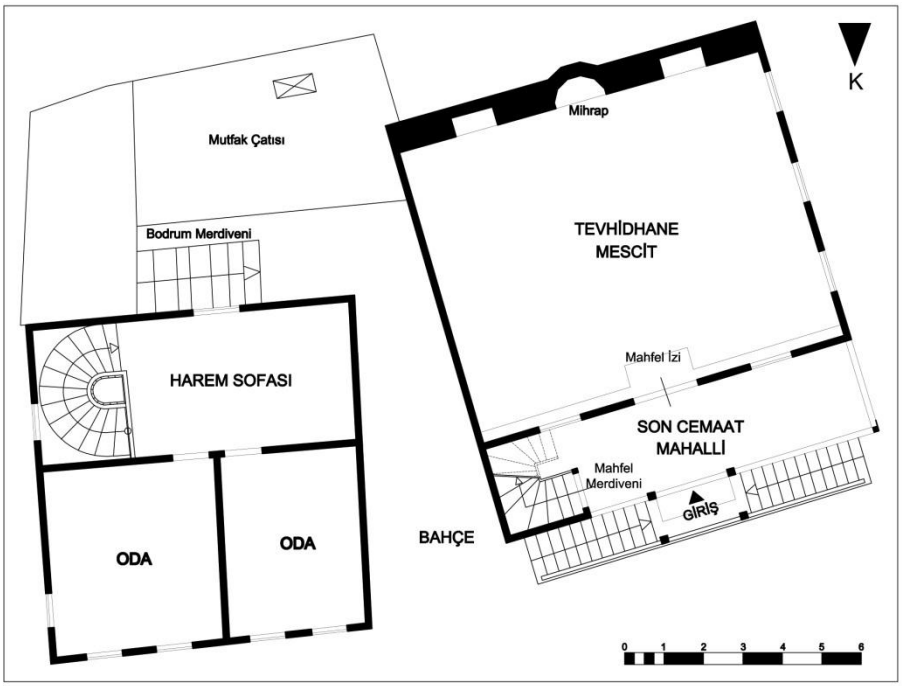
Daha önce medrese olarak kullanılan ve 1801 yılında yangında yok olmasıyla bir süre boş kalan arsaya harem binası sonradan eklendiği bilinmekte olup harem ve tevhidhane yapılarının mimari üslüp olarak bir dil birliği içerisinde oldukları görülmektedir [15].

Şekil 3.47. Seyyid Usul Tekkesi vaziyet planı, (Bursa Vakıflar Bölge müdürlğü Arşivi, BVBMA)

Şekil 3.48. Seyyid Usul Tekkesi zemin kat planı, Kuruçeşme Mahallesi/Altıparmak, 15. yy., Sadiyye,Kadiriyye,Celvetiyye (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

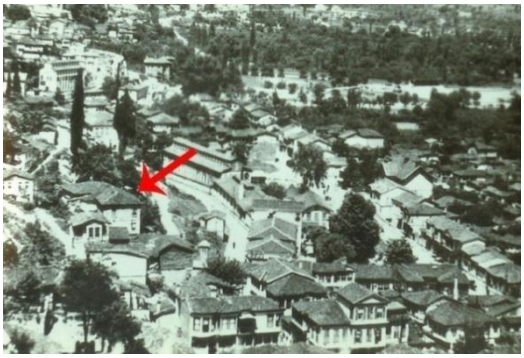
Şekil 3.49. Seyyid Usul Tekkesi birinci kat planı, Kuruçeşme Mahallesi/Altıparmak, 15. yy., Sadiyye,Kadiriyye,Celvetiyye (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Tevhidhane bodrum kat duvarları kagir moloz taş duvar olup üst katlar içi tuğla dolgulu ahşap karkas sistem olup duvarlar içeride ve dışarda bağdadi sıva ile sıvanmıştır. Çatı örtüsü ahşap kırma çatı üzeri marsilya tipi kiremit ile örtülmüştür (Şekil 3.53). Katlar arasında ahşap silmeler kullanılmıştır. Tevhidhanesi mescit olarak da kullanılan bina kıbleye yönlendirilmiş, ve mihrap dışarıya taşarak cepheden algılanmaktadır. Son cemaat yeri de bulunan merdivenle mahfile çıkılmaktadır. Ahşap döşeme kaplama ahşap kirişleme üzerine yapılmıştır. Tavanlar yine ahşap kaplanmış olup kapılar da yine ahşaptır. Oldukça sade pencere sistemine sahip olan tevhidhanede dikdörtgen şekilli ve giyotin tipli olarak yapılmış ve alt kat pencereleri demir parmaklıklarla korunmuştur. Tevhidhaneyi aydınlatan üst pencereler ahşap panjurlarla süslenmiş ve ışığın süzülerek girmesi sağlanmıştır. Tüm merdivenler ahşap olarak inşa edilmiştir.

Harem binasında da bodrum kat duvarları kagir moloz taş duvarla örülmüş olup üst katlar içi tuğla dolgulu ahşap strüktür olup duvarlar iç ve dışta bağdadi sıva ile sıvanmıştır (Şekil 3.53). Çatı örtüsü ahşap kırma çatı üzeri marsilya tipi kiremit ile örtülmüştür. Katlar arasında ahşap silmeler kullanılmıştır. Ahşap döşeme kaplama ahşap kirişleme üzerine yapılmıştır. Tavanlar yine ahşap kaplanmış olup kapılar da yine ahşaptır. Tevhidhane ile uyumlu oldukça sade pencere sistemine sahip olan haremde dikdörtgen şekilli pencereler giyotin tipli olarak yapılmış ve alt kat pencereleri demir parmaklıklarla korunmuştur. Tüm merdivenler ahşap olarak inşa edilmiştir.

Tevhidhanesi mescit olarak da kullanılan bina kıbleye yönlendirilmiş, ve mihrap dışarıya taşarak cepheden algılanmaktadır. Son cemaat yeri de bulunan merdivenle mahfile çıkılmaktadır. Mahfel aahşap dikmeler üzerine, hşap döşeme kaplama ve ahşap kirişleme üzerine yapılmıştır. Tavanlar yine ahşap kaplanmış olup kapılar da yine ahşaptır. Oldukça sade pencere sistemine sahiptir.

Süsleme özellikleriyle de dikkat çeken bu yapının neredeyse tüm tavanları ahşap kaplanmış ve süsleme elemanları kullanılmıştır. Tarikatı tembolize edecek kalem işi yazılar ve tasavvuf içeirkli levhaların çokça kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 3.50. Seyyid Usul Tekkesi tarihsel fotoğrafı (http://www.osmangazi.bel.tr, Erişim Tarihi:02.03.2015).

Şekil 3.51. Seyyid Usul Tekkesi (http://www.osmangazi.bel.tr, Erişim Tarihi:02.03.2015).

Şekil 3.52. Seyyid Usul Tekkesi 2008 yılı restorasyonu öncesi harem binasının son hali (http://www.osmangazi.bel.tr, Erişim Tarihi:02.03.2015).

Şekil 3.53. Seyyid Usul Tekkesi 2008 yılı restorasyondan sonrak hali (http://www.osmangazi.bel.tr, Erişim Tarihi:02.03.2015).

Şekil 3.54. Seyyid Usul Tekkesi restorasyon sonrası toplantı salonu olarak kullanılan tevhdinhane (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.55. Seyyid Usul Tekkesi restorasyon sonrası hali olarak kullanılan tevhdinhane (Taşkın C., 2015).

3.1.1.15. Somuncu Baba Tekkesi

Tekke No: 20

Tekkenin Adı: Somuncu Baba Tekkesi [15], Hamid-i Veli Tekkesi [51]

Yeri: Molla Fenari Mh.

Tarikatı: -

Zikir Usulü: -

Banisi: Somuncu Baba (D: ?, Ö: H.855/M.1452) [8,128].

İnşa Tarihi: 15 yy. [100].

Onarımlar: 2015 (BVBMA).

Kitabesi: Yok [100].

Vakfiyesi: Yok.

İnceleme Tarihi: Nisan 2015.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde İvazpaşa ile Mollafenari mahalleleri arasında olan bu tekke yapılarının tamamı günümüze ulaşmış olup bakımsız bir halde olan yapıların restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Tekkenin haziresi bulunmamaktadır.

• **Tarihçesi:** Tekkeyi Şeyh Hamid veya Hamidüddin'in yaptırdığı kabul edilir [128]. Bursa'ya gelen Şeyh Hamid'e Yıldırım Beyazıd hürmet göstermiş, yaptırdığı camide (Ulu Cami) ilk defa onun vaaz etmesini istemiştir [17,45,129]. Tekkenin tarihçesi hakkında çok fazla bilgi olmamakla hangi tarikata hizmet ettiği bilgisine ulaşılamamıştır. Ancak bir dönem dervişlere ev sahipliği yaptığı ve aynı adla anılan camide ayinler yapıldığı bilinmektedir [130]. Ayrıca bu tekke Yadigar-ı Şemsi'de tekke olarak değerlendirilmemiştir. Ancak gerek tarihçesi gerek işlevi ve mekan kurgusu incelendiğinde tekke işlevinin olduğu anlaşılmış ve incelemeye alınmıştır.

Onarım kaydı bulunmayan bu tekke 2015 yılında başlatılan restorasyon çalışmalarında Somuncu Baba çilehanesinin bahçe duvarları yıkılarak, kamulaştırılan alana dahil edilmiştir [128]. Restorasyon çalışmalarında tekke yapısında bir takım değişikliklikliklere gidildiği anlaşılmaktadır. Hanımların namaz kılması için bir bölüm ile misafirlerin oturması için bir salon planlanırken, tuvalet ve abdest alma yerleri de yapılması planlanmakta olup projede birde şadırvan eklendiği görülmektedir [128].

• **Mimarisi:** Tekke yapısı ahşap bir meşrutahane, cami, çilehane, fırın ve bahçenin bir köşesindeki hamam ve heladan oluşmaktadır. Restorasyon sırasında bir

şadırvan eklendiği görülmektedir. Restorasyon projesi ve tekkenin restorasyon öncesi arasında mekan kurgusunu etkileyecek anlamda fark bulunmazken cephe ve kullanılan bazı malzemeler arasında oldukça farklar olduğu göze çarpmaktadır.

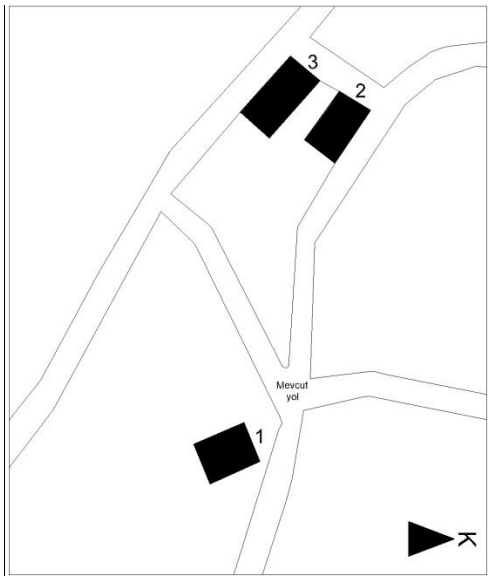
Meşrutahane, çilehane ve fırın birbirinden bağımsız farklı iki yapı olarak karşılıklı planlanmış olup tevhidhane (cami) ise bu birimlerden doğuda 80-90 metre uzaklıktadır.

Restorasyon öncesi ev olarak kullanılan meşrutahane tamamen ahşap karkas sistemken restorasyondan sonra bodrum kat duvarları kagir moloz taş duvar olup üst katlar içi tuğla dolgulu ahşap strüktür olup duvarlar içeride ve dışarda bağdadi sıva ile sıvanmıştır. Bodrum kat ile zemin kat arasındaki malzeme değişikliği ahşap kat silmesiyle ayrılımıştır. Çatı örtüsü ahşap kırma çatı üzeri marsilya tipi kiremit ile örtülmüştür. Ahşap döşeme kaplama ahşap kirişleme üzerine yapılmıştır. Tavanlar yine ahşap kaplanmış olup kapılar da yine ahşaptır. Oldukça sade pencere sistemine sahip olan meşrutahene alt üst katta dikdörtgen şekilli pencereler çift kanatlı olarak yapılmış ve alt kat pencereler ise yine dikdörtgen şekilli ancak giyotit penceredir. İki katlı yapıda merdiven yine ahşap olarak inşa edilmiştir. İçte ve dışta bağdadi çıtası üzerine kireç harçlı sıva kullanılmıştır.

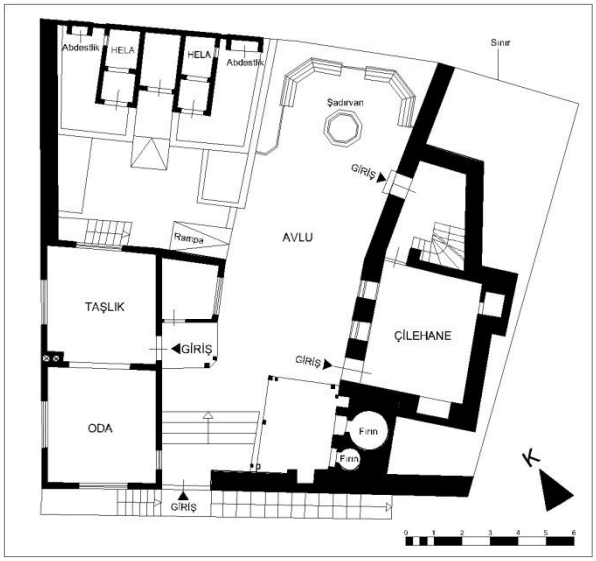
Yine Restorasyon öncesi ev durumda olan tuğla fırın, çift gözlü olmasına karşın bacası tek ve bir ocaklıdır. Restorasyondan önce, kagir moloz taş 4,00 X 6,10 metre genişliğinde bir de çilehane vardır [100]. Yapım sistemi restorasyon çalışmalarında değiştirilmektedir. Yapı ahşap çatılı üzeri alaturka kiremit ile kaplıdır.

Meşrutahanenin doğusundaki tevhidhane 15. yüzyılın ilk yarısında Aksaraylı Şeyh Hamidüddin adına Başçı Hacı Sevindik tarafından yapılmıştır [99,100].

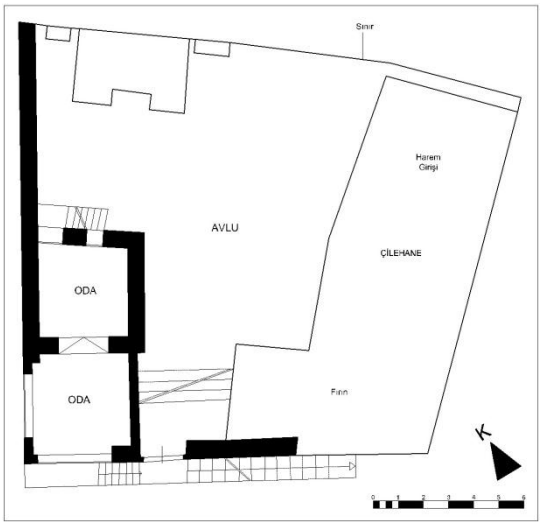
Zemini kare taş döşeli geniş bir avlusu olup avludaki çeşme 1974'te inşa edilmiştir [99]. Ortada dar, yanlarda geniş sivri kemerli üç gözlü son cemaat mahallinin ayakları iki sıra tuğla, iki sıra sert taştan olup ortada beşik, yanlarda yuvarlak tonozda örtülüdür. Yan cephelerde pencereler bulunmaktadır. 5,70 X 5,70 metre kare planlı olup, son cemmat yeri ise 2.80 metre. derinliğindedir. Üzeri kurşunla kaplı tek kubbe sağır kasnağa oturmuştur. Mihrap ve minber sadedir. Tevhidhanein duvarları iki sıra tuğla, bir sıra kesme taştır. Kalkan duvarında üçs sıra tuğla, bir sıra kesme taş, aralarında dikey tek tuğla kullanılmıştır. İki sıra kirpi saçak mevcuttur. Yapı H.1228/M.1813 ve M.1971 yıllarında onarım görmüştür [99].

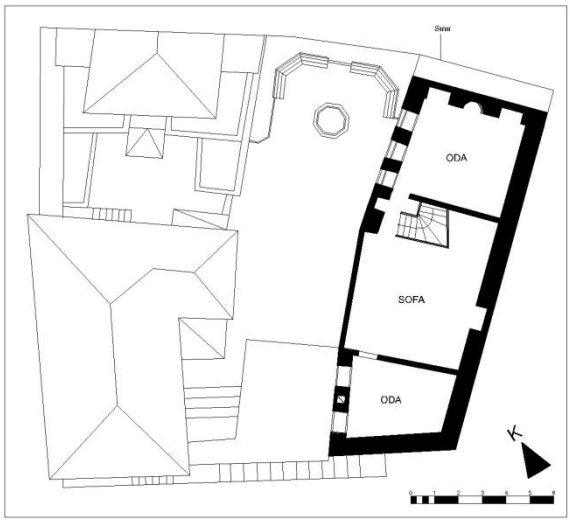
Şekil 3.56. Somuncu Baba Tekkesi vaziyet planı şeması 1.Tevhidhane, 2.Meşrutahane, 3.Çilehane ve fırın, Molla Fenari Mh./Bursa, 15. yy. (Taşkın C., 2015), [15,100].

Şekil 3.57. Somuncu Baba Tekkesi zemin kat planı, Molla Fenari Mh./Bursa, 15. yy. (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.58. Somuncu Baba Tekkesi birinci kat planı, Molla Fenari Mh./Bursa, 15. yy. (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.59. Somuncu Baba Tekkesi ikinci kat planı, Molla Fenari Mh./ Bursa, 15. yy. (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.60. Somuncu Baba Tekkesi Restorasyon öncesi durumu (www.seyyahçelebi.com.tr, Erişim Tarihi:10.04.2015).

Şekil 3.61. Somuncu Baba Tekkesi restorasyon aşaması mevcut durumu (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.62. Somuncu Baba çilehanesi (www.bilgien.com, Erişim Tarihi:10.04.2015).

Şekil 3.63. Somuncu Baba fırını (www.gazetebursa.com.tr, Erişim Tarihi:10.04.2015).

3.1.1.16. Umur Bey Tekkesi

Tekke No: 21

Tekkenin Adı: Umur Bey Tekkesi [47].

Yeri: Umur Bey Mh [47].

Tarikatı: -

Zikir Usulü: -

Banisi: Umur Bey (D: ?, Ö: H.865/M.1461).

İnşa Tarihi: 15 yy. [100].

Onarımlar: M.1627, M.1628, M.1795, M.1825, M.1858 [81,99].

Kitabesi: Var [99].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Nisan 2015.

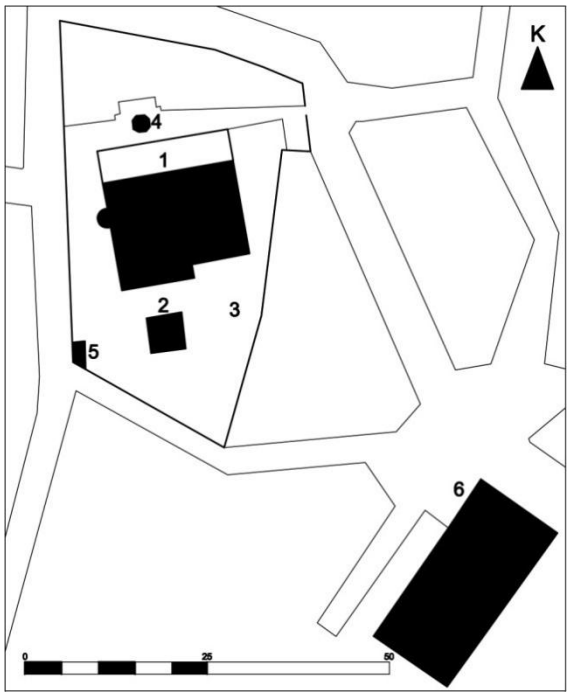
• **Mevcut Durumu:** Günümüzde kendi adıyla anılan mahallede bulunan **t**ekkeden geriye tevhidhane, meşrutahane, haziresi ve açık türbesi kalmıştır. Tekkenin tevhidhanesi günümüzde cami olarak hizmet vermeye devam etmektedir. Tekkede bir dönem meşrutahane olarak kullanılan odanın daha sonraları kütüphane olarak kullanıldığına ait bilgilerde bulunmaktadır [15].

• **Tarihçesi:** Tekkenin tarihçesi hakkında kısıtlı bilgilerden dolayı yapı günümüzde sadece cami işlevi ile tanınmaktadır. Ancak bu yapının planından da anlaşılacağı üzere küçük bir tekke olduğu ve tarikat faliyetlerinin yürütüldüğü bilinmektedir [47]. Ancak bu tekkenin postnişinleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Mekan organizasyonu ve işlev olarak tekke olarak nitelendirilebilecek özelliklere sahip olan bu yapı 1920 yılında İstanbulda basılan Bursa Sergisi Rehberi'nde de tekke olarak kayıtlara geçmiştir [47]. Ancak tekkedeki tarikat faaliyetleri hakkında bilgi yoktur.

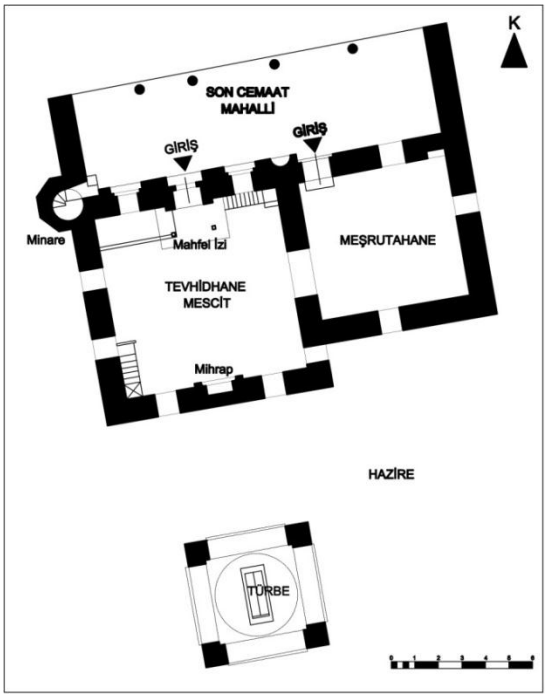
Günümüzde Umurbey Mahallesi Kapıcı Caddesinde olup II. Murat döneminde. Kara Timurtaş Paşa nın oğlu Umur Bey tarafından yaptırılmıştır [99,100]. Umur Bey o tarihe kadar tüm vakfiyeler Arapça iken kendi vakfiyesini Türkçe yazdırmıştır [100].

• **Mimarisi:** Tevhidhane ve meşrutahane yapısı plan itibariyla Bursa'nın klasik camilerine hiç benzememektedir. Yapıda tevhidhane ve meşrutahane birimleri farklı binalarda bitişik ve birbirleriyle ilişkili olarak planlanmıştır. Yan yana iki dikdörtgen yapıdan biri büyük diğeri küçük olup bu mekan yapıya sonradan eklenmiştir [99]. Bu küçük mekan, önceleri meşrutahane daha sonra da kütüphane olarak kullanıldığı bilinmektedir [89,99]. Yapıya sonradan eklendiği anlaşılan son cemaat yeri meşrutahanenin önünüde kapsamaktadır. Tekke haziresinde birçok mezarın yanı sıra banisi Umur Bey'in de açık türbesi bulunmaktadır.

Kapının sağında 1,35 X 2.15 boyutlarında yedi satır, solunda 1,20 X 1,40 boyutlarında altı satır sülüh ve nesih yazıyla Umurbey'in taşa yazılmış vakfiyesi bulunmaktadır [81,99]. Tekke vakfiyesinin tarihi 1461 olup tekkenin 22 yıl önce yapıldığı bilgisi bulunmaktadır [81].

Şekil 3.64. Umur Bey Tekkesi vaziyet planı, 1.Tevhidhane, 2.Türbe, 3.Hazire, 4.Şadırvan, 5.Çeşme, 6.Hamam (Gabriel'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

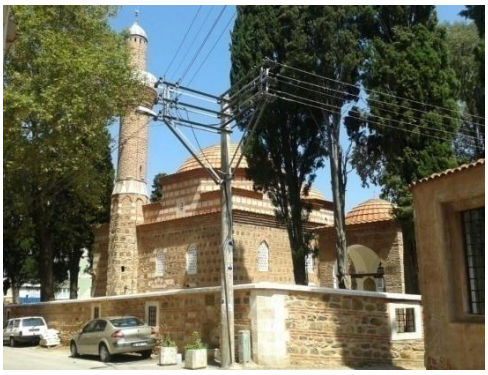
Şekil 3.65. Umur Bey Tekkesi kat planı, Umur Bey Mh./Bursa, 15. yy. (Gabriel'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Tekkenin tevhidhanesi aynı zamanda cami olarak kullanılmakta olup 8,20 X 8,20 metre boyutlarında kare planlıdır. İlk yapıldığında kubbeyle örtülü olduğu bilinen bu yapı 1855 Bursa depreminde hasar görerek yıkılmış ve büyük onarım geçirdikten sonra çatının aslı bozularak ahşap çatı olarak inşa edilmiş [99]. Ancak günümüzde tekkenin aslına uygun kubbeli olarak onarıldığı görülmektedir. Son cemaat mahalli korint tarzı başlıkları olan dört mermer sütuna oturan ahşap çatı ile örtülü olup yan cepheleri sağır duvardır. Müezzin mahfeli ve minberi oldukça sadedir. Tevhidhanenin yanında 1958 yılında onarım geçiren 6,45 X 6,70 metre boyutlarında meşrutahanesi bulunmaktadır [99]. Batıdaki son cemaat mahalline açılan minaresi sekiz köşe kaide üstüne oturmakta olup oymalı mermer korkuluklu şerefe altı sıra destere dişi ile yapılmıştır [99]. Tevhidhanenin tüm duvarları ve son cemaat mahallinin ayakları üç sıra tuğla, bir sıra kesme taşla örülmüş ve kirpi saçakla son bulmaktadır. Önünde sekiz köşe camekanlı bir şadırvan ve haziresinde birçok mezar bulunmakta olup kayıtlara göre tekke yapıları 1627, 1628, 1795, 1825, 1858 yıllarında onarım görmüştür [81,99].

Caminin güneyindeki türbe ilk inşa edildiğinde mihrap duvarına dört metre mesafede 4,60 X 4,60 metre kare planlı olup köşelerde tuğladan örme yuvarlak kemerlerle birbirine bağlı dört ayak üzerine kürevi üçgenlerle tromplara oturan kurşun kaplı kubbe ile örtülü ve iki sıra kirpi saçklıdır olup günümüzde Sivri ve geniş kemerli dört tuğla sütun üzerindeki kubbe kiremit ile kaplanmıştır [99]. Umur Bey'in in sandukasındaki taş işçiliği, lahdin baş, ayak taşları ve yazıları oldukça süslüdür.

Şekil 3.66. Umur Bey Türbesi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.67. Umur Bey Tekkesinin cami olarak kullanılan tevhidhanesi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.68. Umur Bey Tekkesi'nin cami olarak kullanılan tevhidhanesinin restorasyon aşamasındaki durumu (http://bloksan.com.tr/, Erişim Tarihi:10.04.2015).

Şekil 3.69. Umur Bey Tekkesi'nin hazire ve türbesi (http://panaramio.com/, Erişim Tarihi:10.04.2015).

3.1.1.17. Veli Şemseddin Tekkesi

Tekke No: 22

Tekkenin Adı: Veli Şemseddin Tekkesi, Yahnikapan Tekkesi [15].

Yeri: Maksem Mh., V. Şemseddin Mh.[47,51].

Tarikatı: -

Zikir Usulü: -

Banisi: Veli Şemseddin (D: ?, Ö: H.875/M.1470) [15].

İnşa Tarihi: 15 yy. [15].

Onarımlar: Onarım tarihi kesin değildir.

Kitabesi: Var [99].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Mart 2015.

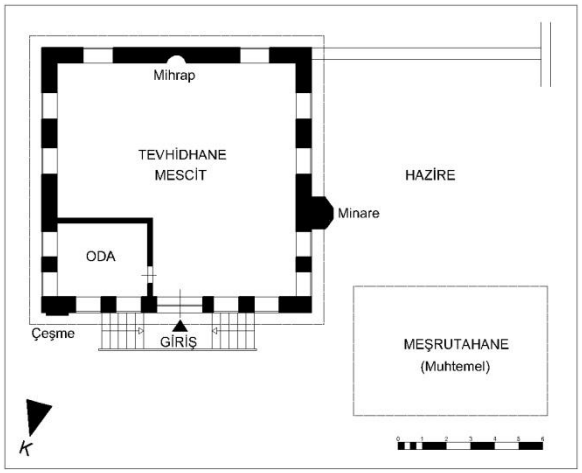
• **Mevcut Durumu:** Günümüzde kendi adıyla anılan mahalledeki tekkeden geriye sonradan camiye çevrilen tevhidhanesi ve küçük bir hazire kalmış, tevhidhane günümüzde halen Veli Şemseddin Camii olarak hizmet vermektedir.

• **Tarihçesi:** Günümüzde Maksem Mahalllesi'nde eski adıyla Velişemseddin Mahallesi Öğreten caddesindeki bu tekke 1470 yılından önce Veli Şemseddin tarafından yaptırılmıştır [15]. Tekkenin banisi Emir Sultan halifelerinden Hasan Hocadan ders almıştır [122]. Bir çok kaynakta yer almayan bu tekke hakkında bilgi de kısıtlıdır. Tekkenin hangi tarikata ait olduğu ve tarikat icrasının ne zaman bittiği hakkında kesin bilgiler bulunmamakla beraber tarikat icrasının kısa sürdüğü anlaşılmaktadır [15]. Tekkenin banisi tevhidhanenin hemen yanında hazirede yatmaktadır [15]. Günümüzde cami olarak kullanılan yapı uğradığı onarımdan dolayı Yahnikapan yada Aynıkayhan olarak da anılmaktadır [15].

• **Mimarisi:** Tekke yapısının bir tevhidhane ve yakınında bir meşrutahanesinin olduğu dair kısıtlı bilgiler bulunmaktadır [15,99]. Günümüze ulaşamayan meşrutahane hakkında herhangi bir mimari kayıt bulunmamaktadır. Üç tarafı yol olan caminin meşrutahanesinin de bu yollardan birinin açılması sırasında yıkılmış olabileceği anlaşılmaktadır.

Tevhidhane yapısı içten 9,80 X 10,30 metre boyutlarında olup birkaç basamak merdivenle çıkılmakta olup girişin sol tarafında bir oda bulunmaktadır. Ahşap kırma çatıyla örtülmüş olan mescidin üzerinin daha önce kubbeyle örtülü olduğu ancak 1855

depreminde büyük hasar aldığı ve kubbesinin yıkıldığı bilinmekte olup daha sonraki onarımda üzeri ahşap çatıyla örtüldüğü anlaşılmaktadır [81]. Tevhidhane duvarları kagir olup moloz taştan yapılmış ancak üzeri sıvanmıştır. Minaresi ise batıdadır. Yapıda dikkat çeken bir diğer durum ise dışarıdan bakıldığında son cemaat yerinin hem yapım sistemi hemde kullanılan modüler pencere sistemi ile yapıyla kaynaştığı ve dışarıdan ayırt edilemez bir hal aldığı görülmektedir. Günümüzde caminin güney duvarında köşede bir çeşme olduğu görülmekte ancak yapım tarihi hakkında bilgi yoktur.

Şekil 3.70. Veli Şemseddin Tekkesi kat planı, Maksem Mh./Bursa, (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [15].

Şekil 3.71. Veli Şemseddin Tekkesinin günümüzde cami olarak kullanılan tevhidhanesi (Taşkın C., 2015).

3.1.1.18. Zeyniyye Tekkesi

Tekke No: 23

Tekkenin Adı: Zeyniyye Tekkesi [15], Zeyniler Tekkesi [51], Abdüllatif Kutsi Tekkesi [47], Şeyh Taceddin Tekkesi [201], Hacı Halife Tekkesi [15].

Yeri: Emirsultan Mh, Zeyniler Mh [51].

Tarikatı: Sühreverdîyye [8,15], Zeyniyye [15,51], Kadiriyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Abdüllatif Kutsi (D: ?, Ö: H.856/M.1452) [15].

İnşa Tarihi: 1449 [15].

Onarımlar: M.1568, M.1600, M.1679, M.1745, M.1761, M.1657, M.1957 [81,99].

Kitabesi: Yok [99].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Mart 2015.

• **Mevcut Durumu:** Tekkeden geriye günümüzde Emir Sultan Mahallesi'nde cami olarak kullanılan tevhidhanesi, banisinin türbesi ve büyük bir haziresi kalmıştır. Harem ve selamlık birimleri yok olmuş bulundukları arsalar üzerine yeni yapılar inşa edilmiştir. Tevhidhane bugün Zeyniler Camii olarak hizmet vermekte türbe ise ziyarete kapalıdır. Haziresi 2012 yılında onarılmış ve çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

• **Tarihçesi:** Emir Buhari Tekkesi'nin 200 kadar metre doğusunda bulunan bu tekke bazı kaynaklara göre İranlı Hoca Bahşâyiş tarafından 1449 kurulmuştur [131]. Kaynakların çoğunda tekkenin banisi Abdüllatif Kutsi olarak kayıt altına alınmıştır. Diğer ismin caminni yapımında maddi yönden çok fazla katkısı olduğu için bir karmaşa ortaya çıktığı düşünülmektedir [99]. Birçok isimle adlandırılan bu tekke zaman içerisinde birçok defa tamir gördüğü ve onarılığı Bursa Şeriyye Sicilleri'ndeki kayıtlardan anlaşılmaktadır [132]. Tekke yapısı 1568, 1600, 1679, 1745, 1761 ve 1657 yıllarında onarımlar geçirmiştir [81,99].

Abdüllatif Kutsi'nin Bursa geliş tarihi H.852/M.1448 olarak kayıtlara geçmiş, caminin ise 1449 yılında yapıldığı bilinmektedir [99,122]. Bazı kaynaklarda caminin daha önce yapıldığına dair bilgiler olsa da bu durum yanlıştır [99,122]. Abdüllatif Kutsi Buharadan gelen zatlardandır, uzun sehahatlardan sonra Kudüs'ten gelmiş olduğundan bu ünvanı almıştır [100,122]. Zeyneddin Hafi'den Zeyniyye tarikatını almış ve Bursa'da yayılmasını sağlamıştır [122].

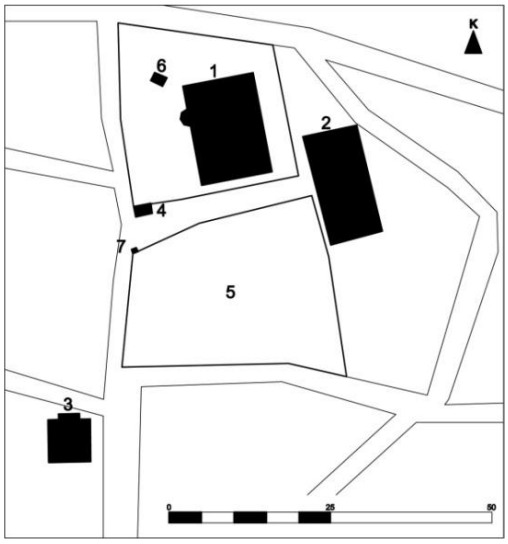
İlk şeyhiyle oldukça geniş bir kitleye hitap eden bu tekkede birçok postnişin görev yapmış olup diğer postnişinler tarafından tekkeye bazı yapılar eklenmiş ve tekke çeşitli onarımlar geçirmiştir [15,99]. Tevhidhanesi aynı zamanda küçük bir mescit olan yapı 1568 yılında camiye çevrilmiştir [99,100]. Zamanla tekkeye Hoca Bahşayiş ve Hoca Rüstem tarafından burada ve Uludağ yaylasında derviş odaları ve misafir odaları eklenmiştir [99,100].

Şeyh Hacı Ali Baba zamanın tekke el değiştirip Kadiri tekkesi olmuştur [15]. Son şeyhi Rıza Efendi'ye kadar da tekke kadiri tekkesi olmaya devan etmiştir [15]. 1917 yılında şeyhin intihalinden sonra tarikat icrası sona eren tekke zaman içerisinde bakımsız kalmıştır [15].

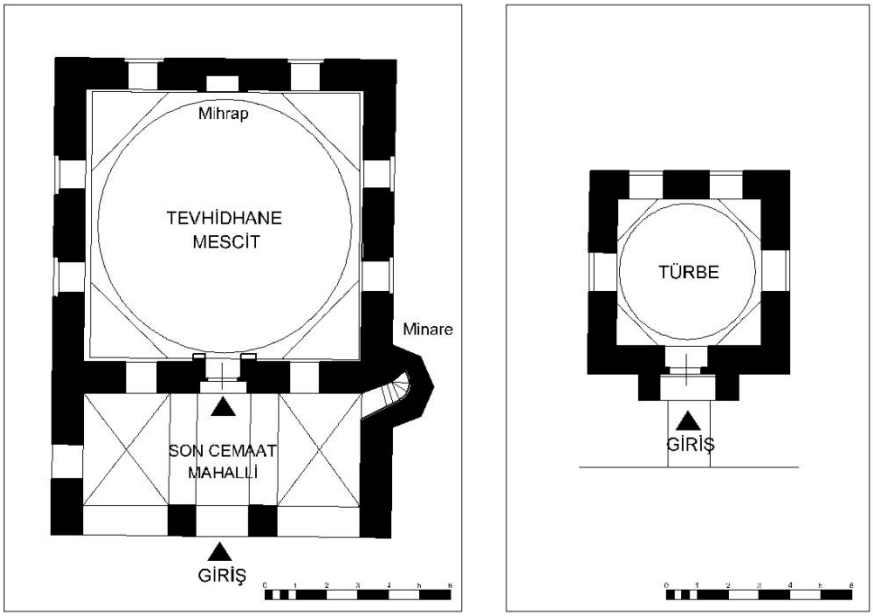
Tekkenin biline şeyhleri: Tacettin İbrahim Zeynî Efendi (öl. 1467), Abdullah Hacı Halife (öl. 1488), Mehmet Zeynî Boluvî Efendi (öl. 1493), Safiyettin Zeynî Efendi (öl. 1514), Nasuhi Zeynî Tosyavî (?), Muallimzâde Mustafa Zeynî (öl. 1523), Ali Zeynî (öl. 1533), Mehmet Çelebi (öl. 1561), Abdülaziz b. Safiyettin (öl. 1587), Abdullah b. Mehmet çelebi (öl. 1597), Mehmet b. Abdullah (öl. 1609), Mehmet b. Abdülaziz (öl. 1639), Cemalettin b. Mehmet (öl. 1655), Mehmet b. Kemal Zeynî (öl. 1680), Mehmet b. Mehmet (öl. 1744), Sadettin b. Mehmet (öl. 1744), Mustafa b. Mehmet (öl. 1757), Ahmet efendi (öl. 1765), Salim efendi Halvetî (öl. 1784), Yakup Efendi (öl. 1804), Nizamettin Efendi (?), Nurettin efendi (?), Mehmet Tahir Efendi (öl. 1842), Ahmet Şükrü Efendi (?), Ali baba Kadîrî (1867), Eşref Efendi (?), Rıza Efendi Kadîrî (öl. 1917) [15].

• **Mimarisi:** Tekke yapısının gerek camisi, gerek haziresi gerekse türbesinin günümüzdeki konumuna bakıldığında tekkenin oldukça eğimli bir araziye ve büyük bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır.

Tekke mekan kurgusuna bakılacak olursa bağımsız ve cami olarak da kullanılan tevhidhanesi, tevhidhanenin güneydoğusunda bir meşrutahane ve güneybatısında uzak bir mesafede banisinin türbesi ve yine tevhidhanenin güneyinde büyük bir hazireden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca tevhidhane avlusunda çeşmesi de mevcuttur.

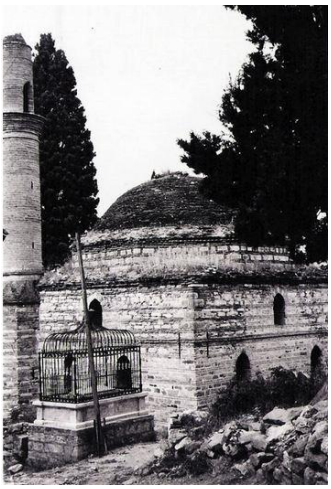
Şekil 3.72. Zeyniler Tekkesi vaziyet planı, 1.Tevhidhane, 2.Harem ve Selamlık, 3.Türbe, 4.Açık Trübe, 5.Hazire, 6.Çeşme, 7.Hazire Çeşmesi, (BVBMA'den ve rölöve ile düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.73. Zeyniler Tekkesi, Solda Tevhidhane (Cami) planı, Sağda Türbe planı Umur Emir Sultan Mh./Bursa, 15. yy. (Gabriel'den ve rölöve ile düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [198].

Son cemaat mahalli ortada dar uzun, yuvarlak, yanlarda sivri kemerli üç gözden oluşmaktadır. Doğuda bir pencere bulunurken batıda minare girişi bulunmaktadır. Yanlarda çapraz tonoz, ortada yuvarlak tonozla örtülü son cemaat mahalli günümüzde niteliksiz bir malzemeyle kapatılarak cami derneği olarak hizmek etmektedir. Tevhidhane (cami) 9,20m X 9,20m boyutlarında olup kare planlıdır. Duvar kalınlığı bir metredir. Kürevi trompların taşıdığı sekizgen kasnağa oturan kubbe kurşun kaplanmıştır. Toplamda 17 pencereyle aydınlatılan bu yapı içeriye girildiğinde oldukça aydınlık ve ferahtır. Duvarlar iki sıra hatıl tuğla ve moloztaştır. Kalkanın pencere kemerlerinden yukarısı iki tuğla bir kesme küfeki taştandır. Mermer söveli pencere aynaları yatay tuğla ve taş doğuda testere dişlidir.

Tekkenin meşrutahanesi caminin doğusunda olup günümüzde hiçbir yoktur ve bulunduğu yerde yeni binalar inşa edilmiştir. Kazım Baykal kitabında şu şekilde bahsetmektedir: *"tuğla hatıllı moloz taş duvarları bellidir, yolun altında şimdiki apartmanın yerindeydi"* [99,100]. Tekkenin banisine ait türbesi dik bir arazide inşa edilmiş, caminin (tevhidhane) kubbesiyle hemen hemen aynı seviyededir [81].

Şekil 3.74. Zeyniler Tekkesi'sinin tevhidhanesi ve Molla Hayali'nin açık türbesinin 1957 onarımından önceki hali (www.bursakütüphanesi.com, Erişim Tarihi:10.04.2015).

Şekil 3.75. Zeyniler Tekkesi'sinin tevhidhanesi ve Molla Hayali'nin açık türbesinin mevcut durumu (Taşkın C.,2015).

Şekil 3.76. Zeyniler Tekkesi tevhidhanesi (Cami) (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.77. Zeyniler Tekkesi banisinin türbesi (Taşkın C., 2015).

Cami ve türbe pencereleri ayni mimari özelliklere sahip olup kemer aynaları daha süslüdür. Türbenin altı mevta mahzeni olup dehlizi türbe hizasını geçmekte ve kapıya kadar uzanmaktadır [81]. Buradan türbenin kapısı önünde eskiden bir sofa olduğu anlaşılmakta ve kapı oldukça çıkıntılı bir kemerin altındadır [81,99].

Günümüzde ziyaret kapalı olan türbenin üst kısmı bir süre kuran kursu olarak kullanılmıştır [81,99].

Tekke haziresi de eğimli bir arazide ve büyük bir alanan yayıldığı görülmektedir. Hazirenin bakımlığı olduğu göze çarpmaktadır. Zeyniyye tarikatına özel üçtü üçgen, ortası boğumlu şekli olan mezar taşları dikkat çekmektedir [99]. Günümüzde hazirenin bir bölümünün kaldığı bir kısmının yol çalışmasında kaybolduğu bir bölümün üzerinede yeni yapılar inşa edildiği bilinmektedir [8].

3.1.1.19. Bahri Dede Tekkesi

Tekke No: 26

Tekkenin Adı: Bahri Dede Tekkesi [51], Bahri Baba Tekkesi [51], Şarlıoğlu Tekkesi [15,47], Murad-ı Sânî Tekkesi [15], Bahri İbn Aga Tekkesi [15].

Yeri: Muradiye Mh.

Tarikatı: Halvetiyye [15].

Zikir Usulü: Devran [48,70].

Banisi: Baba Zakir (D:?-Ö: H.980/M.1572) [15].

İnşa Tarihi: 16. yy. [15].

Onarımlar: M. 1841 [15,100], 2007 (BVBMA)

Kitabesi: Yok [99].

Vakfiyesi:Var.

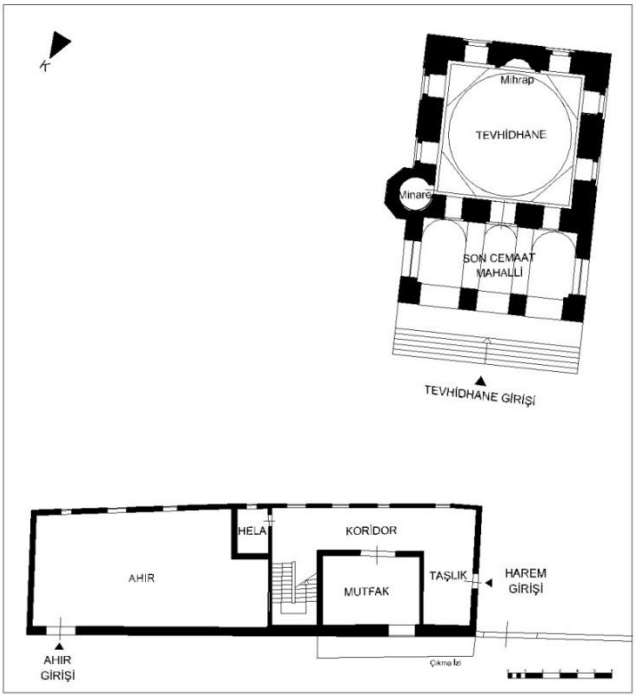
İnceleme Tarihi: Şubat 2015.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde Muradiye Mahallesi'ndeki tekkeden geriye camiye çevrilmiş tevhidhanesi dışında kayıtlarda geçen harem ve hazireden hiçbir iz kalmamıştır [15]. Mescit olarak kullanılan tevhidhane 2007 yılında oanarılarak son cemaat mahalli eklenmiştir.

• **Tarihçesi:** Tekkenin ikinci postnişini Bostan Çelebi tarafından 1593'te bir vakfiye düzenlenmiştir [15]. 1841'deki Muradiye yangınında yanınca Bursa muhassılı Kani Bey tarafından onarılmıştır [15,100]. 1855 depreminde önemli hasar görmüş ve İsmail Paşa tarafından onarılmıştır [15]. Tekkedeki tarikat icrası hakkında detaylı bilgi bulunmamakla beraber kuruluşundan sonuna kadar halveti usullerine göre zikir ve ritüller gerçekleştirmiştir [15].

Tekkenin bilinen şeyhleri: Bahri Dede (öl. 1566 veya 1572), Bostan Çelebi (öl. 1600), Safa Dede (?), Ahmet Halvetî (öl. 1748), Abdullah Efendi (öl. 1740), Mehmet Halvetî (öl. 1757'den sonra), Abdullah bin Mehmet (öl. 1788), Salim Efendi Bektaşi , İbrahim Halvetî (öl. 1815), Mehmet Halvetî Şarizâde (öl. 1827), Arif Efendi (öl. 1898) ve Tevfik Efendi (öl. 1935) [15].

• **Mimarisi:** Tekke sonradan camiye çevrilmiş ve diğer yapılardan bağımsız planlanmış bir tevhidhane, harem, selamlık ve türbeden oluşmaktadır [204,206]. Kayıtlarda tevhidhanenin kuzeybatısındaki harem, selamlık ve banisinin türbesinden bugün hiçbir iz kalmamıştır [15,122,123]. Tekkenin tamir kayıtlarında türbenin kagir olarak yenilemiş olduğu belirtilse de günümüze ulaşmadı görülmektedir [15,100]. Tekke haremi iki katlı olarak planlanmış, alt katta ahır, mutfak hamam ve hela bulunmkatadır. Üst katta ise harem odaları bulunmaktadır. Ahşap karkas olarak inşa edilen tekkenin çatısı da ahşap kırma çatı olup üzeri alaturka kiremit ile kaplıdır [15]. Tekkenin alt katında iki küçük cam bulunurken üst kat ahşap giyotinli modüler sıralanmış pencerelerle aydınlatıldığı görülmektedir (Şekil 3.79).

Şekil 3.78. Bahri Dede Tekkesi tevhidhane ve harem planı, Muradiye Mh./Bursa, Halvetiyye, 16. yy. (BVBMA'den ve yerinde rölöve ile düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Tevhidhane, 10.50 X 10.50 metre ölçüsünde kare planlı üzeri kubbe ile örtülüdür. Üç gözlü son cemaat yerinin orta gözü daha dar ve yüksek inşa edilmiş olup kullanılan kemerlerin tümü sivri kemerdir. 2007 yılı restorasyonunda onarılan son cemaat mahalli üç sıra tuğla ve kesme taşla inşa edilmiştir. Bu durum tevhidhanenin genel mimari kurgusundan uzak olarak karşılanmaktadır. Bunun nedeni tevhidhanenin üç sıra tuğla ve moloz taş duvar örgüsü ile inşa edilmiş olmasıdır. Caminin giriş kapısı sivri kemerlidir. İbadet mekanını örten kubbe duvarlar üzerindeki kemer ve pandantiflere oturur ve dıştan oldukça yüksek sekizgen bir kasnağı olup ibadet mekanı alt ve üstte iki sıra halinde ve her yönde ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Üst sıra pencereler kuzey ve güney yönünde üçer, doğu ve batı yönünde ikişer tanedir.Yalnızca kubbe kasnağında kesme taş kullanılan yapıda cephedeki yatay tuğla hatıllar iki ile dört sıra arasında değişmektedir. Mukarnaslı mihrabı bulunan tevhidhanenin kuzeydoğu köşesinde yer alan minareye harimden çıkılmaktadır.

Şekil 3.79. Bahri Dede Tekkesi'nin yıkılan haremi [201].

Şekil 3.80. Bahri Dede Tekkesi'nin 2007 restorasyonundan sonra son cemaat mahalli eklenen tevhidhanesi.

3.1.1.20. Büdelâ Bey Tekkesi

Tekke No: 27

Tekkenin Adı: Büdelâ Bey Tekkesi [51], Mir-i Büdelâ Tekkesi [15], Kediler Tekkesi [47].

Yeri: Kocanaib Mh.

Tarikatı: Halvetiyye [15], Rifaiyye [15,51], Bektaşiyye [15], Nakşibendiyye [15].

Zikir Usulü: Devran, Zikr-i Kıyam, Semah, Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Mir Ahmed Efendi (D:?-Ö: H.1007/M.1598) [15].

İnşa Tarihi: 16. yy. [15].

Onarımlar: H. 1034/M. 1886 [15].

Kitabesi: Yok [99].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Şubat 2015.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde tekkeden geriye yalnızca tekkenin selamlık bölümü ayakta olup selamlıkla aynı yapı içerisindeki tevhidhane yıkılmış ve yok olmuştur [15,100].

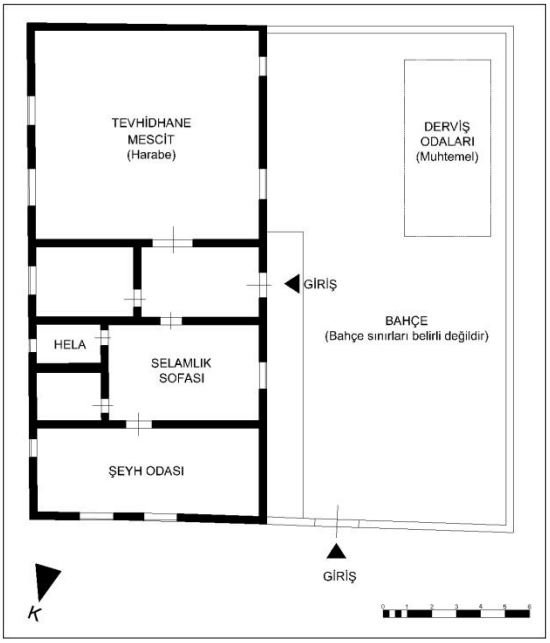
• **Tarihçesi:** 16.yüzyılda Mir Ahmed Büdela tarafından kurulmuş bir Halveti tekkesi olup daha sonra tekke sırasıyla Rifaiyye, Bektaşi ve Nakşibendi tarikatına girmiş ve 1905 yılına kadar faaliyete devam etmiştir [15].

Mîr-i Büdelâ Tekkesi'nın son postnişini Şeyh Osman Necmeddin Nakşibendî'dir [15]. Hasköy kasabasında doğan Osman Necmeddin İstanbul'a gelerek medrese eğitimini tamamlamış ve ardından Fatih-Çarşamba'da Nakşibendî-Halidî şeyhlerinden İsmet Efendi'ye (ö. 1289/1872) intisap etmiştir [15,133]. Otuz sene kadar şeyhine hizmet ettikten sonra hilafet alarak Bursa'ya gelmiş ve Muradiye semtine yerleşmiştir [15]. Bektâşî, Rifâî olmak üzere değişik tarîkat şeyhlerinin görev yaptığı Mîr-i Büdelâ Tekkesi'nın boş kalması üzerine 10 Safer 1304/8 Kasım 1886 tarihinde buraya tayin edilmiştir [15,133]. Tekkede Halidî usulüne göre zikir icra eden ve tekkeyi yeniden inşa eden Şeyh Osman Necmeddin, H.1326/M.1908 tarihinde vefat ederek tekkenin haziresine defnedilmiştir [15]. Kendisinden sonra yerine oğlu Mehmed Şemseddin Efendi geçmiştir [15].

Tarikat icrası 1925 yılına kadar devam eden tekkenin bilinen şeyhleri: Şeyh Ahmed Efendi (öl: H.1007), Abdülkerim Efendi (öl: H.1100), İsmail Efendi (öl: H.1140), Selim er Rifai (öl: H. 1296), Necip Baba Efendi (öl: H.1296), Osman Necmeddin Efendi (öl: H.1326), Mehmed Şemseddin Efendi (öl: ?) [15].

• **Mimarisi:** Günümüzde tekke arsasının bir kısmı üzerinde konutlar bulunmaktadır. Tekke çok defa el değiştirmiş ve haziresinin büyük olduğuna dair kayıtlar bulunmasına rağmen günümüzde birkaç mezar taşı kalmıştır. Yapı grubunun bir

evin tekkeye dönüştürülerek yapılmış olabileceği anlaşılmaktadır [15]. Tekkeden geriye kalan son bölüm olan selamlık ve diğer tekke kalıntıları yerinde incelendiğinde mimari olarak oldukça basit içi tuğla dolgulu ahşap karkas sistem olup duvarlar içeride ve dışarda bağdadi sıva ile sıvanmış, üzeri yine ahşap beşik çatı duvarlarında ise dar ancak uzun pencereler ile aydınlatıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde harabe olarak bulunan tekke bahçesine girildiğinde tekkenin selamlık, tevhidhane ve bahçede hamam ve hela kalıntılarına rastlanmaktadır. Tekke bakımsızlığa terk edilmiştir. Tekkenin bu birimleri dışında bahçesinde derviş odalarının bulunduğu bilinmekte ancak herhangi bir ize rastlanılmamıştır [15].

Şekil 3.81. Büdelâ Bey Tekkesi selamlık ve tevhidhane planı, Kocanaib Mh./Bursa, Halvetiyye, Rifaiyye, Bektaşiyye, Nakşibendiyye, 16. yy. (BVBMA'den ve yerinde rölöve ile düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

3.1.1.21. Hindiler Tekkesi

Tekke No: 30

Tekkenin Adı: Hindiler Tekkesi [15], Hindiler Kalenderhanesi [15].

Yeri: Pınarbaşı Mh. [47].

Tarikatı: Kadiriyye [15], Sadiyye [118].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Mehmet Şemsettin Hindi (ö: ?).

İnşa Tarihi: 1590 [15,86].

Onarımlar: (BVBM).

Kitabesi: Yok [99,100].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Mart 2015.

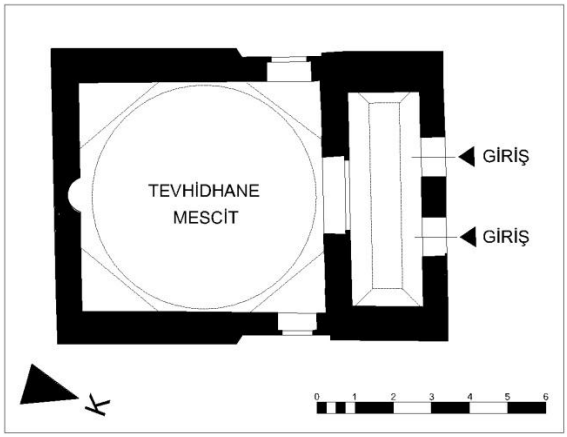
• **Mevcut Durumu:** Günümüzde geriye yalnızca tevhidhanesi kalan tekke Pınarbaşı Mahallesi'ndeki Osmangazi Ortaokulu'nun bahçesinde kalmakta depo ve kütüphane olarak kullanılmaktadır [8,86].

• **Tarihçesi:** Hint asıllı olan veya o bölgelerden gelen Mehmet Şemsettin Hindi tarafından kurulmuştur [15,117]. Kalenderhane olarak da isimlendirilen tekkede genellikle Hindistan'dan gelen şeyhler postnişîn olarak faaliyette bulunmuşlardır [15,117]. Aktarımlara göre, Bursa'nın fethinden çok önce gelerek kale dışında yerleşen Mehmet Şemsettin Efendi, Bursa Tekfuru'nun hastalanan kızını tedavi edince ödüllendirilmek üzere huzura çağırılmış ve ne istediği sorulmuş [117]. Daha ziyade bekâr şeyhlerin görev yapması sebebiyle tekkenin meşihatı evlada intikal etmeyerek farklı kişiler tarafından yürütülmüştür [117]. Kalenderhanenin postnişinlerinden Hind asıllı Abdurrahman b. Abdullah'tan sonra şeyhlik makamı, Abdülkâdir Efendi ile Kâdirî meşayıhına tevcih edilmiştir [15,117]. Ancak Abdülkâdir Efendi'nin İstanbul'da ikamet etmesi sebebiyle meşîhat Hacı Mehmed el-Hindî adlı şeyhe vekâleten verilmiş; Hacı Mehmed Efedi'nin H.1316/M.1898 tarihinde vefatı üzerine postnişînlik, Sa'diyye şeyhi Râmiz Efendi'ye yine vekâleten tevdi edilmiş fakat bu zâtın Kâdirî usulünü terk ederek Sa'dî zikri âyini icrasıyla yetinmesi nedeniyle Abdülkâdir Efendi'nin şikâyeti sonucu kalenderhanedeki meşihat görevinden azledilmiştir [15,117]. Ardından şeyhlik görevine Hint asıllı Mehmed Nuri isimli birisi getirilmiş fakat bu zâtın da ahlâka aykırı bazı hareketleri sebebiyle Meclis- i Meşâyıh'a müracaat edilerek azli istenmiş ve Bursa'da ikâmeti mümkün olmayan Abdülkadir Efendi'den tekkenin meşihatı alınarak dönemin Kâdirî şeyhlerinden Abdullah el-Hindî'ye verilmiştir [117]. Tekke kuruluşundan 1925 yılına kadar irşad faaliyetlerini sürdürmüştür [15].

Tekkenin bilinen şeyhleri: Mehmet Şemsettin Hindî (?), (...), Mehmet Kalender (öl. 1484), Baba Hacı Ahmet (?), Abdullah Efendi (öl. 1783), Ahmet Neşâti Efendi (öl.

1791), Mehmet Halife (öl. 1847), Mehmet Dede (vekil, öl. 1857), Abdurrahman b. Abdullah (vekil, 1882), Abdülkadir Efendi Kadiri (öl. 1910), Hacı Mehmet Hindî (vekil, öl. 1898), Ramiz Efendi Sa'di (vekil, ?), Mehmet Nuri Efendi Hindî (?), Abdullah Efendi Hindî Kadiri (öl. 1930) [15].

• **Mimarisi:** Mekan kurgusu hakkında net bilgilere ulaşılamamakla beraber tekkenin tevhidhanesinin bağımsız olarak planlandığı mevcut durumundan anlaşılmaktadır. Sekizgen planlı tevhidhanenin giriş bölümü dikdörtgen planlı üzeri tonozla örtülü, kare ibadet mekanı ise üzeri kiremit ile kaplanmış kubbe ile örtülmüştür. XVI. yüzyılda yapılmış olan yapı duvarları üç sıra tuğla hatıl ve moloz taştan inşa edilmiş ve üç sıra kirpi saçakla son bulmaktadır. Ancak yapının kalkan duvarı ile diğer yapı duvarları arasında malzeme teknik bakımdan farklılıklar anlaşılmaktadır. Üç sıra tuğla ve bir sıra kaba yonu taştan inşa edilmiştir. Kapılar üzeri sivri kemer alınlıklıdır. Yapının onarım geçirmeden önceki hali ile günümüzdeki durumu arasında farklar oluştuğu anlaşılmaktadır. Onarımdan önce kubbeli bölüme iki basamakla çıkılmakta, batı duvarında üç, doğu duvarında bir sivri kemer alınlıklı pencere ile yapı aydınlanmaktadır [86]. Günümüzde bu duvarlarda birer pencere bulunmaktadır.Yapının iki girişli cephesindeki kalkan duvar ön cepheye erken dönem Bursa mesciti havası katmış ve girişin tonozunun cephede algılanmasını engellemiş olup yapı mihrap cephesinden yapı daha farklı algılanmaktadır.

Şekil 3.82. Hindiler Tekkesi, Pınarbaşı Mh./Bursa, Kadiriyye, Sadiyye, 16. yy. (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.83. Hindiler Tekkesi'nden günümüze ulaşabilen tevhidhanesi Bayram Yeri Caddesi'nden cephesi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.84. Hindiler Tekkesi'nden günümüze ulaşabilen tevhidhanesinin ön cephesi (Taşkın C., 2015).

3.1.1.22. Karabaş-ı Veli Tekkesi

Tekke No: 31

Tekkenin Adı: Karabaş-ı Veli Tekkesi, Karabaş Tekkesi [15].

Yeri: İbrahimpaşa Mh., Veli Şemsettin Mh. [15], Başçı İbrahim Mh. [51].

Tarikatı: Halvetiyye [15], Kadiriyye [15,51].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Şeyh Yakup Çelebi (D:? -Ö: H. 957/M. 1550) [15,86].

İnşa Tarihi: 16. yy. [15,86].

Onarımlar: H. 1238/M. 1822 [15,134], 2012 (BVBM).

Kitabesi: Yok [99].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Şubat 2015, Mart 2015.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde İbrahimpaşa Mahallesi'nde harem, selamlık, tevhidhane ve hazireden oluşan tekke yapısından günümüze tevhidhane, selamlık, hazire birimleri kalmış olup tamamen yıkılan harem kısmı ise kısmen 2005 yılı restorasyon çalışmalarında yeniden ayağa kalıdırılmıştır. Tekke günümüzde Karabaş-ı Veli Kültür Merkezi olarak hizmet vermektedir.

• **Tarihçesi:** Karabaş-i Veli Tekkesi 16. yy.'da Halvetiye Tarikatı'na bağlı Karabaş Tecvidi müellifi Şeyh Yakub Çelebi (ö. 957/1550) tarafından Başçı İbrahim

Mahallesi'nde inşa edilmiş bir halveti tekkesidir [15,135]. Dergaha Yakup Çelebi'nin kaleme aldığı Tecvid-i Karabaş isimli kitaptan dolayı Karabaş ismi verilmiş [8,15]. Tekke, 19. yüzyıldan sonra el değişrirerek Kadiriye Tarikatı'nın Eşrefiye koluna bağlı şeyhler tarafından idare edilmiş [15].

Altıncı postnişîn Şeyh Abdullah Efendi tarafından tekke, H.1238/M.1822 tarihinde bazı odalar eklenerek ciddi bir onarımdan geçirilmiştir [15,117]. Abdullah Efendi'nin H.1244/M.1829) yılındaki vefatından sonra yerine geçen Süleyman Vehbî Efendi ile meşîhatın Kâdirî-Eşrefî şeyhlerine geçtiği görülmektedir [117].

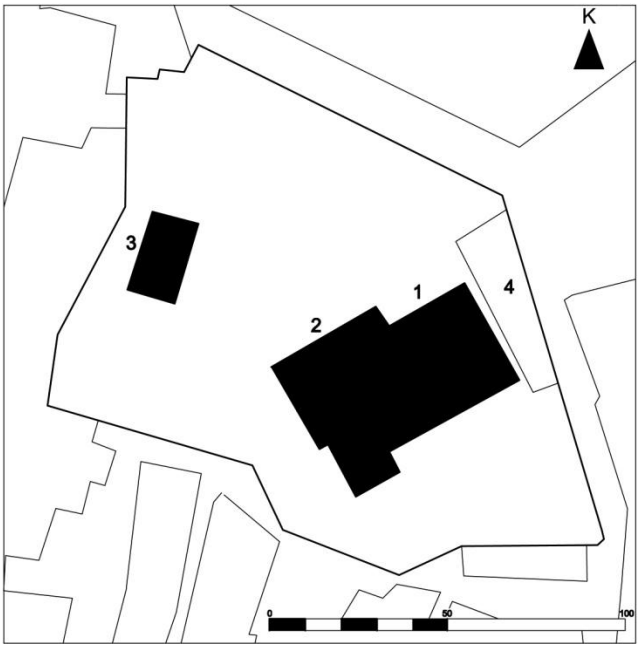
1925 yılında tekkelerin kapatılmasından sonra semahanesi bir müddet idman yurdu, diğer kısımları ise ev olarak kullanılmıştır. Tekkenin kuruluşundaki orijinal yapıları günümüze gelememiştir. Semahanenin doğu tarafında yer alan hazirede, dergâhta görev alan meşayıhın yanı sıra, Bursa'da resmi görevli başka zevat ile onların eşlerine ait kabirler bulunmaktadır [135].

Tekke kapandıktan sonra bir süre Halkevine bağlı İdman Yurdu olarak kullanılmış, dergaha ait olan evlerden bir kısmı Vakıflar müdürlüğü tarafından kiraya verilmiş, bir kısmı da müdürlüğün kendi memurları tarafından lojman olarak kullanılmıştır [15].

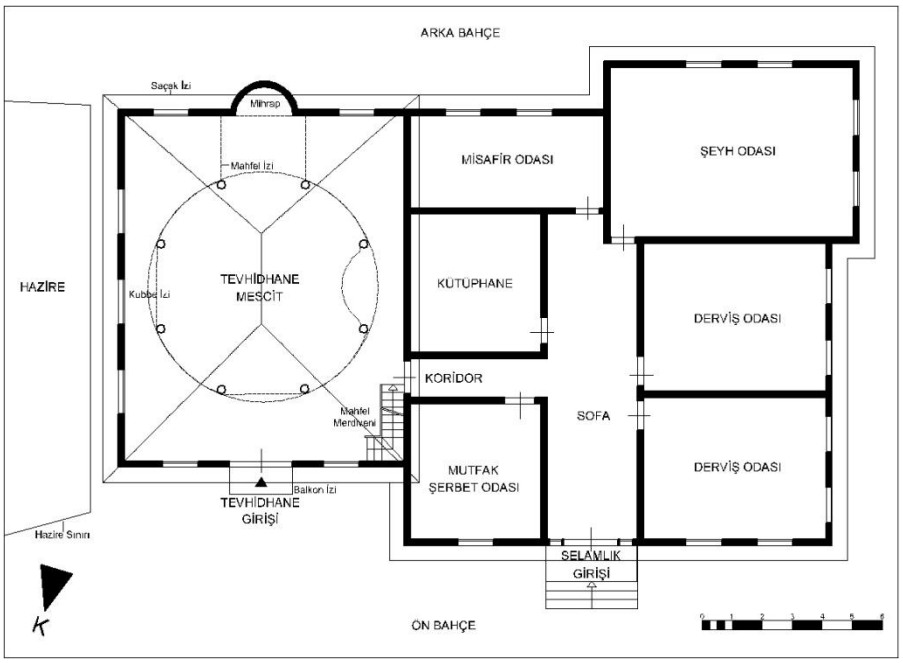
• **Mimarisi:** H.1267/m.1851 tarihli kayıtlardan tekkenin; semahane, şeyh odaları, iki derviş odası, misafir odaları, sofa ve abdesthâne gibi kısımlardan meydana geldiği anlaşılmaktadır [117,135]. Tevhidhane ve selamlığı farklı binalarda ancak bitişik ve ilişkili olarak planlanmıştır. Harem ise bu avlu içerisinde bu yapılardan bağımsızdır.

Ampir üslubuyla inşa edilen semahane çok defa onarım geçirmiştir [136]. Semahane; 9.40 X 11.55 metre ölçülerinde olup içi tuğla dolgulu ahşap karkas sistem olup duvarlar içeride ve dışarda bağdadi sıva ile sıvanmıştır. Çatı örtüsü ahşap kırma çatı üzeri marsilya tipi kiremit ile örtülmüştür. Yapının içten sekiz ahşap direk üzerine oturan ahşap kubbesi kırma çatı içerisinde dışarıdan fark edilmeyecek şekilde gizlenmiştir. Semahane mescit olarak da kullanılan bina kıbleye yönlendirilmiş, ve mihrap dışarıya taşarak cepheden algılanmaktadır. Pencereleri dikdörtgen biçiminde ve giyotin tipindedir. Yapıdaki iki giriş kapısı kapısı çift kanatlı olup ahşaptır.

Yapıyı oluşturan tüm birimlerin gerek cephe gerekse malzeme ve teknik açıdan bir uyum içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 3.85. Karabaş-ı Veli Tekkesi vaziyet planı, 1.Tevhidhane, 2.Selamlık, 3.Harem, 4.Hazire, İbrahimpaşa Mh./Bursa, 16. yy. Halvetiyye, Kadiriyye, (BVBMA'den ve yerinde rölöve ile düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.86. Karabaş-ı Veli Tekkesi, Tevhidhane ve selamlık zemin kat planı, İbrahimpaşa Mh./Bursa, 16. yy. Halvetiyye, Kadiriyye, (BVBMA'den ve yerinde rölöve ile düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Kubbe ve çevresindeki zengin süslemeleri ahşap işçilik oldukça özgün olup dikkat çekicidir. Tevhidhane kubbesinindeki tasavvufi içerikli yazılar, kubbe üzerindeki tarikata ait şekiller ve mevlevi desenleri, kubbe ve mahfeli taşıyan ahşap direklerdeki başlıklarla, mihrabın iki yanındaki salmal süsleme öğeleri ve etrafındaki yazılarla dikkat çekmektedir. Ayrıca Karabaş-ı Veli Tekkesi'nde tevhidhane içerisindeki tarikat desenleri tevhidhane cephesine de yansımış ahşap pencerelerin kenarlarında sıva üzerine kalem işi tekniğiyle çeşitli renklerde motifler işlenmiştir. Bu durum değişik şekillerde kendini tevhidhane saçağında da göstermektedir. Semahane mahfilinden balkona çıkılmakta olup balkonun korkuluklar ahşaptır. Kubbe kasnağındaki Fetih sûresinin sonunda yer alan Mehmed Karamanı imzalı kitabe altındaki H.1238/M.1822 tarihinde yapılmıştır [8].

Selamlık, dikdörtgen bir alan üzerine Semahane ile aynı yapı tekniğinde yapılmıştır. Yapıda içi tuğla dolgulu ahşap strüktür olup duvarlar iç ve dışta bağdadi sıva ile sıvanmıştır. Ahşap döşeme kaplama ahşap kirişleme üzerine yapılmıştır. Tavanlar yine ahşap kaplanmış olup kapılar da yine ahşaptır. Tevhidhane ile uyumlu oldukça sade pencere sistemine sahip olan selamlıkta dikdörtgen şekilli pencereler giyotin tipli olarak yapılmış olup çatı örtüsü ahşap kırma çatı üzeri marsilya tipi kiremit ile örtülmüştür. Sofa etrafına yerleştirlen derviş odaları, misafir odası, mutfak-şerbethane, şeyh odası ve kütüphaneden meydana gelmektedir. Mülkiyeti Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne ait olan yapının toplam alanı 1720 m2. Bunun 1380 m2 sini yapının bahçesi oluştururken, kapalı alanda 110 m2 tekke binası, 200 m2 büyük müştemilat ve 30 m2 alanda da küçük müştemilat yer almaktadır [135].

Tekke birimlerinin hiçbirinde hamam ve hela planlanmamış olup muhtemelen bu birimlerinde avlunun bir yerinde bağımsız olarak planlandığı anlaşılmaktadır.

Semahanenin doğu tarafında yer alan hazirede, tekkede görev yapan meşâyıhın yanı sıra, Bursa'da resmi görevli başka kişi ile onların eşlerine ait kabirler bulunmaktadır [135].

Günümüzde haremin olduğu alan üzerinde restorasyon çalışmalrı sonucunda 30 metrekarelik bir müştemilat inşa edilmiştir. Harem yapısının gerçekte daha büyük ve kapsamlı olması gerektiği düşünülürse yapının orjinal nitelikte planlanmadığı da ortaya çıkmaktadır. Rölöve ve restitüsyon raporları dikkate alındığında restorasyon çalışmaları sonucunda ancak haremin bir kısmının onarıldığı kanısına varılabilir.

Şekil 3.87. Karabaş-ı Veli Tekkesi, Tevhidhane ve selamlık ön cephesi (www.bursadakultur.org, Erişim Tarihi: 10.05.2015).

Şekil 3.88. Karabaş-ı Veli Tekkesi, Tevhidhane ve selamlık (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.89. Karabaş-ı Veli Tekkesi, kısmen rekonstrüksiyonu yapılmış haremi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.90. Karabaş-ı Veli Tekkesi, Tevhidhane iç mekanı (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.91. Karabaş-ı Veli Tekkesi, Tevhidhane kubbesi (Taşkın C., 2015).

3.1.1.23. Nakkaş Ali Tekkesi

Tekke No: 33

Tekkenin Adı: Nakkaş Ali Tekkesi [15].

Yeri: Osmangazi Mh./Hisar [137], Nakkaş Ali Mh. [15].

Tarikatı: Nakşibendiyye [15].

Zikir Usulü: Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Lâmiî Çelebi (D: ?, Ö: ?) [15].

İnşa Tarihi: 16. yy. [15].

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: Yok [100].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Nisan 2015.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde Hisar Osmangazi Mahallesi'deki bu tekkeden geriye cami olarak kullanılan tevhidhanesi ulaşmıştır. Haziresinin ise restorasyon kapsamında onarıldığı ve bakımlı olduğu göze çarpmaktadır.

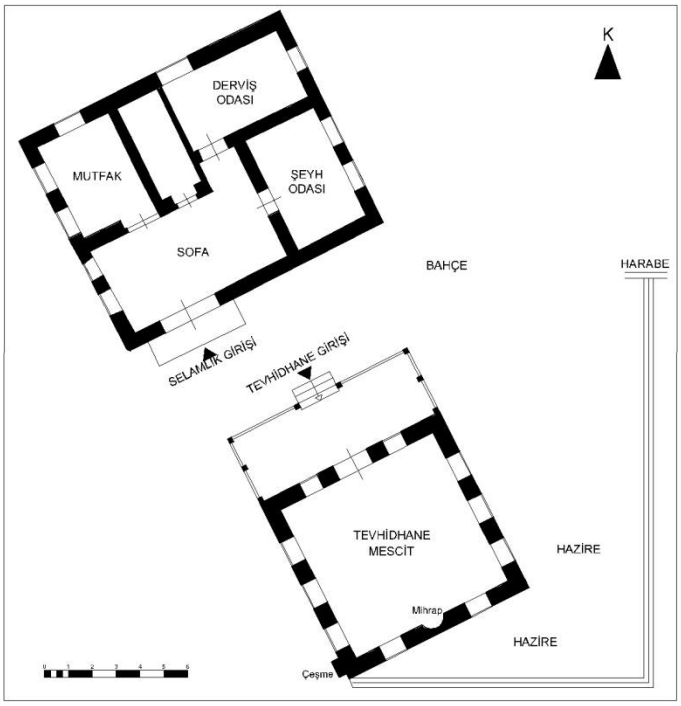
• **Tarihçesi:** Tekkenin banisi Cami-i Rum ünvanıyla anılan Nakkaş Ali Paşa'dır. [15]. Timur'la birlikte Bursa'ya gelmiş, Semerkantlı bir nakkaş üstası olup Yeşil Türbe'nin nakışlarını yapan ve nakkaşlığın Anadolu'da tanınması ve yayılmasında emeği geçen Ali Paşa, vefat edince inşa ettiği mescid civarına defnedilmiştir [15,138].

Tekkenin ilk şeyhi, XVI. yüzyılın önemli mutasavvıf ve güçlü ediplerinden Mahmud Lâmiî Çelebi olup babası II. Bayezid'in defterdarlarından Osman Çelebi'dir [139,140]. H.878/M.1473 yılında doğduğu şehir Bursa'da medrese tahsilini tamamlamasının ardından İstanbul'a giderek Nakşî şeyhi Emir Ahmed Buharî'ye (ö. H.922/M.1516) intisap eden Lâmiî Çelebi, icâzet aldıktan sonra da Bursa'ya gelerek dedesinin Bursa Hisârı'nda inşa ettiği Nakkaş Ali Tekkesi'ne yerleşmiştir [201,257,290]. Adı geçen tekkede irşâd faaliyetlerini sürdürürken ayrıca Gülşenî şeyhi İlhami Efendi vasıtasıyla Gülşeniyye Tarîkatı'na intisap ettiği kaydedilmektedir [138,141]. H.938/M.1531 yılında vefat etmiş ve hizmet ettiği tekkenin haziresine defnedilmiştir [123,142].

Kendisinden sonra tarîkat faaliyetlerinin devam edip etmediği konusunda yeterince bilgi yoktur. *"Yadigâr-ı Şemsî'de (s. 548-549) bahsedilen oğullarının tekkede şeyhlik yaptıklarına dair kayıt yoktur. Bunlardan müderris olan Lem'i Çelebi (ö.*

957/1550) ve diğer oğlu Ahmed Çelebi (ö. 962/1554), vefatlarının ardından babalarının yanına defnolunmuşlardır" [138].

• **Mimarisi:** Tevhidhane ve onun karşısında bir meşrutahane ve hazireden meydana gelmektedir [15]. Selamlık olduğu anlaşılan yapı, şey odası, derviş oadası ve mutfaktan oluşmaktadır. Haziresi hakkında bazı kaynaklarda bozulup taşlarının kırıldığı ve yok olduğu bilgileri bulunmaktadır ancak günümüzde bakımlıdır [15].

Şekil 3.92. Nakkaş Ali Tekkesi, Tevhidhane ve selamlık zemin kat planı, Osmangazi Mh./Bursa, 16. yy., Nakşibendiyye (BVBMA'den ve yerinde rölöve ile düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Tekke tevhidhanesi büyük ölçüde yıkılmıştı, 2011 yılıiçinde Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından aslına uygun olarak onarılmıştır. Günümüzde yapı 6.00 X 6.60 metre iç ölçülerinde moloz taş duvar ve ahşap hatıl duvar örgüsüne sahip olup sekizi üstte taoplanda on sekiz pencereyle aydınlanmaktadır. Bu küçük yapı oldukça ferah ve aydınlıktır. Son cemaat mahalli ve tevhidhanenin ibadet mekanı aynı çatı altında olup çatı ahşap kırma çatı ve üzeri alaturka kiremit ile kaplıdır. Minaresi olmayan tevhidhanenin güneybatı köşesinde bir çeşme bulunmaktadır.

1855 depreminde mescit büyük zarar görmüş ve tamamına yakını yıkılmıştır [99]. 1950 yılındaki bilgilere göre ahşap olan mescidin kullanıldığı ve kubbesi ile minaresinin olmadığı, duvarları moloz taşla yapılmış, üstü çatıyla örtülmüştür [100].

Ayrıca bu tekkenin mimarisi hakkında Kazım Baykal şuları söylemiştir: *"Adı ile anılan mahallede Eski fırının bitişiğindedir. Moloz taşla yapılmış, dört duvar, üstü ahşap ve yerli kiremidi, minaresiz, minbersiz, kitabesiz, kadı dışı, cemaat elinde Ramazanlarda namaza açıktı."* [100].

Şekil 3.93. Nakkaş Ali Tekkesi, Tevhidhanesi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.94. Nakkaş Ali Tekkesi, Tevhidhanesi iç mekanı (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.95. Nakkaş Ali Tekkesi, Tevhidhane yan cephesi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.96. Nakkaş Ali Tekkesi haziresi (Taşkın C., 2015).

3.1.1.24. Nasuhi Tekkesi

Tekke No: 34

Tekkenin Adı: Nasuhi Tekkesi [15].

Yeri: Alaadin Mh./Hisar, Filiboz Mh. [51,137].

Tarikatı: Halvetiyye [15], Şabaniyye [15], Mısriyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Ali Alâaddin Efendi (D: ?, Ö: H. 1027/ M.1618) [15].

İnşa Tarihi: 16 yy. [15].

Onarımlar: H.1278/ M.1869 [99], M. 1645,1651,1860,1960 [143,144].

Kitabesi: Var [99].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Şubat 2015.

• **Mevcut Durumu:** Hisar'da kendi adıyla anılan mahallede yer alan bu tekkeden günümüze yalnızca tevhidhane olarak kullanılan cami ve küçük bir haziresi ulaşmıştır.

• **Tarihçesi:** 16. yüzyıl sonlarında Akşehir'den gelen Şeyh Alaaddin Efendi tarafında kurulmuş tekke 1326 tarihli Alâaddin Paşa Cami'nin kuzey doğusuna yakın bir yere meşrutahane eklenerek oluşturulmuştur [15,99]. Bazı kaynaklarda tekkenin banisinin Hasuh Efendi olduğu bilgisi yanlış olup Nasuh Efendi tekkede postnişinlik yapmamış Alâaddin Paşa Cami'inde imamlık vazifesini yürütmüştür [15].

Tekkenin giderlerini karşılamak amacıyla II. Bayezid vezirlerinden Mesih Paşa tarafından Setbaşı Köprüsü yakınında 1599 yılında bir hamam yaptırılmış, Nasuh ve oğlu Mehmed'in hamama mütevellilik yapmaları nedeniyle, hamam Nasuh Paşa Hamamı olarak adlandırılmıştır [15,100].

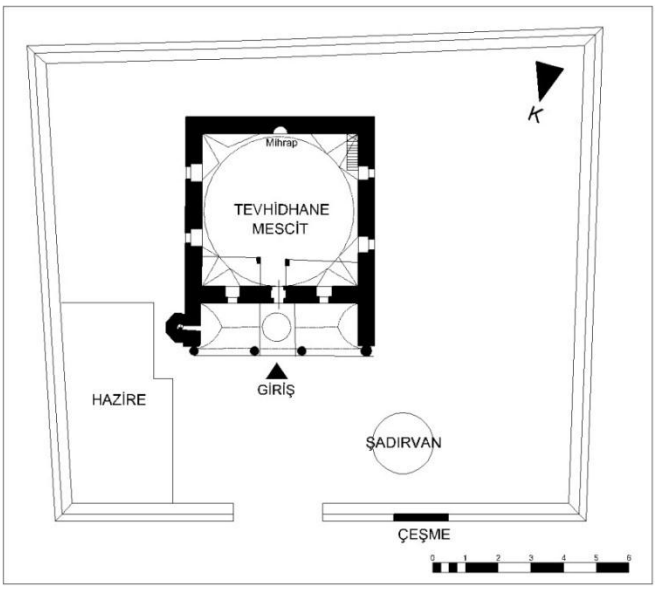
Babasının ölümünden sonra Mehmet Efendi tekkenin şeyhi olmuş, kendisini Halveti tarikatının Şabaniye kolunda yetiştirmiştir [15]. Nasuh hamamını yönetmeye devam etmişti ve 1631 yılı başlarında Bursa'da vefat etmiştir [15]. 1688'de Nasûh Paşa hamamının masrafları karşılanamadığından kadınlar kısmı bir kadı hükmüyle yıkılmış, geliri erkekler kısmına harcanmış olup yapı, günümüzde de hamam olarak hizmet vermekte olup, mevcut haliyle orijinalliğini büyük ölçüde korumaktadır [15,99,100].

H.1073/M.1663 yılında tekkeden çıkan yangın büyük hasar vermiş ve Şeyh Halil Efendi zamnında tekke yeniden inşa edilmiştir [15].

Sırasıyla Halvetiyye, Şabaniyye, Mısriyye yöntemiyle ibadet yapan bu tekke, son şeyhinin 1923'de vefat etmesiyle tarikat icrası sona ermiş ve kapatılmıştır [15]. Alâeddin Ali Efendi'nin ölümünden sonra tekkenin bilinen şeyhleri Kemter Ali Efendi bin Nasuhi (öl. 1724), Halil Efendi (öl. 1760), Seyyit Ömerzâde Ömer Efendi (öl.

1778), Halil Efendi (öl. 1799), İbrahim Efendi (öl. 1814), Osman Efendi (öl. 1826), Kudretullah Efendi (öl. 1849), Zâik Efendi (öl. 1852), Necat Efendi (öl. 1874), Hakkı Efendi (öl. 1892), Evliya Mustafa Efendi (öl. 1893), İsmail Efendi (öl. 1899), İbrahim Efendi (öl. 1908), Derviş Ali baba bin İsmail (?), Halil Şükrü Kadirî Nakşî (öl. 1923) şeyh olmuşlardır [15].

• **Mimarisi:** Kaynak taraması yapıldığında Alâaddin Paşa Cami'nin kuzeyine yakın bir yere meşrutahane eklenerek oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Ancak meşrutahanenin yeri tam olarak bilinmemektedir [100].

Şekil 3.97. Nasuhi Tekkesi, Tevhidhane olarak kullanılan Alâaddin Paşa Cami'nin planı (BVBMA'den ve yerinde rölöve ile düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [15].

H.1306/M.1890 tarihi konulmuş, yaldızlı, açık sülüs harflerle yazılmış kitabe bulunmaktadır [99,100]. Yapının Osman Gazi'nin büyük oğlu Alâaddin Paşa tarafından H.726/ M.1326 yılında inşa edildiği, H.1278/ M.1869 yılında da onarım geçirdiği anlatan H.1306/M.1890 tarihli bir levha asılıdır [99].

Cami 1645 yılında büyük bir onarım geçirmiş olup kubbesi onarılmış üzeri kurşunla örtülmüş, minaresi ise tuğladan yapılmıştır [100,143,144]. 1860 tarihindeki onarımda korkuluk ve peteği yenilenmiştir [99]. Avluda dış kapının hemen yanında

1960 onarımında yapılmış büyük Osmanlı kemeri altında çeşme ve bir çınar bulunmaktaydı [100]. Kemerdeki destere dişleri orjinaldir [99].

Cami harimi 11.00 X 11.00 metre ölçüsünde, kare planlı asıl ibadet alanı ile kuzey yönünde son cemaat yerinden oluşmaktadır. Geniş bir avlu içerisindeki bu yapının son cemaat yerinin önü açık dört mermer sütün üzerine Bizans sütün başlıkları yerleştirilmiştir [100]. Ancak günümüzde yapının son cemaat yerinin camekanla kapatıldığı görülmektedir. Korint ikisi de iyon tarzındaki sütün başlıkları Osmanlı kemeriyle bağlanmıştır. Kalkan duvarlı son cemaat yeri kirpi saçakla son bulmakta ve üzeri aynalı tonozla örtülmüştür.

Birçok kez onarım görmüş olup bu onarımlar yapının duvar örgüsünden de anlaşılmaktadır. Duvarlar üç sıra tuğla hatıl ve aralarında dikey tuğla ile örülmüş küfeki taştan olup daha yüksekte moloz taş ve kirpi saçkla son bulmaktadır. Yapının son cemaat yeriyle harim duvarları arasında teknik olarak farklar olduğuda göze çarpmaktadır. Minare sekizgen bir kaideye oturtulmuş olup, kaide ve küp kısmı taş, gövdeye geçişler silindirik, gövde tuğla örgülü olup taştan yapılmış silindirik bir bilezikten sonra dört sıra stalaktitli, değişik biçimli şerefe altına sahiptir [99]. Yapı içi oldukça sade ve sıvalı olup Mevlevihane'nin düz beyaz boyalı sade minberi getirilerek cami haline getirilmiştir [100].

Günümüzde yapının onarıma ihtiyacı olduğu gerek iç mekan ve gerekse caminin avlusundan ve yapı duvarlarından anlaşılmaktadır.

Şekil 3.98. Nasuhi Tekkesi, solda tevhidhane olarak kullanılan Alâaddin Paşa Cami sağda son cemaat mahalli cephesi (Taşkın C., 2015).

3.1.1.25. Üftâde Tekkesi

Tekke No: 38

Tekkenin Adı: Üftâde Tekkesi, Dergah Tekkesi [47].

Yeri: Molla Fenari Mh., Üftade Mh. [15] Pınarbaşı Mh. [47].

Tarikatı: Celvetiyye [12,13].

Zikir Usulü: Devran [15].

Banisi: Mehmet Muhittin Üftade (D:?-Ö: H. 988/M. 1580) [8].

İnşa Tarihi: 16. yy. [8].

Onarımlar: H.974/M.1566 [211], H. 1081/M. 1670 [86].

Kitabesi: Yok [99].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014, Mart 2015.

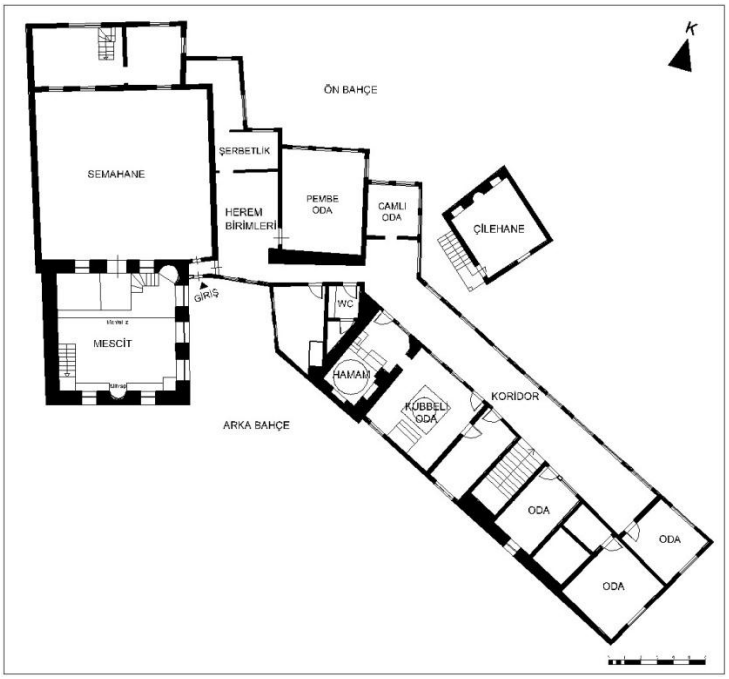
• **Mevcut Durumu:** Dervişler arasında asitane olarak adlandırlan günümüzde Molla Fenari Mahallesi'nde aynı adla anılan mescit ile birlikte kurulan bu tekke, mescit, semahane, harem, selamlık, derviş odaları, çilehane, çeşmeden oluşmaktadır [99]. Tekkenin hazire ve türbesi tekkenin kuzeyindeki Kavaklı Mahallesi'nde yine aynı şeyh tarafından yapılmış cami bahçesi içerisindedir [122]. 2011 yılına kadar geçen sürede restore edilene kadar sadece mesciti kullanılabilir durumdayken tekkenin diğer birimleri harabe ya da tamamen yıkılmış durumdaydı. Mescit, semahane, harem, derviş odaları çilehane ve çeşmesi restore edilerek kültür merkezi haline getirilen bu tekkenin yıkılan selamlık kısmının arsası üzerinden yol geçtiği için restorasyon çalışmalarında yer almamıştır.

• **Tarihçesi:** Şeyh Mehmet Muhittin Üftade (ö. H. 988/M. 1580) tarafından 16. yy. ikinci yarısında Uludağ'ın eteklerinde güneyden kuzeye doğru dik meyilli bir arazi inşa edilen bir Celveti tekkesidir [8,15,145]. Kutub İbrâhim Efendi H. 1081/ M.1670 yılında tekkeyi ilave binalarla yenilemiş ve çevre düzenlemesi yapılmıştır [86]. Zaman zaman onarımlar geçiren ve mekanlar eklenen bu tekke kesintisiz olarak Celveti usullerine göre ayin ve zikir icrasını gerçekleştirmiştir [8].

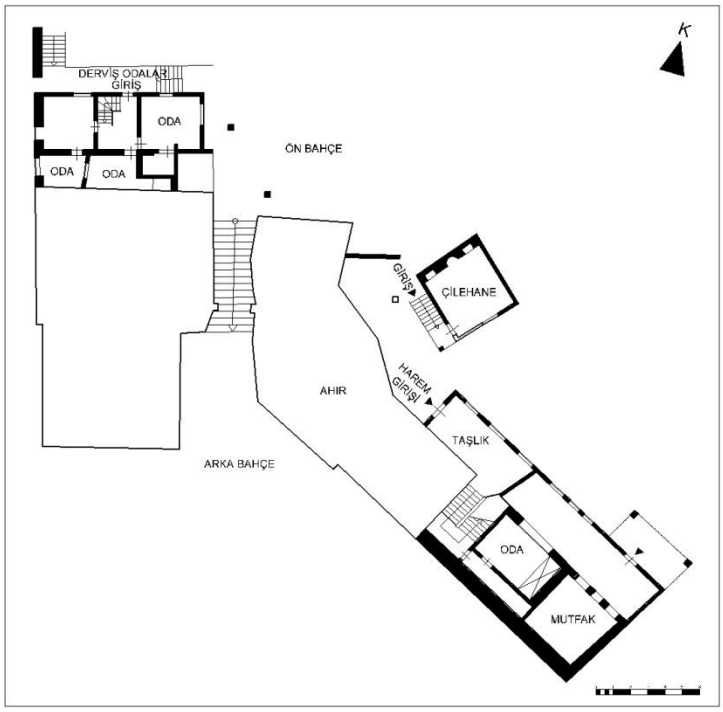
Bursa'da hizmet veren tekkelerin en büyük tekkelerden biri olan tarihten itibaren hiç kesintiye uğramadan 1925 yılına kadar varlığını sürdüren tasavvufî kurumlardan bir tanesidir [41]. Tekkenin şeyhleri sırasıyla Mehmet Efendi 1585, Mustafa Efendi 1608, İbrahim Efendi 1678, Mehmet Efendi (ö:1697), Mustafa Efendi (ö:1721), Hayreddin

Efendi (ö:1758), Mustafa Efendi (ö:1802), Ahmed Hasib Efendi (ö:1808), Burhaneddin Efendi (ö:1845), Mehmet Efendi (ö:1912), Mehmet Efendi (ö:1913), Hakkı Efendi (ö:1923), Muhtar Efendi'dir (ö:1945) [15,41].

• **Mimarisi:** Günümüzde Pınarbaşı semtinde aynı adla anılan mescit ile birlikte kurulan bu tekke, mescit, semahane, harem, selamlık, çilehane ve çeşmeden oluşmaktadır. Tekkede restorasyona kadar aynı çatı altındaki semahane mescitin son cemaat yeri olarak kullanılmaktaydı [86]. Tevhidhane ve harem birimleri farklı binalarda ancak bitiş ve ilişkili olarak planlanmış selamlık ve çilehane ise diğer yapılardan ayrı bağımsız ayrı bir yerde planlanmıştır. Oldukça eğimli bir araziye kot farkı da kullanılarak inşa edilen ve alt kotta kalan ön bahçeden ahır, çilehane ve harem girişi bulunmaktadır. Ayrıca kot farkının kullanılmasıyla tevhidhanenin alt katı da derviş odaları olarak planlanmıştır. Üst kottan (arka bahçe) aynı taşlıktan semahane ve ikinci bir harem girişi planlanmıştır. Bu girişin sağında harem ve solunda ise semahane ve oradan mescite giriş sağlanmıştır. Böylelikle harem ve semahane arasındaki bağlantı sağlanmıştır. Haremde ayrıca orta büyüklükte bir hamam, kubbeli oda ve camlı oda gibi özel işlevli odalar bulunmaktadır.

Şekil 3.99. Üftâde Tekkesi zemin kat planı, Molla Fenari Mh./Bursa, 16.yy., Celvetiyye (İşlenerek yeniden çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2014), [212].

Şekil 3.100. Üftâde Tekkesi birinci kat planı, Molla Fenari Mh./Bursa, 16.yy., Celvetiyye (İşlenerek yeniden çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2014), [212].

Toplam 2 bin 500 metrekarelik alana yayılan yapıda, zemin ve 1. kattan oluşan 630 metrekarelik tekke bölümü ile 135 metrekareden oluşan cami ve semahane bulunmaktadır [146].

Mescitin duvarları üç sıra tuğla ve moloz taşıyla örülmüş olup dıştan ve içten sıvalıdır. Mescit çatısı ahşap kırma çatı iken özgün halinde çatının kubbe olduğu bilinmektedir [145]. Cami 1975 yılında vakıflar genel müdürlüğü tarafından onarıma tabi tutulmuş kuzeye bakan duvarların bir kısmı tuğlayla yenilenmiştir [145]. Mescid pencereleri eski yapısından kalan en orijinal kısımdır [145].

Semahane günümüzde son cemaat yeri olarak kullanılmaktadır. 9,80 X 9,75 metre iç ölçülerinde kare planlı ve hareme açılan cephesiyle kuzey cephesinde dörder, batı cephesinde bir olmak üzere dokuz pencere ile aydınlanmaktadır. Semahane yapısındaki derviş odalarının olduğu alt kat kagir olup moloz taş ile örülmüş üst kat ise ahşap karkas sistemdir. Üst katta Semahanenin bitişiğinde derviş odaları, zikir odası alt katında yine bekar derviş odaları bulunmaktadır [99].

Tekkenin selamlığı hakkında bazı kaynaklarda iki katlı olduğu, büyük bir kahve ocağı salonu, misafirhane, konuk yatak odaları, baş odalar olmak üzere on adet oda

olduğu belirtilmektedir [99]. Yemek harem dairesi mutfağında hazırlanmakta olup derviş ve misafirler yemeklerini selamlıktaki büyük yemekhanede yemişlerdir [99]. Mutfağın ayrı bir servis girişi bulunmaktadır. Yemekler harem dairesin içinde dönme dolap aracılığı ile selamlığa teslim edilmektedir [99].

Tekke hareminde uzun bir sofada külhan, hamam, mutfak, soğukluk, pembe oda, dar bir kapı ile içeriye girilen kubbeli oda, camlı oda gibi toplamda 9 adet özel oda bulunmakta olup tekke haremine, üst kata mescitle aynı taşlık üzerinden bir, alt kottaki bahçe tarafından da iki kapı ile girilmektedir. Mescid tarafından girişte en dikkat çeken yer olan 4,50 X 4,50 iç ölçülerindeki süslü kubbesiyle kubbeli oda denilen odanın üstü kündekâri işçiliğiyle ahşap işlemesi ve kalem işleriyle dikkat çekicidir. İçi tuğla dolgulu ahşap karkas sistem olup duvarlar içeride ve dışarda bağdadi sıva ile sıvanmıştır. Çatı örtüsü ahşap kırma çatı üzeri marsilya tipi kiremit ile örtülmüştür. Dikdörtgen şekilli ve giyotin tipli tekrar eden modüler pencereler cephede belli bir karakter oluşturmuştur. Yapıdaki çıkmalar ağşap dikmelerle taşınmaktadır.

Haremin kuzeye bakan avlusunda merdivenle çıkılan 3,50 X 3,50 metre iç ölçülerinde kare planlı çilehane zemin kat duvarları kagir moloz taş duvar olup üst katlar içi tuğla dolgulu ahşap karkas sistem olup duvarlar içeride ve dışarda bağdadi sıva ile sıvanmıştır. Çatı örtüsü ahşap kırma çatı üzeri marsilya tipi kiremit ile örtülmüştür. Tavanlar yine ahşap kaplanmış olup kapılar da yine ahşaptır. Oldukça sade pencere sistemine sahip olan çilehane dikdörtgen şekilli ve giyotin tipli olarak yapılmış ve alt kat pencereleri demir parmaklıklarla korunmuştur. Eski küçük bir kapıdan girilen üst kattaki oda halvet uygulaması yapılmaktadır. Restorasyondan sonra günümüzde çilehanenin alt katında Üftade'nin çok sayıda özel eşyası (takunya, dizlik, hırka,zikir kemeri) ile sema için kullanılan defler sergilenmektedir.

Mescidin batı duvarında görülen ve Hû Çeşmesi diye bilinen çeşmenin yenilenmiş parçasının üzerine 974 (1566) tarihi ile Kur'an'da su hakkındaki âyet (el-Enbiyâ 21/30) işlenmiştir [8,145]. Bursa nın en eski çeşmelerinden biridir [8].

Tekke bir taraftan Celvetiyye usul, adap ve ayinin icra edildiği bir mekanken diğer yandan gelip geçen misafir ve yoksulların doyurulduğu imarethane işlevi de görmüştür [8,15,99].

Şekil 3.101. Üftade Tekkesi restorasyon sonrası (www.bursa.bel.tr, Erişim Tarihi: 03.03.2015).

Şekil 3.102. Üftade Tekkesi restorasyon sonrası (www.bursa.bel.tr, Erişim Tarihi: 03.03.2015).

Şekil 3.103. Üftade Tekkesi restorasyon sonrası arka bahçe girişi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.104. Üftade Tekkesi semahanesi (http://www.estanbul.com, Erişim Tarihi:03.03.2015).

Şekil 3.105. Üftâde Tekkesi çilehanesi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.106. Üftâde Tekkesi harem koridoru (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.107. Üftâde Tekkesi kubbeli oda (Taşkın C., 2015).

3.1.1.26. Açıkbaş Mahmud Efendi Tekkesi

Tekke No: 39

Tekkenin Adı: Açıkbaş Mahmud Efendi Tekkesi [51], Nakşinbendi-i Atik [84].

Yeri: Tayakadın Mh.

Tarikatı: Nakşibendiyye [15,51].

Zikir Usulü: Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Mahmud Efendi (D:?-Ö: H. 1077/ M.1666) [15,122].

İnşa Tarihi: 17.yy. [15,100].

Onarımlar: M. 182, M. 1841, M.1971 [15].

Kitabesi: Var [100].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Aralık 2014.

• **Mevcut Durumu:** Tayakadın Mahallesi'nde yine aynı isimle anılan camiye meşihat eklenerek oluşturulan tekkeden geriye yalnızca tevhidhane olarak kullanılan cami kalmış olup bu cami orjinal nitelikte değildir [15,99]. Tekke haziresi cami arka bahçesinde bakımsız bir vaziyette olup yapının günümüzde onarım ve çevre düzenleme çalışmaları devam etmektedir.

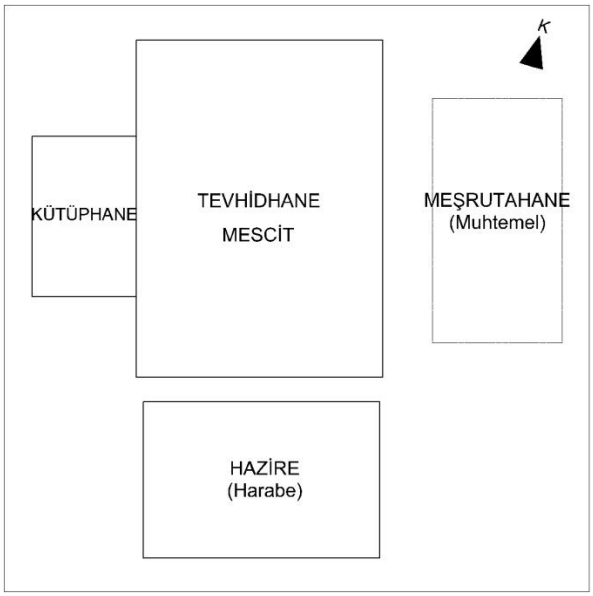
• **Tarihçesi:** Diyarbakır'da doğan Mahmud Efendi, bu şehirde Urmiye şeyhi olarak bilinen ve H.1048/M.1639'da Sultan IV. Murad'ın emriyle idam edilen Nakşibendiyye şeyhlerinden Mahmud Efendi'nin yeğenidir [15,138,147]. İdam olayından sonra Diyarbakır'ı terk eden Açıkbaş Mahmud, dönemin ilim merkezlerinden başta Kahire ve Bağdat olmak üzere bir çok yer dolaşarak buradaki âlimlerden ders okumuştur [138]. Daha sonra Bursa'ya gelerek bazen Daye Hatun camiinde, kimi zaman da Ulucami'de halka vaaz vermeye başlamıştır [15,148]. Daye Hatun Camii'de irşad faaliyetlerine başlayan şeyh Narcıoğlu adlı bir kişiyle olan miras anlaşmazlığı nedeniyle şikayet üzerine İstanbul'a çağrılmış ve dönemin sadrâzamı Köprülü Mehmed Paşa ile Şeyhülislam Esîrî Mehmed Efendi'nin huzurunda sarf ettiği bazı sözlerinden dolayı bir müddet hapsettirilmiştir [15,122]. Sonraki dönemlerde de şeyh hakkında şikayetlerin dinmediğini ve sürgün edildiğini görmekteyiz [138,149]. Sürgünden döndükten sonra tekrar Bursa'ya gelen Mahmud Efendi, H.1077/M.1666 tarihinde vefat etmiş ve Daye Hatun Camii'nin haziresine defnedilmiştir [15].

Yapının kayıtlardaki diğer adı Nakşibendi-i Atik Tekkesi olup bulunduğu yerde başka bir Nakşibendi Tekkesi bulunduğundan Atik (Eski) adıyla anıldığı kayıtlarda geçmektedir [15,147]. Ancak daha önceki tekkenin kayıtlarda hangi isimle geçtiği bilinmemektedir [147]. Tekke Abdülkerim Efendi zamanında büyük onarım geçirmiş 1801 yılında çıkan büyük yangında yanınca belli bir süre tarikattan uzak kalmış 1847 yılında tekrar tamir edilip hizmete devam etmiştir [15,150].

Özellikle Pazartesi ve Perşembe geceleri Nakşibendî ile birlikte Kübrevî usulleri de icra edilen tekkede ilk Şeyh Açıkbaş Mahmud Efendi ile başlayan tarikat icrası M. Şerfi Efendi ile tekkeler kapatılana kadar devam etmiştir [15,84].

Tekkenin bilinen şeyhleri: Ahi Mahmud (ö. 1090/1679), Şeyh Mustafa (ö. 1110/1698), Şeyh Abdülkerim (ö. 1138/1725), Şeyh Abdullah (ö. 1159/1746), Şeyh Mehmed (ö. 1176/1762), Şeyh Mehmed (ö. 1192/1778), Şeyh Abdullah (ö. 1217/1802),61 Şeyh Abdülkerim (ö. 1247/1831), Şeyh Abdülhadî (ö. 1292/1875), Şeyh Mehmed Eşref (ö. 1295/1878), Şeyh Eşref (ö. 1345/1926). Şeyh Eşref tekkedeki görevini bırakarak Anadolu'ya gitmiş, yerine 22 Muharrem 1344/12 Ağustos 1925 tarihinde Hacı Ziyâ Efendi geçmiştir [15,84].

• **Mimarisi:** 1426 yılında inşa edilmiş Daye Hatun Cami'sine 17. yüzyılda meşihat eklenerek oluşturulan bu tekkenin cami yapısı birkaç kez yıkılarak yeniden inşa edilmiş olup günümüzdeki cami enine dikdörtgen planlı ve 10.50 X 14,70 metre ölçülerindedir. Moloztaş örgülü duvarları sıvalıdır ve yapı toplamda on pencere ile aydınlanmaktadır. Cami ve son cemmaat yeri üzeri ahşap kırma çatıyla kapatılmış, marsilya tipi kiremit ile kaplanmıştır. Son cemaat mahalli ile harim bölümü dışarıdan bir bütün gibi algılanmaktadır. Minaresi doğuda olan caminin batısına birde kütüphane eklenmiştir. Yapı ilk büyük onarımını 1651 yılında geçirmiştir [99]. Caminin iç kapısının üzerindeki talik yazı ile yazılmış olan kitabesinden anlaşılacağı üzere 1651 yılında büyük bir onarım geçirmiş ve neredeyse yeniden inşa edilmiştir [100]. En son 1971 yılında yine büyük bir onarım geçirdiği gözükmektedir. Bu onarımların net olarak neler olduğu hakkında kesin bilgilere ulaşılmasada yapının gerek duvar kalınlığı gerekse cephesiyle XV. yüzyıl Bursa cami mimarisinden uzakta olduğu görülmektedir. Ayrıca yapıya yakın zamanda eklendiği anlaşılan çeşme ve üzerindeki çatı yapının özgünlüğünü bozmaktadır. Tekkkenin meşrutahanesi ve yeri hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır.

Şekil 3.108. Açıkbaş Mahmud Efendi Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Tayakadın Mh./Bursa, 15.yy., Nakşibendiyye (Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [15].

Şekil 3.109. Açıkbaş Mahmud Efendi Tekkesi (Tayakadın Camii) tevhidhanesi (www.mustafacambaz.com Erişim Tarihi: 18.01.2015).

Şekil 3.110. Açıkbaş Mahmud Efendi Tekkesi (Tayakadın Camii) tevhidhanesinin çevre düzenlemesine yıkım çalışmaları sonucu (Taşkın C., 2015).

3.1.1.27. Enârî Tekkesi

Tekke No: 42

Tekkenin Adı: Enârî Tekkesi [51], Narlı Tekkkesi [47].

Yeri: Doğan Bey Mh, Narlı Mh. [51].

Tarikatı: Halvetiyye [15], Mısriyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Mehmed Emin Enari (D: ? Ö: H. 1118/M.1706) [15].

İnşa Tarihi: 1680 [15].

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: Yok [100].

Vakfiyesi: -

İnceleme Tarihi: Aralık 2014, Mart 2015.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde Doğanbey Mahallesin'deki bu tekkeden geriye yalnızca cami olarak kullanılan tevhidhanesi kalmıştır [15]. Meşrutahane, hazire ve derviş odaları günümüze ulaşmamıştır.

• **Tarihçesi:** Kayıtlara göre H.1259/M.1843 yılında Evkaf Nazırı Kabi Bey tarafından onarılan tekke zamanla harap olmuş tevhidhanesinde tarikat icrası yapılamaz hale gelmiş ve zikir zamanla dervişlere mahsus odaların birinde yapılmış [15]. Bu tekke mensupları birçok edip ve şair yetiştirmiştir [100]. 1680 yılında başlayan tarikat icrası H.1330/M.1911 yılında bitmiştir [15].

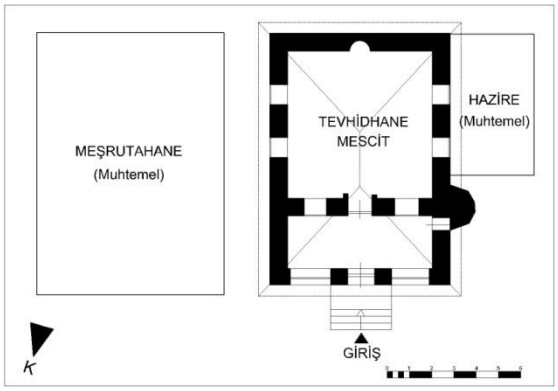
Tekkenin postnişinleri: Mehmed Emin Enârî, Konya, (ö.1118/1706), Mehmed Bedreddin Efendi, Bursa, (ö.1124/1712), Mustafa Efendi, Bursa, (ö.1140/1728), Sadreddin Efendi, Bursa, (ö.1195/1781), Bedreddin Efendi, Bursa, (ö.1216/1801) Şerafeddin Efendi, Bursa, (ö.1227/1812), Mehmed Fahreddin Efendi, Bursa, (ö.1272/1856), Mehmed Rıza Efendi, Bursa, (ö.1288/1871), Bahaeddin Efendi, Bursa, (ö.1330/1912) 10.Mehmed Rıza Efendi, Bursa (ö?) [15].

• **Mimarisi:** Tevhidhane, meşrutahane, derviş odaları ve hazireden oluşan tekkede tevhidhane diğer yapılardan bağımsız olarak planlanmıştır.

İlk inşa edilen tekke hakkında şu bilgiler bulunmaktadır: Yapı kitabesiz, kagir, üstü ahşap ve batı bitişiğinde haziresi vardır [100]. Meşrutahanesinden herhangi bir ize ulaşılamayan tekkeden geriye kalan tevhidhane 1936 yılında temelleri üzerine yeniden yapılmıştır [100]. Mescit olarak kullanılan tevhidhane kayıtlara göre yol genişletme çalışmalarında Büyükşehir Belediyesi tarafından yıktırıldı, yerine daha kuzeyde, 1995 yılında yeniden 200 metre kuzeye yeni bir mescit yapılmıştır [99]. Yapı yine kagir, kirpi saçaklı üzeri ahşap çatılı, kiremit örtülü olup batıdaki minaresi son cemaat mahaline açılmaktadır. Caminin içi sıvalı ve mihrabı da oldukça sadedir. Son cemaat yeri ile harim dışarıdan aradaki duvar kalkmış bütün bir yapı gibi algılanmaktadır.

Tekkenin başlangıçta bu camiyi tevhidhane olarak kullandığı sonra ise kendilerine yeni bir tevhidhane inşa ettikleri bilinmektedir [100]. Tekke meşrutahanesi ise bu caminin doğusunda ayrı bir bina olarak planlanmıştır [99,100].

Sonuç olarak tekkeden geriye kalan hiçbir yapı özgün nitelikte olmayıp tekkenin ilk inşa edildiği arsada olmadığı anlaşılmaktadır.Günümüzdeki cami yapısı Suluki Cami olarak hizmet vermektedir.

Şekil 3.111. Enârî Tekkesi plan şeması, Doğan Bey Mh./Bursa, 17.yy., Halvetiyye, Mısriyye, (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.112. Enârî Tekkesi tevhidhane olarak kullanılan cami (Taşkın C., 2015).

3.1.1.28. Hüsameddin Tekke

Tekke No: 45

Tekkenin Adı: Hüsameddin Tekke [15] Temenye (Temennâ) Tekkesi [47,151].

Yeri: Mollaarap Mh., Temenyeri Mh. [51].

Tarikatı: Halvetiyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Hüsameddin Efendi (D:? -Ö: H. 1042/M. 1632) [15,86].

İnşa Tarihi: 17. yy. [15].

Onarımlar: 1927 [8], 1955 [8], 2013 (BVBM).

Kitabesi: Var [99].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014, Şubat 2015.

• **Mevcut Durumu:** Adını bulunduğu yerden alan yapı kayıtlarda Temennâ ve Temenye olarak geçmektedir [15]. Tevhidhane, çilehane, türbe, ahır; doğuda başka bir bahçe içinde ise; bir oda, kütüphane, sofa, hamam, fırın ve derviş odalarından oluşan bu tekkeden günümüze türbesi, çilehanesi ve mescit olarak kullanılan tevhidhanesi kalmıştır [15].

• **Tarihçesi:** Hüsameddin Efendi, Bursa'da doğmuş, Hacı Halilzade diye meşhur olmuş, ilim tahsilini Abdülhalim Efendi'den tamamlayarak bir müddet çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır [122,153]. Daha sonra tasavvuf yolunu seçerek, Semerkandiyye'den Şeyh Alâeddin Efendi'nin oğlu Mehmed Çelebi Efendi'ye intisap etmiş ve ondan icazet almıştır [123,153]. Bursa'da Temenye'de adı geçen tekkeyi inşa ederek, irşadla meşgul olmuştur [123,153]. Vefat tarihine kadar (öl. H1042/M.1632) burada hizmete devam eden Bursevî yaptırmış olduğu tekkenin haziresine defn-edilmiştir [151].

Tekkenin banisinin Hüsameddin Efendi'nin şeyhi Mehmed Efendi olması gerektiğini, Hüsameddin Efendi ise bu vakfiyeye bazı şeyler ilave etmek suretiyle yeni bir vakfiye düzenlediğini, böylece de "bâni-i sâni" olduğunu yazmaktadır [15,152].

Hüsameddin Bursevî tarafından tekke için dört vakfiye düzenlenmiş olup, birinci vakfiye; Bursa kadısı Mehmed bin Mustafa tarafından onaylanmış olup H.1023/M.1614 tarihini taşımaktadır [152]. Vakfiyeden anlaşıldığına göre Hüsameddin Bursevî, tekke olarak kullanılmak üzere bazı binalar vakfetmiştir [151]. Temenye Mahallesi'nde bahçe içinde bir ev, aynı mahallede bir meyve bahçesi, İnegöl Geyikli Baba Köyü'nde bir ev [8,151,152]. Hüsameddin Bursevî, söz konusu mallara hayatta olduğu müddetçe kendisi, çocukları ve eşinin tasarruf etmesini, vefatlarından sonra ise tekkede şeyh olanların mutasarrıf olmasını şart koşmuştur [151,152]. Vakfiyede dikkat çeken bir durum da bahçenin tımar işlerine özen gösterilmesi ve ağaç dikilmesine önem verilmesinin belirtilmesidir [151,152].

İkinci vakfiyede Bursevî, vakfiyesinde açıkça usûl-ı Semerkandiyye'nin icra edilmesini, söz konusu tekkenin sürekli tekke olarak kalmasını, medrese veya daru'l-hadis gibi başka bir amaçla kullanılmamasını da şart koşmuştur [151,152]. Bu vakfiye tekkenin yönetim eseslarından da bahsetmiştir [151,152]. Ayrıca Hüsameddin Bursevî, düzenlemiş olduğu bu vakfiyede kendisinden sonra vakfettiği evde oturacak olan kimsenin, Temennâ Mahallesi'nde bulunan ve kendisi tarafından vakfedilen kitaplara

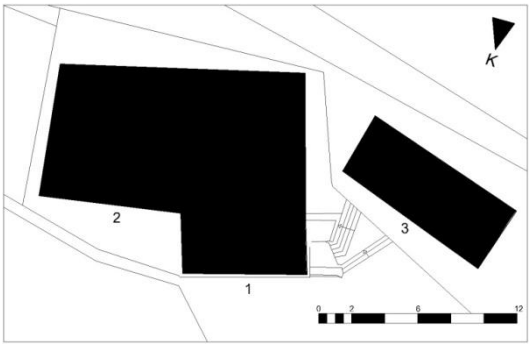
bakmasını da şart koşmuştur [151,152]. Söz konusu kitaplardan isteyenlere kitaplardan verilecek ve o kimselerin adları bir deftere yazılacaktır [151,152].

Kuruluşundan 1925 yılında kadar tarikat icrası devam eden ve Halvetiyye usullerine göre zikir ve ayin yapılan tekkenin bilinen şeyhleri şunlardır: Hüsamettin Efendi Bursevî Semerkandî (öl. 1632), Muhittin Efendi (öl. 1673), Abdürrahim Efendi (?), Mehmet Efendi (?), Ömer Efendi (?), Abdülkadir Efendi (?), Aziz Efendi (öl. 1764), Halil Efendi (öl. 1764), Mustafa Efendi (öl. 1806), İbrahim Efendi (öl. 1817), Mehmet İzzettin Efendi (öl. 1841), İzzettin Efendi (öl. 1904), Ahmet Bahaettin Efendi (öl. 1914), Davut Efendi (vekil, öl. 1924), Mustafa Efendi (vekil, [?]) [15].

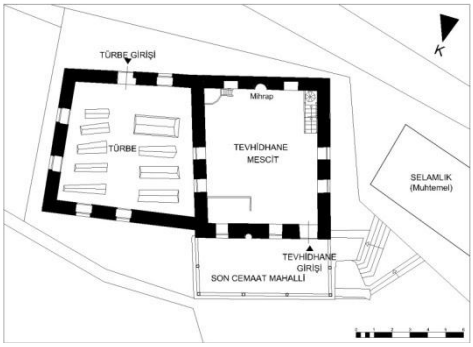
• **Mimarisi:** Tekkenin mekan kugusu şu şekildedir: Alt katında çilehaneden oluşan tevhidhane binası, türbe ile farklı binalarda bitişik ve ilişkisiz olarak planlanmıştır. Türbe ile tevhidhane arasında ortak duvarda açılan iki tane pencere bulunmaktadır. Tevhidhanenin doğusunda yakın bir yerde ise meşrutahane yapısı yer almaktadır [15]. Meşrutahane şu bölümlerden oluşmaktadır: bir oda, kütüphane, sofa, hamam, fırın ve derviş odaları [15,151].

6,15 X 7,55 metre iç ölçülerinde dikdörtgen planlı Tevhidhane moloz taşla yapılmış üzeri kırma çatıyla örtülü kirpi saçaklı tekkenin cephe duvarlarında altlı üstlü düzensiz pencereler sıralanmıştır. Mihrap ve minberi sadedir. Giriş cephesinin sıvandığı ve küçük bir mihrap bulunduğu görülmektedir. Türbe ve tevhidhanenin aynı yapım tekniğinde inşa edildiği görülmektedir. Yapının son cemaat mahali olarak adlandırabileceğimiz bölümünün altında 2,40 X 6,00 metre iç ölçüleirnde ilk yapıldığında küçük tek pencereli, günümüzde ise büyük iki penceresi olan çilehane yer almaktadır. Türbede Hüsameddin Bursevî'ye ait bir türbe ve mezar taşlarının hasar görmesi ve kaybolması gibi nedenlerle kimlere ait olduğu bilinmeyen dokuz adet kabir bulunmaktadır. Tekkenin kitabesinden 1972 yılında büyük bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır [99]. Ayrıca tevhidhanenin önünde kemerli bir çeşmenin olduğu bilgisi yer almaktadır [100].

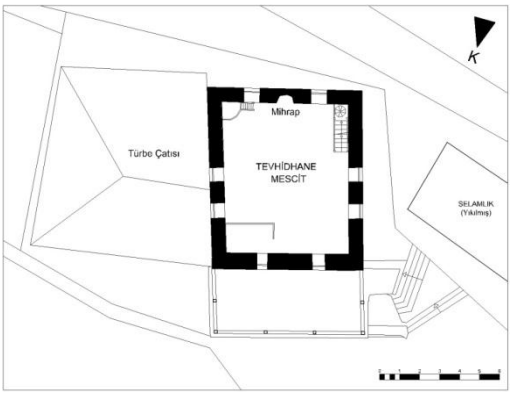
Günümüzde son cemaat yeri betonarme, üst örtüyü taşıyan direkler ve çatı ahşaptır. Son cemaat yeri tevhidhane mimarisiyle bağdaşmayan yapı malzemeleriyle onarılmış pencereler pvc pencereler takılmış, ahşap korkuluklu son cemmaat yeri niteliksiz malzemelerle kapatılmış, yapı özgün halinden oldukça uzaklaşmıştır (Şekil 3.120, Şekil 3.121). Tekkenin meşrutahanesi hakkında mimari bilgi bulunmamaktadır.

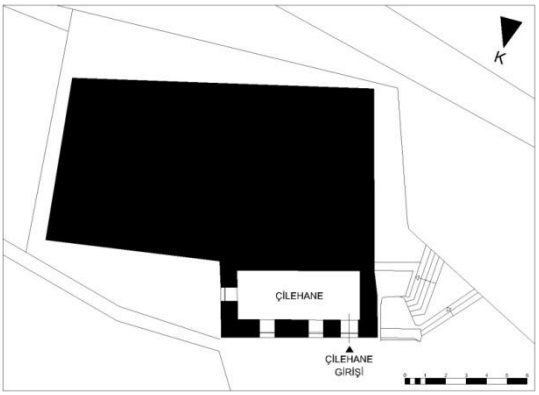
Şekil 3.113. Hüsameddin Tekke vaziyet planı, 1.Tevhidhane, 2.Türbe, 3.Selamlık, (BVBMA'den ve yerinde rölöve ile düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.114. Hüsameddin Tekke zemin kat planı, (Piray Mimarlık ve BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.115. Hüsameddin Tekke tevhidhane planı (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.116. Hüsameddin Tekke çilehane planı (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

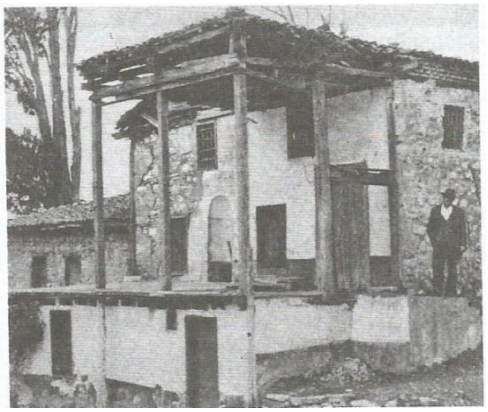
Şekil 3.117. Hüsameddin Tekke türbe ve tevhidhane (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.118. Hüsameddin Tekke tevhidhane ön cephesi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.119. Hüsameddin Tekke tevhidhane girişi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.120. Hüsameddin Tekke onarımdan önce, 1972 [8].

Şekil 3.121. Hüsameddin Tekke onarımdan sonra [8].

3.1.1.29. Selâmi Efendi Tekkesi

Tekke No: 49

Tekkenin Adı: Selâmi Efendi Tekkesi, Selâmi Tekkesi, Bursa Selâmi Ali Efendi Tekkesi [15].

Yeri: Yeşil Mh., Kadiri Mh. [202], Namazgah Mh. [51].

Tarikatı: Halvetiyye [47], Celvetiyye [47,51].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Selâmi Ali Efendi (D:? -Ö: H. 1103/M. 1691) [15,86].

İnşa Tarihi: 17. yy. ikinci yarısı [15,86].

Onarımlar: 2012 (BVBM).

Kitabesi: Yok [99].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014, Şubat 2015.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde Yeşil Mahallesi'nde harem, selamlık, tevhidhaneden ve hazireden oluşan tekke yapısının günümüze sadece bakımsız bir haldeki tevhidhane, harabe bir halde minaresi yine harabe durumdaki haziresi kalmıştır. Tevhidhanesi mescit olarak kullanılan bu tekkede 2012 yılında biten restorasyon çalışmaları sonucunda tekke birimlerinden bazılarının onarıldığı bazı birilerin yerine ise ek yapı ilaveleri yapıldığı anlaşılmaktadır. Selamlık bölümünün ise restorasyon çalışmalarında yer almadığı anlaşılmaktadır. Selamlık binası yerine günümüzde

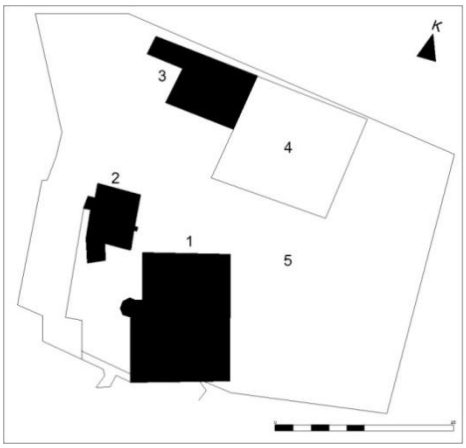
abdesthane ve cami hizmet birimleri inşa edilmektedir. Tekkenin restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

• **Tarihçesi:** Tekke Selâmi Ali Efendi tarafından yaptırılmış olup kesin inşa tarihi belli olmamakla birlikte muhtemelen XVII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir [15,154]. Tekkenin banisi Selâmi Ali Efendi H.1097/M.1686 tarihli bir vakfiye tanzim etmek suretiyle bir bahçe ile çok miktarda parayı da bu tekkeye vakfetmiştir [15,154]. XIX. yüzyılın başlarına kadar etkinliğini sürdüren tekke ve tarikatların resmen yasaklanmasından kısa bir süre önce son şeyhi tarafından kapatılmış, H.1342/M.1923 yılında resmen bir şeyh daha atanmışsa da tekrar faaliyete geçip geçmediğine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir [154]. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda burada yetişen bazı isimler İstanbul'daki Aziz Mahmud Hüdâyî Tekkesi'nde de şeyhlik yaptıkları bilinmektedir [15,154]. Bursa'daki Selâmi Ali Efendi Tekkesi'nde yetişen şahıslardan bir kısmının, söz konusu yıllarda saray çevresinde de etkili oldukları bilinen Celvetîler'in merkezi durumundaki Hüdâyî tekkesinde şeyhlik makamında bulunmuş olmaları Bursa Selâmi Ali Tekkesi'nin daha da artırmaktadır [154]. Emir Sultan ile Yeşil semtleri arasında yer alan Şible Camii'nin arka tarafında, Yeşil ve Namazgâh mahalleleri sınırındaki yan sokağın sonunda bulunan tekkenin haziresi bugün harabe durumdadır [154]. Daha önce Cami olduğu rivayet edilen muhtemelen Baba Zâkir Mescidi ki tekke şeyhlerinden bir kısmının aynı zamanda burada imamlık yaptıkları bilinmektedir [8,51,154]. Bu durumun asıl sebebi bilinmemekle beraber, bunlara ait Tekkedeki kabir taşlarının eksik olduğu anlaşılmakta ve mezar taşlarının bir başka yere nakledilmiş ya da yol genişletme v.b. amaçlarla tahrip edilmiş oldukları düşünülmektedir [154].

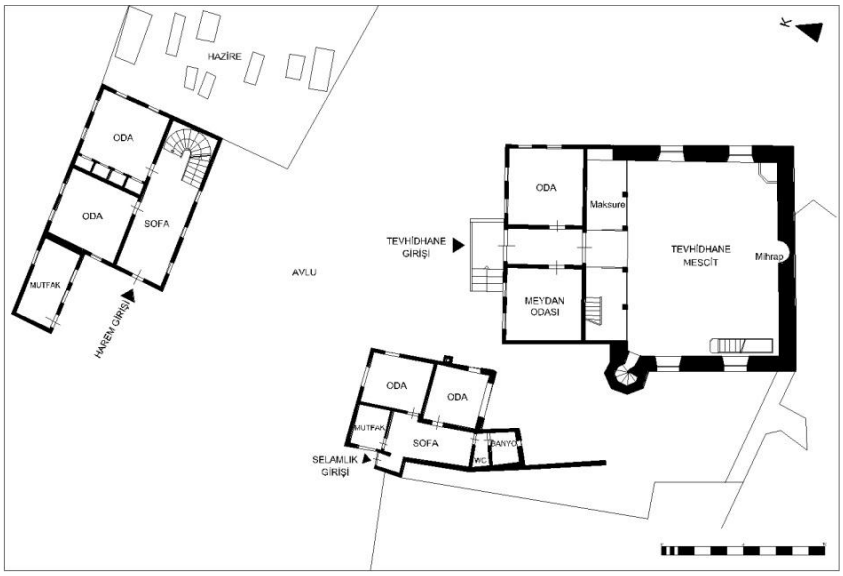
Tekkenin Şeyh Selâmi Ali Efendi'den (ö.1103/1691) sonra bilinen postnişinleri: Şeyh Niksârî Mehmed Efendi (ö. 1159/1746), Şeyh el-Hâc Mustafa Efendi (ö. 1188/1774), Şeyh Mehmed Sâdık Efendi (ö. 1181/1767), Şeyh Mehmed Saîd Efendi (ö. 1213/1798), Şeyh Mehmed Sâdık Efendi (ö. 1221/1806), Köle-zâde Şeyh İbrahim Efendi (ö. 1249/1833), Şeyh İbrahim Edhem Efendi (1252/1835), Şeyh el-Hâc Halil Efendi (1258/1842), Şeyh İbrahim Edhem Efendi (1289/1872), Şeyh Abdüllatif Efendi (1323/1905) [15,154].

• **Mimarisi:** Tevhidhanesi, selamlığı ve haremi birbirinden bağımsız olarak planlanmış bu tekkenin tevhidhanesi kıble yönünde planlanmış olup cami olarak

kullanılan tevhidhanenin girişinde meydan odası planlanmıştır. Bu tekke geniş bir alana yayılmış olup haziresi de harem binasının bitişiğindedir. Ana mutfak haremle bitişik ancak ilişkisizdir. Selamlıkta ise küçük bir mutfak inşa edilmiştir. Restorasyon çalışmalarında selamlık yapısının yer almadığı yerine camiye yardımcı birimler eklendiği anlaşılmaktadır.

Şekil 3.122. Selâmi Efendi Tekkesi vaziyet planı, 1.Tevhidhane, 2.Selamlık, 3.Harem, 4.Hazire, 5.Avlu, Yeşil Mh./Bursa, 17.yy., (BVBMA'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.123. Selâmi Efendi Tekkesi tevhidhane, selamlık ve harem zemin kat planları, Yeşil Mh./Bursa, 17.yy., Celvetiyye (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Tekkenin diğer yapılarından bağımsız ayrı bir yerde planlanan tevhidhanenin batısındaki sekizgen kaideli minaresi bir sıra moloz taş ve iki sıra tuğladan yapılmıştır. Kaideden gövdeye geçiş üçgenlerle sağlanmış olup üst kısmı hasarlıdır [86]. Günümüzdeki restorasyon çalışmalarında onarıldığı görülmektedir.

Birden fazla bağımsız yapıdan oluşan tekke cephelerinde bir bütünlük bulmak zor olmasına rağmen bu durumu Selami Efendi Tekkesi bozmaktadır. Tekke yapılarının tamamı aynı mimari uslupla inşa edildiği göze çarpmaktadır. Ahşap strüktür arası kerpiç dolgu ile inşa edilen tevhidhane dikdörtgen biçimde çok sayıda pencereyle aydınlatılmıştır. Duvarlar içeride ve dışarda bağdadi sıva ile sıvanmıştır. Çatı örtüsü ahşap kırma çatı üzeri marsilya tipi kiremit ile örtülmüştür. Tevhidhane cephesinin İsmail Hakkı Tekkesi'nin tevhidhanesine benzerliği dikkat çekmektedir. Yapıda mihrap dışarıya taşarak cepheden algılanmaktadır. Tevhidhane duvarları içi tuğla dolgulu ahşap karkas sistem olup duvarlar içeride ve dışarda bağdadi sıva ile sıvanmıştır. Çatı örtüsü ahşap kırma çatı üzeri marsilya tipi kiremit ile örtülmüştür Ahşap döşeme kaplama ahşap kirişleme üzerine yapılmıştır. Tavanlar yine ahşap kaplanmış olup kapıların tümü ahşaptır. Modüler pencere sistemine sahip olan tevhidhanede dikdörtgen şekilli pencereler giyotin tiplidir. Tevhidhanede mahfel ahşap dikmeler üzerine ahşap kirişleme ile kirişleme ile yapılmış olup pencere parmaklıklarında ve kapılarda metal kulplar kullanılmıştır.

Tevhidhanenin hemen yanında inşa edilen selamlık binası da aynı mimari üslup ve yapım tekniği kullanılarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Duvarları içi tuğla dolgulu ahşap karkas sistem olup duvarlar içeride ve dışarda bağdadi sıva ile sıvanmıştır. Çatı örtüsü ahşap kırma çatı üzeri marsilya tipi kiremit ile örtülmüştür. Ahşap döşeme kaplama ahşap kirişleme üzerine yapılmıştır. Tavanlar yine ahşap kaplanmış olup kapıların tümü ahşaptır. Yapıya girildiğinde sağ ve solunda mutfak, banyo-wc gibi ıslak hacimlerin planlandığı görülmekte olup sofaya iki oda açılmaktadır. Harem binasının mimarisi ve mekan çözümü de aynı özelliklere sahip olup tekke mimarisinde selamlık mutfağının daha büyük ve tüm tekkeye hizmet eden bir işleve sahip olamasına rağmen bu tekkede bu görevi harem mutfağının aldığı görülmektedir. Ayrıca hazirenin de tevhidhane değilde hareme bitişik olması Bursa tekkelerindeki plan kurgusunda pek rastlanmamaktadır.

Şekil 3.124. Selâmi Efendi Tekkesi tevhidhanesi yıkılmadan önce [201].

Şekil 3.125. Selâmi Efendi Tekkesi tevhidhanesi ve avlusu [201].

Şekil 3.126. Selâmi Efendi Tekkesi tevhidhanesi mevcut durumu (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.127. Selâmi Efendi Tekkesi haziresi mevcut durumu (Taşkın C., 2015).

3.1.1.30. Üçkozlar Tekkesi

Tekke No: 50

Tekkenin Adı: Üçkozlar Tekkesi [15,51], Üç kuzular Tekkesi [15], Abdurrahman Tekkesi [202], Mehmet Safiyüddin Tekkesi [47], Yediler Tekkesi [51].

Yeri: Molla Fenari Mh, Üçkozlar Mh. [51].

Tarikatı: Halvetiyye [81], Uşşakiyye [81].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Muhyiddin Bursevi (D: ?, Ö: H.1090/M.1679) [8].

İnşa Tarihi: 17 yy. [100].

Onarımlar: H.1235/M.1819 [201,304], M.1950 [86].

Kitabesi: Türbe kitabesi vardır [100].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Nisan 2015

• **Mevcut Durumu:** Molla Fenari Mahallesi'nde buluna tekkenin türbe ve haziresi günümüze ulaşabilmiş tekkenin tevhidhanesi 1960 yılında yeniden inşa edilmiş ve orjinalliğini kaybetmiştir [99]. Minaresi ise tevhidhaneden geriye orjinal olarak kalan tek birimdir [100].

• **Tarihçesi:**Tekkenin banisi Uşşaki şeyhi Muhyiddin-i Bursevi'dir [15]. Tekkedeki tarikat icrası hakkında geniş kapsamlı bilgi bulunmamaktadır. Tevhidhanenin bahçesinde yer alan açık türbede banisi ve diğer aile bireyleri yatmakta olup tekkeye ait bir de kapalı türbe yapısı bulunmaktadır.

Tekke H.1235/M.1819 tarihinde Mustafa Paşa tarafından yeniden inşa edilmiş türbe ise tamir geçirmiştir [201,304]. Bu tamirlerden dolayı tekke değişik dönemlerde Abdurrahman Efendi Tekkesi ve Mehmed Safiyyüddin Tekkesi olarak adlandırılmıştır [15]. Tekke daha sona Celveti usullerinde geçmiştir [15].

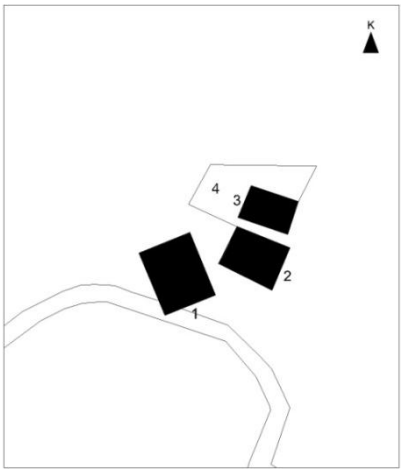
Tekkede tarikat icrası dergahların kapatıldığı tarihe kadar devam etmiştir [15]. 1960 yılında yıkılan bu tevhidhane yeniden inşa edilmek suretiyle günümüzde Üçkozlar adıyla ibadete açıktır [86,99]. Yeni yapılan yapının mimari ve tarihi değeri yoktur. Güldete'de caminin yıkıldığı yalnızca minaresinin kaldığı, ahşap meşrutahanenin de yıkıldığı ve etrafının harabelik ve bakımsız olduğu anlatılmaktadır [81,122].

1925 yılına kadar tarikat icrası devam eden tekkenin bilinen postnişinleri: Abdurrahman (?), Muhyiddin Bursevî (öl. 1679), Abdi Efendi (öl. 1724), Mustafa Efendi (öl. 1751), Mehmet Efendi (öl. 1761), Abdurrahman Efendi (öl. 1796), İbrahim Efendi (öl. 1799), Mustafa Efendi (öl. 1814), Safiyüddin Efendi (öl. 1815), Serefeddin Efendi (öl. 1824), Ata Efendi (öl. 1834), Sait Efendi (öl. 1831), Mehmet Tahir Efendi (öl. 1876), Sait Efendi (öl. 1914), Refi Efendi (öl. 1870), Abdurahman Efendi (öl. ?) [15].

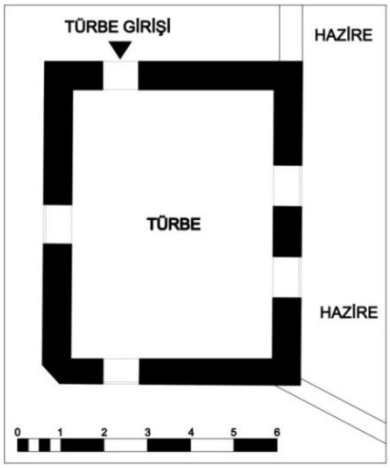
• **Mimarisi:** Tevhidhane, ahşap bir meşrutahane, türbe ve hazireden oluşan ve oldukça eğimli bir araziye kurulan bu tekke zaman içerisinde bir çok onarımdan geçmiştir. Tekkedeki tüm yapılar birbirinden bağımsız bir şekilde planlandığı anlaşılmaktadır. Tekkenin orjinal tevhidhanesi hakkında kısıtlı bilgi bulunmamaktadır [81,99,122].

Orjinal tevhidhane hakkında şu bilgiler bulunmaktadır: Caminin son cemaat yerine giriş doğudan olup kare planlıdır [99]. 17 tane pencereyle aydınlanan bu yapı

ahşap tavanlı ve alaturka kiremit ile örtülmüştür [99]. Mihrabı sade amatörce yapılmış süslemelere sahiptir [99]. Minaresi XV. yüzyıldan günümüze tamamen orijinal olarak kalmış olup silindirik gövdeden şerefeye kadar merdiven motifi, şerefe altı bilezikte de zincir bulunmaktadır [99]. Kaidesi 3 sıra tuğla hatıllı araları moloztaşla örülüdür. Tekkenin tevhidhanesinin üstünde bir şadırvan ve cümle kapısı girişinde bir çeşme olduğu bilinmekte olup bu çeşme mevcuttur ancak günümüzdeki şadırvan özgün nitelikte değildir [81].

Şekil 3.128. Üçkozlar Tekkesi vaziyet planı şeması 1.Tevhidhane, 2.Muhtemel Meşrutahane, 3.Türbe, 4.Hazire, [15].

Şekil 3.129. Üçkozlar Tekkesi türbe planı, Molla Fenari Mh./Bursa (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.130. Üçkozlar Tekkesi türbesi ve haziresi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.131. Üçkozlar Tekkesi türbesi (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.132. Üçkozlar Tekkesi minaresi (Taşkın C., 2015).

Türbe tevhidhananenin kuzey doğusunda olup girişi batıdandır. Tekkenin türbesi moloztaş duvar olup ahşap hatıllar kullanılmıştır. Türbe 5 altta ve 5 üstte olmak üzere toplamda 10 adet pencereyle aydınlatılmış olup alt pencereler demir parmaklıklarla korunmaktadır.Türbenin bitişiğindeki hazirede ise çok sayıda mezar bulunmaktadır. Günümüzde bakımsızlığa terk edilmiş bu haziredeki mezar taşları kırılmakta çoğu yerinden çıkmış ve silinmeye başlamaktadır. Arazi eğiminden dolayı hazire tehlike altındadır. Ayrıca meşrutahanenin ahşap olduğu bilgisi bulunmaktadır [81,122].

3.1.1.31. Zağferanlık Tekkesi

Tekke No: 51

Tekkenin Adı: Zağferanlık Tekkesi [15].

Yeri: Reyhan Mh., Zağferanlık Mh. [155].

Tarikatı: Halvetiyye [15], Kadiriyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Ebu Bekir Efendi (D: ?, Ö: H.1077/M.1667) [15].

İnşa Tarihi: 17 yy. [15].

Onarımlar: H.1264/M.1847/1848 [15], 2014 (BVBMA).

Kitabesi: Yok [99].

Vakfiyesi: Yok

İnceleme Tarihi: Mart 2015.

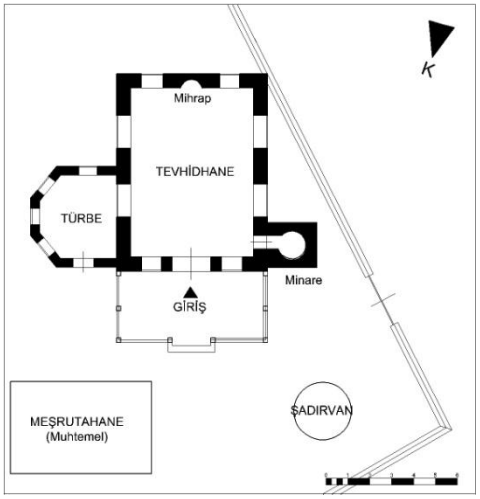
• **Mevcut Durumu:** Tekkeden geriye 2014 yılına kadar türbe ve eve dönüştürülen tevhidhanesi mevcutken yapılan restorasyon çalışmalarında türbe ve tevhidhane (cami) onarılmış ve günümüzde Zafranlık Camii olarak hizmet vermeye başlamıştır. Ancak meşrutahane yapısı restorasyon çalışmalarında yer almamıştır. Tekkenin haziresi de günümüze ulaşamamıştır.

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Günümüzde Reyhan Mahallesi'nde Safran Sokak ve Safran Çıkmazı'nda H. 949/M.1543/1544 tarihli kayıtlara göre bir mescit bulunduğu ve 17. yüzyılda mescite meşihat konarak tekke haline getirildiği kaynak taraması sonucunda anlaşılmaktadır [15,155]. Tekkenin banisi Şeyh Ebu Bekir Efendi'dir. Ebubekir Efendi Bursa'nın Karaağaç mahallesinde doğmuş, babasıyla birlikte, aynı mahallede Halvetiyye'den Şeyh Yakup Efendi 'ye (ö.l 052/1642) intisap etmiştir [15,155]. Şeyh Yakup Efendi 'nin kırk gün riyazete girme hazırlığını öğrenen Ebubekir

Efendi, kendisinin de riyazete girmeyi arzu ettiğini bildirmiş ve böylece tasavvufi hayatın gerektirdiği önemli bir merhaleyi aşarak, ileride kendisini bekleyen mertebelere çıkabilecek yeteneğe ·sahip olduğunu ispat etmiştir [155]. Şeyhinden icazetini alıp Zağferanlık mahallesinde Halvetiyye'den Zağferanlık Tekkesi'ni açmış ve kısa sürede tasavvuf erbabınca ilgi görmüş, zikir ve tevhid halkalarını geniş kitlelere ulaştırmıştır [155].

Tekkenin bilinen şeyhleri: Ebu Bekir Efendi (ö. H.1077), Abdüllatif Efendi (ö. H.1118), Ahmedül Halebi Efendi'dir (ö. ?) [201].Birçok kez onarım geçiren tekkenin son postnişini Ahmedül Halebi Efendi tekkeyi ihya ederek H.1264/M.1847/1848 Kadiri usullerine göre ayin yapmaya başlamıştır [15]. Son şeyhin vefatından sonra meşrutahane eve çevrilmiş tevhidhane de yine mahalle mesciti olarak kullanılmaya devam etmiştir [15]. İç ölçüleri 6,60 X 7,70 metre olan tevhidhane 1938 yılında özel mülkiyete geçmiş ve ev olarak kullanılmaya başlamıştır [100]. Ev olarak kullanılmasıyla özgün işlevini kaybeden yapının zamanla bakımsız kaldığı anlaşılmaktadır. Valilik tarafından kamulaştırılan bu yapı ve arsası özgün mimarisine göre restore edilmiş ve günümüzde Zafranlık Camii olarak hizmet vermektedir.

Restorasyon çalışmalarında meşrutahane yer almayıp tevhidhane restorasyona uğuramış türbe onarılmış yapı grubuna daha önce meşrutahanesinin bulunduğu yere şadırvan ve wc eklenmiştir.

Şekil 3.133. Zağferanlık Tekkesi tevhidhane ve türbe planı, Reyhan Mh./Bursa, 17. yy. (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [15].

Mescidinden günümüze ulaşan batı duvarlarında görüldüğü kadarı ile duvarlar moloztaş ve tuğla hatıl ile yapılarak iki sıra kirpi saçakla tamamlan olup caminin bitişiğindeki türbe ahşap kiremit örtülü, sandukası da ahşap ve kitabesi bulunmamakla beraber tekkenin banisi Ebu Bekir Efendi'ye ait olduğu bilinmektedir [15,100]. Türbe tevhidhaneye farklı binalarda planlanmış ancak bitişik ve bir pencereyle tevhidhaneye açılmaktadır. Batıdaki minare tevhidhaneye açılmakta ve planlama açısında sonradan eklendiği anlaşılmaktadır.

Şekil 3.134. Zağferanlık Tekkesi restorasyondan sonraki durumu, (www.sehirmedya.com, Erişim Tarihi:10.04.2015).

3.1.1.32. Cizyedarzâde Tekkesi

Tekke No: 53

Tekkenin Adı: Cizyedarzâde Tekkesi [15,51], Haraççızâde Tekkesi [47], Nakşibendi-i Cedid [15].

Yeri: Kavaklı Mh./Hisar.

Tarikatı: Nakşibendiyye [15].

Zikir Usulü: Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Küstahizade Efendi (D:?-Ö: H.1171/M.1757) [15].

İnşa Tarihi: 18. yy. [15].

Onarımlar: M. 1853 [15].

Kitabesi: Yok [99].

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014, Mart 2015.

• **Mevcut Durumu:** Kavaklı mahallesinde kurulmuş tekke, 1925 yılından sonra uzun yıllar harabe bir vaziyette duran bu yapı grubu 2005 yılında restorasyon çalışmalarıyla onarılmış ve tevhidhanesi, kütüphanesi ve haziresi günümüzde mevcut olan yapı Haraççıoğlu Sosyal Tesisleri adı altında küçük bir kütüphane görevi de üstlenmiştir. Günümüzde yapı medrese olarak bilinmekte olup kayıtlarda asıl işlevinin Nakşibendi tekkesi olduğu bilinmektedir [15].

• **Tarihçesi:** Nakşibendiye yöntemiyle zikir ve ibadet yapılan tekkenin diğer adı Nakşibendi-i Cedid'dir [15,138]. Cizyedârzâde Hacı Hüseyin Ağa (ö. H.1202/M.1784) tarafından kurulan tekkenin bilinen ilk şeyhi Küstahîzâde Efendi'dir [15,138]. İstanbul'da Şeyh Murad Nakşibendî Dergâhı şeyhi Ali Efendi'ye intisap edip hilâfet alan Mahmud Efendi, H.1190/M.1776'da vefat ederek Pınarbaşı'nda Mevlevihane karşısındaki mezarlığa defnedilmiştir [15,138]. Tekke daha sonra Münzevî Tekkesi postnişini olacak olan Şeyh Ahmed Efendi tarafından idare edilmiştir [138]. Murad Efendi H.1269/M.1853'te vefat edip tekke civarındaki mektep sahasına defnedilmiş olup tekke şeyhliğini, vefatından önce büyük oğlu İbrahim Rıfkı Efendi'ye bırakmıştır [15,138].

Üftâde Camii'nin imamı İbrahim Rıfkı Efendi tekkeyi 1853 yılından sonra çeşitli yapılar eklenerek büyük oranda medreseye dönüşmüştür [15,138]. Tekkenin zamanla medreseye dönüşmesinin temel sebebi tekke vakfiyesinde tekkede şeyh olacak kişinin aynı zamanda ders okutabilecek düzeyde müderris olmasının şart koşulması olarak anlaşılmaktadır [138]. Ancak tekkede tarikat faliyetleri kaldığı yerden devam etmiş aksaklık yaşanmamıştır [15].

Ayrıca Bursa'da kurulan tekke kütüphaneleri arasında en zengin olanlardan birisi de Cizyedârzâde tekkesi olduğu bilinmektedir [156,157]. Tekkenin H.1174/M.1760 tarihli vakfiyesinde yirmi bilim dalında, bin altı yüzden fazla eser bulunmaktadır [156,157]. Tekkelerin kapatılmasından sonra boş kalan tekke zamanla harabe haline geldiği anlaşılmaktadır [15,138].

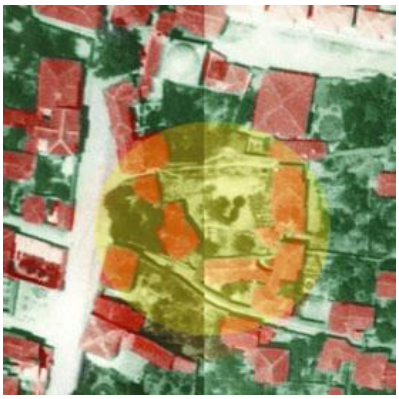
Tekkenin bilinen şeyhleri: Küstahizâde Efendi (öl. 1757), Mahmut Efendi Dağıstan! (öl. 1776), Ahmet Efendi (vekil olarak, öl. 1810), Murat Efendi (öl. 1898), Abdurrahman Efendi (öl. 1907), Ahmet Efendi (?), Abdullah Efendi (?) [15,138].

• **Mimarisi:** Tevhidhane, harem, selamlık, derviş odaları ve kütüphaneden meydanan gelen bu yapı da tevhidhane ve kütüphane aynı bina içerisinde ve diğer

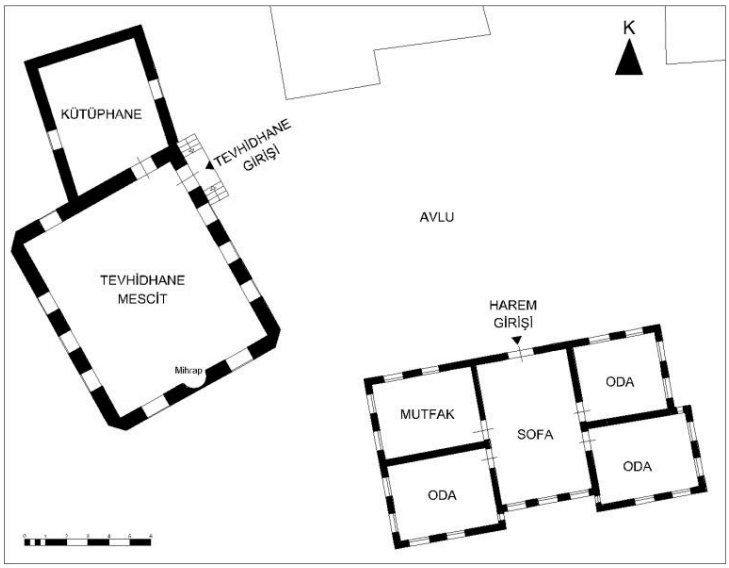
yapılardan bağımsız olarak planlanmıştır. Hazire ise yine tevhidhaneye yakın bir yerde oluşturulmuştur. Yapı zaman içerisinde farklı işlevler üstlendiği için bazı eklemeler olduğu gibi bazı mekan kayıplarıda yaşandığı anlaşılmaktadır. Şekil 4.118 ve Şekil 4.119 vaziyet planı ve hava fotoğrafı arasındaki farka bakıldığında bu değişikler ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3.135. Cizyedarzâde Tekkesi tarihsel vaziyet planı (Osmangazi Belediyesi Arşivi).

Şekil 3.136. Cizyedarzâde Tekkesi hava fotoğrafı (Osmangazi Belediyesi Arşivi)

Şekil 3.137. Cizyedarzâde Tekkesi tevhidhane, kütüphane ve harem zemin kat planları, Kavaklı Mh./Bursa, 18.yy., Nakşibendiyye (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Tekke restorasyonu 110 metrekaresi kapalı olmak üzere toplam 1110 metrekare alanı kapsamakta olup farklı dönemlerde inşa edilen yapı grubundan oluşan tekke, inşa edildiği tarih, mimarisi ve malzemesi bakımından birbirinden farklıdır [158]. Kütlenin güneyinde yer alan yapının zaman içinde doğa olaylarına maruz kaldığı, moloz taş arası ahşap hatıllı olan dış duvarlarının aşırı nemden dolayı deformasyona uğradığı anlaşılmış olup taşların arasındaki dolgu malzemesinin yer yer boşaldığı, ahşapların özgünlüğünü koruduğu, duvarların iç kısımlarının ise kireç sıvalı olduğu tespit edilmiştir [158].

Dikdörtgen planlı tevhidhanenin kagir duvarları moloztaş ve ahşat hatılla örülmüştür. Yapı dokuz pencere ile aydınlatılmakta, iç mekan duvarları ve mihrap son derece sade olduğu dikkat kaçmamaktadır. Çatısı ahşap olup alaturka kiremit ile kaplandığı görülmektedir. Tevhidhanenin kuzeyinde kalan yapının ilk tekke yapısına ait olduğu ve kütüphane işlevini yerine getirdiği bilinmektedir [158]. Tevhidhane ile farklı yapım tekniğindeki kütüphane duvarları kesme taş arası üç sıra tuğla hatıldan yapılmış olup kapısı sivri kemer ile geçilmiştir. Kare planlı kütüphanenin tromplu kubbesi kiremit ile kaplanmıştır. Yapı içeriden sıvalıdır.

Tekke bir avlu etrafında başlangıçta küçük bir tevhidhane, ona bitişik kütüphane ve avlunun bir köşessinde ahşap tek katlı bir meşruta olarak inşa edilmiştir [15]. 1853 yılından sonra tekkeye eklenen "U" planlı derviş odaları ve dershaneyle medrese işlevinin ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır [15,100,158]. Yapı bahçesinde proje sürecinde gerçekleştirilen sondaj kazıları sonucunda çıkan temel duvarları bunu doğrular nitelikte olduğu görülmektedir [158].

Şekil 3.138. Cizyedarzâde Tekkesi restorasyondan önceki hali tevhidhane ve kütüphanesi (Osmangazi Belediyesi Arşivi).

Şekil 3.139. Cizyedarzâde Tekkesi restorasyondan sonra tevhidhane ve kütüphanesi (Osmangazi Belediyesi Arşivi).

Şekil 3.140. Cizyedarzâde Tekkesi restorasyondan sonra (Osmangazi Belediyesi Arşivi).

Şekil 3.141. Cizyedarzâde Tekkesi restorasyondan sonra tevhidhane (Osmangazi Belediyesi Arşivi).

3.1.1.33. Eminiyye Tekkesi

Tekke No: 54

Tekkenin Adı: Eminiyye Tekkesi [15], Veled-i Habib Tekkesi [15].

Yeri: Ali Paşa Mh.

Tarikatı: Nakşibendiyye [15].

Zikir Usulü: Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Mehmed Emin Efendi (D: H.1140/M.1727/Ö: H. 1238/M.1813) [15].

İnşa Tarihi: 18. yy. [15].

Onarımlar: M. 1848 [15].

Kitabesi: Var [100].

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Kasım 2014, Mart 2015.

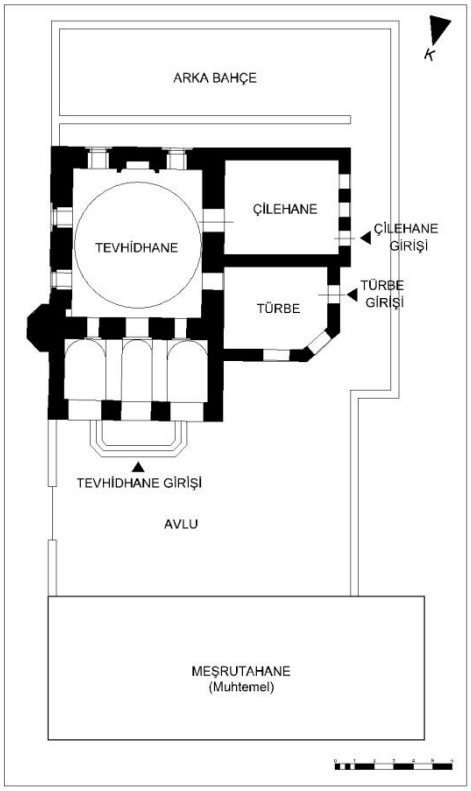
• **Mevcut Durumu:** Ali Paşa Mahallesi'ndeki tekkeden günümüze tevhidhane, çilehane ve türbe kalmış olup diğer yapılar günümüze ulaşamamıştır. Haziresinden herhangi bir iz bulunmamaktadır.

• **Tarihçesi:** Tekkenin kurucusu Şeyh Mehmed Emin Efendi'dir [15,100]. Medrese ilimlerini tahsilinin ardından babasının vefatı üzerine Urfa'ya giden Mehmed Emin Efendi aynı zamanda Nakşibendi şeyhlerinden Hamavîzâde Şeyh Abdünnebî'den icâzet almıştır [15,138]. Şeyhinin vefatından sonra bir müddet inzivâ çekilen Mehmed Emin Efendi H.1193/M.1779'da Bursa'ya gelerek Hisar'da Şehadet Camii yakınında, Sarızade konağını satın almış ve bir müddet mürîdlerine burada sohbette bulunmuştur [15,138]. Bir kaç yıl sonra İstanbul'a dönmüş fakat zaman zaman Bursa'ya gelmiş,

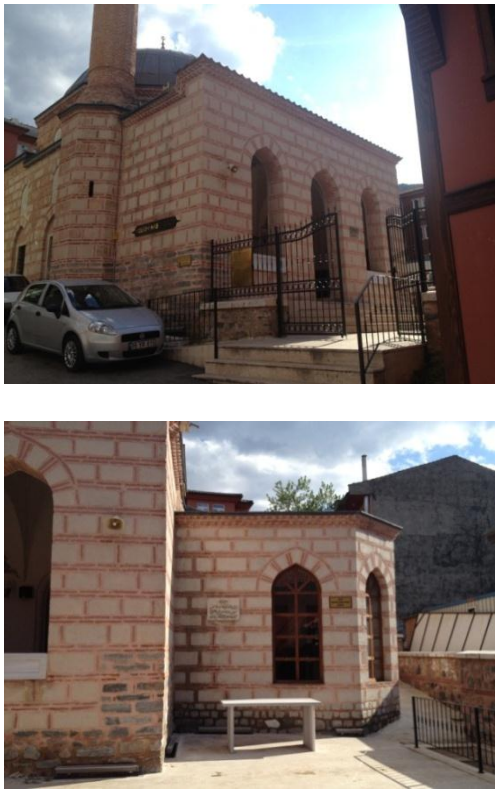
H.1216/M.1801 yılında dördüncü defa Bursa'ya gelişinde de 1481 inşa tarihli Veled-i Habib mescidine kütüphane eklemiş hemen yanındaki Hacı Abdullah Ağa konağını satın almış [138]. Kütüphane olarak kullanılan yapının daha sonra çilehane işlevinin yerine getirdiği bilinmektedir. Meşrutahane olarak kullanılan yapının hemen yanına ve ek binaları ilave ederek Nakşibendî tekkesi hâline getirmiştir [15,138]. H.1228/M.1813 yılında vefat etmiş ve tevhidhaneye ve kütüphaneye (Çilehane) bitişik yaptırılan türbeye defnedilmiştir [15,138]. Ayrıca tekke kütüphanesinde yer alan bir çok kitabını Ulucami Kütüphanesine vakfettiği kaydedilmektedir [15,159]. 1848 yılında tekke, ibadethane ve kütüphanesiyle birlikte Sultan Abdülmecid tarafından tamir ettirilmiştir [138]. Ahmed Bahâeddîn Efendi'den sonra yerine kardeşi Mehmed Agah Efendi geçmiş ve H.1334/M.1915'deki vefatına kadar tarikat icrası devam etmiştir. [15,138]. 1769 yılında tekke birçok malın vakfedildiği bilinmektedir [100].

• **Mimarisi:** Camiye meşihat eklenerek oluşturulmuş olan tekke caminin kuzeyindeki konak satın alınarak meşrutahaneye dönüştürülmüş ve cami tevhidhane olarak kullanılmıştır. Tevhidhane olarak kullanılan yapının bitişiğine çilehane ve daha sonra türbe eklendiği anlaşılmaktadır. Tekkelerin kapatılmasından sonra bakımsız bir şekilde duran tekke 1969 yılında onarılmıştır. 1913 tarihli Yadigar-ı Şemsi'de tekkenin tamamının korunduğu bilinirken Tekke haziresinden ise hiçbir iz kalmamıştır [15].

1969 yılın daki onarımda tonozlu revak kaldırılarak ahşap son cemaat yeri eklenmiş olup günümüzde üç bölümlü son cemaat yerinin doğu ve batı bölümleri yuvarlak, orta bölümü beşik tonozludur [99]. Son cemaat yeri 1.70 metre derinliğindedir. 8.75 X 8.75 metre kare planlı harimin üstü, dıştan sekizgen kasnak ve içten üçgen motifli bir kuşağa oturmuş olan kurşun kaplı kubbe ile örtülüdür. Yapı toplamda 12 pencere ile aydınlanmaktadır. Mihrap sade olup kubbe ve pencere çevreleri kalem işi ile süslüdür. Tevhidhane duvarları iki sıra tuğla hatıl, kesme taş ve bunların aralarına tek sıra dikey tuğla konularak örülmüştür. Cami, giriş, mihrap ve iki yan duvarında ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Son cemaat yerinin kalkan duvarı kirpi saçak ile son bulmaktadır. Sekizgen kaideli minaresi kuzeydoğu köşesinde olup, asıl harime açılmaktadır. Türbenin yine aynı yapım tekniği ile yapıldığı görülmekte olup çilehanesinin kagir duvarları moloz taş duvar ve iki sıra tuğla hatılla örülmüştür.

Şekil 3.142. Eminiyye Tekkesi tevhidhane, çilehane ve türbe planı, Ali Paşa Mh./Bursa, 17.yy., Nakşibendiyye (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.143. Eminiyye Tekkesi tarafından üstte tevhidhane olarak kullanılan cami ve altta tekkenin banisinin türbesi (Taşkın C., 2015).

3.1.1.34. İsmail Hakkı Tekkesi

Tekke No: 55

Tekkenin Adı: İsmail Hakkı Tekkesi, Sırri Tekkesi,Hikmet-zade Tekkesi [15].

Yeri: Tuzpazarı Mh., Tekyemescit [15].

Tarikatı: Halvetiyye [51], Celvetiyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: İsmail Hakkı Bursevi (D: H. 1063/M.1653-Ö: H. 1138/M. 1725) [15,86].

İnşa Tarihi: 18. yy. [15,86].

Onarımlar: H. 1259/M. 1843, M. 1841, M. 1964 [201,214], 2005 (BVBM).

Kitabesi: Var [100].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Kasım 2014, Şubat 2015.

• **Mevcut Durumu:** Harem, çilehane, misafirhane, semahane ve derviş odalarından oluşan tekkeden bugün semahane, çilehane, türbe, hazire ve çeşme ayakta kalabilmiştir**.** 2005 yılında restorasyonu tamamamlanan tekke bugün cami, kuran kursu, öğrenci yurdu ve İlahiyat Öğrencileri Koruma Derneği olarak kullanılmaktadır.

• **Tarihçesi:** İsmâil Hakkı, Derviş Ali Efendi'nin Bursa'daki irşad görevine bıraktığı yerden devam etmesini rica eden mektubunu alınca Bursa'ya dönerek eski eski tekkesine yerleşmiştir (1135/1723) [134]. Tekkede öncelikle bir kütüphane kurmuşve tekkeyi genişletmeye ve bir cami inşa etmeye başlamıştır [134]. Tekke ve cami dokuz ay gibi kısa bir zamanda bitmiştir (H.1135/M.1723) [134]. 1925 yılına kadar hizmet veren, içinde semahane, tekke, çilehane ve müştemilatından oluşan bir yapı grubunun Cumhuriyet Caddesi ile Haşim İşcan Caddesi arasında yer alan külliyede bulunan ev ve konuk evi yıkılmıştır [160].

İsmail Hakkı'nın Bursa'da bulunan ve Tuzpazarı'nın kuzeyinde kalan tekkenin bulunduğu mahalle Tekye Mescid anılmakta olup bu ismin bu tekke ve mescitten sonra verilmediğini belinmektedir [134]. İsmail Hakkı'nın Bursa'ya gelişinden yaklaşık iki yüz yıl önce de bu mahalle aynı adla anılmaktadır [15,134,161].

İsmail Hakkı'nın 1098/1687'de Bursa'ya geldiğinde oturmuş olduğu ev ve bitişiğindeki çilehanesi bu külliyenin ilk önce inşa edilen yapılar olup kendi evini tekkeye dönüştüren İsmail Hakkı Bursevi müştemilatı ve semahaneyi yine kendi imkanlarıyla yaptırmıştır [8,15,161].

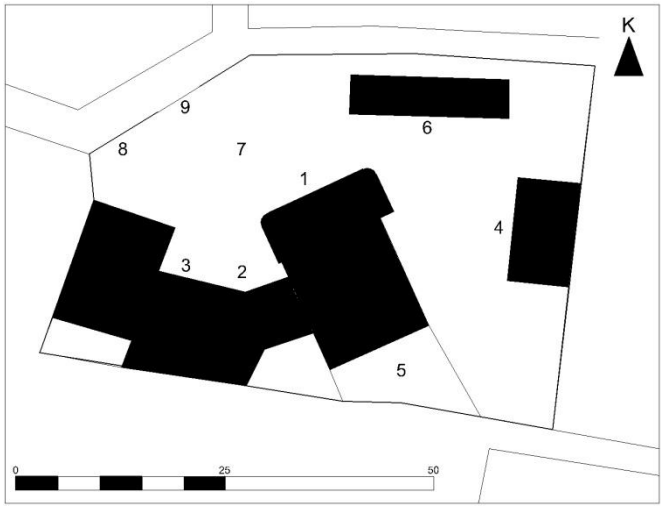
Tamir kayıtları, tekkeye dair önemli bilgiler içerdiği görülmekte olup inşa edilişinden yaklaşık 120 yıl sonra, "mürûr-ı zaman" sebebiyle harap olduğu için H.1259/M.1843'de İsmail Hakkı tekkesi postnişini Şeyh el-Hâc İsmail Efendi tarafından onarılmıştır [15,161,162]. Bu onarım kaydına göre, tekke tevhidhanesi için semahane ismi kullanılmaktadır [134]. 1843'de diğer tekkelerin tamiri esnasında bu tekke de onarılmış, fakat bakımsızlık yüzünden tekrar harap olmuş ve 1900 yılında Hacı Ali Paşa'nın himmetiyle, Bursa İdâre-i Vilâ- yet Meclisi âzâsından diğer Hacı Ali Paşa başkanlığında oluşturulan komisyon ve Vali Halil Paşa döneminde onarım görmüştür [15,51,134]. Kıymetli halılarlar ve kalem işi yazılarla süslenirken yıkılan ahşap minare yenilenmemiştir [134].

1940'lı yıllarda kısa bir süre spor salonu olarak da kullanılan bu tekke tekrar 1950'den sonra cami ve kuran kursu olarak kullanılmaya başlamıştır [8]. İnşasından

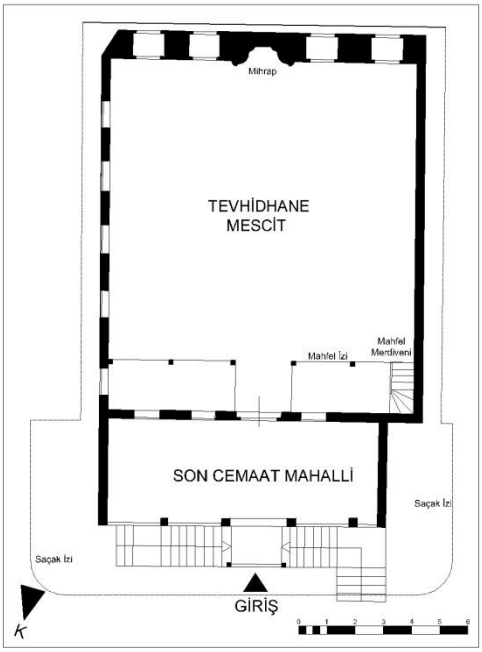
1843’teki ilk tamirine kadar bir asrı aşkın süreyle cami ve tekkeye herhangi bir vakıf yapılmamış, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde bulunan 17 Cemâziyelâhir 1263 (1 Haziran 1847) tarihli belgeden büyük bir vakfının olduğu görülmektedir [15,134,160].

Tekkenin bilinen şeyhleri tekkedeki postnişinlik görevi sırasına göre şu şekilde sıralanmaktadır : Mehmed Bahaeddin Efendi (öl. 1138/1726), Hikmeti Mehmed Efendi (öl. 1165/1752), Mehmed Emin Efendi (öl. 1817), Mehmed Bahaeddin Efendi (öl. 1818), İ smail Hakkı b. Mehmed Emin Efendi (öl. 1844), Mehmed Hikmet Efendi (öl. 1855), Mehmed Rif'at Efendi (ö. 1856) , İsmail Hakkı b. Hikmet (öl. 1868), Mehmed Ali Rıfkl Efendi (öl. 1897), Mehmed Faik Efendi (öl. 1906), Selameddin Efendi, Üftade Dergahı şeyhi Üftade Efendi, Hafız Bahaeddin Efendi, Cemaleddin Efendi, Hacı Ahmed Rüşdü Efendi, Mısri Dergahı şeyhi Mehmed Şemseddin Ulusoy Efendi (öl. 1936) [15,134].

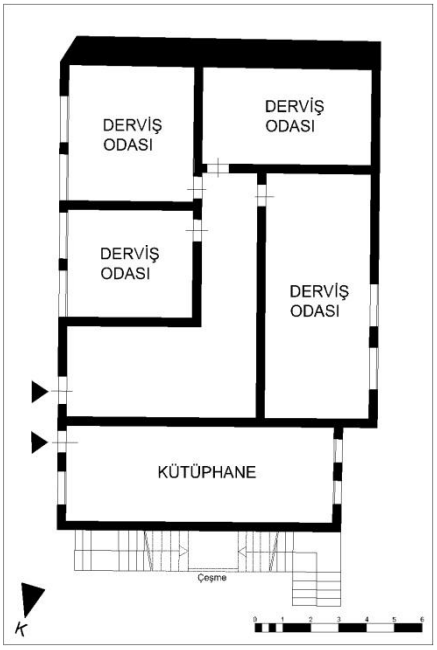
• **Mimarisi:** Tekke tevhidhane, harem, selamlık, çilehane, derviş odaları, kütüphane ve hazireden oluşmaktadır. Tevhidhanesi meşrutahane ile tevhidhane bitişik ancak ilişkisiz olarak planlanmış olup tevhidhanenin alt katı derviş odaları ve kütüphane olarak kullanılmaktadır. Diğer birimler ise avlu içerisinde sıralanmıştır.

Şekil 3.144. İsmail Hakkı Tekkesi vaziyet planı, 1.Tevhidhane, 2.Harem, 3.Çilehane 4.Selamlık, 5.Hazire, 6.Şadırvan, 7.Avlu, 8.Bahçe duvarı, 9.Ana giriş, Tuzpazarı Mh./Bursa, 18. yy. (BVBMA'den ve yerinde rölöve ile düzeltilerek çizilmiştir, Taşkın C., 2015).

Şekil 3.145. İsmail Hakkı Tekkesi tevhidhane kat planı, Tuzpazarı Mh./Bursa, 18. yy. (Gabriel'den ve rölöve ile düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [89].

Şekil 3.146. İsmail Hakkı Tekkesi zemin kat planı, Tuzpazarı Mh./Bursa, 18. yy. (Gabriel'den ve rölöve ile düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [89].

İsmail Hakkı Tekkesi hakkında kaynaklarda mimari bilgi oldukça kısıtlıdır. Özellikle çilehanesinin varlığından söz edilmektedir [134]. Bu konuda mahkeme sicillerinde rastladığımız onarım kayıtları, tekkeye dair önemli bilgiler içermektedir [15,134].

Ahşap semahane 1950'li yıllarda bakımsızlıktan yıkılmış ve yerine betonarme tevhidhane inşa edilmiştir [8,134]. Bu yeni yapı ile eski yapı ölçü olarak aynı olsa da mimari olarak aslına uygun inşa edilmediği anlaşılmakadır. 1964 yılında eski tevhidhanenin olduğu yerde yeniden inşa edilen cami günümüzde yine on altışar basamaklı ve çift taraflı merdivenle çıkılan, son cemaat yeriyle birlikte içeriden 10,50 X 16,30 metre ölçülerinde sade mihraplı, ahşap tavanlı, özellikle giriş cephesi geniş saçaklı ve alaturka kiremit çatılı olan bu yapının mahfili, son cemaat mahallinden başlayarak önde kare kesitli iki ahşap ayak üzerine oturmaktadır [160]. Camiye çıkılan iki taraflı taş merdivenin altındaki çeşme, parmaklıkları, ayna taşı, musluğu ve kitâbesiyle İsmâil Hakkı Külliyesi içinde ilk halini muhafaza eden tek yapı olup mahfil kirişindeki çiçek motifli pervaz mabede ayrıca bir zenginlik katmaktadır [99,134,160].

Onarılamayan ahşap minare yerine 1964 yılında tekke mimarisi ile uyum göstermeyen kesme taş bir minare eklenmiştir [100,160]. Tekke ilk yapıldığında yuvarlak kemer alınlıklı bir kapıdan üzeri tonoz örtülü bir çilehaneye girilir, İsmâil Hakkı'nın oturduğu evin altında penceresiz dar bir hücreden ibarettir [99,100,160].
4,50 X 3,60 metre iç ölçülerindedir. Günümüzde çilehane özgün özelliklerini kaybetmiştir. Çilehanenin yanındaki ve üstündeki odalara günümüzde öğrenci yurdu işlevi verilmiştir.

Yapıların özgün cephelerinden bahsetmek zordur çünkü yapı grubu sürekli yıkılarak yeniden inşa edilmiş yada yapılara sürekli eklemeler yapılmıştır. Böylelikle özgün bir cephe karakteri gösterememektedir. Özellikle yapının orjinalinin ön cephesiyle günümüzdeki durumunun çok farklı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumun en iyi örneği Albert Gabriel'in çizdiği tevhidhanesinin plan ve cephe rölövesinde görülmektedir [89]. Günümüzde yapının son cemaat mahalli yok edilerek camiye eklenmiştir (Şekil 3.148). Cephede geniş saçak ve tekrar eden dikdörgen biçimli modüler yapıya karakteristik bir özellik katmıştır.

Tekke haziresinde Eşi Âişe Hanım ve oğlu Mehmed Bahâeddin Efendi ile birlikte muhiblerinden Mahmud Nâsıh ve postnişinlerinden büyük bir kısmının yer aldığı on sekiz kabir bulunmaktadır [134,160]. İsmail Hakkı'nın haziredeki kabri 1900 yılına kadar harap ve bakımsız bir halde iken Hacı Ali Paşa'nın yardımıyla tamir edilmiş, mermerden bir mezar yaptırılarak çevresi demir parmaklıklarla örtülmüştür ve açık türbe haline getirilmiştir [134,160].

Şekil 3.147. İsmail Hakkı Tekkesi'nin yıkılıp B.A yapı inşa edilmeden önceki hali [12,201].

Şekil 3.148. İsmail Hakkı Tekkesi'nin mevcut durumu (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.149. İsmail Hakkı Tekkesi mevcut durumu (fotoğraf.bursa.com.tr, Erişim Tarihi: 11.05.2015).

Şekil 3.150. İsmail Hakkı Tekkesi haziresi ve İsmail Hakkı türbesi (Taşkın C., 2015).

3.1.1.35. İsmail Rumi Tekkesi

Tekke No: 56

Tekkenin Adı: İsmail Rumi Tekkesi [15], Hamam Tekke [15,117] (BVBM).

Yeri: Ali Paşa Mh. [51].

Tarikatı: Sadiyye [15], Rifaiyye [15], Kadiriyye [15], Şabaniyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Saçlı Ahmed Efendi (D:? -Ö: H. 1051/M. 1641) [15,86].

İnşa Tarihi: 18 yy. [15].

Onarımlar: 1849 [201], 2014 (BVBM).

Kitabesi: Yok.

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Aralık 2014.

• **Mevcut Durumu:** Alipaşa Mahallesi'ndeki tekke yapısından günümüze harabe bir şekildeki hamamın bir kısmi ve selamlık binasi kalmıştır (BVBM). Selamlık binasıyla ilişkili olarak inşa edilen tevhidhane ise yol açma ve genişletme çalışmalarında yıktırılmış olması ihtimaldir. Tekke haziresi günümüzde park olarak kullanılan yerde olup taşındığı bilinmektedir [129]. Restorasyon çalışmaları henüz devam eden tekkenin hamam ve selamlık birimleri onarılarak çalışmanın sonucunda çocuk kütüphanesi işlevinin yanında oyuncak kütüphanesi işlevinide içerecektir (BVBM).

• **Tarihçesi:** XV. yüzyılda Bursa'da kurulan Kadiriyye'nin Eşrefiyye kolu ile birlikte bu tarikatın Osmanlı topraklarında yaygınlık kazanmasında önemli rol oynamıştır [201,219]. Tekkenin ilk şeyhi Ahmed Efendi olup İsmail Rûmî'nin halifesi olması hasebiyle tekke, "İsmail Rûmî Tekkesi" olarak da anılmaktadır [117].

Ali Paşa Hamamı'nın zamanla harabeye dönüşmesi üzerine Saçlı Ahmet Efendi tarafından satın alınıp onarılarak yerine bir tekke açılmıştır [15,117]. Hamam Tekkesi adını, I. Murad ve Yıldırım Bâyezid'in vezirlerinden Çandarlı Ali Paşa (ö. H.809/M.1406) tarafından Maksem civarında günümüzde de kendi adıyla anılan mahalde yaptırdığı hamamdan almakta olup söz konusu hamam metruk ve harap bir halde iken İbrahim b. Avnullah tarafından binası vakfın nâzırından satın alınarak tamir ettirilmiş ve Kadiri Tarikatı'na tekke olarak inşa edilmiştir [117,118,163].

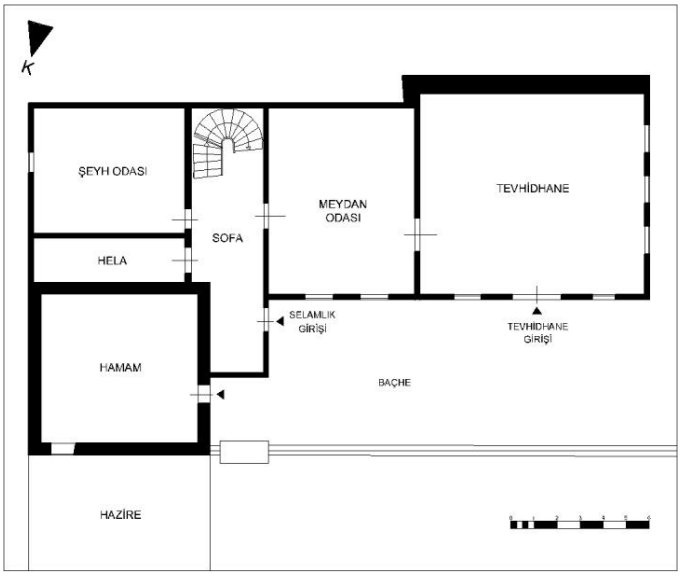
Ali Paşa Hamamı'nın bir müddet hem tekke, hem de medrese olarak kullanıldığını kaydedilmektedir [117,164]. Tekkenin sondan bir önceki şeyhi Cemal Efendi'ye kadar tekke kesintisiz olarak Kadiri tekkesi olarak kalmıştır [15,117]. Ancak Cemal Efendi tekkede kısa süreli olarak Kadiri ve Şabani usullerine göre zikir ve ibadet yaptırmıştır [15,117].

Ayin günü pazar olan tekkenin bilinen şeyhleri [15]: Saçlı Ahmet Efendi Kadîrî Ustunımcavî (öl. 1641), Ebu İsmail Rûmî Kadîrî (?), İbrahim Sabri Sa'dî (?), Hüseyin Rıfâî (öl. 1742), Yamalı Halil Kadîrî (öl. 1759), Ali Kadîrî Eşrefi (öl. 1771), Ahmet b. Ali Kadîrî (öl. 1808), Mustafa b. Ahmet (öl. 1813), Sait b. Mustafa (öl. 1870), Eşref b. Sait (öl. 1875), Rıza b. Eşref (öl. 1886), Eşref b. Rıza (vekil, öl. 1904), Osman Efendi (öl. 1908), Cemal Efendi (öl. 1911), Hakkı Efendi b. Osman (?) [15,117].

• **Mimarisi:** Vakfilerinden ve birincil kaynaklardan üzere H.1329/M.19011 yılında tarikat icrası sona eren bu yapının H.1325/ M.1907-08 yılında tevhidhane binası yıkılmıştır [15]. Tevhidhanesi selamlığa bitişik ilişkili olarak planlanmış durumda olup günümüzde tevhidhanenin olduğu yerden yol geçmektedir [15]. Selamlık ve tevhidhane birimlerinden söz edilen tekkenin haremine ilişki herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Tekke haziresinin ise günümüzde park olarak kullanılan yerde olduğu anlaşılmaktadır [15].

Günümüze ulaşan tek yapı olan üç katlı selamlık içi tuğla dolgulu ahşap karkas sistem olup duvarlar içeride ve dışarda bağdadi sıva ile sıvanmıştır. Çatı örtüsü ahşap kırma çatı üzeri marsilya tipi kiremit ile örtülmüştür (Şekil 4.4). Katlar arasında ahşap

silmeler kullanılmıştır. Ahşap döşeme kaplama ahşap kirişleme üzerine yapılmıştır. Tavanlar yine ahşap kaplanmış olup kapılar da yine ahşaptır. Oldukça sade pencere sistemine sahip olan tevhidhanede dikdörtgen şekilli ve giyotin tipli olarak yapılmıştır. Selamlığı üçüncü katını aydınlatan üst pencereler diğerlerine göre daha uzun yapılmıştır. Tüm merdivenler ahşap olarak inşa edilmiştir. Yapım tekniği ve mimarisiyle XIV. yüzyıl ahşap Bursa konaklarına benzemektedir.

Şekil 3.151. İsmail Rumi Tekkesi zemin kat planı, Ali Paşa Mh./Bursa, 19.yy., Sadiyye Rifaiyye, Kadiriyye, Şabaniyye (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.152. İsmail Rumi Tekkesi harabe haldeyken (bursadazamandergisi.com, Erişim Tarihi:12.05.2015).

Şekil 3.153. İsmail Rumi Tekkesi mevcut durumu (Taşkın C., 2015).

3.1.1.36. Numaniye Tekkesi

Tekke No: 58

Tekkenin Adı: Numaniye Tekke [15], Çatalfırın Tekkesi [86], Hekimoğlu Ali Paşa Tekkesi [15,51], Salı Tekkesi [51], Safiyyüddin efendi Tekkesi [15,47].

Yeri: Çatalfırın Mh. [51], Veled-i Saray [47].

Tarikatı: Kadiriyye [15,51].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Şeyh Numan Efendi (D:? -Ö: H. 1180/M. 1766) [12,86].

İnşa Tarihi: 1758 [15].

Onarımlar: M.1802 [86], H.1260/M.1844, H.1271/M.1854, M.1892 [86], 2013 (BVBM).

Kitabesi: Var [99].

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Şubat 2015.

• **Mevcut durumu:** Çatalfırın Mahallesi'ndeki tekke yapısı tevhidhane, harem, selamlık, mutfak, hamam ve hazire gibi bölümlerleriyle günümüze ulaşabilen nadir Bursa tekkelerindendir. Bu bölümlerden selamlık, mutfak ve hamam içerisine girilemeyecek derecede bakımsız halde olsa bile günümüze ulaşabilmiştir.

• **Tarihçesi:** Kâdirî-Eşrefî dervişânından Hekimoğlu Ali Paşa tarafından Bursa Çatalfırın semtindeki bir hankahın H.1689/M.1758 tarihinde yeniden inşası ile teşekkül etmiş olan Numâniye Tekkesi, ismini ilk postnişîni Şeyh Numan Efendi'den almaktadır [15,117]. Tekke kuruluşundan kapanana kadar ki zamanda kesintisiz olarak Kadiriyye tekkesi olarak hizmet vermiştir. Tekkenin H.1260/M.1844 yılında selamlık dairesi onarılırken, H.1271/M.1854 yılında ise büyük bir onarım geçirdiği bilinmektedir [8,15,117].

Kesitisiz 1917 yılına kadar Kadiriyye tarikatı icrası devam eden tekkenin bilinen şeyhleri: Numan Efendi (öl. 1766), Eşref Efendi (öl. 1786), Arif efendi (öl. 1802), Safiyettin Efendi (öl. 1873), İzzettin Efendi (öl. 1889), Arif Efendi (öl. 1896), Safiyettin Efendi (öl. 1917) [15,117].

• **Mimarisi:** Tekke bir avlu içerisinde geniş bir alana yayılmış, tevhidhane ve harem kısımları aynı binada ve aynı çatı altında planlanmıştır. Alt kat harem üst kat ise

tevhidhane olarak planlanan bu bölüm iki katlı ve ahşap olarak inşa edilmiştir. Haremden merdivenlerden ikinci kata çıkıldığında küçük bir holden tevhidhane kapısının sağından kadınlar kısmına çıkan merdiven bulunmaktadır. Selamlık ve diğer birimler tekke bahçesinde birbirlerinden bağımsız bir şekilde sıralanmıştır. Küçük bir haziresi olan tekkenin bu birimi bakımsız durumdadır. Tekke yapısının kısmen onarılmış harem ve tevhidhane binasına girilebilirken diğer yapılara bakımsızlık nedeniyle girilememiştir.

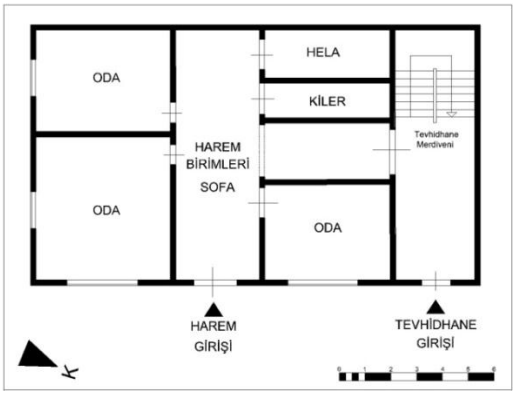
Mescide giriş kapısı pervazı üzerine, kalem işiyle Kur'an'dan âyetler yazılı olup kapı kanatları Selim III (salt. 1789-1807) döneminden kalmadır [86]. III. Selim döneminden kalan yapının ahşap kapı kanatları özgünlüğünü korumaktadır [15,86]. Mescidin ahşap tavanının ortasında altı köşeli yıldız ve bitkisel motiflerle süslü bir dar çıtalarla kare biçiminde çerçevelenmiş göbeği günümüze ulaşmamıştır [86]. Mescit doğu duvarındaki kepenkli altı modüler pencere yapısı bozulmuştur [86]. Kaynaklarda Güney yönünde aynı biçimli iki penceresi olduğu bu pencerelerden biri kapatılarak önüne vaaz kürsüsü yerleştirildiği bilgisi yer almakta olup günümüzde bu pencere sistemininde değiştiği görülmektedir [86]. Kuzey yönünde kapı üstünde dairesel biçiminde sundurması olan ahşap parmaklıklı kadınlar mahfili yer almakta olup günümüzde mahfel yıkılmış durumdadır [86]. Mahfele tevhidhane girişinin sağındaki kapıdan geçilmekteydi. Mescidin tabanında Ulucami den getirilmiş üç parça kesik halı bulunmaktadır [8,86]. Batı yönünde bulunan üç oda daha sonra yapıya eklenmiştir [86]. Hamam, mutfak, ocak ve abdesthanenin yer aldığı avlu iki bölümlü olup 1855 depreminde tahrip olan yapı, 1892 yılında vakıf parasıyla 6.200 kuruşa tamir edilmiştir [201,86].

Tekkenin özellikle harem ve tevhidhane binasındaki yapının geçirdiği onarımlar sonucu mekansal olarak etkilendiği belirlenemese de cephelerde farklılıklar göze çarpmaktadır. Örnek olarak doğu duvarında altı, güney duvarında da iki pencere ile aydınlatıldığı vurgulanan yapıda günümüzde pencere sisteminin değiştiği görülmektedir. Modüler pencere sistemi yerine yapı neredeyse tamamen pencerelerle aydınlatılmıştır.

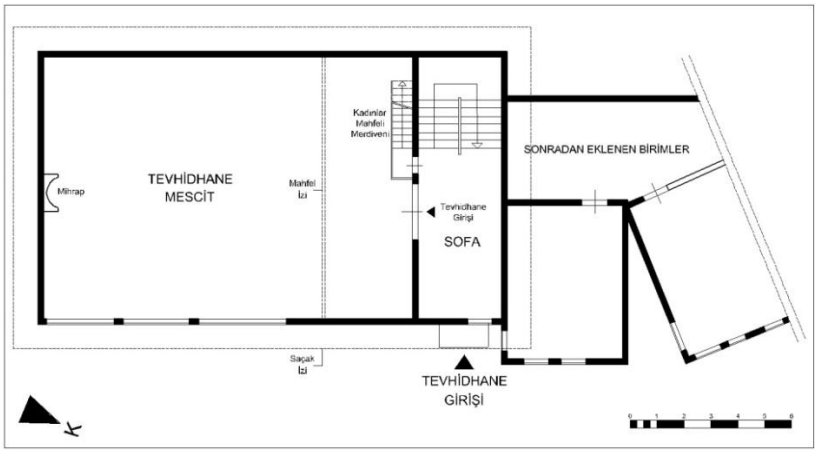
Mutfak, hamam, ocak abdesthane, tekkenin batı yönündeki avlunun etrafında bağımsız olarak sıralanmıştır. Tekkeye bağlı yapıları çevreleyen dış duvarlar kuzeybatı ve güneyde olmak üzere iki avlu kapısı bulunmakta olup kuzeybatıdaki 0.70 X 1.00

metre mermer taşın üzerine kabartma küçük boy talik yazıyla yazılmış kitabede tekkenin 1802 tarihinde onarıldığı belirtilmektedir [15,86,100]. Vakfiyesinden anlaşıldığına göre üç çeşmesi bulunmakta iken, iki çeşmenin ortadan kalktığı harem duvarına bitişik olan çeşmenin günümüzde yalnızca duvarları kalmıştır [86]. Çeşmenin üstünü örten demir malzemeli kubbesi depoda saklanmaktadır [86]. Tekkenin haziresinde banisinin kabride bulunmaktadır.

Tekkenin tevhidhane-harem, selamlık ve diğer birimleri incelendiğinde yapıların aynı yapım tekniğinde (ahşap karkas ve bağdadi sıva) ve benzer cephe sistemi (modüler sıralı giyotin pencere) kullanılarak bir bütünlük oluşturulduğu görülmektedir.

Şekil 3.154. Numaniye Tekkesi haremi kat planı (Zemin Kat), Çatalfırın Mh./Bursa, 18.yy., Kadiriyye (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.155. Numaniye Tekkesi tevhidhane kat planları (Birinci Kat), Çatalfırın Mh./Bursa, 18.yy., Kadiriyye (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.156. Numaniye Tekkesi selamlığı, [8].

Şekil 3.157. Numaniye Tekkesi haremi cephe sisteminin orjinal hali, [15].

Şekil 3.158. Numaniye Tekkesi tevhidhane ve harem binası (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.159. Numaniye Tekkesi yapıya sonradan eklenen birimler (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.160. Numaniye Tekkesi selamlık arka cephesi ve bakımsız bahçe duvarları (Taşkın C., 2015).

3.1.1.37. Şabani Tekke

Tekke No: 64

Tekkenin Adı: Şabani Tekke, İshakşah Tekkesi, Hacı Şevki Efendi Tekkesi [15], Hacı Şaban Tekkesi [47].

Yeri: Kurtoğlu Mh., Yeşil Mh. [86], İshakşah Mh. 47].

Tarikatı: Halvetiyye [51], Şabaniyye [15,47].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Şevki Efendi (D:? -Ö: H. 1275/M. 1858) [15,86].

İnşa Tarihi: 1869 [15].

Onarımlar: 2010 (BVBM).

Kitabesi: Yok.

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014, Mart 2015.

• **Mevcut Durumu:** Kurtoğlu Mahallesi'nde Namazgah Caddesi Müftüönü Cami karşısındaki tekkenin tüm birimleri korunarak günümüze kadar ulaşmıştır. 2010 yılında restorasyon çalışmaları biten bu tekke içerisinde toplantı ve seminer salonları olan geleneksel sanatlar merkezi olarak hizmet vermektedir. Ebru ve hat sanatıyla ilgili kursların verildiği bu merkez daha çok Bursa camilerinin tezyinatıyla ilgili çalışmalar yürütmektedir.

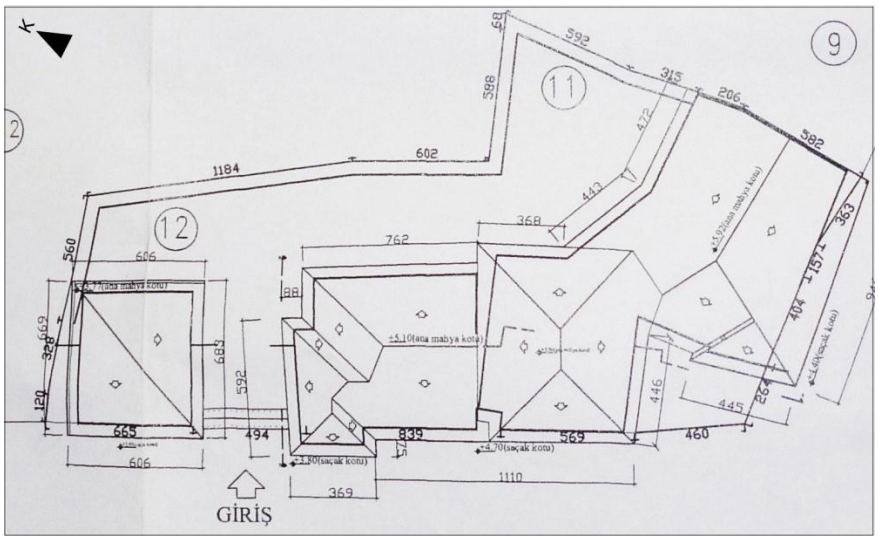
• **Tarihçesi:** Tekke Şaban-i Veli ye bağlı tekke olup bu nedenle Şabaniye Tekkesi olarak da anılmaktadır [15]. Tekkenin banisi Hacı Şevki Efendi'dir [15]. Setbaşı'da Namazgah'a çıkan yolun sağ tarafında satın aldığı evi tekkeye çevirmiştir [8,15]. XIX. yüzyılda kurulan tekkenin son şeyhi de Necmeddin Efendi'dir [15]. Hacı Saban-ı Veli Tekkesi olarak da anılan bu tekkede Cuma geceleri mukabelesi yapılmaktaydı [15]. Tekke mesnevi enstitüsü gibi kullanılmış Farsça okutulmuş ve ahlak ve felsefenin gelişimine katkı sağlanmıştır [8]. Diğer tekke yapılarına tarikat icrasının az olduğu ve bu konuda bilginin kısıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Tarikat icrası 1925 yılında biten ahşap tekke yapıları 1997 yılında hasar almış olup 2010 yılında onarılmıştır.

Banisinden sonra tekkenin bilinen şeyhleri: Hacı İbrahim Efendi (öl. H.1306), Hafız Osman Efendi (öl. H.1326), Cemal Efendi (öl. H.1329), Süleyman Baki Efendi (öl. H.1337).

• **Mimarisi:** Yapının tevhidhanesi ve meşrutahane yapısı bir bölümü bitişik planlanırken arada ilişki kurulmamıştır. Tevhidhanenin altı misafirhane olarak kullanılmış ve karşısında da küçük bir çilehane planlandığı görülmektedir. Bir evin tekkeye dönüştürüldüğü bu tekkeye zamanla çeşitli birimler eklendiği bilinmektedir [15]. Meşrutahane birbirine bitişik ancak ilişkisiz olarak planmış selamlık ve harem birimlerinden oluşmaktadır.

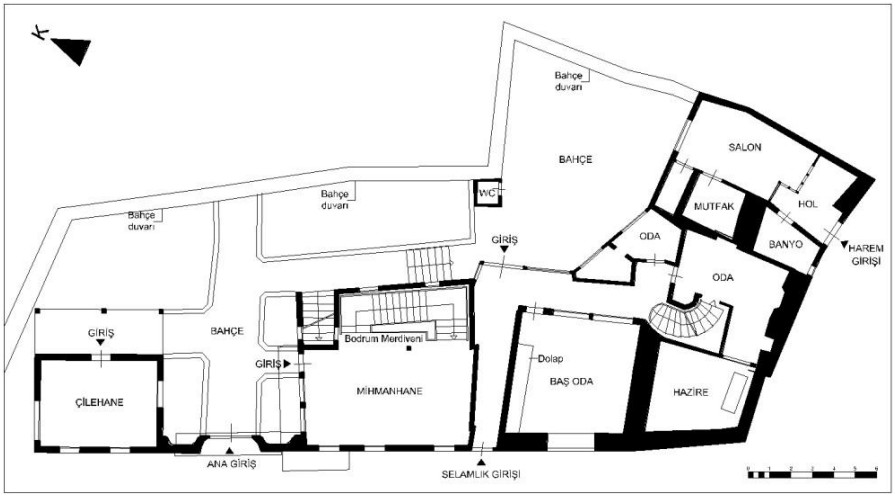
İki katlı yapı grubu köşe başı taş duvarla çevrilmiş ve içinde haziresi bulunmaktadır. Yapı bahçesine hem bahçe ana kapısından hemde tevhidhane ile selamlık arasındaki dar girişten girilmektedir. Bahçe ana giriş kapısı iki kanatlı ve ahşap olup sağ ve solunda tekkeye ait birimle bulunmaktadır. Sağda tevhidhane binasının alt katında misafirhane bulunmaktadır. Tevhidhanesi mescit olarak da kullanılan bina kıbleye yönlendirilmiş, ve mihrap dışarıya taşırılmamıştır. 5,50 X 4.00 ölçülerindeki

çilehane ise bahçenin diğer köşesinde bağımsız ayrı bir yerde tek katlı küçük bir mekan olarak planlanmıştır. Selamlık yapısı iki katlı olup tek kanatlı kapısıyla dar bir girişi bulunmaktadır. Alt katta mutfak, baş oda, ve hela birimlerinin planlandığı yapıda ahşap merdivenle geniş bir sofaya çıkılır bu sofaya dört adet oda açılmaktadır. Odaların içerisindeki gömme dolaplar dikkat çekmektedir. Sofa arka bahçeye bakmaktadır. Planlama olarak bir diğer önemli husus selamlık ile mescitteki ahşap kafeslerle bakış imkanı sağlanmaktadır. Selamlığa bitişik harem yapısı iki katlı olup alt katta mutfak, banyo, büyük oda, üst katta ise sofaya açılan üç odadan oluşmaktadır.

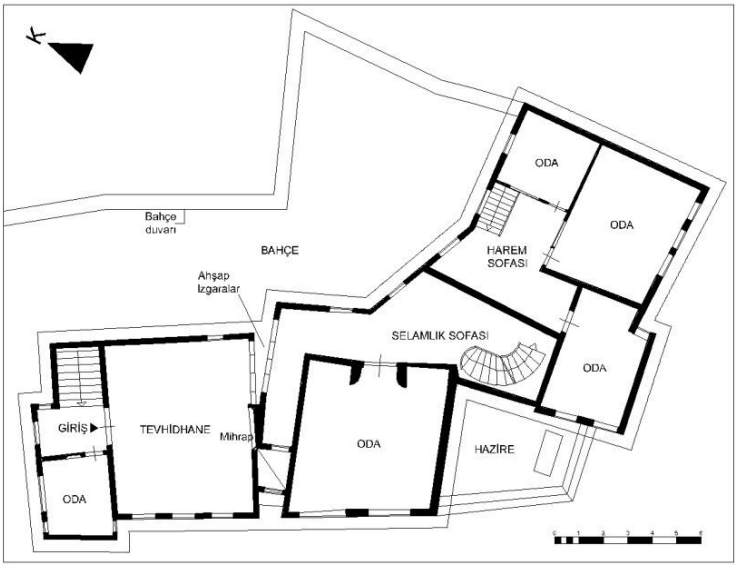

Şekil 3.161. Şabani Tekke vaziyet planı, (Bursa Vakıflar Bölge müdürlğü Arşivi, BVBMA).

Yapım tekniği olarak, tüm yapılar bodrum katlar kagir moloz taş zemin üstü katları ahşap karkas, arası kepiç dolgu duvar olan yapıların saçaklı çatısının örtüsü alaturka tipi kiremittir. Geleneksel Bursa evleri cephesindeki yapı cepheleri giyotin tipinde modüler olarak tekrarlanmıştır. Döşemeler ahşap ızgaralı olup tavanlar yine ahşap kaplanmış tüm kapılarda ahşaptır. Ancak yapıların tavanlarında hiçbir şekilde süsleme, bezeme, kalem işi yazılar bulunmamaktadır.

Şekil 3.162. Şabani Tekke zemin kat planı, Yeşil Mh./Bursa, 19.yy., Halvetiyye, Şabaniyye (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.163. Şabani Tekke birinci kat planı, Yeşil Mh./Bursa, 19.yy., Halvetiyye, Şabaniyye (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Yapı plan şeması, yapım tekniği ve cephe bakımından son derece sade ve basit bir şekilde inşa edilmiştir. Çıkma yapılan duvarda, oda genişliğine göre genellikle iki veya üç, yanlarda ise birer pencere açılmış, böylece aydınlık ve ferah mekanlar oluşturulmuştur.

Şekil 3.164. Şabani Tekke restorasyondan önce (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.165. Şabani Tekke restorasyondan önce (Taşkın C., 2015).

Şekil 3.166. Şabani Tekke restorasyondan sonra (Taşkın C., 2015).

3.1.2. Yıkılmış Ancak Arsası Ve Haziresi Mevcut Olan Tekkeler

Tablo 4.3.'de arsası veya haziresi kalmış kısmi bilgi edilenebilen tekkeler inşa tarihlerine göre listelenmiştir. Bu tekkeler numarı, adı, yeri, tarikatı, zikir usulü, banisi, inşa tarihi, geçirdiği onarımların tarihi ve inceleme tarihi en başta künye olarak verilmiştir. Daha sonra tekkenin mevcut durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Arsası üzerine yeni binalar inşa edilmiş tekkelerde bu grup içerisinde değerlendirilmiştir. Tekkenin tarihçesi anlatılırken banisi hakkında bilgiler verilmiş, hangi tarikatlara hizmet ettiği, geçirdiği onarımlar, zaman içerisindeki gelişimi ve üstlendiği işlevler üzerinde durulmuştur. Daha sonra da teknik çizim, belge ve fotoğraflardan yararlanılarak tekkenin mimarisi değerlendirilmiş plan, cephe, süsleme, yapım tekniği ve kullanılan malzemeler hakkında bilgiler verilmiştir. Günümüze ulaşamayan bu tekkelerin mimari bilgileri eski fotoğraflardan, haritalardan, arşiv belgelerinden, tekke vakfiyelerinden ve birincil kaynaklardan yararlanılarak aktarılmıştır.

Yıkılmış ancak arsası ve haziresi mevcut olan tekkelerin 4 (%16) tanesinin XV. yüzyılda, 8 (%32) tanesinin XVI. yüzyılda, 6 (%24) tanesinin XVII. yüzyılda, 4 (%16) tanesinin XVIII. yüzyılda, 3 (%12) tanesinin ise XIX. yüzyılda inşa edildiği testip edilmiştir.

3.1.2.1. Abdal Murad Tekkesi

Tekke No: 2

Tekkenin Adı: Abdal Murad Tekkesi [15].

Yeri: Alacahırka Mh [15].

Tarikatı: Halvetiyye [15], Bektaşiyye [165].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Abdal Murad (D:?-Ö: M. 15 yy.) [8].

İnşa Tarihi: 15. yy [8].

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: Yok.

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014, Mart 2015.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde yalnızca haziresinin bir kısmı mevcut durumdadır. Türbenin Alacahırka Mahallesi'nde bulunan kireç ocağının güneyinde bugün yalnızca kalıntıları vardır [100].

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Abdal Murad, Bursa'nın fethinden önce Buhara'dan Bursa'ya gelen kırk abdaldan biri olup Bursa'nın fethinde (1326) Orhan Gazi'ye yardım etmiş, fetihten sonra vefat edince tekkesine defnedilmiştir [122,80,165]. Evliya Çelebi, Abdal Murad adına Orhan Gazi tarafından yaptırılan tekkeye yine Orhan Gazi'nin binden fazla bakır kapkacak vakfettiğini, çevresinin bir mesire yeri olduğunu anlatırken, tekkenin o devirde Bektaşiler'in elinde bulunduğunu bilinmektedir [15,80,165]. Aşıkpaşazade ile Şakiiik Tercümesi'nde farklı bilgiler bulunmakla birlikte, gerek bunlarda, gerekse Ali ve Hoca Sadeddin'de Abdal Murad'ın Hacı Bektaş-ı Veli ile olan ilişkilerine dair bir işaret yoktur [80,165]. XX. yüzyılın ilk yarısına kadar Bektaşi tekkesi olarak varlığını sürdüren Abdal Murad Tekkesi, XVII. yüzyılın ikinci yarısından önce Bektaşiler'in eline geçmiştir [100,165]. Tekkenin XIV.-XVIII. yüzyıllar arasındaki tarikat icrası ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır [165].

II. Mahmud döneminde, 1826 yılında Bektaşilik yasaklandığında, tekke Bektaşiler'in elinden alınıp Şeyh Kasım Efendi'ye verilmiştir [15,80,465]. Kendisi buraya tayin edilmişse de İstanbul'daki memuriyetinden dolayı görevi yürütememiş, tekke bundan sonra sahipsiz kalmış ve Abdal Murad'ın türbesine ise Mehmed Efendi'nin annesi nezaret etmiştir [15,80]. 1913 yılında tarikat faliyetleri sona eren tekke 1925 yılında sonra da kendi haline bırakılarak harabe heline gelmiş ve 1933 yılında çıkan yangında yok olmuştur [15,165].

Tekkenin bilinen şeyhleri: Abdal Murad 15. yy. Şeyh Salih Efendi (ö. Bursa 1151/1724), Şeyh Kasım Efendi (ö. Bursa 1271/1855Derviş İbrahim b. Ali Efendi (ö. Bursa 1284/1867), NecibBabaEfendi (ö. Bursa 1296/1879), Mehmed Efendi (ö. İstanbu/1327/1914) [201,242].

Tevhidhanesi cami olarak kullanılan ve diğer yapılardan ayrı bir yerde bağımsız olarak planlanmış, ayrı bir mutfak, harem ve harem bahçesi bulunan tekkenin etrafı, üç taraftan kestane bahçesi ve koruluklarla çevrili olduğu kayıtlara geçmiştir [15]. Çatısı ahşap olan tekkenin mimari özellikleri hakkında daha fazla bilgi edilinememektedir.

3.1.2.2. Ahmet İlahi Tekkesi

Tekke No: 3

Tekkenin Adı: Ahmet İlahi Tekkesi [15], Yoğutlu Baba Tekkesi [15], İlahizade Tekkesi [15].

Yeri: Kükürtlü Mh., Duhterşeref Mah. [51].

Tarikatı: Nakşibendiyye [15,51], Halvetiyye [15,47].

Zikir Usulü: Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Ahmed İlahi (D:?-Ö: 15. yy.) [15].

İnşa Tarihi: 1465 [15,100].

Onarımlar: H. 965/M. 1458 [260], H. 987/M. 1465 [166].

Kitabesi: Yok.

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014.

• **Mevcut Durumu:** Kükürtlü Mahallesi'ndeki tekke ve haziresi üzerine Belediye Başkanlığı lojmanları büyük bir cafe ve otopark inşa edilmiştir [15,138].

Tekkenin haziresinde bulunan Mevlîd yazarı Süleyman Çelebi'nin açık türbesinden başka hiçbir şey ulaşmamıştır [15].

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Yoğurtlu Baba Tekkesi olarak tanınan Ahmed İlâhî Tekkesi, Bursa'da kurulan ilk Nakşibendî tekkesi olması yönüyle Nakşibendiyye tarihi ve özellikle bu tarikatın Anadolu'da yayılması açısından önemli tekkelerden biridir [15,138].

Tekkenin en önemli postnişîni XV. yüzyıl mutasavvıflarından olan Ahmed İlahî'dir [15,138]. Anadolu'ya gelmeden önceki hayatıyla ilgili hiçbir bilgi bulunmayan şeyhin kaynaklarda Buharalı olduğu belirtilmekte olup Halvetiyye, Melâmetiyye ve Nakşibendiyye tarikatlarından bazı şeyhlere hizmet etmiş, Halep'te Necmüddîn Kübrâ'nın neslinden Şeyh Necîb'in tekkesinde uzun süre halvet hayatı yaşamış, burada iken Halep kadısı Debbâğzâde'nin talebi üzerine Kübrâ'nın Keşfü'l-Esrâr adlı eserini genişleterek Türkçeye tercüme etmiştir [138]. Daha sonra Anadolu'ya gelerek Edremit'te tarikat icrasına başlamıştır [15,138].

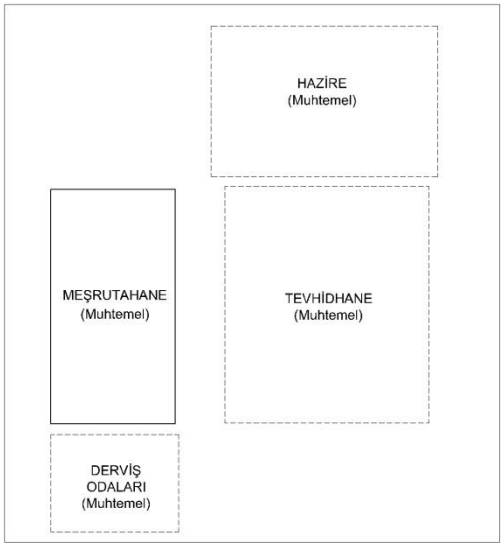
Fatih Sultan Mehmed döneminde Bursa'ya geldiği bilinen Ahmed İlahî, Yoğurtlu Baba Tekke'sini harabe halinde iken ihyâ etmiştir [15,138]. Muhibbânından Defterzâde Derviş Efendi adlı kişi burasını yeniden inşâ ettirerek dervişlerin hizmetine sunmuştur [138,166,167]. Ayrıca tekke ile birlikte aynı yerde bir cami ve dervişler için odalar yaptırarak tekkenin tasarrufunu da Ahmed İlâhî'nin evladına meşrut kılmıştır [138]. H.870/M.1465 olarak gösterilen tekkenin yapım tarihine göre şeyh, Anadolu'ya belirtilen tarihten önce gelmiş olmalıdır [138,166].

Tekkenin imarı için çalışan ve tekkede bir kütüphane kuran Yakup Efendi, H.999/M.1590 tarihinde vefat ederek dergâhın hazîresine defnedilmiştir [138,168]. Sonraki yıllarda tarikat hizmetlerinin kimler tarafından yürütüldüğüne dair elimizde bilgi olmamakla birlikte XVII. yüzyılda Şeyh Ali'nin (ö. H.1030/M.1621) postnişinliği üstlendiği görülmektedir [15,138]. İlahîzâdeler soyunun son temsilcisi Osman Efendi'nin tekkenin tasarrufunu üstlenecek oğlu bulunmadığından tekkenin şeyhliği ve tasarrufu vekaleten Halvetî tekkesi olarak bilinen Bahri Baba Tekkesi şeyhlerine verilmiştir [15,138].

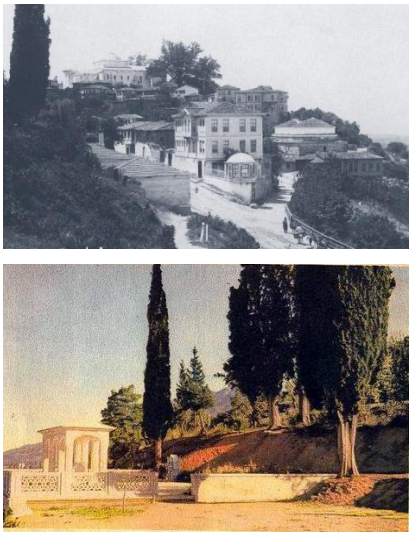
Ahmed İlahî'nin kendi tekkesi hazîresinde defnedildiği bilinmekte olup hazire günümüze ulaşamamıştır [15,138]. Bursa Vefeyâtnâmeleri'nden Zübdetü'l-Vakâyi'de XIX. yüzyılın başlarında tekkenin ve etrafındaki yapıların harâbe halinde olduğu

kaydedilmektedir [8,138]. Vakıf gelirlerinin yetersiz olması ve son postnişînlerin vekaleten tekkeyle ilgilenmeleri, tekkenin ihya edilememesine neden olmuştur [138].

Tekkenin mekan kurgusu ile ilgili kesin bilgilere ulaşılamamakla beraber tek bir yapı kütlesinden oluşan tekkeye zaman içerisinde tekke bahçesine cami görevini de görecek tevhidhane, yine bahçe içerisinde derviş odaları eklenmiştir. Eklentiden sonra önceki tekke binasının meşrutahane olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir [15,138,166,167].

Şekil 3.167. Ahmet İlahi Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Kükürtlü Mh./Bursa, 15.yy., (Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [15,166,167].

Şekil 3.168. Ahmet İlahi Tekkesi üstte kaybolan hazireden çekirge manzarası, altta Süleyman Çelebi Türbesi, [8].

3.1.2.3. Baba Zakir Tekkesi

Tablo Sıra No: 6

Tekkenin Adı: Baba Zakir Tekkesi [15].

Yeri: Namazgah Mh.

Tarikatı: Sadiyye [15].

Zikir Usulü: Zikr-i Kıyam, Zikr-i Cehri [48,70].

Banisi: Baba Zakir (D:?-Ö: H.820/M.1417) [15].

İnşa Tarihi: 15. yy. [15].

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: -

Vakfiyesi:-

İnceleme Tarihi: Kasım 2014.

• **Mevcut Durumu:** Yeşil Türbe'nin güneyinde Dereboyu Sokak'taki mescid olarak da kullanılan tevhidhane, meşruta, türbe ve hazîre yok olmuştur [8,15,169]. Günümüze sadece tekke haziresinde Baba Zâkir ve yakınlarına ait olduğu söylenen birkaç mezar ulaşmıştır [169].

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Emir Sultan'ın baş zakiri olarak görev yaptığı rivâyet edilen Baba Zâkir, Namzgah Mahhallesi'nde bir tekke inşa ederek tarikat icrasıyla meşgul olmuştur [15,169]. H.820/M.1417 tarihinde 103 yaşında iken Çelebi Mehmed döneminde vefat etmiş ve tekkenin yanındaki türbeye defnedilmiştir [15,123,170]. Baba Zâkir'in vefatından sonra tekkede kimlerin şeyhlik makamına geçtiği hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır [15]. Ancak zamanla mahalle mescidi olarak kullanılmaya başlayan tekke XIX. yüzyılın sonlarına doğru Sadi şeyhlerinden Değirmenci Said Efendi görev yapmıştır [15,169]. Zincirî Ali Efendi Tekkesi şeyhi Haydar Efendi'ye intisab eden Said Efendi, bir müddet İstanbul ve Mısır'da kalmış, H.1300/M.1882 yılında Bursa'ya dönerek önce Emir Sultan Tekkesi şeyhi Hacı Emin Efendi'ye (ö.1316/1898) ardından Karakâdî Tekkesi şeyhi Ali Rıza Efendi'ye (ö. 1324/1906) intisap etmiş daha sonra Zincirî Ali Efendi Tekkesi şeyhi Cemil Efendi'nin yanında sülûkunu tamamlayarak icâzet almıştır [8,15,169]. İcâzetinin ardından Baba Zâkir Zâviyesi'nde Sadî usullerine göre irşâd faaliyetinde bulunmuşsa da, tekkenin geliri olmaması sebebiyle dervişlerin ihtiyacını karşılayamadığından tarikat faaliyetine devam edememiştir [8,15,169]. H.1333/M.1914 tarihinde vefat eden Said Efendi, Zincirî Ali Tekkesi haziresine defnolunmuştur [15,171].

1958 yılında Kazım Baykal yok olmuş tekke yapılarından bahsetmektedir. Tekkeyi oluşturan yapılar yeşil türbenin güneydoğusunda yakın biryerdedir [100]. Banisinin türbesi yakın bir yerde ki tevhidhane ve meşrutaheneden oluşmaktadır [100]. Bu bilgiler tekke programı hakkında bilgi versede mekan kurgusu hakkında kesin ifadeler içermemektedir.

3.1.2.4. Karaca Muhyiddin Tekkesi

Tekke No: 14

Tekkenin Adı: Karaca Muhyiddin Tekkesi [15].

Yeri: Üçkozlar Mh.[15] .

Tarikatı: Halvetiyye [15], Zeyniyye [15,51].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Muhyiddin Efendi (D: ?, Ö: H.925/1516) [123].

İnşa Tarihi: 15. yy. [15].

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

İnceleme Tarihi: Nisan 2015.

• **Mevcut Durumu:** Tekkeden geriye haziresi dahil hiçbir birim günümüze ulaşamamıştır.

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Hacı Halifenin önde gelen halifelerinden Zeyni Muhyiddin Efendi tarafından, Üçkozlar Tekkesi'nin kuzeyinde Karanfilli bayırı aksında olduğu bilinmektedir [8,15]. Bursa'da kurulan ikinci Zeyniyye tarikatı tekkesi özelliğine sahiptir [15,123].

Güldeste'de 1728 yılındaki kayıtta adı geçen tekkeden o dönemde herhangi bir iz olmadığana dair bilgi bulunmaktadır [122]. Mehmed Şemseddin ise tekke ait caminin (tevhidhanenin) dahil tüm birimlerinin harap olmakla birlikte haziresinde mevcut Zeyni mezar taşlarının olduğunu kayıt altına almıştır [8,15].

Tekkenin biline şeyhleri: Muhyiddin Efendi (ö. H.925/M.1516), Abdülgâni Efendi (ö.940/1533-34), Mehmet Çelebi (ö.?) olup irşad faaliyetlerinin Mehmet Çelebi'den sonra tekkenin tarikat icrası hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır [8,15].

3.1.2.5. Müştemilzade Tekkesi

Tekke No: 17

Tekkenin Adı: Müştemilzade Tekkesi [15], Fütûhî Tekkesi [15].

Yeri: Maksem Mh. [15].

Tarikatı: Nakşibendiyye [15].

Zikir Usulü: Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Müştemilzade eş-Şeyh Mehmet Efendi (D: ?, Ö: H. 931/ M. 1525) [15].

İnşa Tarihi: 15 yy.

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: -

Vakfiyesi -

İnceleme Tarihi: Kasım 2014.

• **Mevcut Durumu:** Maksem Mahallesi'nde Fenerli Caddesi'nin sonunda olduğu kaynaklarda belirtilen bu tekkeden hiçbir yapı günümümüze ulaşmamıştır [15,172]. Günümüzde haziresi üzerinde yeni yapılar inşa edildiği anlaşılmaktadır.

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Fütûhî Tekkesi de denilen ve Bursa'daki ilk Nakşibendî tekkelerinden biri olan Müşemmilzâde Tekkesi'nin kurucusu, Müşemmilzâde Şeyh Mehmed Efendi olup hayatı ve kurduğu tekke hakkında çok az bilgi bulunmaktadır [15,138]. Şeyh Mehmed Efendi, İstanbul'da Emir Ahmed Buharî'nin halifesi olan Şeyh Mahmud'un (ö. H.938/M.1531) hizmetinde bulunmuş, hilâfet almış ve Bursa'ya yerleşmiştir [175]. Molla Fenarî Camii civarında kurduğu tekkede halkı irşad etmiş, H.931/M.1524'te vefat etmiş ve tekkenin haziresine defnedilmiştir [123]. Çoğu kaynakta tekke olarak yer almamaktadır. Bunun nedeni tekkenin XV. yüzyılda inşa edilip kurucusu ve ilk şeyhi vefat edinde tekkede tarikat icrasının sona ermesidir [15]. Kendisinden sonra tekkeye kimlerin şeyh olduğuna dair bilgi olmayıp tekkenin zamanla harab olduğu bilgisi bulunmaktadır [15,138]. Vakfiyesi de bulunmayan bu tekkenin tekkenin mimarisi hakkında herhangi bir kayıt yer almamaktadır.

3.1.2.6. Abdülmümin Tekkesi

Tekke No: 24

Tekkenin Adı: Abdülmümin Tekkesi [15], İznik Tekkesi [8].

Yeri: Maksem Mh. [51].

Tarikatı: Halvetiyye [81], Uşşakiyye [81], Rifaiyye [15,51], Şazeliyye [15,8].

Zikir Usulü: Zikr-i Kıyam [12,13].

Banisi: Abdiilmümin Boluvî Efendi (D:?-Ö: H. 999/M.1591) [8].

İnşa Tarihi: 16. yy [8].

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: -

Vakfiyesi:-

İnceleme Tarihi: Mart 2015.

• **Mevcut Durumu:** Maksem Mahallesi'nde tekke yapısının bulunduğu yer hakkında kaynaklarda tarif edilen bazı arsalar üzerinde yeni yapılaşmalar mevcut olup haziresi dahil hiçbir birim günümüze ulaşmadığı görülmektedir.

• **Tarihçesi:** Abdülmümin Tekkesi'nin banisi Şeyh Abdülmümin Efendi'dir [15]. Magrib'de Şeyh Arefe ve Şeyh Debbasi'den feyz almıştır [15,173]. Mısır ve Hicaz'da bulunmuş Bursa'ya dönüşünde Şeyh Seyyid Ali bin Meyman-ı Mağribi'ye ihtisab ile Gökdere semtinde Maksem mevkiinde bir tekke inşa etmiştir [15,173].

Tekkenin Rifai ve Şazeli tarikatlarına ev sahipliği yaptığının dışında tarihçesi hakkında birincil kaynaklarda da çok fazla bilgi bulunmamaktadır [15]. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA), diğer birçok tekke hakkında olduğu gibi Abdülmümin Tekkesi hakkında da bazı belgeler ve bilgiler bulmak mümkündür ancak bu belgelerde mimari bilgi bulunmamaktadır. Bu kaynaklarda da tekkenin maddi gelirinin çok yüksek olmadığı görülmektedir [173].

XIX. yüzyılın sonunda tarikat icrası biten tekkenin bilinen şeyleri: Üçkozlar Şeyhizâde Ali Efendi (öl. 1712), Raşit Efendi (öl. 1782), Abdiilmümin Efendi (öl. 1808), Mahmut Rifaî Efendi (öl. 1816), Fahrülganî Efendi (öl. 1870), Rıza bin Mahmut Efendi (öl. 1876), Cemal Efendi (?), Kudretullah Efendi (vekil olarak, ?), Hasan Efendi (vekil olarak, öl. 1899) [15,173].

• **Mimarisi:** Tekke yapısının mimari özellikleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamakta ancak XX. yüzyılın başında harab hale gelen bu tekke Belediye tarafından yıkılma tehlikesi bulunduğu kanaatine varılarak yıktırılmış ve enkazından arta kalan malzemeyle son Şeyh Cemal Efendi'nin hayatını sürdürebilmesi için iki göz bir oda inşa edilmiştir [15,173,174].

3.1.2.7. Ali Mest Edhemi Tekkesi

Tekke No: 25

Tekkenin Adı: Ali Mest Edhemi Tekkesi [15].

Yeri: Elmasbahçeler Mh.[15].

Tarikatı: Halvetiyye/Gülşeniyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Ali Mest Edhemi (D: ?, Ö: ?) [15].

İnşa Tarihi: 16. yy. [15].

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: -

Vakfiyesi:-

İnceleme Tarihi: Nisan 2015.

• **Mevcut Durumu:** Tekkeden geriye yalnızca banisinin açık türbesi kalmıştır. Günümüzde arsa üzerinde yeni yapılaşmalar mevcuttur. Harabe durumdaki haziresi de kısmen günümüze ulaşmıştır.

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Elmasbahçeler Mahallesi'nde kurulan bu tekkenin banisi Ali Mest Edhemi'dir [15]. Tekkenin tarihçesi ve mimari özellikleri hakkında bilgi oldukça kısıtlıdır. Halveti tekkesi olarak kurulan bu yapı Şeyh Ahmed Efendi zamanında Gülşeniyye tarikatına geçerek el değiştirmiştir [15]. Şeyh Ali Rıza Efendi'ye gelenerek bazı bölümleri yıkılan tekke bir hücre ve bir türbe olarak kalmıştır [15]. Daha sonra onarım geçirdiği anlaşılan tekke hakkında bilgi bulunmamaktadır [15].

Tarikat icrası H.1294/M.1877/1878 tarihinde sona eren tekke bu tarihten sonra bakımsızlıktan yok olmuştur. Tekkenin bilinen şeyhleri: Ali Mest Edhemi (ö.?), Ahmed Efendi (ö. H.1089), Mehmet Halife (ö.H.1263), Şeyh Ali Rıza Efendi (ö.1294), Seyyid Mehmet Hamdi (ö.?) [15].

3.1.2.8. Kasım Subaşı Tekkesi

Tekke No: 32

Tekkenin Adı: Kasım Subaşı Tekkesi [15], Ali Paşa Tekkesi [15].

Yeri: Alipaşa Mh. [15].

Tarikatı: Zeyniyye [15], Celvetiyye [15], Halvetiyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Abdülgani Efendi (D: ?, Ö: H. 1028/ M. 1618) [15].

İnşa Tarihi: 16. yy.

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: -

Vakfiyesi:-

İnceleme Tarihi: Nisan 2015.

• **Mevcut Durumu:** Alipaşa Mahallesi'nde olduğu kaynaklarda belirtilen bu tekkeden geriye haziresi dahil hiçbir birimi günümüze ulaşamamıştır [172]. Arsası üzerinde yeni konutlar inşa edilmiştir.

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Kāsım Subaşı Tekkesi'nin Zeyniyye'ye mahsus olduğu ve bu tarikata ait Bursa Orhaneli ile Bursa'nın komşu şehri Bilecik'te de birer tekkenin yer aldığı bilinmektedir [15,176]. Abdülganî Efendi'nin damadı ve halifesi Ankaralı Ahmed Kilimî (ö. H.1057/M.1647) Kāsım Subaşı Tekkesi'nin son Zeyniyye şeyhidir [15,122,176].

Bazı kaynaklarda Ali Paşa Camisi yakınında okluğu için "Ali Paşa" adıyla da anılan bu tekkenin 1913 Yadigar-ı Şemsi'de harap olduğu öne çıkmaktadır [15]. Tekke sırasıyla Zeyniyye, Celvetiyye ve Halvetiyye tarikatlarına geçmiş ve 1692 yılına kadar tarikat icrası devam eden tekke yıkılarak harap olmuştur [15]. Bursa'daki bu tekke hakkında mimari özellikleri bakımından hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Kasım Subaşı Tekkesi'nin ihyasıyla Çarşamba Tekkesi'nin inşa edildiği bilinmektedir [15].

Tekkenin bilinen şeyhleri: Abdülgani Efendi Zeynî (öl. M.1618), Ahmet Zeynî Kilimi (öl. M.647), Recep Halvetî (öl. M.1659), Hasan Efendi Celvetî (öl. M.1679), Mehmet Sükûtî Halvetî (öl. M.1692), İsa Efendi (?) [15].

3.1.2.9. Özbekler Tekkesi

Tekke No: 35

Tekkenin Adı: Özbekler Tekkesi [15], Özbekiyye Tekkesi [47], Buhara Tekkesi [15], Aşur Efendi Tekkesi [15].

Yeri: Alacahırka Mh., Pınarbaşı Mh [51].

Tarikatı: Nakşibendiyye [15].

Zikir Usulü: Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Süleyman Efendi (D: ?, Ö: H. 978/ M.1570) [15].

İnşa Tarihi: 16 yy. [15].

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: -

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Nisan 2015.

• **Mevcut Durumu:** Alacahırka Mahallesi'nde olduğu kaynaklarda belirtilen bu tekkeden hiçbir yapı günümüze ulaşmamıştır [138]. Haziresi üzerinde yeni yapılaşmalar bulunmaktadır.

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Tekkenin banisi hakkında fikir birliği bulunmamakla beraber Özbekler ve Aşur Efendi tekkesi olarak da adlandırılan bu yapının tarihçesi hakkında da kayıt altına alınmış çok fazla bilgi bulunmamaktadır. H.1290/M.1873 yılında vefat eden Şeyh Said Can el-Buharî'ye kadar tekkede görev yapan şeyhlerden bazılarının isimleri ve vefat tarihleri hazîredeki mezar taşlarında bulunmaktadır [15,138]. Kaynaklarda hayatlarıyla ilgili yeterince bilgi verilmeyen bu şeyhler şunlardır: Şeyh Süleyman (ö. 978/1570), Şeyh Abdurrahman (ö. 1157/1744), Şeyh Aşur Mehmed (ö. 1171/1757), Şeyh Mehmed Niyazi (ö. 1235/1819), Ahmed Şah (ö. 1244/1828). Dergâha Aşur Efendi Dergâhı da denilmesi Şeyh Aşur Efendi'nin güçlü bir şahsiyet olduğunu göstermektedir [15,138]. Hayatları hakkında bilgimiz olmasa da tekkenin çoğunlukla Buhara'dan gelen dervişlere vakfedilmiş olması yukarıdaki şeyhlerin Buhara'dan Bursa'ya gelmiş olma ihtimalini öne çıkarmaktadır [138]. Vefatından sonra tekkenin haziresine defnedilen Şeyh Said Can el-Buharî, kırk yıl gibi tekkede postnişinlik görevini sürdürmüştür [15,138]. Kendisinden sonra Şeyh Abdurrahman geçmiş, H.1296/M.1879'daki vefatına kadar bu görevini sürdürmüştür [15,138]. Şeyh Abdurrahman'ın tekkedeki görevi sürdürecek oğlu bulunmadığından vefatından sonra tekkede misafir olarak bulunan Şeyh Said Can Harezmî meşihati üstlenmiştir [15,138]. Tekkede Nakşibendiyye icazetini babasından alan Mehmed Emin Efendi'nin H.1340/M.1921 yılındaki vefatının ardından Hafız Sadullah Efendi tekkenin son postnişini olmuştur [15,138,177].

Tekkeden geriye haziresi dahil hiçbir yapı günümüze kalmamış olup vakfiyeside tekke hakkında mimari bilgiler vermemektedir. Dolayısıyla tekkenin mimarisi ve mekan kurgusu hakkında bilgi edinmek inkansız hale gelmiştir. Ancak Ancak 1913 yılında tekkenin bir tevhidhanesinin olmadığı tekkeden geriye kalan ahşap yapıların oldukça büyük ve ihtişamlı olduğu anlaşılmaktadır [15,138].

3.1.2.10. Ramazan Baba Tekkesi

Tekke No: 36

Tekkenin Adı: Ramazan Baba Tekkesi [15,51].

Yeri: Piremir Mh., Işıklar Mh [51].

Tarikatı: Zeyniyye [15], Bektaşiyye [15], Nakşibendiyye [15], Mısriyye [15]

Zikir Usulü: Semah, Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Ramazan Baba (D: ?, Ö: H. 1029/ M.1620) [15].

İnşa Tarihi: 16 yy. [15].

Onarımlar: 17. ve 18. yy. büyük onarımlar geçirmiştir [15].

Kitabesi: -

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Nisan 2015.

• **Mevcut Durumu:** Işıklar Semti Piremir Mahallesi'nde olduğu kaynaklarda belirtilen bu tekkeden hiçbir yapı günümümüze ulaşmamıştır. Tekke arsası üzerinde günümüzde Işıklar Askeri Lisesi bulunmaktadır [15].

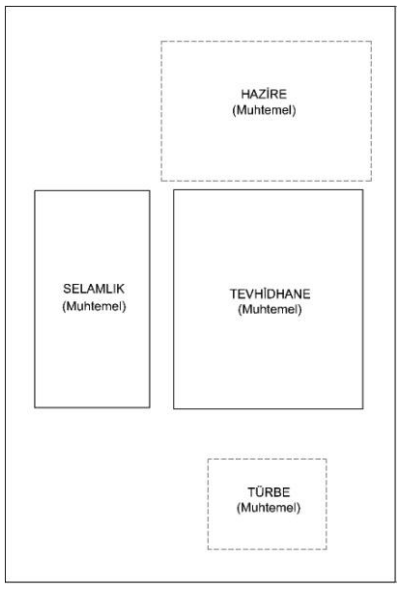
• **Tarihçesi:** Tekkenin banisi Ramazan Baba Zeyniyye tarikatına mensuptur [15]. Işıklar semtinde yaptırdığı tekkede şeyhlik yapmış ve vefat edince tekke haziresine defnedilmiştir [15]. Yerine halifesi Hacı Dede geçmiş, daha sonra da Veli Dede postnişinlik yapmıştır [15]. Tekke Veli Dede zamanında Bektaşi tekkesi olarak el değiştrimiştir [8,15]. Bursa'da bulunan bir bektaşi şeyhinin, Veli Dede'nin cenazesinde hazır bulunmuş ve namazını da o kıldırmıştır [80,122]. Bu bilgiden hareketle, Ramazan Baba Tekkesi'nin, başlangıçta bir Bektaşi tekkesi olarak kurulmamış olsa bile, kuruluşundan çok kısa bir süre sonra Bektaşiler'in eline geçmiş olduğu söylenebilir [80].

Halim Dede tekkede postnişinken H.1241/M.1826 yılında Yeniçerilerle birlikte Bektaşiliğinde lavedilmesiyle bu tarihten sonra tekke, bütün Osmanlı topraklarındaki Bektaşi tekkelerinin kaderine ortak olmuş, Nakşibendi tarikatinin eline geçmiş ve sırasıyla Ahmed Hikmet Efendi ile Abdülgafur Efendi posta oturmuşlardır. [15,80]. Nakşibendiye'den Ahmed Baba Efendi'nin (ö. Bursa H.1261/M.1845) tarikat icrasına devam etmiştir [80]. Tekkede postnişinlik yapan ve hakkında en çok bilgiye ulaşılabilen Süleyman Bey Baba'dan sonra tekke yine el değiştirir ve bu sefer Mısriye'den olan Şeyh Sâbit Efendi (ö. Bursa H.1329/M.1911) postnişinlik görevine gelir [15,80]. Bu şeyhin vefatından sonra tekkede tarikat icrası sona erdiği daha sonraki zamanlarda harabeye dönüp yıkıldığı bilinmektedir [15].

XIX. yüzyılın sonunda tarikat icrası sona eren tekkenin bilinen şeyhleri: Ramazan Baba (ö. Bursa 1030/1620), Hacı Dede (ö. ?), Veli Dede (ö. Bursa 1078/1667), Hasan Dede (ö.?), Bektaş Ahmed Efendi (ö. Bursa 1139/1725), Şeyh Mürsel Baba (ö. Bursa 1164/1750), Derviş İbrahim (ö. Bursa 1187/1772), Mehmed Baba (ö. Bursa 1193/1778), Derviş Ali (ö. ?), Halil Baba (ö. Bursa 1214/1798), Mehmed Salim Baba (ö. Bursa 1216/1801), Hacı Mehmed Dede (ö. Bursa 1234/1818), Halim Dede (ö. Bursa 1268/1852), Süleyman Bey Baba (ö. Bursa 1313/1897) [15,80].

• **Mimarisi:** Tekkenin mimarisi hakkında başka bir kaynakta ise tekkenin ahşap bir türbesinin olduğu onun yıkıldığı, tekkenin ilk yapıldığında bir camisinin ve meşturahanesinin olduğu ancak bektaşilerin eline geçtiğinde mihrabının kaldırılıp meydan odasına çevrildiği ve bektaşiliğin kaldırılmasıyla da tekke de yıkılmış ve enkazı satıldığı bilgisi bulunmaktadır [178].

Süleyman Bey Baba'nın hazırladığı tekkenin son vakfiyesine göre aynı yapı içerisinde birbiriyle bağlanıtılı birkaç derviş odasından oluşan selamlık ve tevhidhane oluştuğu anlaşılmaktadır [8,15]. Tekke avlusunda bir çeşme ve tevhidhanenin karşısında türbenin olduğu da kayıt altına alınmıştır [15]. Daha sonra bakımsız kalan tekke birimleri yıkılmış ve arsası satılmış, zamanla türbe ve hazirede bakımsızlıktan yok olmuştur [15].

Şekil 3.169. Ramazan Baba Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Piremir Mh./Bursa, 16.yy., (Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [15].

3.1.2.11. Sa'di Tekkesi

Tekke No: 37

Tekkenin Adı: Sa'di Tekkesi [51], Zinciri Ali Efendi Tekkesi [15], Dondurma Tekkesi [15].

Yeri: Yerkapı [51].

Tarikatı: Halvetiyye [15], Sadiyye [15].

Zikir Usulü: Devran, Zikr-i Kıyam [12,13].

Banisi: Ali Efendi (D: ?, Ö: H. 950/ M.1543) [15].

İnşa Tarihi: 16 yy. [15].

Onarımlar: H.1235/M.1820 [201], H.1263/M.1847 [15]

Kitabesi: Var [100].

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014.

• **Mevcut Durumu:** Yerkapı Mahallesi'nde olduğu kaynaklarda belirtilen bu tekkeden günümümüze harabe bir haldeki haziresi, hazire duvarları ve kitabesi ulaşmıştır.

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Sadi tarikatının temsili olarak Bursa üç tekkeyle İstanbul'dan sonra ikinci sırada gelmektedir [169]. Tarikatın Bursa'daki merkezi Zincirî Ali Efendi Tekkesi olup hangi tarihlerde kimin tarafından inşa edildiği net olmamakla birlikte, söz konusu tekkenin, Hazret-i Üftâde'nin kütüphane olarak kullandığı bina olabileceği gibi, Zincirî Ali Efendi tarafından ayrıca inşa edilmiş olma ihtimali üzerinde durmuştur [15,169]. Halveti olan Ali Efendi'nin hayatı hakkında geniş bir bilgi yoktur [169]. Tekkede belli günlerde Halvetî zikrini icrâ eden Ali Efendi H.950/M.1543 tarihinde vefat etmiş ve tekkenin haziresine defnedilmiş olup Ali Efendi'nin vefatından sonra uzun süre boş kalan tekke Erzincanlı Abdullah Efendi tarafından ihyâ edilerek Halveti zikir ve ibadetine devam etmiştir [15].

Tekke daha sonra Şeyh Mustafa Efendi tarafından Sa'diyye şeyhi Mustafa b. Ahmed'e tevdi edilmiş ve böylece tekke Sadi tarikatına geçmiştir [15,169,179]. Tekkede sadilere ait ritüeller uygulanmakta olup Mustafa Haydar Efendi'nin meşihatı süresince, ayin günlerinde ve mübarek gecelerde tekkede dervişleri imtihan esnasında tunçtan imal edilmiş bir tâc giymek gibi âdetler ile, "gül" adı verilen ateşte kızmış

demirleri yalamak ve ağızdan ateş çıkarmak gibi burhânların olduğu kaydedilmektedir [15,].

Ayrıca Şeyh Mustafa Efendi'nin (ö. H.1212/M.1797) haksız yere idam edilmek üzere olan bir genci darağacında dondurup idamdan sonra ayılttığına inanıldığı için tekke bu tarihten sonra "Dondurma Tekkesi" adıyla anılmıştır [15,169].

Şeyh Mustafa Haydar Efendi döneminde Bursa Defterdârı tarafından satın alınarak tekkeye vakfedilen evi, uzun bir süre işgal edenlerden kurtararak Evkâf Nezâreti'nden aldığı 80.000 kuruşla tamir ettirmiş, tekkenin ve vakıflarının tamirinin yanı sıra Zincirî Ali Efendi'ye bir türbe inşa ettirerek türbede ayrıca kendisine mahsus bir sanduka da koydurmuştur [169,180]. Ancak Ssdiyye tarikatını Bursa'da neşreden ve tarîkat âyinini bu tekkede ilk defa icra eden Şeyh Mustafa Efendi'nin kabrinin türbenin dışında kalması tepki çekmiştir [169,180].

1925 yılına kadar tarikat icrası devam eden tekkenin yapıları günümüze ulaşmamış olsa da haziresine ait mezar taşlarından bir kısmı mevcuttur. Hasan Tâib Efendi'nin XX. yüzyılın başlarında kaleme aldığı Bursa ile ilgili eserinde iki katlı ahşaptan inşa edilmiş ve süslü bir tevhidhanesi bulunan bir yapı olarak tarif ettiği tekkenin binası, 1970'li yıllarda kız biçki-dikiş okulu olarak kullanılmış ve çıkan yangında tamamen yanıp yok olduğunu bilinmektedir [180,181].

Tekke de 1911 tarihli bir çeşme bulunmaktaydı [100]. Tekke kitabesinden 1847 yılında bir onarım geçirdiği ve yeni yapılar eklendiği anlaşılmaktadır [100]. Bir de türbesi olduğu kaynaklarda tevhidhane ile bitişik olarak planlandığı bilgisi kesin olmamakla birlikte bulunmaktadır[100].

3.1.2.12. Hasan Efendi Tekkesi

Tekke No: 29

Tekkenin Adı: Hasan Efendi Tekkesi [15], Hasan Dede Tekkes [47].

Yeri: Meydancık Mh., İncirli Mh. [51].

Tarikatı: Nakşibendiyye [15].

Zikir Usulü: Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Hasan Efendi (D:?, Ö: H. 1016/ M. 1608) [15].

İnşa Tarihi: 16. yy.

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: -

Vakfiyesi: Var.

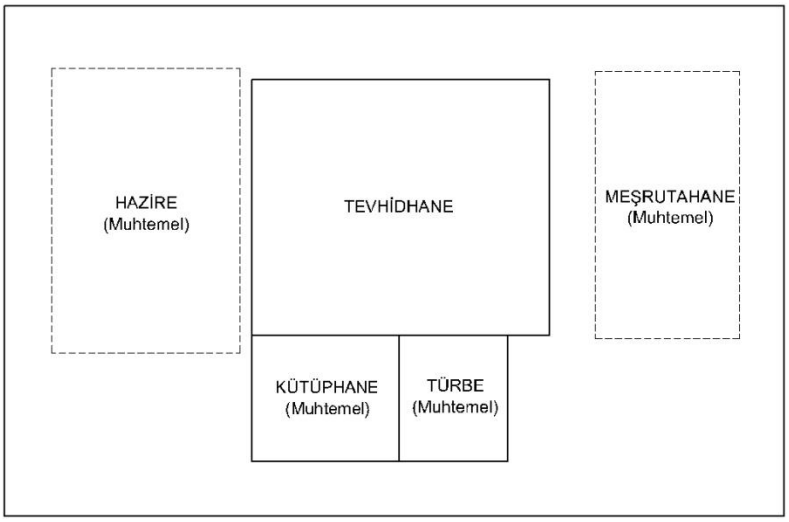
İnceleme Tarihi: Ekim 2014.

• **Mevcut Durumu:** Meydancık Mahallesi'nde olduğu kaynaklarda belirtilen bu tekkeden hiçbir yapı günümüze ulaşmamış olup tekkenin XX. yüzyılın başında yıkıldığı da bilinmektedir [15].

• **Tarihçesi:** Bursa'da bir süre müderrislik yaptığı kaydedilen Ömerzâde Hasan Efendi, Semerkandiyye'den Şeyh İshak'a intisab ederek tasavvufî eğitimini tamamlamış, icazet aldıktan sonra İncirli mahallesinde kurduğu tekkesinde tarikat icrasına başlamıştır [15,138]. Aynı zamanda Ulucami'de vaaz ve nasihatleriyle halkı aydınlatmaya çalışan Hasan Efendi, şerîata aykırı sözleri ve bâtıl bir itikada sahip olduğu gerekçesiyle bu vaazına son verilmiştir [15,138]. Sert mizacı ve eleştirel yapısı nedeniyle ulemâ, yönetici hatta meşayih sınıfıyla pek geçinemeyen şeyh, H.1016/M.1607 tarihinde öldürülmüş ve cami bitişiğindeki kütüphane olarak kullanılan hücrenin önüne defnedilmiştir [15,138,182]. Hasan Efendi'nin öldürülmesinden sonra uzun süre boş kalan tekke, Nakşibendî şeyhi Baldırzâde Said Mustafa Efendi'nin tayiniyle XVIII. asırda tekrar kullanılabilir duruma gelmiştir [15,138]. Said Efendi'nin vefatından sonra tekkede Râşid Efendi şeyh olmuştur [15]. Kendisinden sonra sırasıyla Nakşibendiyye tarîkatı şeyhlerinden Ali Efendi (ö.1234/1818), Hasan Dede ve Ali Rıza Efendi şeyh olmuşlardır [15,138].

Mehmed Şemseddîn Efendi (ö. M.1936) kendi zamanında tekke yapılarının yıkılmış olduğunu, tevhidhanenin ise mahalle halkı tarafından camiye çevrildiği bilgisini vermektedir [15].

• **Mimarisi:** Tekke hakkında kaynak taraması yapıldığında tekkenin küçük bir haziresinin olduğu tevhidhaneye bitişik küçük bir kütüphanesinin hemen yanın da banisinin türbesi olduğu ortaya çıkmaktadır [15]. Ayrıca cami olarak da kullanılan tevhidhane dışında ondan bağımsız bir meşrutahanesinin olduğu bilinmektedir [8,15]. Tekkeden zamanla geriye kalan tevhidhanenin camiye çevrildiği bilinse de bu camiden de geriye hiçbir iz kalmamıştır [15]. Bu bilgiler dışında kayıtlarda tekkenin mimari özellikleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Şekil 3.170. Hasan Efendi Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Meydancık Mh./Bursa, 16.yy., (Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [138,182,183].

3.1.2.13. Ahmed-i Gazzi Tekkesi

Tekke No: 40

Tekkenin Adı: Ahmed-i Gazzi Tekkesi [15,47], Şeyh Ahmedzade Tekkesi [15,84].

Yeri: Molla Gürhani Mh. [51], Duhterşeref [51].

Tarikatı: Halvetiyye [15,47], Mısriyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Ahmed Baba (D:?-Ö: H. 1150/ M.1737) [15].

İnşa Tarihi: 1696 [15,100].

Onarımlar: H. 1232/ M.1817 [100].

Kitabesi: -

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde Süleyman Çelebi Lisesi'nin olduğu yerdeydi [15]. Tekkeden geriye haziresi dahil hiçbir yapı kalmamış ancak vakfiyesinden gerekli bilgilere ulaşılmaktadır.

• **Tarihçesi:** Niyazi Mısri'den halifelik alan Ahmed Gazzi tekkenin banisi ve ilk şeyhidir [15]. Bir dönem Mısri Tekkesi'nde şeyhlik yapan Gazzi tekkenin inşa edildiği 1696 yılından vefat ettiği 1737 yılına kadar kırk iki yıl postnişinlik yapmıştır [8,15]. Tekkedeki odası türbeye çevrilmiştir [15]. Tekke Ahmed Gazzi den sonra da sürekli

olarak Nakşibendi usullerine göre hizmet vermeye devam etmiştir [15]. 1979 yılına kadar yerinde kalan türbesi arsası üzerine okul yapıldıktan sonra Pınarbaşı mezarlığına nakledilmiştir [8,15].

1925-1929 yılları arasında kapalı kalan tekke 1930 yılında İvaz Paşa İlk Okulu olarak hizmet vermiş, 1948 yılına kadar çeşitli isimlerde okul görevi gören bu tekke 1948 yılından sonra bakımsızlıktan harabeye dönmüştür [8]. 1979 yılında tamamen yıkılarak arsası ve haziresinin üzerine okul binası inşa edilmiştir [8].

1925 yılına kadar tarikat icrası kesintisiz devam eden tekkenin bilinen şeyhleri: Mustafa Nesib Ef. (ö:1202/1788), Abdüllatif Ef (ö: 1247/1831), Ahmed Hasib Ef. (1283/1866), Necib Ef. (ö: 1285/1868), Cemal Ef. (ö:1296/1879), Ali Sırrı Efendi (ö:1322/1904), Bedruddin Ef (ö:?) [15].

• **Mimarisi:** 1108/1696 yılında Duhteri Şeref Mescidi'nde görevine devam eden Ahmed Gazzi yeterli maddi imkanlara ulaştıktan sonra kendine tekke yapması için bir arsa almıştır [8,15]. Tekkenin vakfiyesinden ve birincil kaynaklardan ulaşılan bilgilere göre, aynı zamanda mescit olarak kullanılan tevhidhane, harem, selamlık, kütüphane, küçük bir mektep, terzi, berber, hazire ve büyük bir bahçe olduğu anlaşılmaktadır [15,184].

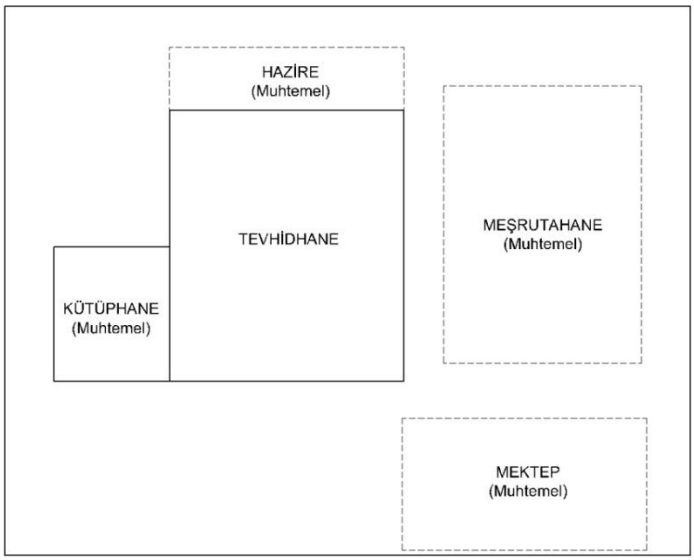
Bir bahçe içerisinde meşrutahaneden bağımsız ayrı bir yerde tevhidhane ve aynı bina içerisinde harem ve selamlık birimlerini barındıran ahşap meşrutahane yapısından oluştuğu anlaşılmaktadır [8,15,100,184]. Tekkede ilk olarak inşa edilen birim tevhidhane olup yapının büyüklüğü hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber içinde altı adet büyük halı serili olduğu belirtilmektedir [184]. Tekke hareminde yaşayan kişilerin sayısının kırk kişiyi aştığı bilinmekte olup bu da harem biriminin oldukça büyük olduğunu göstermektedir [8,184]. Gazzi'nin odasının oldukça sade ve mütavazi bir şekilde döşendiği kayıtlara geçmişitir [184]. Harem binasının zemin katında kadınlar için büyük bir oda ayrılmış olduğu ve haftanın belli günü burada toplanılıp zikir yapıldığı bilinmektedir [8,184]. Tekkenin selamlık bölümüyle ilgili mimari açıdan bilgi bulunmamaktadır.

Kütüphanenin tevhidhaneye bitişik olarak planlandığı ve Ahmed Gazzi'nin gününün büyük bir kısmını burda geçirdiği bilinmekte olup kitap sayısının yediyüz cilde kadar ulaştığı kayıt altına alınan bu tekkenin oldukça büyük bir kütüphaneye sahip

olduğu anlaşılmaktadır [8,184]. Tekkede içinde bulunan mektepte her yaşta her yaşta insana dini bilgiler öğretildiği anlaşılmaktadır [8,184].

Ayrıca tekkede derviş ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla terzi ve berber dükkanı açılmış, buralara gerekli olan malzemeler tekke tarafından karşılanmakta ve ücretsiz olarak hizmet vermekte olup buradaki amaç çarşı ve pazarda vakit kaybetmemektir [8,184].

Günümüze ulaşmayan tekke haziresinde bir çok şahsın yattığı tekkenin banisinin hazireye defnedildiği bilinmektedir [122].

Şekil 3.171. Ahmed-i Gazzi Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Molla Gürhani Mh./Bursa, 17.yy., (Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [15,122,184].

3.1.2.14. Çarşamba Tekkesi

Tekke No: 41

Tekkenin Adı: Çarşamba Tekkesi [51], Çehar-Şenbe Tekkesi [15], Mustafa Efendi Tekkesi [15].

Yeri: Ali Paşa Mh [51].

Tarikatı: Halvetiyye [15,51], Uşşakiyye [81].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Mustafa Efendi (D:?-Ö: H. 1120/M.1708) [15].

İnşa Tarihi: 17. yy. [15].

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: -

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Mart 2015.

• **Mevcut Durumu** 1908 yılında tarikat icrası biten tekkenin bir bölümünün o dönemde eve dönüştürüldüğü bilgisi bulunmaktadır [15]. Yapıdan geriye haziresi dahil hiçbir birim günümüze ulaşamamıştır [15].

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Alipaşa Camisi'nin doğusunda bulunmaktaydı [15]. Ayrıca bazı kaynaklara göre tekkenin bulunduğu yerde Ali Paşa Tekkesi ya da Kasım Subaşı Tekkesiyle anılan bir tekke olduğu bu tekkenin zamanla harabeye dönüştüğü, Mustafa Efendi tarafından mülk olarak satın alınıp Çarşamba Tekkesi'nin bu tekkenin ihyasıyla yapıldığı bilgisi bulunmaktadır [15].

Mustafa Efendi tekkeye bol gelirli vakıflar bırakmıştır [15]. Kendisi 1708'de ve kardeşi Ali Efendi 1712'de öldüklerinde tekkenin haziresine defnedildiği bilgisi bulunmaktadır [15].

Çarşamba Tekkesi son iki sene Yadigar müellifı Şeyh Mehmed Şemseddin Efendi vekalet etmiş ve harab hale gelen bu tekke kendisinin himmetleriyle kısmen tamir edilmiştir [15]. 17.yüzyılda faaliyete geçen tekkede 1908 yılında tarikat faaliyetlerinin sona erdiği anlaşılmaktadır [15].

Mustafa Efendi'den sonra tekkenin bilinen şeyhler: Gav-sî Efendi (öl. 1748), Ataullah Efendi (öl. 1750), Kasım Efendi Kadiri (öl. 1769), Ra-şit Efendi (öl. 1782), Abdülmümin Efendi (?), Üftadezâde Sadrettin Efendi (öl. 1808), Şerefettin Efendi (öl. 1824), Ataullah Efendi (öl. 1835), Hacı Ethem Efendi (öl. 1878), Hacı Ömer Efendi (öl. 1889), Ali Efendi Halvetî (öl. 1908), Mehmet Şemsettin Efendi (vekil, öl. 1936), Süleyman Sabri Efendi (öl. 1917), Davut Efendi (öl. 1921), Ömer Efendi (?) [15].

3.1.2.15. Eşrefzâde Tekkesi

Tekke No: 43

Tekkenin Adı: Eşrefzâde Tekkesi [15], İncirli Tekke [15].

Yeri: Meydancık Mh., İncirli Mh. [117].

Tarikatı: Kadiriyye/Eşrefiyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Mehmed Efendi (D: ? Ö: H. 1060/M.1650) [15].

İnşa Tarihi: 17. yy. [15].

Onarımlar: M.1710, M. 1835 [15].

İnceleme Tarihi: Mart 2015.

Kitabesi: -

Vakfiyesi: Var.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde Meyadancık Mahallesi'ndeki tekkeden geriye haziresinden birkaç mezar kalmış olup diğer yapıların bulunduğu arsa üzerinde yeni yapılaşmalar mevcuttur. Hazirenin de bu yapılar arasında sıkıştığı gözlenmektedir.

• **Tarihçesi:** Mahalleinin eski adıyla İncirli Mahallesi'nde bulunması sebebiyle İncirli Tekkesi olarak da adlandırılan Eşrefzâde Tekkesi, Eşrefzâde Abdullah erRûmî'nin Bursa'da bulunduğu sırada işareti üzerine sonradan İznik Eşrefiyye meşâyıhının öncülüğünde oluşturulmuş ve XVII. yüzyılda tekkenin şeyhliğine atanan Mehmed Efendi'ye kadar İznik Eşrefî şeyhleri tarafından yönetilmiştir [15,117]. Eşrefiyye kolunun İznik'teki merkez tekkesinden sonra ikinci derecede öneme sahip olan tekke, özellikle XVII. yüzyıldaki bazı düzenleme ve ilavelerle merkez asitane konumuna yükselmiştir [15,117].

Tekkeye 1710 yılında İzzet Efendi tarafından oldukça geniş bir onarım görmüştür [15]. Tekkenin hasar gören tevhidhanesi 1835 yılında yeniden inşa edilmiş, harem ve selamlık daireleri de onarılmıştır [15]. Ayrıca tekkeye son olarak Şeyh Habib Efendi (ö. H.1218/M.1803) döneminde derviş hücreleri inşa edilmiş olup tekkenin oldukça geniş bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır [15,117].

Tekkenin bir özelliğide yalnızca erkekler tarafından değil kadınlar tarafından da çeşitli günlerde harem dairesinde zikir yapılmasıydı [15].

Tekke kesintisiz olarak Kadiriyye tarikatına hizmet vermiştir olup bilinen şeyhleri: Mehmed Efendi (ö. 1060/1650), İzzeddin Efendi (ö. 1153/1740), Abdülkadir Necib Efendi (ö. 1202/1788), Safiyyüddin Efendi (ö. 1205/1790), Necmeddin Efendi (ö. 1217/1803), Habib Efendi (ö. 1218/1803), Mehmed Fahreddin Efendi (ö. 1227/1812), Nâfiz Efendi (ö. 1282/1865), İsmail Gâlib Efendi (ö. 1284/1867), Ali Sırrî Efendi (ö. 1322/1906), Ahmed Ziyâeddin Efendi (ö. 1324/1907), Şeyh Fahreddin ve Şeyh Mehmed Şemseddin [15].

• **Mimarisi:** Tekkenin tarihçesinden ve vakfiyesinden edilen bilgiye göre tevhidhanesi, kapalı türbesi, kütüphanesi, derviş hücreleri, selamlık ve harem dairesi bulunmaktadır.

Kayıtlarda tekke hakkında planı ve mekan kurgusu dışındaki yapım tekniği ve malzeme bilgisi bulunmamaktadır. Tekkenin tevhidhanesinin ve selamlığının farklı binalardan ancak biriyle ilişkili olarak planlandığı ve hazirenin de tevhidhanenin bitişiğinde kurulduğu anlaşılmaktadır. Harem ise tevhidhanenin karşısında tek bir bina içerisinde diğer yapılardan bağımsız olarak planlanmıştır. Haremin yanında, selamlığın karşısında ise derviş odalarının planlandığı görülmektedir.

Tekke yapısının eski fotoğraflarına bakıldığında tekkenin tüm birimlerinin ahşap karkas ve üzeri alaturka kiremit kaplı ahşap çatı ile örtülü olduğu ve haziresinin o günlerde bakımsız olduğu anlaşılmaktadır. Yapıların cephelerinin ise oldukça basit ve sade olduğu göze çarpmaktadır.

Şekil 3.172. Eşrefzâde Tekkesi tevhidhane, selamlık ve harem zemin kat planı, İncirli Mh. /Bursa, 17. yy., Kadiriyye/Eşrefiyye (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.173. Eşrefzâde Tekkesi haziresi bakımsız bir haldeydek, [8].

Şekil 3.174. Eşrefzâde Tekkesi haziresi günümüzdeki durumu (Taşkın C.,2015).

3.1.2.16. Kasap Cömert Tekkesi

Tekke No: 46

Tekkenin Adı: Kasap Cömert Tekkesi [15], Ahi Şemseddin Tekkesi [15], Kasaplar Tekkesi [15].

Yeri: Alipaşa Mh., Ahi Şemseddin Mh. [47].

Tarikatı: Kadiriyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: -

İnşa Tarihi: 17. yy.

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: -

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Şubat 2015.

• **Mevcut Durumu:** Alipaşa Mahallesi'nde olduğu kaynaklarda belirtilen bu tekkeden hiçbir yapı günümüze ulaşmamıştır.

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Kasaplar Tekkesi veya Ahi Şemseddin Tekkesi olarak da bilinen Kasap Cömerd Tekkesi'nin banisi bilinmemekte olup ilk şeyhi Gisudar Ahmed Efendi'dir [15,117]. Tekkeye dair bilgiler daha ziyade XVII. yüzyılda postnişîn olan Şeyh Ahmed Efendi (ö. H.1089/M.1675) ile başlamakta olup Bursa Şeriyye Sicilleri'ndeki bir kayda göre H.1053/M.1643 tarihinde Halil b. Ebû Bekir adlı bir şeyhin tekkede görev yaptığı, hatta mahkemeye başvurarak tekkenin şeyhlerine meşrut olan evinin harap olması sebebiyle vakfın mütevellisi olan kişiden alınan para ile yeni

bir ev inşa ettirdiği belirtilmektedir [117,185]. Saçlarını uzatması sebebiyle "gîsûdâr/saçlı" lakabıyla tanınan Ahmed Efendi, icâzetinin ardından bir müddet âsitânede hizmet ettikten sonra Abdülkadir Geylânî'nin kabrini ziyaret maksadıyla Bağdat'a gitmiş ve dönüşünde aldığı manevi işaretle Bursa'ya gelerek Kasap Cömerd Tekkesi'nde tarikat icrasına başlamıştır [15,122,117].

Kaynaklarda adı geçen şeyhlerden dokuz yıl süreyle meşihat görevini sürdüren Mehmed Efendi dışında diğer şeyhlerin hayatı hakkında yeterli bilgi olmadığından tekkede ne kadar süreyle Kâdirî usûlü üzere tarikat faaliyetinin devam ettiği tam olarak bilinmemektedir [15,117].

Abdullah Efendi'nin vefatından sonra tekkenin meşîhatı boş kalınca tarikat 1845 yılında tarikat faaliyetleri sona ermiş, bir müddet Kasap esnafının toplandığı ve koyunlarını taksim ettikleri yer olarak kullanılmış ve sonrasında belediyenin eline geçmesiyle otopark olarak tahsis edilmiştir [15,117]. Mehmed Şemseddin Efendi bundan dolayı yaşadığı üzüntüyü şu sözlerle dile getirmektedir: *"Bu gibi şeylere sebep olanların manevî mesuliyete duçar olacakları ve vâkıfın inkisârına uğrayacakları şüphesiz ise de, ne çare ki emsâli gibi bunun da tekke mahalli olduğu unutulacaktır. Yüzlerce sene derûnunda ibâdât u tâât icrâ ve zikr-i Hüdâ ifâ edilsin de şimdi araba ahırı olsun. Buna yalnız sahib-i vicdan değil her müslüman teessüf-hân olur"* [15].

Kadiri usulu ile zikir yapılan tekkenin bilinen şeyhleri: Gîsudar Ahmet Efendi (öl. 1675), Mehmet Efendi (öl. 1706), Abdülkadir Efendi (?), Abdullah Efendi (öl. 179D, Mehmet Esat Efendi (?), Yakup Efendi (öl. 1802), Hacı Osman Efendi (öl. 1804), Hafız İsmail Efendi (?), Sait Efendi (öl. 1805), Abdullah Efendi (öl. 1844), (...) [15,117].

Tekke hakkında mimari bilgiler kısıtlıdır ancak yapılan çalışma sonucu bir evin tekke olarak kullanıldığı dışında bu yapı hakkında mimari özellikleri bakımından hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Ancak bu durum bize mekan ve cephe kurgusu hakkında kesin bilgiler vermez.

3.1.2.17. Bursa Mevlevihanesi

Tekke No: 47

Tekkenin Adı: Bursa Mevlevihanesi [51], Mevlevihane Tekkesi [15].

Yeri: Pınarbaşı Mh. [47].

Tarikatı: Mevleviyye [15].

Zikir Usulü: Semâ [12,13].

Banisi: Ahmet El Cunini Dede (D:? -Ö: H. 1030/M. 1620) [15,86].

İnşa Tarihi: 1615 [15].

Onarımlar: 1802 [86], 1892 [86], 2013 (BVBM).

Kitabesi: Var

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Şubat 2015.

• **Mevcut Durumu:** Pınarbaşı Mahallesi'nde oldukça geniş bir alana yayılan bu tekkeden geriye otopark olarak kullanılan boş bir arsa ve Ahmet El Cunini Dede'nin de kabrinin bulunduğu türbesi kalmıştır. Türbenin mimari özelliklerine bakıldığında dönemin mimarisini yansıtmadığı, onunda bilinçsiz bir şekilde onarıldığı anlaşılmaktadır.

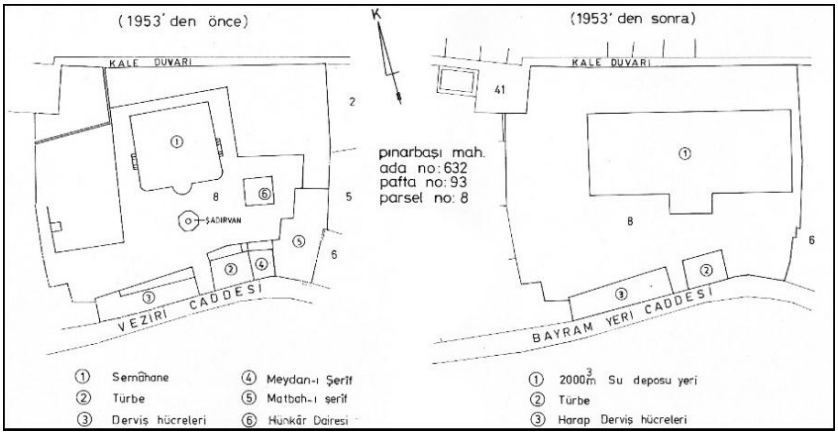
• **Tarihçesi:** Bursa şer'iyye sicillerindeki kayıtlara göre, H.1020/ M.1611 tarihinde Sultan 1.Ahmed , Pınarbaşı'nda bir Mevlevîhane yaptırılmasını emretmiştir [12,186]. Banisi Cünûni Ahmed Dede olup 1615 yılında tekke tamamlanmıştır [15]. Altı yıl gibi kısa bir süre tekkede postnişinlik yapan ve H.1030/ M.1620'da vefat eden şeyh türbesine defnedilmiştir [15]. Tekke ilk büyük onarımını sekizinci postnişn Ataullah Dede zamanında, 1775'de, harap ve çökmek üzere olduğundan Cizyedarzade Hacı Hüseyin ve Hassa mimarı İsmail Halife taraflarından yapılan keşfe göre türbenin üstü ve bitişiğindeki meydan odası, semahane döşemesi, derviş hücreleri ile matbahı tamir ettirilmiştir [15,187]. Nizameddin Dede'nin zamanında ise, H.1274/M.1857-58'de, matbah-ı şerîf, ismi-celâl hücresi(meydan-ı şerîf), türbe ve o taraftaki hücreler Süleyman Re'fet Paşa tarafından tamir ettirilmiştir [15]. Bir çok onarım geçiren tekkenin onbirinci postnişini Mehmed Dede zamanında da Sultan Abdülmecit tarafından H.1260/M.1844'te tamir ettirilip bazı ilaveler yaptırıldığı anlaşılmaktadır [15,187]. Hünkâr dairesi denen bu kısım o tarihten sonra bir daha onarım görmemiştir [187]. En son 1891 yılında Hüdavendigar vilayeti valisi Mahmut Celaleddin Paşa tarafından semahanesi tamir edilmiştir [188].

Tekkeler kapatıldıktan sonra, selamlık dairesi askeri kışlaya dönüştürülüp harem dairesi şeyh ailesine bırakılmış, semahane mescit haline getirilip bir müddet burada son postnişîn Şemsüddin Dede imam-hatiplik yapmıştır [8]. Ancak dedenin vefatından

sonra semahane bazen depo, bazen karakol, bazen de saman yığınları dolu bir at ahırı olarak kullanılmıştır [8]. Daha sonra tekke hakkında yıkım kararı çıkmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, Bursa Mevlevihanesi'nin yıkımına dair Anıtlar Yüksek Kuruluna 1953 yılında gönderdiği yazıda tekkenin büyük bir arsa üzerine inşa edildiği, semahane kısmının tehlike arz ettiği gerekçesiyle yıkılması kararlaştırılmıştır [115]. Tekkenin onarılmasının çok zor olabileceği üzerinde durulmuştur [115].

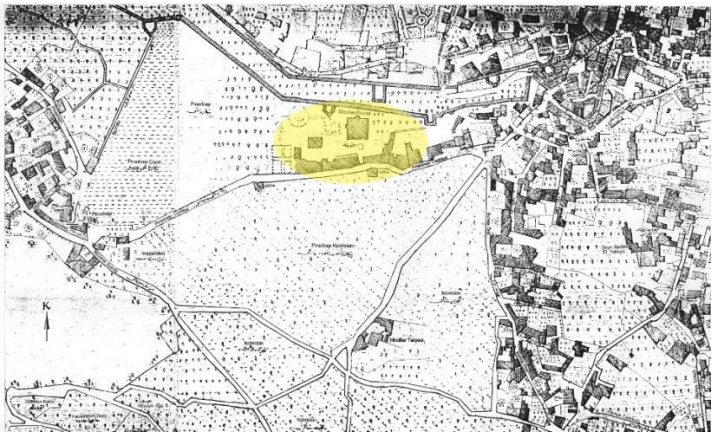
Zamanla bakımsızlıktan harap hale gelmiş olan Mevlevîhane'nin arsası üzerine ve üstelik tam semahanenin bulunduğu yerde 2,000 m3'lük büyük bir su deposu yapmak istediğini ve bunun hayati önem taşıdığını belirten Bursa Belediyesi aldığı izin ile 1953 yılında eski semahane sahasına sular idaresi tarafından bir yeraltı su deposu yapılmıştır (Şekil 3.175.) [187,188,189,190]. 1958'de türbenin yerine betonarme yeni bir türbe inşa edilmiş olup türbe günmüzde ziyerete kapalıdır [187,188,189,190]. Bursa'da tarihi itibari ile önemli bir yeri olan Mevlevihane'nin elde tarihsel belge, plan, fotoğraf ve elde edilecek eski rölövelerinden özgün durumuna uygun bir biçimde restorasyonunun yapılması yerinde olacaktır.

Tekkenin zaman içerisinde yok oluşu vaziyet planından görülmektedir (Şekil 4.14). 1953 yılına kadar semahanesi ayakta olan, hünkar dairesi sonradan eklenen ve diğer yapılarıda harabe bir şekilde duran yapı grubu yerine yıkılarak 1953'den sona su deposu inşa edilmiş, derviş hücreleri harabe bir halde gelirken türbesi ise ayakta kalabilmiştir.

Şekil 3.175. Bursa Mevlevihanesi vaziyet planları, Solda 1953'den önce, Sağda 1953'den sonra, (BVBMA).

• **Mimarisi:** H.1278/M.1861-62 tarihli Bursa şehri haritasında, Pınarbaşı caddesi üzerindeki Mevlevihane'nin çeşitli birimlerinin konumu ve kuzeyde dayandığı kalenin çifte surlarıyla burçları görülmektedir (Şekil 4.12).

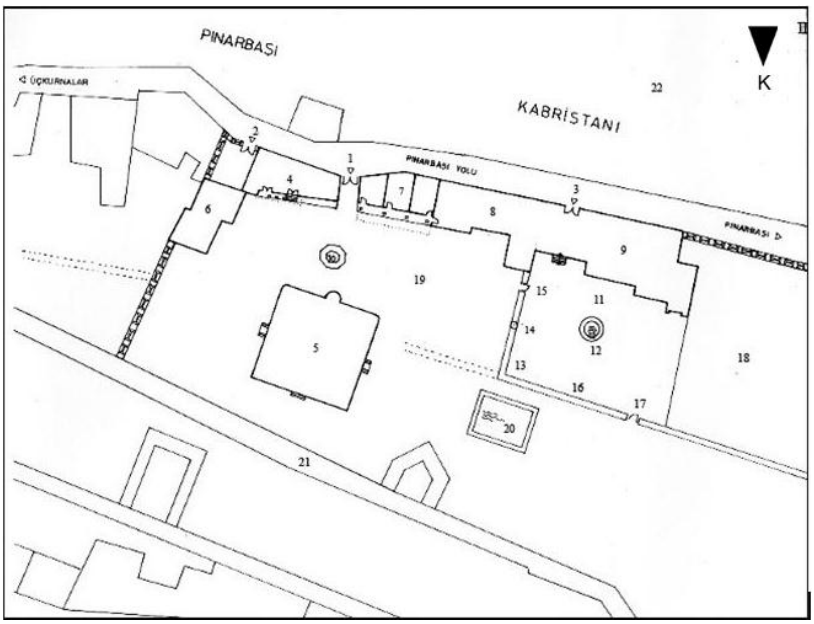

Şekil 3.176. Bursa Mevlevihanesi, Suphi Bey ile Erkan-ı Harbiyye-i ve Mühendishane-i Berri-i Humayun'un H.1278/M.1861-62 tarihli haritası, (BVBMA).

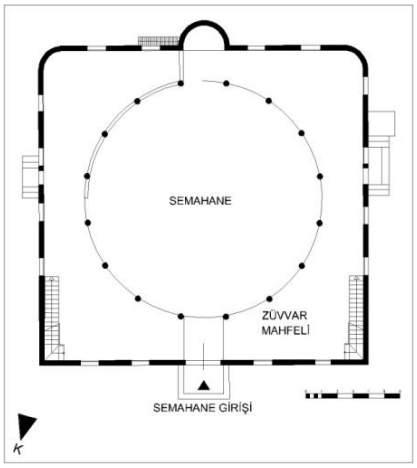
Elde edilen tarihsel vaziyet planından doğu yönünde Üçkurnalara, batı yönünde Pınarbaşı'na doğru giden Pınarbaşı caddesinin kuzeyindedir. Pınarbaşı Mezarlığına bakan külliyenin semahane yapısı diğer birimlerden bağımsız ayrı bir yerde ve kıble yönünde planlanmıştır (Şekil 3.176). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Bursa mevlevihanesinin yıkımına dair Anıtlar Yüksek Kuruluna gönderdiği yazı ve Mevlevihanenin yıkılmasına gerekçe gösterilen bilirkişi raporunda da tarif edilmektedir. Kiremit kaplı ahşap çatılı, hımış dolgulu bağdadi sıvası binalar doğudan batıya doğru önce moloz taşlı ihata duvarında matbah ve araba girişi, girişin hemen yanında tek katlı meydan-ı şerîf ve basık kemerli üç pencereli türbe kanadı, onun yanında mermer kitabeli cümle kapısı, sırası ile tek katlı derviş hücreleri ve uzun ve bitişik selamlık ve harem çıkmalı selamlık ve harem binası, nihayet Pınarbaşı'na uzanan moloz taşlı ihata duvarı Pınarbaşı Caddesi üzerindeki cümle kapısı ve türbe ile derviş hücreleri arasındaki aralıktan geniş avluya girilince, cümle kapısının karşısında avlunun ortasında sekizgen planlı üzeri çardaklı bir şadırvan ve onun arkasında iki katlı büyük

semahanenin, mihrabı çıkıntılı kıble cephesi ve kale duvarı kalıntısı görülmekteydi (Şekil 4.13) [115,187,188,189,190,191].

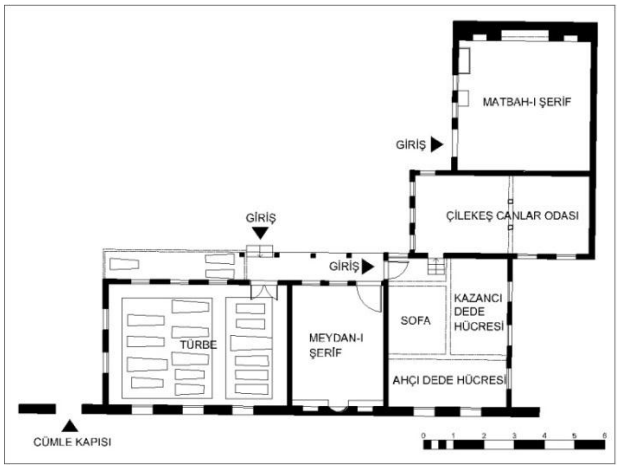
Avlunun güneydoğu köşesinde bitişik olarak planlanmış yapı grubunda tek katlı türbe ve ona bitişik ve ilişkisiz meydan-ı şerif ve köşede hücrelesi, doğu kısmında ise çilekeş canlar odası ile matbah-ı şerîf bulunmaktaydı (Şekil 3.177). Ana avlunun kuzeybatı sınırında önü sundurmalı sıra halinde tek katlı üç dede hücresi ile iki katlı selamlık dairesi, batı sınırında ise harem bahçesini selamlık bahçesinden ayıran kuzeyden batıya Pınarbaşı'na kadar devam eden duvar yer alıyordu. Ana avlunun kuzeybatısında büyük bir havuz bulunmakta olup haremin bitişiğinde de büyük bir çamaşır bahçesi olduğu görülmektedir (Şekil 3.177). Vaziyet planında tekke hareminin yoldan girişi olduğu, harem ve selamlık arasındaki ayrımın duvarla sağlandığı selamlık girişinin ise derviş hücrelerine bitişik ancak ilişkisiz olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 3.180). Harem ile mutfak bağlantısını sağlayan birde dönme dolap olduğu görülmektedir (Şekil 3.178).

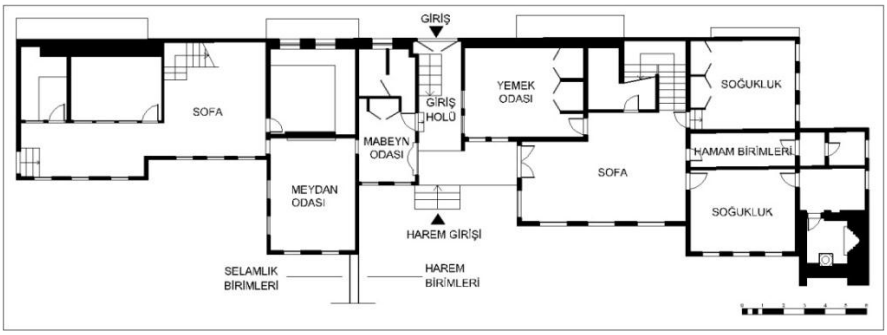
Şekil 3.177. Bursa Mevlevihanesi vaziyet planı, 1. Cümle kapısı, 2.Matbah girişi, 3.Hareme sokaktan grişi, 4.Türbe, 5.Semahane (Mihrap yönü hatalı çizilmiş), 6.Matbah-ı şerif ve hizmet odaları, 7.Dedegan hücreleri, 8.Selamlık, 9. Harem, 10.Şadırvan, 11.Harem bahçesi, 12.Havuz etrafıdan gezinti yolları ve meyve bahçeleri, 13.Harem bahçesini selamlıktan ayıran duvar, 14.Matbah-Harem dönme dolabı, 15.Geçiş kapısı, 16.Duvar, 17.Büyük bahçeye açılan kapı, 18.Çamaşır bahçesi, 19.Ana avlu, 20.Büyük havuz, 21.Kale surları, 22.Pınarbaşı kabristanı, (BVBMA).

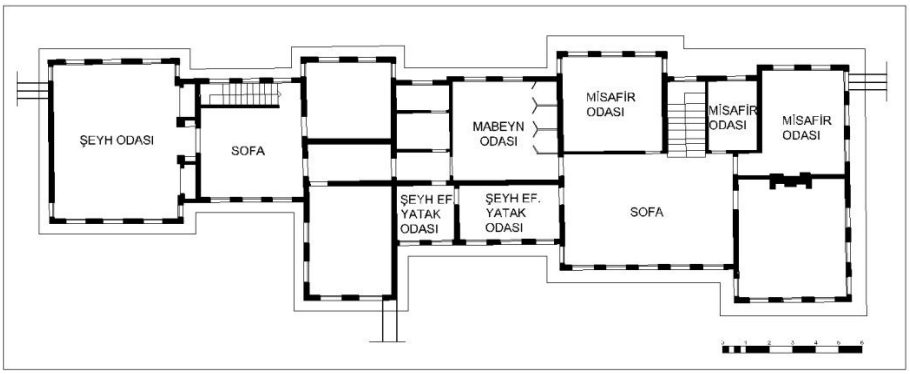
Şekil 3.178. Bursa Mevlevihanesi mevlevihane kat planı, Pınarbaşı/Bursa, 1615, Mevleviyye (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.179. Bursa Mevlevihanesi Türbe, Matbah-ı Şerif, Meydanı-ı Şerif kat planı (B. Tanrıkorur 1994, BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.180. Bursa Mevlevihanesi harem ve selamlık zemin kat planı (B. Tanrıkorur 1994, BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.181. Bursa Mevlevihanesi harem ve selamlık birinci kat planı (B. Tanrıkorur 1994, BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015)

Tevhidhane kareye yakın planlı avlu içerisinde diğer yapılardan bağımsız bir şekilde planlanmış, ahşap karkas sistem olup duvarlar kerpiç dolgu ve bağdadi sıva ile inşa edilmiş, köşeleri yuvarlatılmış geniş saçakları olan üzeri alaturka kiremit ile kaplı ahşap kırma çatı ile örtülmüştür [192,115]. Su basman seviyesinde iki bantlı ahşap hatıl görülmektedir (Şekil 3.182). Kıble duvarının ortasında yarım daire planlı, tek katlı çıkıntılı, üstünde 'S' kıvrımlı motifli ferforje parmaklığı bulunan bir mihrab bulunuyordu [115,187,188,189,190]. Mihrabın üstünde tek, iki yanında altlı-üstlü ikişer pencere yer almakta olup batı ve kuzey cephelerinin üst kat seviyesinde beşer pencere, doğu cephesinde sadece küçük üç pencere görülmektedir. Semahanenin, basık ahşap kubbesini taşıyan 16 yuvarlak ahşap sütunun sınırladığı ve iki kat yüksekliğinde dairevi bir sema meydanı vardı [100,191]. Dıştan kırma çatının gizlediği 5,20 m. yüksekliğindeki basık ahşap kubbe, 16 dilime bölünüp ortasında hafifçe sarkık dairevi bir göbeği vardı [188,190,191].

Meşrutahanede hem harem, hem de selamlık birimleri bulunmakta olup bitişik ve ilişki olarak planlanmış oldukları görülmektedir (Şekil 3.181). Özellikle alt katlarda dış sofalı plan tipinin hakim olduğu gözlenmekte olup orta kısım iki birimin arasındaki mabeyin odaları ile karşılıklı bahçe ve sokak girişleri geçidine tahsis edildiği görülmektedir (Şekil 4.16).

Türbe ile ona bitişik meydan-ı şerif ve hücreler tek katlı olup önlerinde bu mekanların açıldığı beş ahşap direğin taşıdığı üzeri alaturka kiremit örtülü sundurma bulunmaktaydı (Şekil 3.185). Dikdörtgen planlı türbeye girilince tekke banisinin de olduğu batıdaki iki sıra halinde dokuz, doğudaki üç sıra halinde altı olmak üzere on beş sanduka günümüzde mevcuttur. Ancak mevcut türbenin aslına uygun olmağı bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla hatıllı kagir olduğu görülmektedir (Şekil 3.184).

Doğudaki dedegan hücreleri ile ihata duvarı arasında kalan iki katlı, çıkmalı, kiremit örtülü ahşap kanatın doğu yönünde selamlık ve batı yönünde harem kısmından meydana gelmekte olup yapının alt kısmında kemerli çift kanatlı giriş kapısı ve üç mazgal penceresi, üst kat çıkmaları eliböğründelere taşıtılmış ve çok sayıda dikdörtgen pencereler açılmış haremin sonunda, altında yanma bakır kazanı bulunan tek katlı, bacalı ve tek eğimli çatılı bir hamam yapısı ile bodrumda bir çamaşırhane yer alıyordu [191].

Şekil 3.182. Bursa Mevlevihanesi semahanesi yıkılmadan önce harabe hali (BVBMA).

Şekil 3.183. Bursa Mevlevihanesi semahanesi mihrap cephesi yıkılmadan önce harabe hali (BVBMA).

Şekil 3.184. Bursa Mevlevihanesi mevcut türbe (Taşkın C.,2015).

Şekil 3.185. Bursa Mevlevihanesi türbe giriş cephesi mihrap cephesi yıkılmadan önce harabe hali (BVBMA).

3.1.2.18. Mısri Tekkesi

Tekke No: 48

Tekkenin Adı: Mısri Tekkesi [51], Mısri En-Niyazi Tekkesi [15].

Yeri: Tahtakale Mh., Şeker Hoca Mh [51].

Tarikatı: Halvetiyye [15], Mısriyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Çelebi Efendi (D: ?, Ö: H. 1125/ M. 1714) [15].

İnşa Tarihi: 1669 [8,15].

Onarımlar: H.1256/M.1841 [15], H.1271/M.1855 [15], H.1321/M.1904.

Kitabesi: Var

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014, Şubat 2015.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde Atatürk Caddesi üzerindeki merkez PTT binasının olduğu yerde olan tekkeden geriye hiçbir iz bulunmamaktadır [15]. Yıktırılan tekkenin haziresi de nakledilmiştir [15].

• **Tarihçesi:** H.1080/M.1669 yılında Abdal Çelebi'nin Bursa'da yaptırdığı Mısri Tekkesi tekke medrese tartışmalarının en yoğun olduğu döneme rastlamaktadır [8,15]. Tevhidhane, harem, selamlık, derviş hücreleri ve haziden oluşan tekke H. 1217/M.1803 yılında Namık Paşa tarafından onarılmıştır [15]. Arşiv kaynkaları tarandığında H.1256/M.1841 ve H.1271/M.1855 tarihlerinde de onarımlar geçirdiği anlaşılan bu tekke H.1321/M.1904 yılında Reşit Paşa zamanında genişletilen bugünkü Mecidiye Caddesi (bügünkü ismi Atatürk Caddesi), üzerindeki tekkenin harem dairesi yıkılmış olup belediye tarafından verilen parayla harem dairesi ve selamlığın bir kısmı taşınmıştır [8,15,193]. Ancak bu yapılar günümüze ulaşamamıştır.

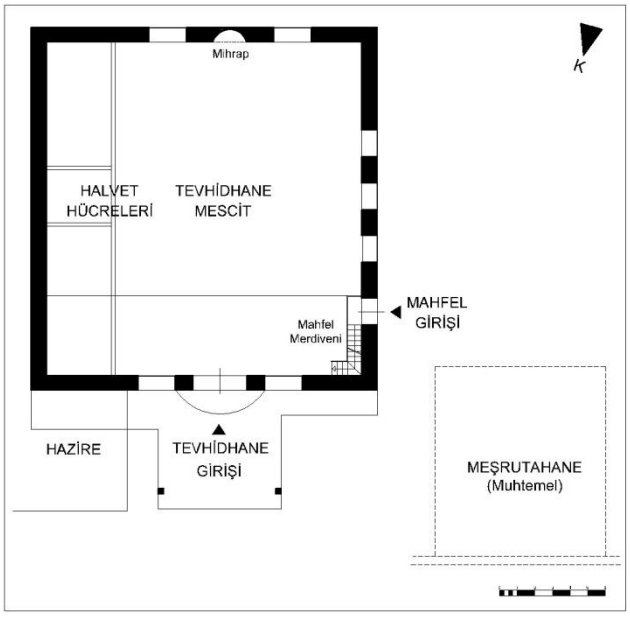
Tekkenin son postnişini Mehmet Şemseddin Efendi olup Yâdigâr-ı Şemsi eseri Bursa tekkeleri için için oldukça önemli bilgiler içermekte ve birincil kaynak olarak değerlendirilmektedir [15].

Ulucami'nin karşısında inşa edilen ve uzun yıllar tarikat icrası 1925 yılına kadar devam eden bu tekkenin bilinen şeyhleri: Şenikzade Mehmed Efendi (Ö.1109/1697), Pirzade Çalebi Efendi (Ö. ?), Kasım Efendi (Ö. ?), Tilmiz Ahmed Efendi (Ö. ?), Sahfi Mehmed Efendi (Ö. 1146/1733), Ali Halveti Kadiri Mısri (Ö. 1180/1766), Ahmed Nimeti (Ö. 1203/1788), Mehmet Zeynelabidin Mısri (Ö. 1232/1816), Mehmet Zaik Efendi (Ö. 1269/1852), Ahmet Şemseddin Efendi (Ö. 1267/1850), İsmail Nazif Efendi (Ö. 1305/1889), Mehmed Şemseddin Ulusoy (Ö. 1936) [15].

• **Mimarisi:** Tekkenin mekan kurgusuna bakıldığında diğer yapılardan bağımsız olarak planlanmış bir tevhidhane ve içerisinde inşa edilen halvet hücreleri dikkat çekmektedir. Harem ve selamlık gibi diğer birimlerin tevhidhaneden ayrı ancak birbirlerine bitişik ve bağlantılı olarak planlandığı anlaşılmaktadır [15].

Dikdörtgen planlı tevhidhanesi moloz taş duvar örgülü olup altta giyotin modüler 10 adet pencereyle aydınlatılmaktaydı (Şekil 3.187). Girişte oldukça geniş bir saçağa sahip olan tevhidhane kapısının üzerine eğrisel bir çıkma mevcuttu (Şekil 3.187).

Tekkenin tevhidhanesine minber eklenerek camiye dönüştürülmüştür [8,15]. Ancak cami mimarisini yansıtmayan tekkenin bu birimine minare de eklenmemiştir. Tevhidhanenin içine bakıldığında oldukça süslü bir mihrap ve minberinin olduğu görülmektedir (Şekil 3.187). Harem ve selamlık birimleri hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır.

Şekil 3.186. Mısri Tekkesi tevhidhane kat planı, Tahtakale Mh.,/Bursa, 1669, Halvetiyye, Mısriyye (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.187. Mısri Tekkesi üstte tevhidhane iç mekanı, altta tevhidhane yıkılmadan önce harabe haldeyken, [8].

3.1.2.19. Abdulah Münzevi Tekkesi

Tekke No: 52

Tekkenin Adı: Abdulah Münzevi Tekkesi [51], Münzevi Tekke [15], Münzevi Abdullah Tekkesi [47], Telli Tekke [69].

Yeri: Hocaalizade Mh.[15], Sarı Abdulah Mh. [15,47].

Tarikatı: Nakşibendiyye [15,47].

Zikir Usulü: Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Abdullah Münzevi (D:?-Ö: H. 1210/M.1785) [8].

İnşa Tarihi: 18. yy [8].

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: Var

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014, Mart 2015.

• **Mevcut Durumu:** Günümüzde tekke yapısından hiçbir iz kalmamış olup ancak vakfiyesinden gerekli bilgilere ulaşılmaktadır. Tekkenin haziresinin de Emirsultan mezarlığına nakledildiği bilgisi bulunmaktadır [69,197].

• **Tarihçesi:** Bursa'da Nakşibendiyye'nin önemli tekkelerinden biri de Abdullah Münzevî tarafından o dönemdeki ismiyle Sarıabdullah, şimdiki adıyla Hocaalizâde, mahallesinde kurulan Münzevî Abdullah Efendi Tekkesi'dir [69]. Tekkenin kurucusu Abdullah Efendi'nin, Ankara'da medrese eğitimini Salih Efendi'den tamamladıktan sonra bir Nakşibendî şeyhinden icazet aldığı rivayet edilmektedir [69]. Bursa'ya geldikten sonra şimdiki Sönmez İş Merkezi'nin önünde yer alan saat kulesinin yerinde Boyacılar Camii yanında bir ev kiralayarak inziva hayatı yaşamaya başlamış, bundan dolayı da "Münzevî" olarak ünlenmiştir [15,69,138,150].

Abdullah Efendi, H.1209/M.1784 tarihinde aynı mahallede, evinin kuzeyindeki boş arsa üzerine bir cami ile on altı oda, mutfak ve şadırvandan oluşan bir tekke yaptırmıştır [69,195]. Bursa ile ilgili bazı kaynaklarda tekkenin, Abdullah Münzevî'ye derin bir muhabbet besleyen eski sadrazamlardan İzzet Mehmed Paşa tarafından adı geçen şeyh efendi için yaptırıldığı da geçmektedir [15,69,195,196]. Bahçe duvarının etrafı telle çevirili olduğu için halk arasında "Telli Tekke" diye anılan tekenin vakfiye şartlarına göre kendisi hayatta oldukça postnişin olarak görev yapacaktır [69,197]. Ancak Abdullah Efendi dergâhın kuruluşundan kısa bir süre sonra vefat etmiştir [69,197].

Münzevî Şeyh Abdullah Efendi, H.1210/M.1785 tarihinde vefat etmiş ve tekkenin haziresine defnedilmiş, ancak mezarı ve taşı 1970'li yıllarda tekkenin yıktırılması esnasında diğer mezarlarla birlikte Emirsultan mezarlığına nakledilmiştir [69]. Vakfiyeye göre tekkenin müderrisi Gölpazarlı Osman Efendi, Şeyh Abdullah Efendi'nin yerine şeyh olması şart koşulmuş ise de, daha sonra şeyh olanlar arasında adı geçmemektedir [15,69].

Bursa'da bir Nakşibendî tekkesi kuran Abdullah Münzevî, tekke bünyesinde toplamış olduğu kitapları, Ulu Cami hünkâr mahfili altında bir kütüphane kurarak buraya vakfetmiş ve bir de vakfiye düzenlenmiştir [156,157]. Bu kitaplar da daha sonra diğer kitaplarla birlikte Bursa Yazma Ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'ne intikal ettirilmiş olup buradaki kitapların sayısının 4500 civarında olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır [156,157].

1925 tarihinde tekkeler kapatılınca, Münzevî Dergâhı da bir müddet ev olarak kullanılmış, 1973 yılında da yol genişletme çalışmaları sırasında tamamen yıktırılarak bir kısmı yola gitmiş, bir kısmının yerine ise iş merkezi yapılmıştır [69,197].

Şeyh Abdullah Efendi'nin kısa müddet şeylik döneminden sonra sırasıyla Şeyh Abdullah Efendi (1220/1805), Şeyh Ahmed Efendi (1225/1810), Şeyh Hafız Mehmed Emin Efendi (1239/1823), Şeyh Mehmed Sadık Efendi (1262/1846), Şeyh Ahmed Ferid Efendi (1284/1867), Şeyh Mustafa Vahyî Efendi (1344/1925) [15,69].

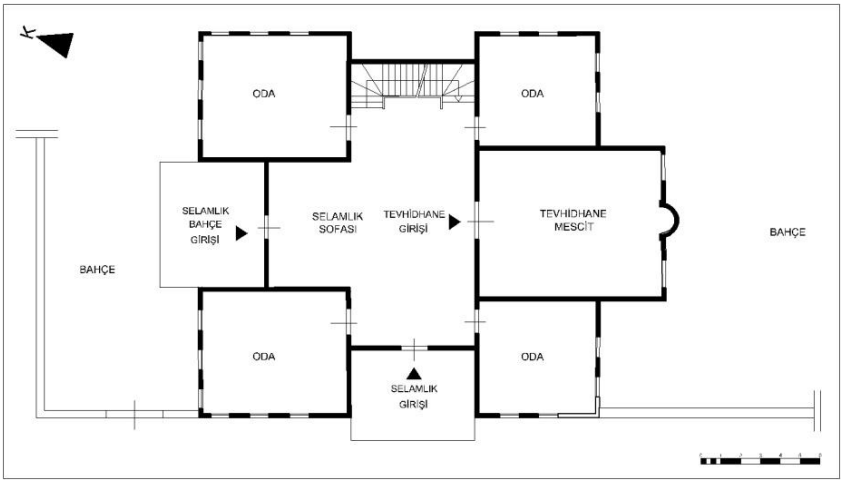
• **Mimarisi:** Abdullah Münzevî Tekkesi vakfiyesinden; söz konusu tekkenin Bursa'da hangi mahallede bulunduğunu, kaç odadan oluştuğunu, mekan kurgusu, tekkenin yönetimi ve işleyişi, gelir ve giderlerinin neler olduğu tespit edilebilmektedir.

Şeyh Abdullah Efendi boş arsası üzerine bir cami, on altı oda, mutfak, şadırvan ve diğer müştemilatdan oluşan bir tekke inşa etmiş; yaptırdığı bu zâviye ile birlikte 3750 kuruş da nakit para vakfetmiştir [69,197]. Vakfiyeye göre cami bütün insanların beş vakit, Cuma ve bayram namazlarını kılmak için açık olacaktır [69]. Vakfiyede dikkat çeken hususlardan birisi, tekkeye alınacakların alınması esnasında ve tekkeden çıkarılmaları gerekenler olursa şeyh ve müderrise tam yetki verilmesidir [69]. Bir başka husus da, imam ve müezzin dışında tekkede görev yapacak olanların bekâr olmalarının şart koşulmasıdır [69].

Tekkenin mimari programı şu şekildedir: 1 oda Nakşibendi usulüne göre Hatm-ı Hâcegân için tevhidhane olarak, 1 oda dershane, 1 oda tekkenin aşçısına, 1 oda bevvaba, 1 oda sofracıya, 1 oda misafirlere, 1 oda halvethane, 1 oda şeyhe, 1 oda caminin imam ve hatibine, 1 oda müezzin ve kayyıma tahsis edilmiştir [69]. Şeyh Abdullah Efendi kendi oturduğu evi de vefatından sonra, mutfak olarak kullanılmasını ve burada gerektiği kadar yemek pişirilmesini şart koşarak vakfetmiştir [69]. Vâkıfın şartlardan birisi de tekkede şeyh olanların, genelde yapılanların aksine, aileleriyle beraber tekkede oturmamalarıdır [69].

Tekke vakfiyesinden anlaşılacağı üzere bahse konu olan arsa üzerine tekkeden bağımsız bir cami ve tek bir bina içeirsinde tevhidhane ve selamlık birimlerinin inşa edildiği görülmektedir. Yine tekke vakfiyesine göre tekke şeyhlerinin aileleriyle birlikte tekkede yaşamaları yasaklanmış ve bu durumda tekkede harem yapısının olmadığı göstermektedir.

Çatı örtüsü ahşap çırma çatı üzeri marsilya kiremit ile kaplanmıştır. Oda pencereleri yaklaşık 1/2 oranında ve dikdörtgen formunda yapılmıştır. Çıkma yapılan duvarda, oda genişliğine göre genellikle iki veya üç pencere açılmış, böylece aydınlık ve ferah mekanlar oluşturulmuştur (Şekil 3.189).

Şekil 3.188. Abdulah Münzevi Tekkesi zemin kat planı, Pınarbaşı/Bursa, 18. yy., Nakşibendiyye (BVBMA.'den düzeltilerek çizilmiştir, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Şekil 3.189. Abdulah Münzevi Tekkesi yıkılmadan önce, [8].

3.1.2.20. Kaygulu Tekkesi

Tekke No: 57

Tekkenin Adı: Kaygulu Tekkesi [15], Kaygulu Halil Tekkesi [15], Kayguluzade Hasan Efendi Tekkesi [51], Agâh Efendi Tekkesi.

Yeri: Ebuishak Mh [51], Hasanpaşa Mh. [15].

Tarikatı: Celvetiyye [15], Kadiriyye [15], Sadiyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Halil Efendi (D: ?, Ö: H. 1234/ M. 1818) [15].

İnşa Tarihi: 18. yy.

Onarımlar: 19. yüzyıl içerisinde üç defa büyük onarım geçirmiştir. Kesin tarihleri belirlenememektedir.

Kitabesi: Var

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014, Şubat 2015.

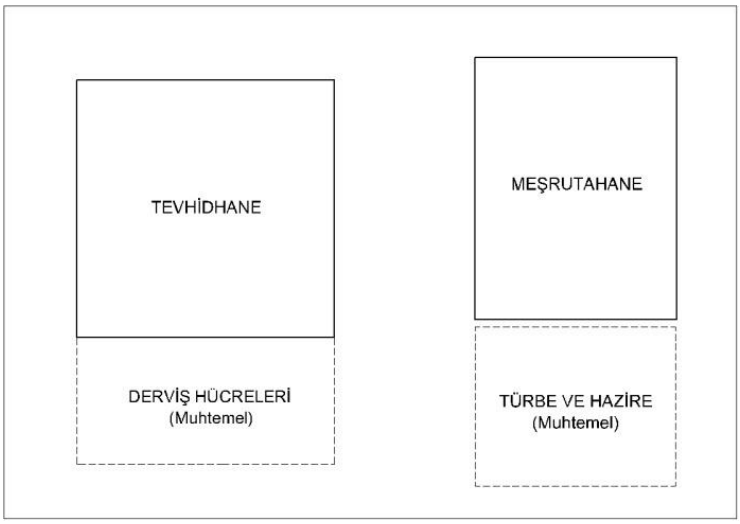
• **Mevcut Durumu:** Deveciler Mezarlığı adıyla bilinen günümüzdeki Demirtaş Endüstri Meslek lisesi karşısında, Hasanpaşa Mahallesi'nde olduğu kaynaklarda belirtilen bu tekkeden hiçbir yapı günümümüze ulaşmamıştır [15].

• **Tarihçesi:** Tekke hakkında çok fazla bilgi kayıtlara geçmemiş olup tekkenin banisi Halil Efendi evini tekkeye çevirmiş ve yanına daha sonradan türbesi inşa edilmiştir [15,100]. Daha sonra Hüdavendigar tütün gümrükçüsü Salih Efendi tekkeye ayrı bir tevhidhane ve yanına derviş hücreleri inşa ettirmiştir [15,100]. Tekkenin ikinci şeyhi Hasan Efendi zamanında tevhidhanesi hasar almış ve yeniden inşa edilmiştir [15]. Tevhidhaneyi yenileyen Hasan Efendi birde vakfiye hazırlatarak plana çıkmış ve bani sani ünvanını almıştır [15]. Bazı kaynaklarda bu tekkeden farklı iki tekke olarak bahsedilse de arşiv taraması yapıldığında tekkenin onarımının oldukça geniş bir bölümü kaplaması ve tekkenin yayıldığı alanın ve yapıların artması nedeniyle bu şekilde yansıdığı anlaşılmaktadır. Şeyh Gülşen Efendi zamanında derviş hücreleri yıkılan tekkenin bu mekanları daha sonra onarılamamış ve tarikat icrası belli bir süre yapılamamıştır [15]. Şeyh Hüseyin Efendiden sonra harabe bir hal alan tekke Şeyh Agâh Efendi tarafından mevcut plan düzeninde neredeyse yeniden inşa edilmiş ve yeni araziler vakfedilmiştir [15]. Tekke daha sonra Agâh Efendi Tekkesi olarak anılmıştır [15]. Tekkeye ait bu bilgiler mekan kurgusuna yönelik oldukça önemlidir. 1923 yılında

tarikat icrası biten bu tekke daha sonra onarılamamış ve tekkelerin kapatılmasıyla da yıkılıp yok olmuştur [15].

Tekke zaman içerisinde Celvetiyye, Sadiyye ve son iki şeyhiyle de Kadirriyye tarikatına hizmet etmiştir [15]. Tekkenin bilinen şeyhleri: Kaygulu Halil Efendi (öl. 1818), Hüseyin Efendi (1865), Hasan Efendi (öl. 1874), Veys Efendi (öl. 1883), Gülsen Efendi (öl. 1911), Mehmet Ali Efendi (öl. 1917), Agâh Efendi (öl. 1910), Şeyh Edhem Efendi (öl. 1916), Abdülkadir Efendi Sa'dî (vekil, öl. 1924) [15].

• **Mimarisi:** Tekkenin mekan kurgusu ve mimarisi hakkında bazı bilgilere ulaşılmaktadır. Kaynaklarda bu tekkeden şu şekilde bahsedilmektedir: Ebu İshak Tekkesi'nin kuzeydoğusunda eski ismiyle Apsak sokağın girişinde sağda bir ev biraz ileride aynı tipten ikinci bir ev bulunmakta olup bu yapılar eski bir mescit ve meşrutahane yapılarıdır. Bu yapılar kagir ve üstü ahşap çatılıdır [100]. Tekkenin birde haziresi olduğu ve banisinin de bu hazireye defnedildiği bilgisi bulunmaktadır [100]. 1960-1961 yıllarında banisinin türbesinin de bulunduğu hazirenin üzerinden yol geçirilmiş, türbe ve hazire taşınmıştır [99]. Anlaşılacağı üzere mescit ve meşrutahane birbirinden bağımsız ayrı bir yerde planlanmış ve mimari olarak benzer özelliklere sahiptirler.

Şekil 3.190. Kaygulu Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Ebuishak Mh./Bursa, 18.yy., (Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [15,100].

3.1.2.21. Seyyid Baba Tekkesi

Tekke No: 59

Tekkenin Adı: Seyyid Baba Tekkesi [51], Şerif Baba Tekkesi [51], Şeyh Sabit Efendi Tekkesi [15].

Yeri: Mollaarap Mh., Temenyeri Mh. [51], Hıdırlık [47].

Tarikatı: Halvetiyye [51], Mısriyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Seyyid Mehmed Emîn Efendi (D: ?, Ö: H. 1214/ M.1799) [15].

İnşa Tarihi: 18 yy. [15].

Onarımlar: H.1312/M.1896 [201], H.1323/M.1905 [15,198].

Kitabesi: Var

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Nisan 2015.

• **Mevcut Durumu:** Karaağaç Mahallesi'nde olduğu kaynaklarda belirtilen bu tekkeden hiçbir yapı günümüze ulaşmamıştır. Haziresi üzerinde yeni yapılaşmalar bulunmaktadır.

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Seyyid Baba Tekkesi, XVIII. yüzyılda bir Mısri tekkesi olarak bir evin sonradan Seyyid Mehmed Emin Baba zamanında tekkeye dönüştürülmesiyle kurulmuştur [15,198]. Şeyhinin icazeti ve H.1208/M.1793 tarihinde aldığı beratla dedelerinden kalma evini tekkeye dönüştürerek burada Cuma akşamları Mısrî usûlünce ayin icra etmiş, H.1214/M.1799 tarihinde vefat eden Seyyid Mehmed Emin Efendi tekkenin haziresine defnedilmiştir [198]. İnşa edildiği dönemde de mimari açıdan özgün bir yapı olmayan bu bina zaman içerisinde yaşadığı bir depremde yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir [198]. Kurulduğu tarihten itibaren genellikle aynı aileye mensup kişilerin idaresinde olan tekkede bir dönem aile dışından bir şeyh de kısa süreliğine posta oturmuştur [15,198].

Tekkenin yeri hakkında şu bilgi yer almaktadır: *"Temennâ denilen mesîreden Mollarap'a giden yolun güneyinde bir zâviye olup Peygamberimiz'in sülalesinden birçok kimseler burada medfûndu. Hatta camiin bânisi Seyyid Baba da burada medfûn iken fabrikatör Osman Efendi burasını bahçesine il- hak eylemiştir. Duvar dibinde kabirler vardı. Evvelce burası zâviye imiş. Bu mahalleye de Seyyidler Mahallesi derler"*

[199]. Tesbit edilebildiği kadarıyla Bursa'da bu adla anılan bir başka mahalle yoktur [198].

1855 yılında yaşanan ve şehre bütük hasar veren Bursa depreminde şehirdeki diğer pek çok bina gibi yıkılmış, tekrar inşa edilen tekkede bir süre daha görev yapan Şerif Baba H.1282/M.1865 yılında vefat etmiş ve tekkenin haziresine defnedilmiştir [15].

Yaklaşık üç yıl gibi bir kullanılmayan tekke, Şeyh Sâbit Efendi'nin başvurusu üzerine uhdesine verilmiştir [198]. Onun bu tekkeyi yeniden inşa edip faaliyete geçirme vaadiyle devralmak istediği nakledilmektedir [198]. Sâbit Efendi şeyhlik makamına oturduktan sonra uzun süre boş kalmasından dolayı harap olmuş olan tekkeye birkaç hücre ile bir tevhidhane inşa ettirmiştir [15,198]. Ancak onun Ramazan Baba Tekkesi'ne tayin edilmeden evvel buranın tamiratı ile meşgul olduğu anlaşılmakta olup zira Hasan Tâib Efendi'nin verdiği bilgiye göre türbe kapısı üzerinde bulunan ve buranın Sâbit Efendi tarafından tamir ettirildiğini belirten kitabede H1312/M.1896 tarihi yazılıdır [201,302]. Ayrıca Şeyh Sabit efendi tekkenin karşısına birde cami inşa ettirmiş [15]. Kazım Baykal bu cami ve yanındaki tekkenin 1940'lı yıllardaki durumu hakkında şunları söylemektedir: *"Şeyh Sâbit Mescidi ve Dergâhı: Molla Arab'ın arkasında, Eşrefiler Caddesi'nin sonlarındaki ahşap bina mîmarî kıymeti olmayan alelade bir evdir. Şeyh Sâbit isminde bir zât tarafından 1323/1905 yılında yaptırılmıştır"* [100]. *"Söz konusu cami günümüzde ev olarak kullanılmakta olup Eşrefiler Caddesi üzerinde Balabanbey İlköğretim Okulu'nun karşısında bulunan bu ev günümüzde iki katlı sarı boyalı eski bir binadır. Araştırma esnasında ziyaret edilen evde oturan yaşlıca bir bayan ev hakkında bilgi vermek istememiştir.Çocukluğunda burasının halkın ziyaretgahı durumunda bulunduğunu söylemiştir. Aynı bayan Şeyh Sâbit ismini duyduğunu ve daha yukarıda yer alan bir mahallenin de son zamanlara kadar bu isimle tanındığını söylemiştir. Civarda bilgilerine müracaat edilen başka zevat da bu bilgileri doğrulamışlardır"* [198].

Tekkenin bilinen postnişinleri : Seyyid Mehmed Emîn Efendi (ö. 1214/1799), Şeyh Sâdık Efendi (ö. 1257/1840), Salih Dede (ö. 1237/1821), Şerif Mehmed Baba (ö.1282/1865), Salih Efendi (ö. 1289/1872), Şeyh Hüseyin Sâbit Efendi (ö. 1327/1911) [15].

Sonuç olarak tekkenin vakfiyesine ve birincil kaynaklara göre iki kez inşa edilği anlaşılmaktadır. İlk tekkenin iki katlı ahşap bir ev olduğu ve evin meşihat konarak tekkeye çevrildiği anlaşılmaktadır. Depremde yıkılan bu tekke yerine daha sonra tevhidhane ve birkaç derviş hücresinden oluşan yeni bir tekke yapısı inşa edilmiştir. Söz konusu bu tekkenin daha sonra camiye dönüştüğü, bir şekilde özel mülkiyete geçerek eve dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır [15,198].

3.1.2.22. Yunus Emre Tekkesi

Tekke No: 60

Tekkenin Adı: Yunus Emre Tekkesi [15], Kara Abdurrezzak Tekkesi [15], Karamazak Tekkesi.

Yeri: Karamazak Mh. [51], Emirsultan Mh. [47].

Tarikatı: Sadiyye [51].

Zikir Usulü: Zikr-i Kıyam [12,13].

Banisi: Esad Efendi (D: ?, Ö: H.1272/M.1855) [15].

İnşa Tarihi: 18 yy. [15].

Onarımlar: H.1143/M.1731 [15].

Kitabesi: -

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Nisan 2015.

• **Mevcut Durumu:** Emir Sultan yolu üzerinde Şible semtinde bulunan tekkeden geriye yalnızca haziresi kalmış olup hazire ve arsasının üzerinde binalar yapılmıştır. Haziredeki mezarlar binalar arasında sıkışmış haldedir.

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Tekke bir türbe ve bitişiğinde bir mescid (tevhidhane) olarak inşa edilmiştir [15,169]. Ayrıca burada kabri bulunan Kara Abdurrezzak sebebiyle "Kara Abdurrezzak Tekkesi" veya bu ismin halk arasında "Karamazak" şeklinde telaffuzu ile “Karamazak Dergâhı” olarak da anılmıştır [15,169].

Zincirî Ali Efendi Tekkesi şeyhlerinden Mustafa Haydar Efendi’nin halifelerinden Şeyh Mehmed Esad Efendi’nin bu mescide imam olarak atanmasıyla burada Sadi tarikatına geçmiştir [15,169]. Yunus Emre mescidine imam olarak tayin edilince, Emir Sultan zaviyedârlığı hizmetini Ulucami baş müezzini Hasan Efendi’ye belli bir ücret karşılığında vermiş ve aldığı bu para ile mescidin yanına harem ve

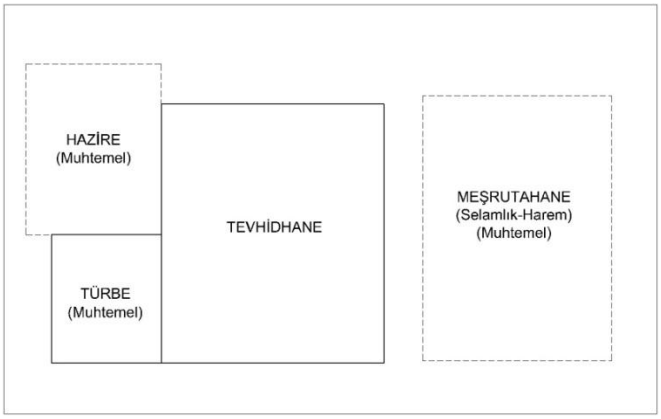
selamlık eklemiştir [169]. Böylece tekkenin banisi kabul edilen Mehmed Esad Efendi, Sadî tarikatı ayinini icra etmiştir [15,169].

Tekkede Şeyh Esad Efendi'nin meşîhatı süresince, âyin günlerinde ve mübarek gecelerde tekkede zikir esnasında dervişleri imtihan esnasında tunçtan imal edilmiş bir tâc giymek gibi adetler ile, "gül" adı verilen ateşte kızmış demirleri yalamak ve ağızdan ateş çıkarmak gibi burhânların olduğu kaydedilmektedir [15,169].

Aynı zamanda Emir Sultan Camii müezzinliği görevini de yürüten tekkenin üçüncü postnişini Tevfik Efendi, Cuma namazından sonra tekkede âyin icrâ etmiş; fakat bir müddet sonra tekkenin yıkılması ve derviş hücrelerinin harap olmasıyla tarikat faaliyetini evinden idare etmeye çalışmıştır [169,180].

Tevfik Efendi'nin vefatının ardından saray hânedânından Cemil Sultan ve bölgedeki hayırseverler tarafından türbe ve tevhidhane yeniden inşa edilerek Sadî usullerinin icrasına devam edilmiştir [15,169]. Tekkenin son şeyhi Şükrü Efendi H.1337/M.1919 senesinde vefat ederek Seyyid Usûl Tekkesi'nde şeyhinin civarına defnolunmuş ve bu tarihten sonra sahipsiz kalan tekkede tarikat icrası bitmiştir [99,169]. Bundan dolayı tekke yapıları bakımsız kalmış ve yok olmuştur. Bugün sadece mescidin batı tarafındaki türbede bulunan mezarlarla, 1943 yılındaki türbenin tamirat kitabesi bulunmaktadır [99].

Tekkenin bilinen şeyhleri: Mehmed Esad Efendi (ö. 1272/1855), Hâfız Nazif Efendi (ö. 1297/1879), Tevfik Efendi (ö. 1324/1906), Şükrü Efendi (ö. 1337/1919) [15].

Şekil 3.191. Yunus Emre Tekkesi plan şeması, Restitüsyon denemesi, Karamazak Mh Mh./Bursa, 18.yy., (Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015), [15,169,180].

3.1.2.23. Ahmed Baba Tekkesi

Tekke No: 61

Tekkenin Adı: Ahmed Baba Tekkesi [51], Baba Efendi Tekkesi [15].

Yeri: Karaşeyh Mah. [51], Hükümet Cad. [51].

Tarikatı: Nakşibendiyye [15,51].

Zikir Usulü: Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Ahmed Baba (D: H.1204/M.1789 - Ö: H. 1261/ M.1845) [15].

İnşa Tarihi: 19.yy. [15,100].

Onarımlar: H.1274/M.1847 [201], H.1329/M.1911 [15].

Kitabesi: Var

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014.

• **Mevcut Durumu:** H.1329/M.1911 yılında ikinci defa tamir edilmişse de önündeki caddenin genişletilmesi nedeniyle yıkılmış, haziresindeki mezarlar da arka tarafa alınmıştır [15,138]. Bu gün ise tekkeden geriye sadece Vakıflar Bankası merkez şubesi aralığındaki caddeye verilen "Pars Sokağı" ismi günümüze kadar kalmıştır [8,15]. Günümüzde yerinde Vakıflar Bankası Merkez Şubesi binası bulunmaktadır [15].

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Tekkenin kurucu şeyhi Pars Bey diye meşhur Bedreddin b. Abdullah ailesinden Ahmed Baba Efendi'dir [15,138]. da Gemlik'in Umurbey köyünde doğan Ahmed Efendi medrese eğitiminden sonra Bursa'ya gelerek Emîniyye Dergâhı şeyhi Mehmed Emin Efendi'nin halifelerinden Ali Behçet Efendi'den Nakşibendiyye, Şeyh Yasin ed-Dağistânî'den Kadiriyye, Sühreverdiyye ve Çeştiyye tarıkatı icazeti almıştır [138]. Kardeşinin ölümü üzerine Bedreddîn Pars Bey Tekkesi'nin şeyhliği kendisine intikal etmişse de Şehreküstü'nde H.1216/M.1801 yılındaki büyük yangında harap olan tekkeyi inşa etmek yerine, Bursa Valisi Hasib Paşa'nın da yardımıyla Karaşeyh Mahallesi'nde kendi ismiyle anılan tekkeyi kurmuştur [138]. Tarikat hizmetlerini burada yürüten Ahmed Baba Efendi, H.1261/M.l845'te vefat etmiş ve tekkenin hazîresine defnedilmiştir [15].

Mehmed Bahaeddin Efendi, aynı zamanda tekkede bir kütüphane kurmuş, bu kütüphaneye ait kitaplar bu gün Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'ndedir [138].

Tekkenin diğer bir şeyhi Mehmed Efendi'dir. Kendi döneminde tekkeyi bütünüyle yenileyen, mihrab ve minberini nakışlarla tezyin eden şeyhin, Cuma ve Pazartesi geceleri tarîkat ayinini icrâ ettiği kaydedilmiştir.

Ahmed Baba Efendi Tekkesi ilk defa H.1274/M.1857 yılında, Sultan Abdülmecid tarafından tamir ettirilmiştir [139]. H.1329/M.1911 yılında ikinci defa tamir edilmiştir [15].

Tekkenin kayıtlarda iki katlı ahşap tek bir yapıdan oluştuğu bilinmekte olup etrafında haziresi olan bu yapıda türbe inşa edilmemiş tekkeler kapatıldıktan hemen sonra yıkıldığı kayıtlarda geçmektedir [15].

Şekil 3.192. Ahmed Baba Tekkesi yıkılmadan önce, [8].

3.1.2.24. Ali Rıza Efendi Tekkesi

Tekke No: 62

Tekkenin Adı: Ali Rıza Efendi Tekkesi [51], Atinalı Ali Rıza Efendi Tekkesi [15], Moralı Tekke [15].

Yeri: Maksem Mh., Veli Şemseddin Mh. [15].

Tarikatı: Halvetiyye [15,51], Mısriyye [15].

Zikir Usulü: Devran [48,70].

Banisi: Ali Rıza Efendi (D:?-Ö: H.1280/M.1863) [15].

İnşa Tarihi: 1838 [15].

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: -

Vakfiyesi: Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014.

• **Mevcut Durumu:** Maksem Mahallesi'ndeki Moralı Tekkkesi ve haziresinin yerine Bursa Ticaret Lisesi yapılmış [15]. Günümüzde tekkeden geriye haziresi dahil hiçbir iz kalmamıştır.

• **Tarihçesi:** Tekkenin banisi Ali Rıza Efendi Atina'daki Hasan Bey camisinin mütevellisi olduğundan, bu cami ve vakıflarının satışından elde edilen parayla Yahnikapanzâde konağı satın alınmış, gerekli inşaat ve onarım işlerini yaptırmıştır [15,100]. Vakfiyesi H.1253/M.1837 tarihlidir [15].

Tarikat icrası 1914 yılına kadar devam eeden tekkenin bilinen şeyhleri: Ali Rıza Efendi (1863), Ahmet Bedrettin Efendi (1868), Variyettin Efendi (1871), Hasan Ukkaşe Efendi (1886), Sadenin Efendi (1886), Muhittin Efendi (1888), Mustafa Lütfullah Efendi (1902), Kaya Ali Rıza Efendi (?), Kemalettin Efendi (?), Muhsin Ukkaşe (1914).

• **Mimarisi:** Tekkenin bir konak satın alınarak konağın meşrutahaneye dönüştürüldüğü bahçesine tevhidhane ve derviş odalarının inşa edildiği bilgisi bulunmaktadır [201]. Ayrıca tevhidhane kapısının sol tarafında bir hazire oluşturulmuştur [201]. Atinalı Ali Rıza Efendi'nin yaptırdığı H. 1254/M. 1838 tekkede 18 mezarın olduğu bilinmekte olup günümüzde onlardan da hiçbir iz kalmamıştır [15]. Ancak bu bilgiler tekkenin mekan kurgusu hakkında kesin bilgi vermemektedir.

3.1.2.25. Hamidiyye Tekkesi

Tekke No: 65

Tekkenin Adı: Hamidiyye Tekkesi [15].

Yeri: Alipaşa Mh. [51], Maksem Mh., Araplar Mh.

Tarikatı: Nakşibendiyye [15].

Zikir Usulü: Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: Ahmet Hüsameddin Efendi (D: H.1264/M.1848, Ö: H. 1343/ M. 1925) [15].

İnşa Tarihi: 19. yy.

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: -

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Ocak 2015.

• **Mevcut Durumu:** Alipaşa Mahallesi'nde olduğu kaynaklarda belirtilen bu tekkeden hiçbir yapı günümüze ulaşmamıştır.

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Bursa'daki son dönem Nakşibendiyye tekkelerinden biri olan Hamidiyye Tekkesi'nin kurucusu Ahmed Hüsameddin Efendi Medine'de bulunan Şeyh Halil Hamdi Şirvânî'den hilâfet almıştır [15,138]. Uluborlu, Sivrihisar gibi Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde tarikat faaliyetinden sonra H.1306/M.1889'da Bursa'ya gelmiştir [15,138]. Maksem semtinde yaptırdığı tekke ve medresede ilim ve irşâd hizmetlerini sürdüren Ahmed Hüsâmeddîn kısa zamanda Balıkesir ve Bandırma civarına halifelerini yollamıştır [138]. Mürîd ve muhib sayısının çokluğu üzerine hakkında çıkarılan bir takım söylentiler yüzünden II. Abdülhamid'in emriyle Trablusgarb'a sürgüne gönderilmiş olup II. Meşrûtiyetin ilanından sonra Trablusgarb Valisi Recep Paşa ile birlikte İstanbul'a dönmüş, ardından Bursa'ya giderek harab olan tekke ve medresesini onarmıştır [15]. Ertesi yıl tekrar İstanbul'a giderek Çapa semtinde satın aldığı konağa yerleşmiş olup H.1343/M.1925'te İstanbul'da vefat eden Hüsâmeddîn er-Rükkâlî, Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir [138].

Kaynaklarda maksem semti civarında Kalenderi Mesciti'nin bulunduğu sokakta bir tekke inşa ettiği ve bu tekkenin medreseye dönüştüğü anlaşılmaktadır [8,15]. Bursa'daki bu tekke hakkında bunun dışında mimari özellikleri bakımından hiçbir kayıt bulunmamaktadır.

3.1.3. İsmi Belirlenebilen, Yeri Bilinmeyen Kayıp Tekkeler

Tablo 4.4.'de ismi belirlenebilen, yeri bilinmeyen kayıp tekkeler inşa tarihlerine göre listelenmiştir. Bu tekkeler numaraları, adı, yeri (mahalle/semt), tarikatı, zikir usulü, banisi, inşa tarihi, geçirdiği onarımların tarihi ve inceleme tarihi en başta künye olarak verilmiştir. Bu tekkelerin bulundukları mahalle ve semtler belirlenebilmektedir ancak tekkenin o mahallede tam olarak hangi noktada olduğu bilinmemektedir. Tekkenin tarihçesi anlatılırken banisi hakkında bilgiler verilmiş, hangi tarikatlara hizmet ettiği, zaman içerisindeki gelişimi ve üstlendiği işlevler üzerinde durulmuştur ancak bu bilgiler oldukça kısıtlıdır. Günümüze ulaşamayan bu tekkeler mimari bilgileri ve mimari şemaları vakfiyeleri yardımıyla ortaya çıkartılmıştır.

Bu tekkelerin inşa tarihlerine bakıldığında bir tanesinin 16. yy., bir tanesinin 17. yy. diğer ikisinin ise 19. yy. olduğu görülmektedir.

3.1.3.1. Eyyüb Efendi Tekkesi

Tekke No: 28

Tekkenin Adı: Eyyüb Efendi Tekkesi [51].

Yeri: Umurbey Mh. [51] /Tekke arsası tam olarak belirlenemektedir.

Tarikatı: Celvetiyye [15], Kadiriyye [51].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Mehmed Efendi (D: ? Ö: H. 1030/M.1621) [15].

İnşa Tarihi: 16. yy. [15].

Onarımlar: H.1137/M. 1724.

Kitabesi: -

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Ekim 2014.

• **Mevcut Durumu:** En son Halk Fırkası binası olarak kullanılan yapı 1935 yılında tamamen yıktırıldığı bilgisi bulunmakla beraber günümüzde tekkenin bulunduğu arsa tam olarak belirlenememiştir [15].

• **Tarihçesi:** Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halifelerinden Eyüb Efendi (ö. H.1030/M.1621) tarafından Setbaşı semtinde kurulan tekke, bir asırdan fazla Celvetî tekkesi olarak faaliyet göstermiş, tekkenin altıncı ve son Celveti postnişini Selâmî Ali Efendi'nin vefatından sonra Şeyh Mehmed Şerefeddin Efendi ile Kadiri/Eşrefî tekkesine dönüşmüştür [15,117]. H.1137/M.1724 tarihinde Şerefeddin Efendi tarfaından onarılmış ve tekkeye bazı yapılar eklenmiştir [15,117]. H.1280/M.1986 tarihinde Setbaşın'da bir simitçi fırınında çıkan yangının tekkeye sıçramasıyla tekke meşrutası ile tevhidhane olarak kullanılan mescid tamamen yanmıştır [117,183]. Ziyâeddin Efendi hayatta iken Rifâî şeyhlerinden Köstendilli Mehmed Efendi boş kalan arsaya yeni bir tekke inşâ etmek istediğini bildirmişse de Ziyâeddin Efendi tekkeyi kendisinin yapacağını söyleyerek kabul etmemiş; fakat kendisi de tekke inşâ edemeyince arsa onun vefatıyla boş kalmıştır [15,117]. Tekkenin arsası Ziyâeddin Efendi'nin vefatından sonra oğlu Şemseddin Efendi'ye tevcih edilmiş, Şemseddin Efendi de birkaç hücre ve bir

tevhidhane inşa ederek Çarşamba geceleri Kadiri/Eşrefî tarikatı icrasına başlamıştır [15,117].

Tekke meşihatı daha sonra Ulucami İmamı Hacı İsmail'in küçük oğlu Hafız Emin Efendi'ye verilmiş, Emin Efendi bir müddet irşâd faaliyetlerinde bulunmuşsa da 1901 yılında tarikat icrası biten tekke, tekkelerin kapatılmasıyla Halk Fırkası'nın merkezi olarak kullanılmış ve 1935 yılında satılmıştır [117].

Tekkenin bilinen şeyhleri: Mehmed Şerefeddin Efendi (ö. 1147/1734), Avnullah Efendi (ö. 1155/1742), Şeyh Fahreddin-i Evvel (ö. 1176/1762), Celâleddin Efendi (ö. 1224/1809), Şemseddin Efendi (ö. 1261/1845) [15].

• **Mimarisi:** Mahallesi bilinen ancak arsası tam olarak belirlenemeyen tekkeden geriye haziresi dahil hiçbir yapıya ulaşılamamaktadır. Tekkenin tarihçesinden ve vakfiyesinden edilen bilgiye göre tevhidhanesi, derviş hücreleri, selamlık ve harem dairesi bulunmaktadır. Tevhidhanesi diğer yapılardan bağımsız planlanmış ve cami olarak kullanılmıştır [15].

3.1.3.2. Gâr-ı Aşıkan Tekkesi

Tekke No: 44

Tekkenin Adı: Gâr-ı Aşıkan Tekkesi [15], Buhara Kalenderhanesi [15].

Yeri: Pınarbaşı Mh. [51], Serpeyker Mh. [47]. /Tekke arsası tam olarak belirlenememektedir.

Tarikatı: Nakşibendiyye [15].

Zikir Usulü: Kuudi, Hatm-i Hâcegân [12,13].

Banisi: -

İnşa Tarihi: 17. yy.

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: -

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Mart 2015.

• **Mevcut Durumu, Tarihçesi Ve Mimarisi:** Kaynaklarda yeterince bilgi bulunmamaktadır. Bursa'nın eski tekkelerinden olan Gâr-ı Âşıkân (Aşıklar Mağrası), ismini haziresindeki kendilerine "âşıkân" adı verilen Abdussamed ve Bahaeddin Efendi isimli iki kişiden almaktadır [15,138]. Daha çok Buharalı ve Afganistanlı seyyah ve

dervişler kaldıkları için söz konusu tekkeye Buhara Kalenderhânesi de denmiştir [15,138]. Pınarbaşı'nda bulanan tekke bilinen ilk Nakşî şeyhi Özbek Abdurrahman Baba olup Tahtakale'de bir müddet münzevî bir hayat süren Abdurrahman Baba, daha sonra Gâr-ı Âşıkân'a yerleşerek Nakşibendî usulüne göre mürîd yetiştirmiştir [15,138]. H.1157/M.1745'de vefat ederek tekkenin haziresine defnedilmiş olup İkinci Nakşî postnişin Şamlı Şeyh Ahmed Efendi'dir [138]. Hindistan'da Nakşibendî şeyhlerinden Şah Mahmud Efendi'den icazet alarak Bursa'ya gelmiş ve H.1175/M.1761 yılında tekkeye şeyh olmuş, H.1180/M.1766 yılında vefat etmiş, Pınarbaşı'nda Düstürhân türbesine defnolunmuştur [200]. Şeyh Ahmed Efendi'den sonra H.1252/M.1836 yılında vefat eden Davud Efendi'ye kadar kimlerin traikat icrasını yürütttüğü bilinmemektedir [15]. Tekkenin son postnişini H.1314/M.1896'da Hafız Yusuf Efendi olup 1896 yılına kadar tarikat icrası devam eden tekkenin bundan sonraki durumu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır [15].

Tekke yapısının Pınarbaşı Mahallesi'nde olduğu bilinmekte ancak yeri tam olarak tespit edilememektedir [15]. Ancak bugün İzzeddin Bey Camisi'nin yakınlarında olduğu kaynaklar içerisinde yer almaktadır [15,138].

3.1.3.3. Gül Baba Tekkesi

Tekke No: 64

Tekkenin Adı: Gül Baba Tekkesi [15], Mecdiyye Tekkesi [15].

Yeri: Ebuşahme Mh. [51]. /Tekke arsası tam olarak belirlenemektedir.

Tarikatı: Halvetiyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: Hüseyin Hasip Efendi (D:?, Ö: H. 1277/ M. 1860) [15].

İnşa Tarihi: 19. yy.

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: -

Vakfiyesi:Var.

İnceleme Tarihi: Mart 2015.

• **Mevcut Durumu:** Arsası tam olarak bilinmeyen ve 1895 yılında faaliyeti sona eren tekkenin bir bölümünün tahıl pazarına dönüştürüldüğü bilinmekte olup yapıdan geriye haziresi dahil hiçbir birim günümüze ulaşamamıştır [15].

• **Tarihçesi:** Ebuşahme Mahallesi'ndeki Gül Baba Tekkesi'nin diğer ismi Mecidiyye Tekkesi olup 1895 yılında tarikat icrası biten tekke daha sonra yapılan eklemlerde tahıl pazarı olarak kullanılmıştır [15]. Hazire olarak Pınarbaşı mezarlığı kullanılmıştır [15]. Tarikat icrası hakkında bilgi kısıtlıdır.

Tekkenin bilinen şeyhleri: Hacı Hasip Efendi (öl. 1860), Gül Baba Süleyman Efendi (?), Abdülmecit Efendi (öl. 1895), Salih Efendi (öl. 1894), Hüseyin Hüsnü Efendi (?) [15].

• **Mimarisi:** Tekkenin küçük bir haziresinin olduğu tekke bahçesinde bir şadırvam bir tevhidhane ve meşrutahane yapılarının olduğu kaynaklar tarandığında ortaya çıkmaktadır [15]. Ancak bu bilgiler dışında kayıtlarda tekkenin mimari özellikleri ve mekan kurgusu hakkında bilgi bulunmamaktadır.

3.1.3.4. Miskinler Tekkesi

Tekke No: 68

Tekkenin Adı: Miskinler Tekkesi [15].

Yeri: Muradiye Mh [15]. /Tekke arsası tam olarak belirlenemektedir.

Tarikatı: Halvetiyye [15].

Zikir Usulü: Devran [12,13].

Banisi: -

İnşa Tarihi: 19. yy.

Onarımlar: Onarım bilgisi yoktur.

Kitabesi: -

Vakfiyesi: -

İnceleme Tarihi: Nisan 2015.

• **Mevcut Durumu:** Muradiye Mahallesi'nde olduğu kaynaklarda belirtilen bu tekkeden hiçbir yapı günümüze ulaşmamıştır.

• **Tarihçesi Ve Mimarisi:** Tekke hem sağlıklı kişileri bu hastalıktan korumak hem de toplum içinde yaşama şansı olmayan cüzzamlıları barındırmak amacını taşıyordu [201]. O dönemde cüzzamlılara herhangi bir tedavi uygulanamıyor, sadece halktan tecrit edilerek mümkün olduğunca rahat bir şekilde yaşamalarının sağlanmasına çalışılıyordu [201]. Bu tekkeler halk tarikatlardan sadece ruhsal hastalıklarına değil bedeni rahatsızlıklarına da deva olmasını beklemiş, telkin yoluyla tedavi bazı tarikat

mekanlarını bir şifahaneye dönüştürmüştür [5,60,67]. Özellikle bulaşıcı hastalıkların kontrol altına alınması ve tedavisi için bir tür karantina niteliği taşıyan ve gerçek anlamda tasavvufi tekke olmayan miskinler tekkeleri de bu duruma en iyi örnektir [5,60,67]. İstanbul ve Bursa bu tekkelerin örneklerine rastlanmaktadır [201].

Bursa da cüzamlıların topluca barındırıldıkları bir tekke olan bu yapı Muradiye Mahallesi'nde Halil Paşa Değirmeni karşısında kurulmuştur [15]. Banisi kesin olarak bilinmeyen bu yapı da postnişin olarak ön plana çıkan isim Şeyh Yusuf Efendi olup 1878 yılında tarikat icrası sona eren tekke işlevini kaybetmiş ve harabe bir şekilde bu tarihten sonra zaman içerisinde harabe bir hale gelmiş ve belediye tarafından tehlikeli arz ettiği için yıkılmış ve yıkıntısına da el koyulmuştur [15]. 1913 yıllarında tekkeden geriye yalnızca bir kaç mezardan oluşan haziresi kaldığı bilinmekle beraber günümüze onlar da ulaşmamıştır [15]. Tekkenin mekan düzeni ve diğer mimari bilgileri kayıtlara geçmemiştir [15].

BÖLÜM 4

BURSA TEKKELERİNİN MİMARİ ANALİZİ, MEKAN VE CEPHE KURGULARI

Osmanlı dönemi tekke yapıları kuruluş biçimine göre incelendiğinde camiye meşihat konarak, tümüyle yeniden yapılarak yada evlere meşihat konularak kuruldukları görülmektedir [14,70,77]. Bursa'da da tekkelerin kuruluş biçimlerinin aynı şekilde olduğu belirlenmiştir.

Osmanlı'da dini görüş, zikir ve ritüeller İslami bir ibadet saydığından, camilere meşihat konularak tekke haline getirilmesi, doğal karşılanmıştır [14,202]. *"Bu dönem tekkelerin en eski tarihlileri fethi izleyen II. Mehmet ve II. Beyazıd dönemlerinde çoğunlukla cami-tekkeye dönüştürülmüş olan Bizans manastırları ve kiliseleridir"* [203]. Bu anlayışla kurulan Bursa tekkelerinin bir çoğu yeni bir tekke yaptırmak için maddi gücü bulunmayan şeyhlerin mevcut cami yapılarını tekke olarak kullanma yoluna gittikleri görülmektedir. Bursa'da bu durumun ön plana çıktığı tekkelere örnek olarak Açıkbaş Mahmud Efendi Tekkesi (17. yy.), Nasuhi Tekke (17. yy.), Zağferanlık Tekkesi (17. yy.) ve Eminiyye Tekkesi (18. yy.) verilebilir. Bazı zamanlar da bir tarikatın geçici olarak bir camiyi tevhidhane olarak kullandığı görülmektedir. Bu tekkeler: Hacı Sevinç Tekkesi (15. yy.), Düstürhan Tekkesi (15. yy.) ve Enari Tekke'sidir (17. yy.).

Camiye meşihat eklenerek oluşturulan bu tekkeler tevhidhanesi cami mimarisi özelliğini gösteren yapılar olarak ön plana çıktıkları ve günümüzde bu tekkelerin çoğunun yalnızca tevhidhane olarak kullanılan caminin kaldığı, tekke işlevlerinin getirdiği meşrutahanelerin ise yıkılıp yok olduğu anlaşılmaktadır [14]. Bu şekilde kurulmuş tekkelerin mevcut cami üzerinde de birtakım değişiklikler getirdiği anlaşılmaktadır [14]. Örnek olarak, meşrutahanenin olmadığı ve belli bir dönem

kullanılamadığı tekke yapılarında, sürekli bir görevlinin bulunması gerektiğinden bir oda ayrılması zorunlu olup son cemaat yerleri bir kaç oda haline getirilmiştir [14]. Bu duruma örnek olarak, Veli Şemseddin Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.70) ve Hüsameddin Efendi Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.114) verilebilir. Tevhidhane olarak kullanılan bu camilerin işlevlerine bakıldığında yeniden inşa edilmiş bir tevhidhaneden farklı olmadıkları bazı ihtiyaçlar için ortaya çıkan mekanların bu camilerin içinde sağlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca tekke işlevi taşıyan bir cami yada mescitte tarikat sembollerini mihrapta, tavanda veya bir başka yerde süsleme öğesi kullanılarak tekke mimarisinin iç mekana da yansıtılması amaçlanmıştır [14]. Ancak bu tekkeler başlangıçta tevhidhane olarak yapılmış sonradan tevhidhanenin cami olarak kullanılmaya başladığı tekkelerle karıştırılmamalıdır. Bu tekkeler yukarıda anlatılan özellikleri barındırmayabilirler. Yani tevhidhane mimarisi cami mimarisi niteliğinde olmayıp diğer tekke yapılarından pek farklı değildir. Bu duruma örnek olarak İsmail Hakkı Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.149), Kaygulu Tekkesi (18. yy.) ve Mısri Tekkesi'nin (17. yy) (Şekil 3.187) tevhidhanesi verilebilir.

Bursa tekkelerinin bir kısmı da tümüyle yeniden inşa edilerek kurulmuştur. Bu durumda yeni bir yapıdan söz edildiği için tekke birimlerinde dönemin mimari etkisi açıkça görülürmektedir. Bu tekkelerin işlev açısından plan kurgusunun net ve anlaşılır olduğu görülmektedir. Bursa tekkelerinin bir çoğunun bu şekilde inşa edildiği bilinmekte olup en belirgin örnekleri Üftade Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.99), Seyyid Usul Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.48), Karabaş-ı Veli Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.86), Bursa Mevlehanesi (17. yy.) (Şekil 3.178), Mısri Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.186) ve Abdullah Münzevi Tekkesi'dir (18. yy.) (Şekil 3.188).

Evlere meşihat konarak oluşturulan tekkelerin genellikle şeyhin yada ona yakın kişilerin evini veya konağını tekkeye dönüştürerek tarikat faaliyetlerinin icra edildiği görülmektedir [77]. Ancak bu tekkeler geleneksel ahşap konut mimarisiyle yeni bir yapı olarak planlanmış tekkelerle karıştırılmamalıdır. Osmanlı dönemi diğer tekke yapılarında olduğu gibi özellikle XVII. yüzyıl ve sonrasında inşa edilen Bursa tekkelerinde de dönemin geleneksel ahşap konut mimarisinden ayırt edilemeyecek nitelikte örnekler olduğu görülmektedir [14,77]. Şabani Tekke (19. yy.) (Şekil 3.166), Büdela Bey Tekkesi (16. yy.), Miskinler Tekkesi (19. yy.) bir konutun satın alınarak tekkeye dönüştürülmesiyle oluşturulurken aynı mantıkla planlanmış Numaniye Tekkesi

(18. yy.) ve Abdullah Münzevi Tekkesi (18. yy.) ise başlangıçta tekke olarak planlanmış geleneksel konut mimarisi niteliklerine sahip tekkelerdendir. Bu örnekler daha da arttırılabilir. Bu tekkelerin hangisinin dönüştürdüğü yada hangisinin tümüyle yeniden inşa edildiğini ayırt etmek için tekke yapısının mimarisinden çok vakfiyesinden ve tarihçesinden yararlanılmalıdır. Bu tekkelerde mevcut yapının dönüşümü binanın mevcut düzeninde, bir tekkenin getireceği işlevlere uygun bir biçimde yapılmakta olup, bu eklemeler mevcut yapı ile organik olarak bağdaşmakta ve hatta planlı olarak yapılmış bir ahşap tekkeden pek de farklı görülmemektedir [14]. Tek sorun olarak tevhidhanenin yeterince büyüklüğe sahip olması ve mevcut işleyiş içerisinde tevhidhanenin plan üzerindeki yerinin doğru bir şekilde seçilmesi olup tekkeyi oluşturan diğer birimler özellikle meşrutahane günlük yaşam biçimini yansıtan mekanlardan oluştuğu için bu mekanlarda çok fazla değişiklik yapma ihtiyacı duyulmamıştır [14]. Ancak bu tekkelerin tamamına yakın kısmı günümüzde yok olmuş durumdadır. Bunun nedeni kullanılan yapı malzemesi ve bu malzemenin bakımsızlığa dayanamayıp deprem ve yangınların da etkisiyle yıkılmış olmasıdır.

Başlangıçta çok amaçlı kurulmuş külliye yapıları tekkeye dönüştürüldüğünde, muvakkithane, kütüphane, darülkurra, ve sıbyan mektebi gibi birimler de varlığını sürdürmeye devam edebilmektedir [29]. Bu bilgilerden yola çıkarak Ebu İshak Tekkesi'nin (15. yy.) (Şekil 3.21) de bu kapsamda değerlendirilebileceği görülmektedir [15,89].

4.1. Bursa Tekke Yapılarını Oluşturan Birimlerin Mimari Analizi

Tekke yapılarının tipolojisine ve gruplanmalarına ilişkin İ. Osmanoğlu, B. Tanman ve E. Demirel İşli tarafından farklı çalışmalar yapılmıştır. İ. Osmanoğlu tarafından "İşleve bağlı gelişen yapı tipoloji denemesi", "Tevhidhanenin biçimlenmesinde bağlı yapı tipoloji denemsi" ve "Mekansal planlamaya bağlı tipoloji denemesi" olarak üç farklı tipoloji denemesi ortaya konmuştur [204]. B. Tanman yalnızca mekana bağlı tipoloji denemsi yaparken E. Demirel İşli ise yalnızca tevhidhane biçimlenişine bağlı gruplama çalışması yapmıştır [5,14,77]. Bursa tekkeleri için İ. Osmanoğlu tarafından yapılan tipoloji çalışmaları bağlamında değerlendirme ve tipoloji çalışmaları yapılmıştır.

Tekkedeki yaşam tarzı tarikatın, kavramsal bilgi, inanç, fikirlerini, kuramdan çok uygulama ile şeyh-derviş ilişkisinin usta-çırak ilişkisine benzer bir yöntemle bir diğerine aktaran eğitim, öğretmeyi değil değiştirmeyi hedefler niteliktedir [3,203]. Derviş ile şeyhi arasında kalan açığa vurulması tabu olan bir eğitimin olması bir tekkedeki işlevlerin benzerlikleri olsa da bazen tekkenin özel bir karaktere sahip olmasını getirmiştir [3,203]. Buradan da anlaşılacağı üzere tekke yapılarında tarikatların özelliklerine göre farklılıklar olabildiği, bu farklılıkların belirlenebilmesi için her tekke yapısı hakkında ayrı ayrı detaylı çalışma ve araştırmaların yapılması gerekmektedir [70].

Bursa tekkelerinin mimari programı incelendiğinde yalnızca tevhidhane ve buna bağlı bir kaç odadan oluşan tekkeler olduğu gibi daha kapsamlı programa sahip harem, selamlık, türbe ve bunlara bağlı tüm yardımcı birimleri içeren tekkelerinde olduğu görülmektedir. Tekkelerin değişik işlevli bir veya birden çok yapıdan meydana geldiği ve bu yapıların çeşitli işlevleri yerine getirebilmesi için, birbirleriyle ilişkili olarak planlandıkları, sonucunda çok değişik çözümler ortaya çıktığı görülmektedir [5,14,77]. Tekke yapılarını oluşturan bazı birimler tekkenin mimarisinde direk etken olarak göze çarparken bazı birimlerin ise planlamada ikincil durumda olduğu görülmektedir.Yani tekke mimarisinden bahsedildiğinde yalnızca tevhidhane mimarisi incelenmemeli, diğer birimler ve tevhidhanenin bu birimlerle ilişkisinin de mimari açıdan oldukça belirleyici olduğu bilinmelidir. Bu yüzden bu birimler "ana mimari öğeler", "yardımcı mimari öğeler" ve "servis mekanları ve diğer birimler" başlıkları altında analiz edilmektedir [5,14,77].

4.1.1. Ana Mimari Öğeler

Bursa tekkelerinde ana birimlerin mimari özellikleri, tekkenin büyüklüğüne, işlevine, içeriğine, tarikatın ritüellerine ve ibadet şekline göre çeşitlilik göstermektedir [14,29,60]. Tekkeler içinde zikir ve ritüellerin gerçekleştirildiği, vakit namazlarının kılındığı, şeyh ve ailesinin günlük yaşamını sürdürdükleri, gelen konukların ağırlandıkları, içerisinde dervişlerin barındığı, hayatını kaybeden şeyh ve tarikat mensuplarının defnedildiği birçok yan işlevlerin yerine getirildiği, sosyal ihtiyaçların karşılandığı gerektiğinde imaret gibi hizmet veren mekanlar olarak, çok işlevli yapısı ile değişik mimari bölümlerden ve bu mimari bölümlerin birbirleriyle olan ilişkisini

sağlayan birçok bölümden oluşan yapılardır [5,14,77,203]. Dini mimarinin öğeleriyle sivil mimarinin bir araya getirildiği, bir sentez olan tekkeler bazen her biri için ayrı mimari programlar taşıyan yapılardan oluştuğu bazense bütün bu işlevleri kapsayan tek bir yapıdan meydana geldiği görülmektedir [14,203].

Bursa tekkeleri incelendiğinde Osmanlı dönemi diğer tekke yapılarında olduğu gibi ana unsurların tevhidhane, türbe-hazire ve meşrutahane olduğu anlaşılmaktadır [14,77]. Bu birimlerin planlamadaki yeri, biçimlenişi ve kurgusu mimariyi belirleyen en önemli etkendir. Ayrıca Osmanlı dönemi diğer tekke yapılarında olduğu gibi bu mekanların tekkenin büyüklüğü, mürid ve muhip sayısı, ibadet şekilleri ve ritüellere göre bazı tekkelerde olmadığı yada daha küçük veya daha kapsamlı inşa edildikleri görülmektedir [14,29,60].

4.1.1.1. Tevhidhane

Tarikat ibadet ve ritüellerinin yapıldığı, vakit namazlarının kılındığı, bazı durumlarda, ders türünden faaliyetlerin yürütüldüğü ve birtakım dini toplantıların yapıldığı, Bektaşilerce "meydan", "meydan evi", Mevlevilerce "semahane", diğer tarikatlarca "tevhidhane" olarak isimlendirilen zikir-ibadet birimleri olup bir tekkenin en tipik özellik gösteren ve tekke mimarisinde en belirleyici rol oynayan mekan olduğu ifade edilir [3,5,29,77].

Tekke tevhidhaneleri İ. Osmanoğlu tarafından yapılan tipoloji çalışması sonucu beş farklı tevhidhane şeması ortaya çıktığı görülmektedir [204]. Bunlar; *"1. Eyvanlı ve Kare Plan Şemalı Tevhidhaneler, 2. Kare Plan Şemalı Tevhidhaneler, 3. Diktörtgen Plan Şemalı Tevhidhaneler, Mihrap Yönüne Paralel (Enlemesine-Dikdörtgen) Gelişen Plan Şemalı Tevhidhaneler, Mihrap Yönüne Dik (Uzunlamasına-Dikdörtgen) Gelişen Plan Şemalı Tevhidhaneler, 4. Çokgen Plan Şemalı Tevhidhaneler (sekizgen veya onikigen 5. Dairesel ve Eliptik Plan Şemalı Tevhidhaneler, 6. Serbest Biçimli Plan Şemalı Tevhidhaneler"* [204].

Bu tipoloji çalışmasından yararlanılarak Bursa tekkelerinin tevhidhaneleri plan tiplerine göre şöyle sınıflandırılabilir:

1. Eyvanlı ve Kare Plan Şemalı Tevhidhaneler,
2. Kare Planlı Planlı Tevhidhaneler,
3. Dikdörtgen Planlı Tevhidhaneler,

4. Serbest Biçimli Plan Şemalı Tevhidhaneler.

Bursa tekkelerinde eyvanlı ve kare planlı tevhidhanelere örnek olarak Ebu İshak Kazeruni Tekkesi'nin (Şekil 3.21) tevhidhanesi verilebilir. Tevhidhanesi dikdörtgen planlı olan tekkeler: Abdal Mehmed Tekkesi (Enlemesine, 15. yy.) (Şekil 3.1), Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi (Uzunlamasına, 15. yy.) (Şekil 3.4), Seyyid Usul Tekkesi (Uzunlamasına, 15. yy.) (Şekil 3.48), Veli Şemseddin Tekkesi (Enlemesine, 15. yy.) (Şekil 3.70), Karabaş-ı Veli Tekkesi (Uzunlamasına, 16. yy.) (Şekil 3.86), Hindiler Tekesi (Uzunlamasına, 16. yy.) (Şekil 3.82), Açıkbaş Mahmud EfendiTekkesi (Enlemesine, 17. yy.), Hüsameddin Tekke (Uzunlamasına, 17. yy.) (Şekil 3.114), İsmail Hakkı Tekkesi (Uzunlamasına, 18. yy.) (Şekil 3.145), Selami Efedi Tekkesi (17. yy.), Cizyezarzade Tekkesi (Uzunlamasına, 18. yy.) (Şekil 3.123), Zağferanlık Tekkesi (Uzunlamasına, 17. yy.) (Şekil 3.133), Numaniyye Tekkesi (Uzunlamasına, 18. yy.) (Şekil 3.155) ve Şabani Tekke (19. yy.) (Şekil 3.162) verilebilir. Dikdörtgen planlı tevhidhaneler biçim olarak uzunlamasına veya enlemesine gelişmiş olup bu durum tevhidhanedeki mahfelin yer alış şeklini etkilememiştir [14,204]. Mahfel ve maksureler tevhidhane mekanının dikdörtgen şeklini mümkün olabildiğince kareye yaklaştırmak, ve zikir alanını merkezileştirmek üzere kıble duvarı dışındaki duvarlarda planlanmışlardır [14].

Kare planlı tevhidhaneler Bursa tekkelerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Pek çok tekkede kare ve kareye yakın tevhidhaneler görülmekte olup mahfeller mihrap duvarı hariç diğer cepheler üzerinde bulunmaktadır [14]. Kare planlı tevhidhanesi bulunan tekkeler: Akbıyık Sultan Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.8), Başçı İbrahim Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.12), Bedreddin Pars Bey Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.15), Düstürhan Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.19), Hacı Sevinç Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.38), Karakadi Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.40), Mecnun DedeTekkesi (15. yy.), Somuncu Baba Tekkesi (15. yy.), Umur Bey Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.65), Zeyniyye Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.73), Bahri Dede Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.78), Nakkaş Ali Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.92), Üftade Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.99), Nasuhi Tekke (16. yy.) (Şekil 3.97), Bursa Mevlevihanesi (17. yy.) (Şekil 3.182), Enari Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.112) ve Eminiyye Tekkesi'dir (17. yy.) (Şekil 3.142).

Serbest biçimli plan şemasına sahip tekke tevhidhaneleri de Geyikli Baba Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.35) ve Şabaniyye Tekkesi'nde (19. yy) (Şekil 3.162) görülmektedir.

Bursa'da faaliyet gösteren Halvetiyye, Gülşeniyye, Celvetiyye, Mısriyye, Şabaniyye, tarikatları, Kadiriyye'nin Eşrefiyye ve Rumi kolu ve Nakşibendiyye'nin bazı kolları dairesel hareketlerin ağırlıkta olduğu ayinler yaptıkları için devrani tarikatlar olarak anıldığı, Bedeviyye, Şazeliyye, Saadiyye, Dussukiyye, Rıfaiyye, Kadiriyye gibi tarikatlarda ise, ayin mihrap önünde konumlanan şeyhin karşısında ve mihrap duvarına paralel olarak ayakta icra ettikleri için kıyami tarikatlar olarak adlandırıldığı, Nakşibendiliğin bazı kolları ve Bayramiyye tarikatı ise kuudi zikir tarzını benimsemişlerdir [12,13]. Mevleviyye ve Bektaşiyye ayinleri ise bu iki gruptan farklı olduğu ancak müzik eşliğinde yapılan ayinlerinin, ayakta, dönerek gerçekleştirilmesi devrani tarikatlarla ortak noktaları olduğu bilinmektedir [12,13,205]. Bahsi geçen ayin biçimleri gereği kıyami tarikatların dikdörtgen ve kare planlı tevhidhanelere, devrani tarikatların ise dairesel dönüşe uygun çokgen ya da dairesel planlı tevhidhanelere sahip olduğu sonucuna varılabilir [60,70]. Genelde kare ve dikdörtgen biçimde planlanmış Bursa tekke tevhidhanelerinin büyük çoğunluğu zikir ve ibadet usulleri göz önüne alınmadan inşa edilmiş olup tevhidhane zikir alanı maksure ve mahfellerin taşıyıcı ahşap profilleriyle zikir ve ibadet biçimine uygun hale getirildikleri görülmektedir [14,77]. Bunun en belirgin örnekleri Bursa Mevlevihanesi (17. yy.) (Şekil 3.182) ve Karabaş-ı Veli Tekkesi'nde (16. yy.) (Şekil 3.86) görülmektedir. Bursa Mevlevihanesinin kare planlı tevhidhanesinin zikir alanı, on altı adet dikme üzerinde taşınan mahfel ve altındaki maksurelerle daire haline getirilmiştir. Bu durum aynı şekilde Karabaş-ı Veli Tekkesi'nde görülmekte olup dikdörtgen planlı tevhidhane mahfili taşıyan sekiz adet direk ve maksurelerle köşeleri pahlı daha merkezi planlı bir zikir alanı oluşturulmuştur. Tevhidhanelerin bu şekilde farklılaşması, ayinlerdeki katılımcı ve izleyici sayısıyla ilgili olarak alanın verimli kullanımına dair mimari bir kaygıya işaret etmekte olup tevhidhanelerin plan özellikleri tarikatların zikir ve ritüellerine göre değişiklik gösterdiğinin kanıtıdır [5,205]. Ancak bu durumun bazı yapılarda uygulanmış olsa da kesin bir kural haline getirilememiş olduğu tekkelerin birçok kez farklı ritüel ve ibadet usullerine sahip tarikatlar arasında el değiştirmesinden de anlaşılmaktadır.

Bursa tekkelerinde tevhidhanesi zikir ve ibadet usulleri dikkate alınarak planlandığı örnekler Abdal Mehmed Tekkesi (15. yy.), Seyyid Usul Tekke'leri (15. yy.), Zeyniyye Tekkesi (15. yy.), Hindiler Tekkesi (16. yy.), Karabaş-ı Veli Tekkesi (16. yy.) ve Numaniyye Tekkesi (18. yy.) ve olup bu tekkelerin Kadiriyye tarikatına mensup tekkeler olduğu anlaşılmaktadır. Bunların dışındaki diğer tarikat tekkelerinde bu durum göz ardı edilmiştir.

Mescit görevi de gören tevhidhanelerde mihrap ve kadınlar mahfeli önemli öğelerin başında gelir [14]. Tevhidhanede mihrap kıble yönündeki duvar üzerinde bulunur ve tekkenin yapıldığı yer itibariyle kıbleye paralel bir duvar oluşturulmamış ise mihrap mevcut mimariyi bozmadan gerekli yere uygun şekilde konulmuştur [14]. Buna örnek olarak Numaniyye Tekkesi'ne sonradan eklenen mihrap verilebilir. Maksure ve mahfellerin bazılarının özelleştiği ve işlevine göre isimlendirildiği görülmektedir [77]. Mahfeller Kadınlar Mahfeli, Mutrip Heyeti Mahfeli adları altında, farklı kullanımlara hizmet ederler ve en yaygın olanı kadınlar mahfeli olup kadınların zikir ve ritüelleri izleyebilmeleri için geliştirilmiştir [14,77]. Bu mahfel doğrudan tevhidhanenin içini görebilecek, sesi duyabilecek ancak tevhidhaneden bakıldığında kadın izleyicilerin görünmeyecek şekilde yapılması zorunlu olarak görülmüştür [14]. Mutrip heyeti mahfelleri Bursa Mevlevihanes (Şekil 3.182) ve Karabaş-ı Veli Tekkesi'nde (Şekil 3.86) görülmektedir. Hünkar mahfilleri ise Bursa tekkelerinin hiçbirinde bulunmamaktadır. Tevhidhanede kadınlar mahfelinin plandaki yeride oldukça önemli ve mimariyi belirleyici bir etken olrak karşımıza çıkmaktadır. Mısri Tekkesi'nde kadınlar mahfeli için tekkenin ana girişinden başka bir giriş daha planlanmış olduğu Numaniyye tekkesinde de kadınların mahfele geçisi için ayrı bir giriş kapısının bulunduğu görülmektedir.

Tevhidhanelerle ilgili olarak başka bir konu ise minaresinin bulunup bulunmamasıdır [14]. Bursa tekkelerinin bir kısmında minare bulunmazken camiye meşihat eklenerek oluşturulan, sonradan camiye çevrilen tevhidhanelerde yada tekke kurulurken tevhidhanesi cami olarak inşa edilmiş tevhidhanelerin büyük bir kısmında doğal olarak minare bulunmaktadır. Ancak minare söz konusu yapılar için tarikat icrasının yapılması açısından herhangi bir özel yere sahip değil ve zorunluluk da arz etmemektedir. Tevhidhanesi aynı zamanda cami işlevi de gören İsmail Hakkı Tekkesi'nde tevhidhaneye eklenen minarenin cami olarak kullanılmasından çok daha

sonra yapıldığı bilinmektedir (Şekil 3.148) [8,15]. Minareyle birlikte minberin de eklenmesiyle tevhidhaneye cami işlevi verilmiş olur bu da tekkedeki muhib sayısını arttırmada önemli bir etken olarak kullanılmıştır [34,72]. Bazı tekkelerde ise zikir mekanı ile namaz kılma mekanını ayırma eğilimi görülmüş ve bu tekkelerde tevhidhane dışında ayrıca mescit inşa edilmiştir. Abdullah Münzevi Tekkesi'de de hem tevhidhane hem de cami yapısı bulunmaktadır.

Tarikatlarda halvet uygulamasının tevhidhane mimarisinde de yerinin olduğu görülmektedir. Örnek olarak Mısri Tekkesi'nin tevhidhanesi içerisinde küçük halvet hücreleri oluşturulmuş, bu durum da tevhidhane plan özelliklerine yansımıştır. Yine buna benzer bir şekilde Emeniyye Tekkesi'ne bitişik olarak planlanan çilehane, tevhidhane ve tekkenin genel plan şemasını etkilemiştir.

4.1.1.2. Türbe Ve Hazire

Türbeler tekkenin banileri, postnişinlerinin ve ailelerinin defnedildiği tekke mimarisi için birincil derecede önem arz eden birimlerdendir [3,14,73]. Bursa tekkelerinin tamamına yakınında bulunan bu mekanlar tekke mimarisinin vazgeçilmez ana öğelerinden olup diğer tekke yapılarından ayrı planlanmamış, aksine tasavvufi etkiyle beraber mümkün oldukça zikir ve ritüel alanına yaklaştırılmış ve böylelikle gündelik yaşamın bir parçası haline gelecek konumda yer alması sağlanmıştır [14,77].

Ayrıca Osmanlı döneminde adeta tekkelerin göstergesi haline gelmiş olan türbe ayin mekanı bağlantısı tasavvuf ehlinin ölüme bakışındaki farklılık ile açıklanabilir [203]. Tasavvuf inancındaki bütünlük anlayışında ölüm ve yaşam birbirinden ayrı düşünülmemektedir [29,203]. Bu nedenle türbelerin tevhidhane içerisinde ya da tevhidhane ile ilişkili olması istenmektedir [29]. Tamamen bağımsız türbe örnekleri de bulunmakla beraber, pek çok tekkede bu ilişkinin tekkelerin mimari kurgusuna yansıdığı görülmektedir [29]. Bu inanç doğrultusunda tarikat pirinin öldüğü zaman defnedildiği mekan, müridleri tarafından bir zikir alanı tevhidhane olarak kullanılmış ve sonra yanına daha geniş tevhidhaneler yapılmış, bazende bu durum tersi yaşanmış, şeyh ölünce zikir yapılan alanın içine defnedilmiştir [14]. Osmanlı dönemi diğer tekke yapılarında önemli bir mimari öğe olduğu anlaşılan türbe ve hazireler Bursa tekkelerinde de tevhidhanenin tamamlayıcısı olarak ele alınabilir.

Bursa tekkelerinde türbeler çoğunlukla kapalı ayrı mekanlar olsalar da demir ve benzer bir bölücüyle kapatılmış açık türbe örnekleri olduğu da görülmektedir. Hazireler ise açık mekanlar olup tekke mensupları, bir başka tekke mensup şeyh ve dervişlerin, tekkenin muhiplerinin kabirlerini barındıran, mezarlık birimleridir [3,5,60]. Kabir taşlarının bazı tarikatların tekkelerinde özelleştiği ve taşın biçimlenişinin yalnızca o tarikat mensuplarınca kullanıldığı görülmektedir. Buna örnek olarak Zeyniyye Tekkesi'nin haziresindeki mezar taşları verilebilir [129]. Tevhidhane ile türbenin birbirlerinden bağımsız ayrı biryerde planlanmış olduğu tekkelerde bu defa hazirenin tevhidhaneye bitişik olduğu görülmektedir. Bu durum tekke yapılarında fonksiyonel ilişkiler başlığı altında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Açık türbelerin plandaki yeri kapalı türbe ile farklılık göstermez. Tevhidhane ile ilişkili bir konumda veya hazire içerisinde bağımsız olarak planlanmışlardır. Açık türbenin görüldüğü tekkeler: İsmail Hakkı Tekkesi (18. yy.) haziresi, Emirsultan Haziresi (15. yy.) ve Zeyniler Tekkesi (15. yy.) haziresidir.

Planları kare, dikdörtgen biçiminde olan Bursa türbeleri içerisinde bir veya birden çok kabirin bulunduğu tekkelere rastlanmaktadır. Buna örnek olarak Bursa Mevlevihanesi'nin Türbesi (17. yy.) (Şekil 3.177) ve Üçkozlar Tekkesi'nin türbesi (15. yy.) (Şekil 3.128) verilebilir. Kabirler üzerinde üzeri örtülü ahşap sandukalar bulunmaktadır.

Bursa tekke hazireleri incelendiğinde her tekkenin haziresinin bulunmadığı ve bazı tekkelerin hazire olarak bir başka tekkenin haziresini kullandıkları görülmektedir. Büdela Bey Tekkesi (16. yy.) ve Somuncu Baba Tekkesi'ne (15. yy.) ait kayıtlarda herhangi bir hazire ve hazireye ait kayıt bulunmamaktadır [129]. Üftade Tekkesi (15. yy.) hazire olarak Üftade cami bahçesini ve türbesini kullanmaktadır [129]. Zeyniler Tekkesi (15. yy.), Seyyid Usul Tekkesi (15. yy.) ve Karabaş-ıVeli Tekke'sinin (16. yy.) ise büyük ve bakımlı hazireleri bulunmaktadır.

Yoğurtlu Baba Tekkesi (15. yy.), Abdülmümin Tekkesi (16. yy.), Hindiler Tekkesi (15. yy.), Müştemilzade Tekkesi (15. yy.), Özbekler Tekkesi (16. yy.), Ramazan Baba Tekkesi (16. yy.), Eyüp Efendi Tekkesi (16. yy.), Ahmed Gazzî Tekkesi (17. yy.), Çarşamba Tekkesi (17. yy), Mısri Tekkesi (17. yy.), Enari Tekkesi (17. yy.), Seyyid Baba Tekkesi (18. yy.), Kaygulu Tekke (18. yy.), Abdullah Münzevi Tekkesi (18. yy.), Eminiyye Tekkesi (18. yy.), İsmail Rumi Tekkesi (18. yy.), Rıza Efendi

Tekkesi (19. yy.) ve Ahmed Baba Efendi Tekkesi'nin (19. yy.) hazireleri günümüze ulaşamamış olup hazirelerin bir kısmının taşındığı yerlerinde yeni yapılaşmalar olduğu yada bakımsızlıktan yok olduğu anlaşılmaktadır.

4.1.1.3. Meşrutahane

Bursa tekke meşrutahaneleri incelendiğinde, meşrutahenenin planlamada tevhidhane kadar önemli bir öğe olduğu, meşrutahanelerin tekke içinde aldıkları konumun tekkenin plan şemasını birinci derecede etkilediği anlaşılmaktadır. Genelde geleneksel Türk evi yapısında olan meşrutahaneler işlevi gereği tekkeden bağımsız bir ev niteliğinde olmadığından, sıradan bir eve göre daha farklı bölümleri içerisinde barındırır [14]. Meşrutahaneler şeyhin ailesiyle birlikte günlük yaşantısını sürdürdüğü, bundan dolayı şeyh evi olarak da isimlendirilen, harem bölümü ile konukları ağırladığı, tekkede barınan dervişlerin yaşamlarını sürdürdükleri ve şeyhin özel yaşantısı dışındaki zamanını geçirdiği, tekkenin idare edildiği selamlık bölümünden oluşmaktadır [60]. Bu ana mekanların dışında bunlara hizmet eden mutfak, yemekhane, hamam ve hela gibi servis birimlerini bulunmaktadır [77]. Meşrutahane planını etkileyen en önemli unsur kadın erkek ayrımı olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle dikkat edilmesi gereken bu sirkülasyonun nasıl sağlanacağıdır.

Harem şeyhlerin aileleri ile birlikte ikamet ettikleri yeme içme, çalışma, dinlenme, sohbet ve temizlik gibi ihtiyaçlarını karşıladıkları, ayrıca tarikata mensup olsun veya olmasın, tekkeye gelen hanımların ağırlandığı birimleri içene alır [3,5,77,203]. Haremde servis birimleri mutfak, hamam-gusülhane ve hela bulunmaktadır [77]. Ayin mekanına kadınların geçişi de bu bölümden sağlanır [29].

Selamlık tekke şeyhinin özel yaşamı dışında kullandığı bölüm olup bu bölümde şeyhin özel olarak kullandığı, tekkeye gelen erkek konuklarla görüştüğü, erkek misafirlerin ağırlandığı sohbetlerin yapıldığı şeyh odası (baş oda); zikirlerde musikiyi idare eden zâkir başının dinlendiği, misafir kabul ettiği, musikinin yürütüldüğü, zikirde kullanılan musiki aletlerinin saklandığı zâkirbaşı odası; misafirlere ve dervişlere ikramda bulunulan kahve odası; dervişlerin buluştuğu meydan odası, kiler, içeceklerin hazırlandığı şerbethane de selamlıkta planlanan birimlerdir [3,14,77,203]. Servis birimleri mutfak, hamam-gusülhane ve hela haremde olduğu gibi selamlıkta da bulunmaktadır [77]. Harem ve selamlık birbiriyle ilişkili ise iki birim arasındaki

bağlantıyı sağlayan "mabeyin odası" da selamlık birimleri arasındadır [153]. Genelde kapsamlı planlanmış meşrtuhanelerde görülen bu birim Bursa Mevlevihanesi'nde (17. yy.) görülmektedir [77]. Bunun yanı sıra Karabaş-ı Veli Tekkesi (16. yy.) gibi bazı tekkelerde derviş odaları selamlık içerisinde planlanmıştır. Yine aynı tekkede Bektaşîler'ce mihman evi, diğer tarikat ehlince misafirhane veya mihmanhane olarak adlandırılan, seyyah dervişler başta olmak üzere erkek misafirlerin ağırlandığı birimler de selamlık içerisinde planlanmıştır [77,203].

Tekke ve meşrutahanesinin büyümesi, ek binalarla genişlemesi tekkenin toplumdaki yeri, mürid sayısı ve şeyhin şöhretiyle vakıf gelirlerinin artmasıyla doğru orantılıdır [8]. Tekkenin hizmet alanının artmasıyla yeni mekanlara ihtiyaç duyulmuştur. Gelişmiş bir tekke meşrutahanesinde bulunması gereken bölümler harem, selamlık ve bunlara hizmet eden servis birimleridir. Ancak her tekkede harem ve selamlığın ikisininde bulunmadığı görülmektedir. Meşrutahaneyi oluşturan selamlık ve harem birimleriyle servis birimlerinin kendi arasındaki plan kurgusu da tekke mimarisini etkilemiştir. Bursa tekkelerinde selamlık ve harem birimlerinin aynı bina içerisinde, aynı çatı altında planlandığı yada birbirlerinden bağımsız farklı yapılarda planlandıkları görülmektedir.

Selamlık ve harem birimlerinin farklı binalarda birbirinden bağımsız şekilde planlandığı tekkelere örnek olarak, Üftade Tekkesi (16. yy.), İsmail Hakkı Tekkesi (18. yy.), Emir Buhari Tekkesi (15. yy.), Numaniyye Tekkesi (18. yy.), Hüsameddin Efendi Tekkesi (17. yy.), Selami Efendi Tekkesi (17. yy.), Mısri Tekkesi (17. yy.), Karabaş-ı Veli Tekkesi (16. yy.) verilebilir. Bu birimlerin aynı bina içerisinde planlanladığı tekkeler, Miskinler Tekkesi (19. yy.), Başçı İbrahim Tekkesi (15. yy.), Üçkozlar Tekkesi (15. yy.) ve Emeniyye Tekkesi (17. yy.) gibi büyük tekkeler örnek olrak gösterilebilir. Harem ve selamlık birimlerinin her ikisininde olduğu ancak farklı binalarda bitişik ve ilişkili olarak planlandığı tekkeye örnek olarak da Bursa Mevlevihanesi (17. yy.) verilebilir. Abdullah Münzevi Tekkesi (18. yy.), Eşrefzade Tekkesi (17. yy.), İsmail Rumi Tekkesi (18. yy.), Nakkaş Ali Tekkesi (16. yy.) gibi tekkelerde ise selamlık yada harem birimlerinin yalnızca birinin bulunduğu görülmektedir.

4.1.2. Yardımcı Mimari Öğeler

Bursa tekkelerinde bulunan yardımcı mimari öğeler: derviş odaları, konuk odaları (mihmanhane), çilehane (Halvethane), irtifak hücreleri, sohbet odaları (Meydan Odası), şerbethane, kahve ocağı, kütüphane, mutfak, yemekhane (Taamhane, Somathane), şerbethane, hamam-gusülhane, hela (kenef), çamaşırhane ve su yapılarıdır [10,15,153]. Bu mekanların ana mimari öğelerle ilişkisi ve kendi aralarındaki ilişki de mekan kurgusunu etkilemektedir.

• **Derviş Odaları (Hücreleri) Ve Konuk Odaları:** Derviş odaları esas olarak müritlerin barındıkları, dinlendikleri, bireysel zikir ve ibadetlerini yaptıkları birimler olarak karşımıza çıkmaktadır [14,77]. Tekkelerde devamlı kalan dervişler ve tekkeye konuk olarak gelenler için ayrı odalar düzenlenmiştir. Her tekkede yatılı kalan dervişlerin olmadığı ve buna bağlı olarak bazı tekkelerde derviş odalarının planlanmadığı görülmektedir. Bursa tekkelerinde misafirhanesi ve konuk odası bulunmayan tekkelerde bayan misafirler haremde erkek misafirler ise derviş odalarında ağırlanmışlardır [15]. Konaklama işlevinin öne çıktığı kalenderhanelerde, derviş hücreleri diğer tarikat yapılarına oranla daha geniş programlı olduğu görülmektedir [14,60]. Tekke yapılarında bu birimlerin genelde birbiri ardına sıralanmış yada bir hol etrafında dizilmiş bir şekilde planlandıkları görülmektedir.

• **Çilehaneler (Halvethaneler, Halvetgâhlar):** Tekkede ölüm olayını önceden hissedebilmek ve dünyevi arzuları kırmak gayesiyle tekke şeyhinin denetiminde küçük bir mekanda, zamanın çoğunu ibadetle geçirmek üzere kapanılan mekandır [14,77,203]. Müridlerin tek başına ibadet ettiği, inzivaya çekildiği küçük dar mekanlardır [206]. Halvet uygulamasının görüldüğü tarikatların tekkelerinde rastlanan ve aynı zamanda "çile" tabir edilen bu uygulama mimari olarak dar ve alçak mekanlar mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır [5,77,203]. Bursa tekkelerinin bir kısmında ayrı bir çilehane inşa edilmediği bu uygulama için bazen tevhidhane içinde küçük birimler yapıldığı görülmektedir. Örnek olarak Mısri Tekkesi (17. yy.) verilebilir.

• **Sohbet Odaları (Meydan Odası):** Sosyal işlevleriyle de ön planda olan tekke yapılarında insanların bir araya gelip, tanışmaları, konuşmaları, sohbet etmeleri ibadet kadar önemli ve öncelikli görülmüştür [203,207]. Bursa tekkelerinde de dervişlerin kendi aralarında oturup sohbet ettikleri meydan odası olarak da adlandırılan mekanların genellikle selamlık içerisinde planlandıkları görülmektedir. Tekkelerin tümü

incelendiğinde bu birim Selami Efendi Tekkesi'nde (17. yy.) tevhidhane ile ilişkilendirilmiş, Bursa Mevlevihanesi'nde (17. yy.) selamlık içerisinde planlanmıştır. Yine Bursa Mevlevihanesinde Meydan-ı şerif olarak adlandırılan bir başka sohbet mekanı mevlevi tekkelerinin önemli bir mekanlarından biri olup planlamada mutfağa yakınlığı göze çarpmaktadır. Meydan-ı şerif her sabah şeyh ve dedelerin toplandıkları mekandır [208]. Meydan-ı şerifte girişin tam karsısına üç post serilir, ortadaki kırmızı post şeyhe, onun sağında ki siyah post kazancı dedeye, sol tarafta ki post ise meydancı dedeye aittir [208].

• **Mutfak, Yemekhane, Fırın, Şerbethane Ve Kahve Ocağı:** Tekkelerde zikir sonrasında tekkede bulunanlara yemek verilme olayı özellikle mevlevilerde mutfak, günlük olarak meşrutada yenilen yemeğin dışında, çeşitli vesilelerle haftalık zikirler, özel günler ve gecelerde tekkede yemek yiyenlere, misafirlere ve çevredeki yoksullara hitap eden, sıradan günlerde herhangi bir ev mutfağı gibi faaliyet gösteren, gerektiğinde bir imaret mutfağı gibi çalışabilecek şekilde tasarlanan birim olarak planlanmıştır [3,5,77,203]. Bu duruma bağlı olarak mutfak, yemekhane vb. birimleri Bursa tekke mimarisi içerisinde geniş yer bulmuş olup bunların bir kısmı ayrı binalar içerisinde (Bursa Mevlevihanesi, Numaniyye Tekkesi), bir kısmı ise meşruta içinde yer aldıkları görülmektedir. Büyük çoğunluğu selamlığın bünyesinde ya da onunla bağlantılı biçimde tasarlandığı görülmektedir. Tekkenin diğer birimlerinden ayrı biryerde bağımsız planlanmış bir mutfak yoksa tüm tekkeye hizmet eden mutfağın selamlık mutfağı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca hareminde mutfak bulunmayan ve bağımsız olarak büyük bir mutfak planlanmış Bursa Mevlevihanesi'nde hareme yemek girişi mahremiyetin korunması için dönme dolap ile sağlanmıştır. Tekkes'nde ise tekkenin tüm ihtiyacını karşılayacak büyük mutfak harem bölümünde planlanmış buradan selamlığa yemek çıkışı yine dönme dolap yardımıyla sağlanmıştır [99].

Mevlevihanelerde ayrıca sema meşklerinin de yapıldığı "matbah-ı şerif", Bektaşi tekkelerinde "aşevi" diye adlandırılan, daima selamlık tarafında bulunan ve aşçı dede ile çevresindeki dervişlerin görev yaptığı mutfaklar bulunmaktadır [3,77,203,207]. Mevlevi tekkelerinde, bir dervişin ilk terbiye yeri mutfaktır [207]. Mevlevi tarikatına giren kişinin derviş olana kadar çekmek zorunda olduğu 1001 günlük çileyi matbahta doldurması gerekmektedir [208]. Bu durum mevlevilikte matbah-ı şerifi özel bir konuma getirmiş ve mevlevi tekkelerinde çilehane, matbah-ı şerifin yanında veya içine

planlanmıştır. Bursa Mevlevihanesi'nde de büyük bir mutfak ve yakınında çilekeş canlar odası bulunmakta olup Mevlevi mutfağı plan şemasının burada da uygulandığı görülmektedir.

Bursa tekkelerinde çok büyük yemekhanelere (taamhane, somathane) rastlanmamaktadır. Bursa Mevlevihanesi'nde dahi yemekhaneler selamlık ve harem binaları içerisinde planlanmıştır. Çok büyük fırınlara da sahip olmayan Bursa tekkelerinde yalnızca Somuncu Baba Tekkesi'nde fırın göze çarpmaktadır.

Osmanlı-Türk sosyal hayatının vazgeçilmez geleneği sohbet etme ve kahve içme geleneğinin tekkelere yansıması, özellikle zikir günleri, zikir öncesi ve sonrası bir odada oturup, kahve içilip sohbet edilmesi şerbethane ve kahve ocağı gibi özel mekanların ortaya çıkmasını sağlamıştır [14,209]. Esma zikri ile özgünleşmiş tasavvuf okullarının tekkelerinde cümle kapısından sonra, selamlık kapısına girilince, giriş kısmının bir köşesinde ve tevhidhaneye yakın planlanmış bir odadır [207]. Bu birimleriyle dikkat çeken tekkeler Karabaş-ı Veli Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.86) ve Üftade Tekkesi'dir (16. yy.) (Şekil 3.100).

• **Kütüphane Binaları, Kitaplıklar**: Bursa tekkeleri kitap sayısı bakımından oldukça zengin sayılabilecek kütüphanelere sahip olup bu birimlerin tekke planı bütününde değişik şekilde yer aldıkları anlaşılmaktadır [157,210]. 1928 yılı Bursa Salnâmesi'ne göre Bursa'da kütüphanesi olan tekkeler: Emir Buharî Tekkesi (15. yy.), Umur Bey Tekkesi'nin (15. yy.), Ahmet Gazzî Tekkesi (17. yy.), Cizyezarzade Tekkesi (17. yy.), Eşrefzâde Tekkesi (17. yy), Eminiye Tekkesi (17. yy.), Mevlevihane (17. yy.), Hüsameddin Tekkesi (17. yy.), İsmail Hakkı Tekkesi (18. yy.), Abdullah Münzevî Tekkesi (18. yy.), Moralı Tekkesi (19. yy.) ve Baba Efendi Tekkesi'dir (19. yy.) [266,311]. Bu tekke kütüphaneleri içinde çok önemli yazma ve baskı ender eserlerin bulunduğu kütüphaneler olup bunların bir kısmı tekke şeyhlerinin kendilerine ait özel kitaplarını bir araya getirmeleriyle kurulmuş küçük kütüphanelerdir [157,210]. Eminiye ve Cizyezarzade Tekke'lerinin kütüphaneleri buna örnek olarak gösterilebilir [15].

4.1.3. Servis Mekanları Ve Diğer Birimler

Bursa tekke planları incelendiğinde planlamada yer alan servis birimleri ve diğer birimler: abdest, temizlik ve su ihtiyaçları için hamam-gusülhane, hela,

çamaşırhane, ahır, sebiller, çeşmeler, şadırvanlar, abdest tekneleri, kuyular ve havuzlardır.

Genellikle meşrutahane içerisinde planlanan hamam-gusülhane, çeşitli abdest alma mahalleri, helalar, çamaşırhane ve ihtiyaca ilişkin diğer birimlerin meşrutahane dışında da planlandıkları durumlar vardır. Buna örnek Karabaş-ı Veli Tekkesi (16. yy.) ve Numaniyye Tekkesi (18. yy.), Şabani Tekke (19. yy.) verilebilir. Bunun yanında bazı tekke yapılarında tam teşekküllü hamamların olduğu görülmektedir. Emir Buhari Tekkesi (15. yy.), Başçı İbrahimTekkesi (15. yy.) ve Üftade Tekkesi'nde (16. yy.) bu tür hamamlar planlanmıştır.

Tekke planlamasında çeşitli konumlarda ortaya çıkabilen çeşmeler önemli su yapılarından olup genellikle tekkenin su ihtiyacını karşılamak için yapılmışlardır [14]. Ancak hayır amaçlı tekke dışına hizmet veren çeşmeler olduğu da görülmektedir. Bursa tekkelerinin çoğunda bulunan bu çeşmeler özellikle Zeyniyye Tekkesi (15. yy.) ve İsmail Hakkı Tekkesi'nde (18. yy.) orjinalliğini koruyarak günümüze ulaştıkları görülmektedir. Üçkozlar Tekkesi (15. yy.), Başçı İbrahim Tekkesi (15. yy.), Zeyniyye Tekkesi (15. yy.), Umur Bey Tekkesi (15. yy.), Seyyid Nasır Tekkesi (15. yy.), Bahri Dede Tekkesi (16. yy.), Zağferanlık Tekkesi (17. yy.), İsmail Hakkı Tekkesi (18. yy.), ve Bursa Mevlevihanesi'nde (17. yy.) abdest almak ve su ihtiyacını gidermek amacıyla, çeşitli şekillerde şadırvanlar yapıldığı görülmektedir.

Bursa Mevlevihanesi bahçesinde su ve soğutma ihtiyacını karşılamak için birde kuyu bulunmaktadır. Tekkelerde sohbet odalarında veya avlularında süs amacıyla yapılmış havuzlar da görülmekte olup buna örnek olarak yine Bursa Mevlevihanesi'ndeki süs havuzu gösterilebilir. Bunların yanı sıra çamaşırhanem yalnızca Bursa Mevlevihanesi'nde; ahır (Bektaşîlerde "at evi") Üftade Tekkesi (15. yy.) ve Bahri Dede Tekkesi'nde (16. yy.) muvakkithane, sıbyan mektebi, darülkurra, türünden birtakım tali bölümler de Ebu İshak Tekkesi'nde (15. yy.) görülmektedir.

4.2. Bursa Tekke Yapılarında Fonksiyonel İlişkiler

Artan mekansal ihtiyaçların bir sonucu olarak tek veya ikili mekanda tarikat yapılarından çoklu mekanlara yada çoklu yapılara sahip külliye biçiminde tarikat yapılarına uzanan bir tarihsel süreç yaşandığı görülmektedir [204]. İ. Osmanoğlu'nun yapmış olduğu çalışmada erken dönemlerdan başlayarak tarihsel süreç içerisinde tarikat

yapılarının işleve bağlı olarak tipolojik gelişiminde 6 farklı aşama görülmektedir [204]. Bunlar: *" 1.Tevhidhane (Mescit) ve Türbe'den Oluşan Tarikat Yapıları, 2.Tevhidhane (Mescid) ve Konaklama Mekânlarını İçeren Tarikat Yapıları (zaviyeli tekke camiler), 3.Tevhidhane, Türbe, Derviş Hücreleri Mekânlarını İçeren Tarikat Yapıları, 4.Tevhidhane, Türbe, Derviş Hücreleri, Şeyh Odası, Aşevi Mekânlarını İçeren Tarikat Yapıları, 5.Tevhidhane, Türbe, Meşruta (harem, selamlık, mabeyn) Ve. Yardımcı Mimari Mekanlar İçeren Tarikat Yapıları, 6.Tevhidhane, Türbe, Meşruta (harem, selamlık, mabeyn) Ve Çok Sayıda Yardımcı Mimari Mekan İçeren Külliye Biçiminde Tarikat Yapıları (hankahlar, asitaneler vb.)"* [204]. Yapılan bu çalışma Bursa tekkelerindeki fonksiyonel ilişkiler incelenirken değerlendirmeye alınmış ancak konuya bağlı gruplama çalışması yapılmamıştır.

Tekkeleri oluşturan ana birimlerin fonksiyonel ilişkileri, tekkenin büyüklüğüne, işlevine, kuruluş biçimine, bağlı olduğu tarikatın ritüellerine, zikir ve ibadet usullerine, göre çeşitlilik göstermektedir. Ancak tekkelerde mekanlar arası ilişkiler incelendiğinde planlamanın belirli işlevler çerçevesinde yapıldığı görülmektedir. Tekkeler, dervişlerin ya da misafirlerin konakladığı, zikir sırasında dışarıdan halkın katıldığı, oldukça hareketli mekanlardır. Bu nedenle tekkelerin mekansal ilişkileri, içerisindeki mahremiyet gerektiren yaşantıya uygun olarak düzenlendiği görülmektedir.

Bursa tekke mimarisinin gelişimini oluşturan işlev şemaları incelendiğinde, tevhidhanenin diğer tekke bölümlerinden ayrılması ve böylece herkese açık olan bir mekanın belirli bir mahremiyet getirerek tekke hayatından soyutlanması, şeyhlerin, harem halkının, kadın ve erkek ziyaretçilerin, dervişlerin oluşturduğu trafiği olabildiğince azaltmak amacıyla zikir mekanı, selamlık, harem bölümlerinin birbirlerine yaklaştırılması, aralarında doğrudan yada dolaylı bağlantı kurulması, bu arada kadın ve erkek trafiğinin çakışmaması amacıyla selamlık ve harem arasında bağlantıyı sağlayan mabeyin odası, ayrı bir kadınlar girişi gibi unsurların oluşturulması, kadın ve erkekler için tevhidhane giriş çıkışları, şeyhin selamlıktan tevhidhaneye ve hareme geçişi, misafirlerin selamlığa alınması ve buradan tevhidhaneye geçişi, haremden kadınlar mahfiline geçisin sağlanması, haremin ve selamlığın ayrı girişlerinin olması plan şemasını etkileyen temel kurallar bulunmaktadır [3,29,77,203]. Bunların yanında tercihen harem mutfağının, taamhane, selamlık ve meydan-ı şerif gibi bölümlere yaklaştırılması, harem ve selamlıkta ayrı ayrı mutfak oluşturulması yada tek bir mutfak

ise diğer tekke mekanlarıyla bağlantının sağlanması için tasarımın uygun olarak yapılması, kahve ocağı, şerbethaneden misafirlere servisin yapılabilmesi ve haremle ilişkisinin kurulabilmesi, teknik birtakım (tesisatı kolaylaştırmak) nedenlerle hela, gusülhane ve hamam gibi ıslak mekanların yan yana tasarlanması, su haznesinin ise bunların yakınına yapılması ve buna benzer birçok husus tekkelerin işlev şemasını etkileyen kısmen dini, kısmen yerel kaynaklı geleneklerden, belirli bir rahatlık ve kullanışlılık arzusundan kaynaklanmaktadır [3,29,77,203].

Bütün bunların nasıl geliştiğini anlamak için tevhidhane ana ekseninde diğer birimlerin nasıl planlandığını anlamak ve ayırt etmek gerekmektedir. Bu çerçevede Bursa tekkelerinin tümünün "Tevhidhane-Meşrutahane", "Tevhidhane-Türbe" ve "Tevhidhane-Yardımcı Birimler" ilişkisi incelenmiştir.

4.2.1. Tevhidhane-Meşrutahane İlişkisi

Bursa tekke planları incelendiğinde planlamayı birinci derecede etkileyen bu iki ana unsurun birbiriyle ilişkisi oldukça önemlidir. Bu ilişkinin üç şekilde planlandığı görülmektedir.

1-Tevhidhane ile meşrutahanenin birbirleriyle ilişkisiz ayrı binalarda planlanması,

2-Tevhidhane ile meşrutahanenin birbirleriyle ilişkili ayrı binalarda planlanması,

3-Tevhidhane ile meşrutahanenin aynı bina içerisinde planlanması.

Bu üç durumun da amacı tekkenin işlevsel bütünlüğünü korumak olduğu bunun da plan şemasına önemli derece yansıdığı anlaşılmaktadır.

• **Tevhidhane ile meşrutahanenin birbirleriyle ilişkisiz ayrı binalarda planlanması durumu:** Bu durumda tevhidhane ve meşrutahane bölümlerinin birbiriyle ilişkisi kurulmamış, tevhidhane ve meşrutahane birimleri farklı binalarda genelde bir avlu etrafında inşa edilmiştir [5,14,77]. Genellikle çok sayıda yapıdan meydana gelen tekkelerde görülen durumdur. Ayrıca bu şekilde planlanmış tekke yapılarında genelde tevhidhane avlu merkezine daha yakın bağımsız bir şekilde, meşrutahanenin ise tevhidhaneye göre daha uzak bir yerde planlandığı görülmektedir. Ayrıca bu şekilde planlanmış tevhidhanelerin bitişiğinde türbe yada yardımcı mimari öğelerden birinin de planlandığı görülmektedir [5,14,77]. Bursa tekkelerinin büyük bir kısmında tevhidhane ile meşrutahanenin bu şekilde planlandığı anlaşılmakta olup bu tekkeler: Abdal Mehmet

Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.1), Abdal Murad Tekkesi (15. yy.), Ahmet İlahi Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.167), Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.4), Akbıyık Sultan Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.7), Başçı İbrahim Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.12), Bedreddin Pars Bey Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.16), Emir Buhari Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.25), Karakadi Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.40), Geyikli Baba Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.35), Mecnun Dede Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.43), Seyyid Nasır Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.46), Veli Şemseddin Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.70), Zeyniyye Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.72), Bahri Dede Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.78), Eyyüb Efendi Tekkesi (16. yy.) , Hindiler Tekkesi (16. yy.), Hasan Efendi Tekkesi (16. yy) (Şekil 3.170), Nakkaş Ali Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.92), Nasuhi Tekke (16. yy.) (Şekil 3.97), Ramazan Baba Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.169), Açıkbaş Mahmut Efendi Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.108), Ahmed-i Gazzi Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.171), Hüsameddin Efendi Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.70), Enârî Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.11), Zağferanlık Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.133), Selami Efendi Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.123), Mevlevihane (17. yy.) (Şekil 3.177), Mısri Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.186), Üçkozlar Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.128), Cizyedarzâde Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.137), Kaygulu Tekke (18. yy.), Eminiyye Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.142), Yunus Emre Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.191) ve Ali Rıza Efendi Tekkesi'dir (19. yy.).

Meşrutahane ile tevhidhanenin ilişkisiz ancak bitişik planlandığı durumlar da mevcuttur. Bu tekkelere örnek olarak İsmail Hakkı Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.144) ve Şabani Tekke (19. yy.) (Şekil 3.161) verilebilir. Bir de Mısri Tekkesi'nde (17. yy.) görüldüğü gibi bu tekkelerde tevhidhanelerin kadınlar mahfellerine çıkış için genellikle ana girişten uzak ayrı bir giriş kapısı olduğu görülmektedir. Bu şekilde planlanmış bir meşrutahanenin genelikle bir yada iki katlı ve bir sofa etrafında dizilmiş, geleneksel Türk evini plan şemasını yansıttığı anlaşılmaktadır. Bunun en iyi örneği Cizyezarzade Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.137) ve Selami Efendi Tekkesi'nin (17. yy.) (Şekil 3.123) meşrutahanelerinde görülmektedir. Bu tekkelerin tevhidhaneleri cami işlevini de taşırlar. Ancak bu durumdan her tevhidhanenin cami olarak kullanıldığı anlamı çıkartılmamalıdır.

• **Tevhidhane ile meşrutahanenin birbirleriyle ilişkili ayrı binalarda planlanması durumu:** Tevhidhane ve meşrutanın farklı binalarda ancak birbirleriyle ilişkili olmalası durumunda bu ilişkinin sağlanması için genellikle bir koridorla

tevhidhaneye geçişin planlandığı görülmektedir. Bazı tekkelerde selamlık ile tevhidhanenin ilişkili olarak planlanmış olduğu, bazılarında ise harem kısmı için bu durumun geçerlidir. Selamlık yapısının Karabaş-ı Veli Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.85) (Şekil 3.86), İsmail Rumi Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.151) ve Eşrefzâde Tekkesi'nde (17. yy.) (Şekil 3.172) tevhidhane ile bitişik ve bir koridor yardımıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Üfade Tekkesi'nde (16. yy.) (Şekil 3.99) ise harem binasının bir hol yardımıyla tevhidhane ile ilişkilendirildiği görülmektedir.

Bu yapıların meşrutahane planları incelendiğinde bağımsız planlanan bir meşrutahaneden çokta farklı olmadığı yalnızca sofa üzerinden tevhidhane ile ilişkiyi sağlayan bir koridor açıldığı görülmektedir. Koridorun bir kapı yardımıyla direk olarak tevhidhaneye açıldığı görülmektedir. Umur Bey Tekkesi'nde (15. yy.) (Şekil 3.65) ise tevhidhane ve meşrutahane arasındaki ortak duvardan kapı açılarak ilişki sağlanmıştır.

• Tevhidhane ile meşrutahanenin aynı bina içerisinde planlanması durumu:

Tevhidhanenin ve meşrutanın aynı bina içerisinde planlanmaları durumunda, meşrutahanenin harem ve selamlık bölümlerinin her ikisi yada birinin tevhidhane ile doğrudan bağlantılı olduğu, planlamada katlar arası yapılan düzenlemeler, ara sofalar, bağlantı odaları, koridor ve merdivenlerle yapıldığı görülmektedir [5,14,77]. Selamlık ile tevhidhanesi aynı bina içerisinde bulunan Abdullah Münzevi (18. yy.) ve Büdelâ Bey Tekke'leri (16. yy.) (Şekil 3.81) ve selamlık, harem ve tevhidhanenin tümünün aynı yapı içerisinde bulunan Miskinler Tekkesi (19. yy.) bu planlamaya örnek olarak verilebilir. Bu durum Bursa tekkelerinde iki şekilde sağlanmıştır. Tevhidhane ve meşrutahane ya farklı katlarda alt alta, üst üste planlanmışlar yada yapılar bitiştirilmiş ortak tek bir giriş ile aynı binada olmaları sağlanmıştır. İki katlı binanın alt katı harem üst katında tevhidhane yer almış, aynı çatı altında planlanan bu birimler dışındaki selamlık için ayrı bir bina yapılmıştır. Numaniye Tekkesi (18. yy.) bu planlamaya örnektir. Bu tekkede haremin üst katında planlanmış olan tevhidhane için ayrı bir giriş planlanmış olduğu görülmektedir. Büdelâ Bey Tekkesi'nde (16. yy.) ise selamlık ile tevhidhane yanyana, ortak bir giriş ile aynı bina içerisinde planlandıkları görülmektedir.

Bu çözümde ana unsurlar harem kısmının tevhidhanenin kadınlar mahfeliyle, selamlık kısmının tevhidhaneyle, kendi aralarında ve servis mekanlarıyla ilişkilerinin sağlanmış olmasıdır. Burada kadınların ibadet mekanındaki kadınlar mahfeline geçişi haremden sağlanmıştır. Buna örnek olarak Numaniyye Tekkesi (18.yy) verilebilir ancak

bu tekkede bu ayrımın iyi bir şekilde yapılamadığı sirkülasyonun çakıştığı görülmektedir.

Bu şekilde planlanan tekkelerde meşrutahane planlarının diğer çözümlere göre değişikliğe uğradığı görülmektedir. Bu durumdaki meşrutaheneler tevhidhaneyi de içine aldığı için meşrutahane planından çok genel tekke plan şemasından söz edilmelidir [14].

Tevhidhane ile meşrutahanenin herhangi bir biriminin aynı bina içerisinde olduğu diğer tekkkeler: Ramzan Baba Tekkesi (16. yy.), Seyyid Baba Tekkesi (18.yy.), Ahmed Baba Tekkesi'dir (19. yy.)

4.2.2. Tevhidhane-Türbe İlişkisi

Tekke mekan kurgusunda belirleyici diğer ana unsur olan türbenin tevhidhane ile ilişkisi oldukça önemlidir. Tekke günlük yaşamını da etkileyen bu birim tasavvufi görüşün, ölüm ile yaşamın iç içe olduğunu, yaşarken ölümü hissetmek şeklinde olan bakış açısı, tekke mekan kurgusunu, tevhidhane ve türbeyi birbirlerine yaklaştırarak etkilediği görülmektedir [14]. Osmanlı döneminde adeta tekkelerin göstergesi haline gelmiş olan türbe ayin mekanı bağlantısı tasavvuf ehlinin ölüme bakışındaki farklılık ile açıklanabilmektedir [203]. Bu inanç doğrultusunda tekkenin banisinin yada postnişinin türbesinin zikir alanına (tevhidhane) yakın yada bitişik olarak planlandığı görülmektedir. Ayrıca bu düşünce yalnız türbeyi değil hazirenin de tekke mekan kurgusunda tevhidhaneye bitişik yada yakınında planlanmasını sağlamıştır. Tamamen bağımsız türbe örneklerinin çoğunlukta olduğu görülmekle beraber pek çok tekkede türbeler değişik şekilde konumlandırılmıştır. Bu durum da tekke yapılarının plan şemalarıda farklılıklar oluşmasını sağlamıştır. Bursa tekkelerinde bu ilişkinin iki şekilde planlandığı görülmektedir.

1- Tevhidhane ve türbenin birbirinden ayrı binalarda, ayrı yerlerde bağımsız olarak planlanması,

2- Tevhidhane ve türbenin ayrı binalarda bitişik olarak planlanması.

Osmanlı dönemi diğer tekke yapılarında görülen ve türbenin tevhidhanenin içerisinde bölücü bir paravan yardımıyla, tevhidhaneyle aynı kotta bitişik ve bağlantılı ayrı mekanda yada tevhidhanenin alt katında bulunması gibi planlamalara rastlanılmamaktadır [5,14,77]. Ancak Yunus Emre Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.191) ve Geyikli Baba Tekkesi'nde (15.yy.) (Şekil 3.35) ilk inşa edildiklerinde bu şekilde

planlandıklarına dair bulgular vardır [15]. Günümüzde Geyikli Baba Tekkesi'nin türbesine dışarıdan bir giriş bulunmakta olup içeriyle bağlantısının kesildiği görülmektedir.

• Tevhidhane ve türbenin birbirinden ayrı binalarda, ayrı yerlerde bağımsız olarak planlanması: Bu tekke yapılarında türbe ile tevhidhane farklı binalar içerisinde bitiştirilmeden ve birbirleriyle herhangi bir ilişki kurulmadan inşa edilmişlerdir. Bu tekkeler genelde bir alvu etrafında birden çok yapının sıralanmasıyla oluşturulmuş tekkelerdir. Bursa tekkelerinin genelinde bu durum söz konusu olup örnek olarak şu tekkeler verilebilir: Abdal Mehmet Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.1), Umur Bey Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.65), Abdal Murad Tekkesi (15. yy.), Akbıyık Sultan Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.7), Bedreddin Pars Bey Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.16), Ebu İshak Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.22), Zeyniyye Tekkesi (15. yy) (Şekil 3.72), Mevlevihane (17. yy.) (Şekil 3.177), Üçkozlar Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.128).

• Tevhidhane ve türbenin ayrı binalarda bitişik olarak planlanması durumu: Tekkelerin bir kısmında tevhidhane ve türbesi bitişik ancak farklı birer yapı olarak tasarlandığı görülmektedir. Bu durumda bazen türbenin, bazen de tevhidhanin önce yapıldığı, ancak ayin mekanını türbe mekanına yaklaştırmak isteğinin sonucunda, bu şekilde planlamanın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Geyikli Baba Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.25), Hasan Efendi Tekkesi (16. yy) (Şekil 3.170), Hüsameddin Efendi Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.114), Zağferanlık Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.133), Eminiyye Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.142), Yunus Emre Tekke'lerinde (18. yy.) (Şekil 3.191) de tevhidhane önceden yapılmış türbe ise tevhidhane bitişik olarak zamanla eklenmiştir.

İki mekanın birleştiği ortak duvarlardan birinde aradaki manevi ilişkiyi sağlayan genelde parmaklığı olan pencere yada pencereler bulunmaktadır. Böylece zikir mekanı ile türbenin bütünleşmesi sağlanmıştır. Ancak bunun dışında tevhidhaneden türbeye geçişi sağlayacak herhangi bir bağlantı öğesi planlanmamıştır.

4.2.3. Tevhidhane-Yardımcı Mekanlar İlişkisi

Bursa tekkeleri incelendiğinde yardımcı birimlerden, derviş hücreleri, sohbet odaları (meydan odası) çilehaneler, misafirhaneler, mutfak, şerbethane-kahve ocağının herhangi birisiyle ile ilişkili olarak planlanması durumu tekkelerde mekan kurgusunda çeşitli çözümleri beraberinde getirmiştir.

Derviş odaları ve konuk odaları genelde selamlık içerisinde yada tekke avlusunun herhangi bir yerinde bağımsız olarak yer alırken, Seyyid Usul Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.48), Üftade Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.99), İsmail Hakkı Tekkesi'nde (18. yy.) (Şekil 3.146) tevhidhaneye yaklaştırılmış ve alt katında planlanmıştır.

Şabani Tekke (19. yy.) (Şekil 3.163) ve Selami Efendi Tekkesi'nde (17. yy.) (Şekil 3.123) meydan odasının tevhidhane girişinde aynı yapı içerisinde planlandıkları görülmektedir. Genelde meydan odasıyla bağlantılı olarak planlanan kahve ocağı ve şerbethanelerin selamlık içerisinde yada tevhidhaneye yakın planlandıkları görülmektedir. Bu birimlerin mutfakla da ilişkili olarak planlanmış olduğu görülmektedir. Karabaş-ı Veli Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.86) ve Eşrefzade Tekkesi'nde (17. yy.) (Şekil 3.172) şerbet odası ve kahve ocağı gibi birimlerinde selamlık içerisinde planlandığı görülmekteyken bir istisna olarak Üftade Tekkesinde (15. yy.) (Şekil 3.100) kot farkından kaynaklanan özel bir plan şemasından dolayı şerbethanenin harem dairesi içerisinde planlandığı görülmektedir.

Bir diğer dikkat çeken durum ise çilehanelerin tevhidhane ile olan ilişkisidir. Örneğin olarak, Mısri Tekkesi'nde (17. yy.) (Şekil 3.186) halvet hücreleri tevhidhane içerisinde planlanmıştır. Emeniyye Tekkesi'nde ise farklı binalarda birbirleriyle bitişik ve ilişkili olarak planlandıkları görülmektedir.

Şabani Tekke'de seyyah dervişler başta olmak üzere misafirlerin ağırlandığı birim tevhidhane ile aynı bina içerisinde planlandığı görülmektedir. Bursa tekkelerde tasavvuf ağırlıklı özel kütüphaneler de dikkat çekmektedir. Çeşitli şekillerde planlandıkları görülen bu kütüphanelerin basit bir kitaplık veya tekke içinde bir odada olduğu gibi tevhidhane ile aynı bina içerisinde yada tevhidhaneye bitişik farklı binalarda ancak ilişkili olarak palnlandığı görülmektedir. Örneğin Cizyezade Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.137), Abdullah Münzevi Tekkesi (18. yy.) kütüphanesi tevhidhane ile aynı bina içerisinde, Emeniyye Tekke'sinde (17. yy.) (Şekil 3.142), Umur Bey Tekkesi'nin (15. yy.) (Şekil 3.65) daha sonradan kütüphaneye dönüştürüldüğü meşrutahanesinin tevhidhane ile bitişik ve ilişkili olarak planlandığı görülmektedir. İsmail Hakkı Tekkesi'nde (18. yy.) (Şekil 3.146) tevhidhanenin alt katında planlanmıştır. Karabaş-ı Veli Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.86) ve Emir Buhari Tekke'sinde (15. yy.) (Şekil 3.26) ise meşrutahane içerisinde planlandıkları görülmektir. Planlama bakımından genelde

tekkedeki dervişlere hitap eden bu birimlerin doğal olarak onların kullanım alanlarına daha yakın olarak planlandıkları anlaşılmaktadır.

4.3. Bursa Tekkelerinde Mekan Kurgusu

Bursa Tekkelerinde mekan kurgusu çalışması, daha önce tekke yapılarında mekansal planlamaya bağlı tipoloji çalışması yapan İ. Osmanoğlu ve gruplama çalışması yapan B. Tanman'ın çalışmaları değerlendirilerek yapılmıştır. Bursa tekkeleri için yapılan çalışmada daha önce tekke yapıları için yapılan çalışmalarla benzer sonuçların ortaya çıktığı ancak bazı önemli farkların olduğu da görülmektedir.

Planlama olarak tekkeler; bir kaç odadan meydana geldiği dibi daha kapsamlı ve organize olmuş farklı birçok birimi içine alan tekkeler de bulunmaktadır [3,14]. Tekkelerin değişik işlevli bir veya birden çok yapıdan meydana geldiği ve bu yapıların çeşitli işlevleri yerine getirebilmesi için, birbirleriyle ilişkili olarak planlandıkları ve sonucunda çok değişik çözümler ortaya çıktığı görülmektedir [14].

Tekke mimarisini oluşturan ana öğelerin birbirleriyle olan mekansal ilişkilerin tekkelerin plan şemasını etkileyerek, onları şekillendirmiş olması, bu ilişkilerin çeşidi ve özelliği üzerinde ayrı ayrı incelemeyi, değerlendirmeler yapmayı ve sonuçlar çıkarmayı gerekli hale getirmiştir. Bu sonuçlar çerçevesinde 15. ve 20. yüzyıllar arası Bursa tekkelerinin plan şemalarında, birbirlerinden ayırt edilebilecek belirgin farkların olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar ve ortak özellikler çerçevesinde tekkeler arasında gruplama yapılabilmektedir.

Kuruluş biçimleri oldukça fazla çeşitlilik gösteren tekkeler için, ana mimari öğelerin birbiriyle ilişkileriyle sınıflandırmanın mümkün olacağı görülmektedir. Bunun dışında tevhidhane ve yardımcı mimari birimlerin tarikata, tekkenin yapıldığı döneme ya da tekkenin ana amacına göre çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Yani tekke mimarisinin gelişiminde fonksiyon şemasının ön planda olduğu anlaşılmaktadır.

Bursa tekkelerinin tümü incelendiğinde oluşturulabilecek mekan kurguları dört ana gruptan meydana gelmektedir.

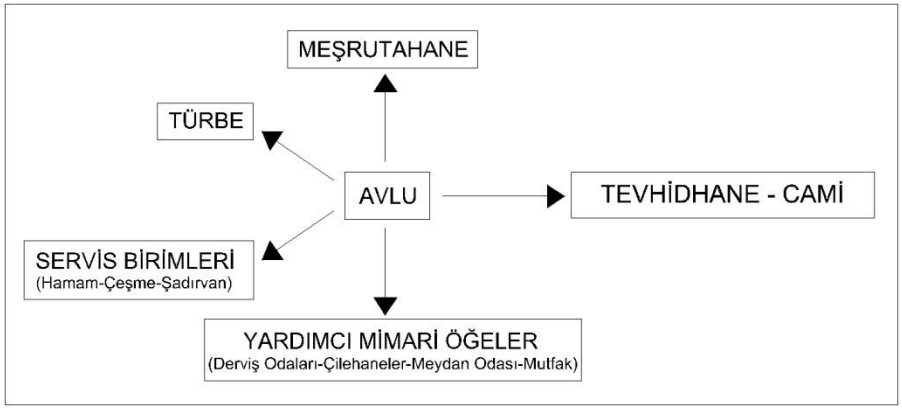
• **Grup I:** Bu grubu dahil olan tekkelerde tevhidhane ayrı bir bina içerisinde ayrı bir yerde ve meşrutahaneden bağımsız bir şekilde planlanmış olup, bazen de tevhidhaneye bitişik türbe yapısı planlanmıştır [5,14,77]. Bir avlu içerisinde gelişen çok kütleli, açık kompozisyonlardır [204]. Diğer tekke birimleri genellikle tekke avlusunun

çevresinde dağınık yada sıralı bir şekilde planlanmış olduğu görülür [5,14,77]. Genelde şeyh evi olarak da adlandırılan haremin avlunun daha uzak bir köşesinde planlandığı görülmektedir. Bu grubu kendi içerisinde iki bölüme ayrılmaktadır.

Bu grup içerisinde değerlendirilen bazı tekkelerde tevhidhane ile ilişkili bazı yardımcı birimlerin de planlandığı görülmektedir. Bu yardımcı birimler tekke plan planlamasında bir etki, çeşitlilik yatarmış ancak bir türbe kadar gruplama yapacak sayıya ve niteliğe ulaşmadıkları görülmektedir. Örnek olarak, Cizyezarzade Tekkesi'nde (18. yy.) (Şekil 3.137) tevhidhane ile aynı binada küçük bir kütüphane planlanmış, Mısri Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.186) tevhidhanesi içerisinde halvet hücreleri planlanmış, yine Emeniyye Tekkesi'nde (17. yy.) (Şekil 3.142) tevhidhane çilehane ile bitişik bağlantılı olarak planlanmış, Selami Efendi Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.123) son cemaat mahallinde küçük bir sohbet odası planlanmış ve son olarak Veli Şemseddin Efendi Tekkesi'nin (15. yy.) (Şekil 3.70) tevhidhanesi içerisinde küçük bir odanın planlanmış olduğu görülmektedir.

• **Grup I-A:** Bu örneklerde tevhidhaneler diğer ana mimari öğelerden bağımsız ayrı bir yerde planlanmış ve günlük tekke sirkülasyonundan soyutlanmıştır [14,77]. Tekke avlusunda kıble yönü ekseninde genelde kagir malzeme ile inşa edilmiş olup diğer tekke birimlerinin ise kendi içerisinde fonksiyonel ilişkilerine göre planlandıkları görülmektedir [14,77]. Ayrıca bu gruba dahil tekkelerin bir kısmında istisna olarak tevhidhane ile ilişkili kütüphane ve çilehane gibi yardımcı mimari öğelerin birlikte planlandığı görülmektedir. Bursa tekkelerinin büyük bir kısmını oluşturan bu grubun çoğunluğunu cami-tekke olarak nitelendirilen mevcut bir camiye meşihat eklenerek oluşturulan, tekke ilk kurulduğunda tevhidhanesine cami işlevi gören tekkelerden oluşturmaktadır [5,77]. Bu tekke yapılarının tevhidhanelerine ihtiyaca göre küçük odalar ve minare eklendiği görülmektedir. Ancak bu durum tüm tekkelerde aynı değildir.

Bu bölüme dahil olan tekke yapılarında cami-tevhidhane olarak kullanılan yapının günümüze ulaştığı bağımsız olarak planlanmış meşrutahane ve diğer birimlerinin ise zamanla bakımsız kalmasıyla günümüze ulaşamadığı gözlemlenmektedir. Ayrıca bu tekkelerin önemli bir kısmında tevhidhanelerin cami mimarisine sahip olduğu da görülmektedir.

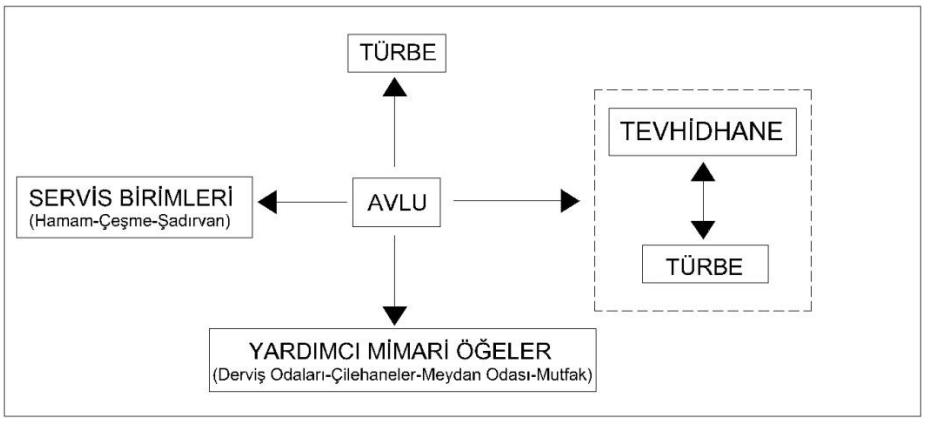

Şekil 4.1. Bursa tekkeleri mekan kurgusu şeması grup I-A

Tekkelerin büyük bir çoğunluğunun bu gruba dahil olduğu görülmektedir. Bu tekkeler: Abdal Mehmet Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.1), Abdal Murad Tekkesi (15. yy.), Ahmet İlahi Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.167), Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.4), Akbıyık Sultan Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.7), Başçı İbrahim Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.12), Bedreddin Pars Bey Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.16), Emir Buhari Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.25), Karakadi Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.40), Mecnun Dede Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.43), Seyyid Nasır Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.46), Seyyid Usul Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.48), Veli Şemseddin Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.70), Zeyniyye Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.72), Bahri Dede Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.78), Eyyüb Efendi Tekkesi (16. yy.), Hindiler Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.83), Nakkaş Ali Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.92), Nasuhi Tekke (16. yy.) (Şekil 3.97), Ramazan Baba Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.169), Açıkbaş Mahmut Efendi Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.108), Ahmed-i Gazzi Tekkesi (17. yy.) , Enârî Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.11), Selami Efendi Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.123), Mevlevihane (17. yy.) (Şekil 3.177), Mısri Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.186), Üçkozlar Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.128), Cizyedarzâde Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.137), Kaygulu Tekke (18. yy.), Ali Rıza Efendi Tekkesi'dir (19. yy.).

• **Grup I-B:** Birinci grup içerisinde bu gruba dahil olan tekke yapılarında tasavvuf düşüncesinin getirdiği ibadet mekanı ile türbe yapısının bitişik planlanmasıdır [5,14,77]. Bu şekilde planlanan tevhidhanenin cami mimarisinin değilde tekke mimarisinin ve yaşantısın ağır bastığı yapıları beraberinde getirmiştir [5,77]. Bu durum tekke yapılarında tevhidhane yapısının tarikat mimarisine özgü bir gelişim göstermesini sağlamıştır [5,77].

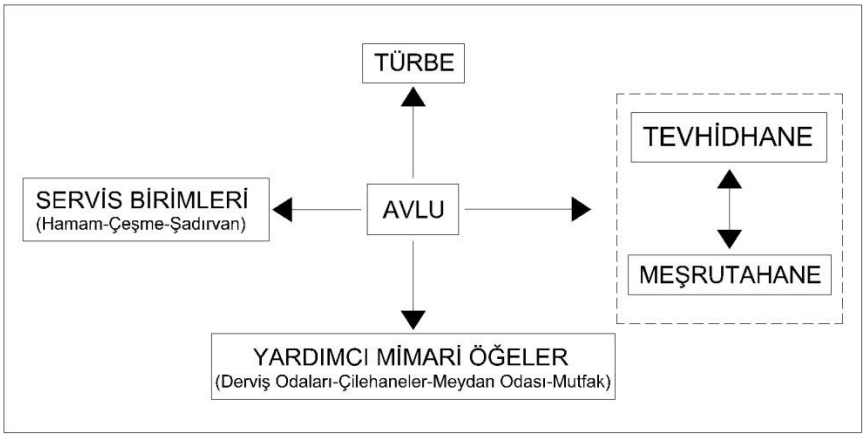
Bu tekke yapıları: Geyikli Baba Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.35), Hasan Efendi Tekkesi (16. yy) (Şekil 3.170), Hüsameddin Efendi Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.114), Zağferanlık Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.133), Eminiyye Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.142), Yunus Emre Tekkesi'dir (18. yy.) (Şekil 3.191).

Şekil 4.2. Bursa tekkeleri mekan kurgusu şeması grup I-B.

- **Grup II:** Bursa tekkelerinde tevhidhane ile meşrutahane birimlerinin farklı binalarda, bitişik ve birbirleriyle ilişkili yada ilişkisiz olarak planlanmış olması durumudur.
- **Grup II-A:** Bursa tekkelerinin bir kısmında tevhidhane ile meşrutahane birimlerinin farklı binalarda, bitişik ve birbirleriyle ilişkili olarak planlanmış olması durumudur. Diğer tekke birimleri yine tekke avlusu çevresinde planlanmış durumdadır.

Bu tekke yapıları: Umur Bey Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.65), Üftade Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.99), Karabaş-i Veli Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.86), Eşrefzâde Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.172), İsmail Rumi Tekkesi'dir (18. yy.) (Şekil 3.151).

Şekil 4.3. Bursa tekkeleri mekan kurgusu şeması grup II-A.

• **Grup II-B:** Bu grupta değerlendirilebilecek olan tekkeler tevhidhanenin meşrutahane ile bitişik ancak ilişkisiz bir şekilde planlanması durumudur. İsmail Hakkı Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.145) ve Şabani Tekke'dir (19. yy.) (Şekil 3.162). Fevkani olarak planlanan bu tekkelerde dikkat çeken bir diğer ayrıntı da tekkelerin alt tevhidhane ile ilişkisiz misafirhane, derviş odaları ve kütüphane gibi yardımcı mimari öğelerin planlandığı görülmektedir.

• **Grup III:** Bursa'da çoğunlukla XVII. yüzyılın sonlarında XIX. ve XX. yüzyılda inşa edilen tekke yapılarında tevhidhane ile meşrutahanenin tamamın yada bir bölümünün ve yardımcı diğer birimlerin fonksiyonel ilişkiler çerçevesinde kaynaştırılıp aynı bina içeirisinde, aynı çatı altında alt alta üst üste yada tevhidhane ve meşrutahane birimlerinin ortak tek bir giriş ile aynı binada planlanmış olma durumudur [5,14,77]. Tek kütle içerisinde gelişen türk evi plan şemalı çözümlerdir [204]. Bu planlamanın nasıl olduğu daha önce tevhidhane-meşrutahane ilişkisi anlatılırken ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Bu yapılardan Osmanlı dönemi tekke yapıları içerisinde "ev tekke" olarak bahsedilmektedir [77,203]. Bu yapılar geleneksel sivil mimari yapılarla plan ve cephe yönünden büyük oranda benzerlik taşımaktadır. XIX. yüzyıl sonrası inşa edilen birçok ahşap tekke dönemin ahşap konut mimarisinden ayırt edilemeyecek özelliklere sahiptir [14,29,77].

Bu gruba dahil edilen tekkelerde genelde meşrutahanenin tüm birimleri aynı bina içerisinde tasarlanırken bazı tekkelerde meşrutahanenin selamlık ve harem birimlerinden yalnızca birinin tevhidhane ile aynı yapı içerisinde olduğu görülmektedir.

Bu tekke yapıları: Büdelâ Bey Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.81), Ramazan Baba Tekkesi (16. yy.) 19. yüzyılda geçirdiği büyük onarımdan sonraki durumu, Abdullah Münzevi Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.188), Numaniyye Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.154), (Şekil 3.155), Seyyid Baba Tekkesi (18. yy.), Ahmed Baba Tekkesi (19. yy.), Miskinler Tekkesi'dir (19. yy.).

• **Gruplamaya dahil edilemeyen tekkeler:** Tüm Bursa tekkeleri değerlendirmeye alındığında meşrutahenesi bulunmayan ve cami olarak kullanılan küçük bir tevhidhanesi bulunan kısa bir süre tarikat icrası olan Hacı Sevinç Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.38), Maksem Camii'ni tevhidhane olarak kullanan ancak ve meşrutahanesi farklı bir mahallde (Pınarbaşı) oldukça uzakta planlanan Düstürhan Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.19), yine aynı şekilde camiyi tevhidhane olarak kullanan ve meşrutahanesi camiye uzakta farklı bir yerde kurulan Somuncu Baba Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.56) gruplandırmaya alınmamıştır.

Bunların dışında Ebû İshak Kâzerûnî Tekkesi (Şekil 3.21), "tabhaneli cami", "tert T" planlı, fütüvvet geleneğince oluşturulan cami planlamasında işlev bakımından benzerlik gösterdiği yanlar olsa da tarikat tekkesi olarak nitelendirilebilecek faaliyetlerin daha baskın olduğu tekke olarak değerlendirmeye alınmıştır. Ancak herhangi bir gruba dahil edilmemiştir.

Bu özel durumların dışında bazı tekkelerin ise mimari özellikleri ve mekan kurguları hakkında geniş bilgilere ulaşılabilmiş ancak bu bilgiler gruplama yapılabilecek düzeyde olmadığı görülmektedir. Bunlar: Baba Zakir Tekkesi (15. yy.) (bkz. sf. 162), Karaca Muhyiddin Tekkesi (15. yy.) (bkz. sf. 164), Müştemilzade Tekkesi (15. yy.) (bkz. sf. 164), Abdülmümin Tekkesi (16. yy.) (bkz. sf. 165), Ali Mest Edhemi Tekkesi (16. yy.) (bkz. sf. 166), Kasım Subaşı Tekkesi (16. yy.) (bkz. sf. 167), Özbekler Tekkesi (16. yy.) (bkz. sf. 168), Ramazan Baba Tekke'sinin (16. yy.) (bkz. sf. 169), onarımdan önceki hali, Çarşamba Tekkesi (17. yy.) (bkz. sf. 177), Gar-ı Aşıkan Tekkesi (17. yy.) (bkz. sf. 206), Kasap Cömert Tekkesi (17. yy.) (bkz. sf. 181),Gül Baba Tekkesi (19. yy.) (bkz. sf. 207) ve Hamidiye Tekkesi'dir (19. yy.) (bkz. sf. 203),.

Tablo 4.1. Bursa tekkelerinde mekan kurgusu gruplama çalışması

GRUP I			**GRUP II**		**GRUP-III**
I-A (Tevhidhane diğer ana mimari öğelerden bağımsız ayrı bir yerde planlanmış)		**I-B** (Tevhidhane türbe ile bitişik planlanmıştır)	**II-A** (Tevhidhane, meşrutahane ayrı binalarda bitişik-ilişkili)	**II-B** (Tevhidhane, meşrutahane ayrı binalarda bitişik-ilişkisiz)	(Tevhidhane meşrutahane, aynı bina içerisinde)
Abdal Mehmet Tekkesi (15. yy.)	Eyyüb Efendi Tekkesi (16. yy.)	Geyikli Baba Tekkesi (15. yy.)	Umur Bey Tekkesi (15. yy.)	İsmail Hakkı Tekkesi (18. yy.)	Büdelâ Bey Tekkesi (16. yy.)
Abdal Murad Tekkesi (15. yy.)	Hindiler Tekkesi (16. yy.)	Hasan Efendi Tekkesi (16. yy)	Üftade Tekkesi (16. yy.)	Şabani Tekke (19. yy.)	Ramazan Baba Tekkesi (16. yy.)
Ahmet İlahi Tekkesi (15. yy.)	Nakkaş Ali Tekkesi (16. yy.)	Hüsameddin Efendi Tekkesi (17. yy.)	Karabaş-i Veli Tekkesi (16. yy.)		Abdullah Münzevi Tekkesi (18. yy.)
Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi (15. yy.)	Nasuhi Tekke (16. yy.)	Zağferanlık Tekkesi (17. yy.)	Eşrefzâde Tekkesi (17. yy.)		Numaniyye Tekkesi (18. yy.)
Akbıyık Sultan Tekkesi (15. yy.)	Ramazan Baba Tekkesi (16. yy.)	Eminiyye Tekkesi (18. yy.)	İsmail Rumi Tekkesi (18. yy.)		Seyyid Baba Tekkesi (18. yy.)
Başçı İbrahim Tekkesi (15. yy.)	Açıkbaş Mahmut Efendi Tekkesi (17. yy.)	Yunus Emre Tekkesi (18. yy.)			Ahmed Baba Tekkesi (19. yy.)
Bedreddin Pars Bey Tekkesi (15. yy.)	Ahmed-i Gazzi Tekkesi (17. yy.)				Miskinler Tekkesi (19. yy.)
Emir Buhari Tekkesi (15. yy.)	Enârî Tekkesi (17. yy.)				
Karakadi Tekkesi (15. yy.)	Selami Efendi Tekkesi (17. yy.)				
Mecnun Dede Tekkesi (15. yy.)	Mevlevihane (17. yy.)				
Seyyid Nasır Tekkesi (15. yy.)	Mısri Tekkesi (17. yy.)				
Seyyid Usûl Tekkesi (15. yy.)	Üçkozlar Tekkesi (17. yy.)				
Veli Şemseddin Tekkesi (15. yy.)	Cizyedarzâde Tekkesi (18. yy.)				
Zeyniyye Tekkesi (15. yy.)	Kaygulu Tekke (18. yy.)				
Bahri Dede Tekkesi (16. yy.)	Ali Rıza Efendi Tekkesi (19. yy.)				

4.4. Bursa Tekkelerinde Cephe Kurgusu

Mekan kurgusunda çıkan mimari çeşitlilik, tekke yapılarında cephelerde birbirinden farklı mimari çözümlerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur [14,203]. Bursa tekkeleri incelendiğinde bu yapıların zaman içerisinde değiştiği, geliştiği yapılan onarımlar sonucu yeni yapılar eklendiği görülmektedir. Farklı zaman içerisinde değişikliğe uğrayan bu yapıların cepheleri doğal olarak değişiklik göstermiştir. Ancak bu tekke yapılarında belirli karakteristik cephe özellikleri de dikkat çekmektedir. Birbirinden farklı işlevli bir yada birden çok binadan meydana geldikleri ve bu binaların işlevlerinin yerine getirebilmeleri, aralarındaki fonksiyonel ilişkinin kurulabilmesi için farklı şekillerde planlandıkları ve sonuç olarak ortaya çeşitli mimari kurgular çıktığı görülmektedir. Ortaya çıkan bu durum tekke yapılarında nasıl ki mekan kurgusunda çeşitlilik gösteriyorsa cephe kurgusunda da çeşitlilik arz etmiştir. Genelde tevhidhane etrafında şekillenen bu kurgunun bazen tevhidhane ile aynı bazen de ondan farklı cephe anlayışı ortaya çıkardığı görülmektedir. Mekan kurgusunda olduğu gibi cephe kurgusu da bir gruplandırma oluşmasada tevhidhane ekseninde incelenebilir ve bu şekilde bir ayrım yapılabilir.

Camiye meşihat konarak veya tevhidhanesi diğer tekke yapılarından soyutlanarak bağımsız bir şekilde planlanmış, zamanla cami özelliği kazanmış tekke-cami olarak adlandırılan ve tekke işlevi kadar cami işlevinin ön plana çıktığı Bursa tekkelerinin önemli bir kısmını oluşturan bu tekkelerin tevhidhane cephesi diğer tekke birimlerine göre daha ön planda ve farklılık arz ettiği görülmektedir. Daha çok 15. ve 16. yüzyıllarda inşa edilmiş bu tekke tevhidhaneleri dönemin mescit-cami cephesi mimarisini taşımaktadır [14]. Bir çoğuna son cemaat mahalli eklenmiş olduğu görülmektedir. Bu tekkelerin tevhidhane giriş cepheleri iki yanda bir ortada daha dar üç kemerli, orta açıklıkta Bursa kemerli, kalkan duvarlı ve tuğla mimarisiyle tipik bir erken dönem camisi cephesi olarak tanımlanır. Bursa'ya özgü olan kalkan duvarlı cepheler tevhidhanelere anıtsal bir giriş kazandırmıştır. Giriş cephesi kalkan duvar ile yükseltilerek son cemaat mahallinin kubbe yada tonozlarını kapatacak seviyeye gelmiştir. Bu duvarların pencere ve kemer kenarları çeşitli motiflerle süslendiği görülmektedir. Böylece tevhidhane (cami) giriş cepheleri karakteristik bir özellik kazanmıştır. Kagir duvar örgüleri moloz taş duvar iki yada üç sıra tuğla hatıl yada kesme taş ve iki yada üç sıra tuğla hatıl olarak inşa edilmiştir. Yan cephelerinde

tevhidhanenin büyüklüğüne göre iki yada üç taş söveli pencere açılmış olup yine bu pencerelerin üzerinde ışığı süzen küçük pencerelerin açıldığı görülmektedir. Bazen bu taş dokusu sıva ile kapatılmıştır. Cepheler iki katlı gibi görünen tevhidhaneler değişik kemer ve söve çeşitlerini görmek mümkündür. Kirpi saçak kullanılan bu tekkelerin üst örtüsü bazı durumlarda kubbe bazı durumlarda ise ahşap kırma çatı olarak cephede kendini göstermektedir. Mihrap cepheleri ise genelde mihrabın iki tarafına pencere açılarak oluşturulduğu görülmekte olup mihrap duvar kalınlığı içerisinde kalmaktadır. Bu tekkelerin diğer birimleri kagir olarak inşa edilmişlerse yine aynı duvar örgüsünün kullanıldığı görülmektedir. Ancak genelde ahşap ve tevhidhaneye göre daha basit yapılar olarak inşa edilmişlerdir. Bu tekkeler örnek olarak Abdal Mehmet Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.2), Abdal Murad Tekkesi (15. yy.), Akbıyık Sultan Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.10), Başçı İbrahim Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.13), Karakadi Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.41), Mecnun Dede Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.44), Geyikli Baba Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.36), Seyyid Nasır Tekkesi (15. yy.), Zeyniyye Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.76), Bahri Dede Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.80), Üçkozlar Tekkesi (15. yy.), Hindiler Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.83), Nakkaş Ali Tekkesi (16. yy.) (Şekil 3.93), Nasuhi Tekke (16. yy.) (Şekil 3.98), Ahmed-i Gazzi Tekkesi (17. yy.), Enârî Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.112), Hüsameddin Efendi Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.118), Eminiyye Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.143), Zağferanlık Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.134), Cizyedarzâde Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.139) gösterilebilir. Bu tekkelerden moloz taş ve ahşap hatıllı duvar örgüsünün kullanıldığı tekkelerde bulunmaktadır. Cizyedarzâde Tekkesi ve Nakkaş Ali Tekkesi tevhidhanesinde ise moloz taş duvar ve ahşap hatıllar kullanılmıştır. Bu durum 15. ve 16. yüzyılda tekkelerin türbelerinde de görülmektedir. Örnek olarak Üç Kozlar Tekkesi türbesi verilebilir. Bunların dışında Üftade Tekkesi'sinin meşrutahaneye bitişik ve ilişkili kagir ve bir kısmı ahşap olarak inşa edilen tevhidhanesi de mescit-cami cephesi mimarisini taşırken meşrutahanesi ise yatayda yayılmış büyük bir konağı andıran geleneksel konut cephesi niteliğindedir. Ayrıca bu tekke yapılarında avlunun bir köşesinde ard arda sıralanan derviş odaları cephesinde bir pencere dizisi oluşturmaktadır.

Bunun yanı sıra tevhidhanesi diğer tekke yapılarından bağımsız ayrı bir yerde yada bitişik ilişkisiz olarak planlanmış ve genelde cami olarak kullanılan bazı tekke tevhidhanelerinin mescit-cami mimarisinden etkilenmediği görülmektedir. Bunlardan

tevhidhanesi ahşap olarak inşa edilmiş Veli Şemseddin Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.71), Mevlevihane (17. yy.) (Şekil 3.183), Mısri Tekkesi (17. yy.) (Şekil 3.187), İsmail Hakkı Tekkesi (18. yy.) (Şekil 3.148) bire iki oranında genelde altta ve üstte sıralı modüler pencereler açıldığı görülmektedir. Bu tekkelerden Mevlevihane, Mısri Tekkesi ve İsmail Hakkı Tekkesi'nde geniş saçaklar cephede diğerlerinden farklı bir görünüm oluşturmuş tevhidhane cepheleri bu sayade diğer yapıların cephelerinden ayırt edilir duruma gelmişledir.

Tevhidhaneye daha sonradan eklenen bazı bölümlerin tevhidhane cephesinde farklılıklar arz ettiği görülmektedir. Örnek olarak Selami Efendi Tekkesi'nde moloz taş duvar örgülü duvar sıvandığı ve tevhidhaneye sonradan eklenen son cemaat mahallinin ahşap karkas olarak inşa edildiği görülmektedir. Ahşap tekke tevhidhanelerinde görülen bire iki oranında altta üstte sıralı modüler pencereler bu tevhidhanede görülmektedir.

Tevhidhanesi, meşrutahanesi ve yardımcı birimleri tek bir yapı içerisinde planlanan tekkelerde karakteristik cephe özellikleri görülmektedir. Ahşap malzemeden iki yada üç katlı olarak inşa edilen bu yapılar ahşap cepheleri, cumbaları, pencereleri ile ortak özellik gösterirler. Özellikle 18. ve 19. yüzyılda inşa edilen bu yapılarda oda sayısının fazla olması, yapılan çıkmalar ve pencere sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu yapıların pencereleri, modüler olarak sıralanmış, dikdörtgen şeklinde, giyotin tipli ve ahşap sövelidir. Çıkma yapılan duvarda, oda büyüklüğüne göre iki yada üç pencere açılmış, yapıların çoğunda, saçak altının ahşap kaplanıp, duvar birleşiminde de değişik ahşap profillerin uygulanmış olup tamamına yakınında bağdadi sıva kullnılmıştır. Tevhidhane ile meşrutahanenin aynı yapı içeirisinde yer alması bu yapıların cephelerini geleneksel konut mimarisi görünümü içine sokmuş, özellikle 19. yüzyılda inşa edilen bazı tekkelerin konuttan ayırt edilemeyecek düzeyde benzerliklerinin olduğu görülmektedir. Ahşap büyük konak görünümündeki bu tekkelerde çatı örtüsü yine ahşap kırma çatı olup çatı alaturka kiremitle kaplanmış ve durum cephelerden görülmektedir. Bu tekkeler: Büdelâ Bey Tekkesi (16. yy.), Ramazan Baba Tekkesi (16. yy.), Abdullah Münzevi Tekkesi (18. yy.), Numaniyye Tekkesi (18. yy.), Seyyid Baba Tekkesi (18. yy.), Ahmed Baba Tekkesi (19. yy.), Miskinler Tekke'sidir (19. yy.).

İsmail Rumi Tekkesi, Karabaş-ı Veli tekkesinde ise bitişik ve ilişkili olarak planlanmış tevhidhane ve meşrutahane cepheleri yine geleneksel konut mimarisi

niteliğinde olup tevhidhane ve diğer birimlerin cephe özellikleri bir bütünlük gösterdiği görülmektedir. Bu ahşap tekkelerin tevhidhane cephelerinde mihrabın cepheden algılanmaktadır. Bu yapılarda tevhidhaneler cepheden diğer yapılara göre daha yüksek ve büyük algılanmaktadır. Tevhidhanesi meşrutahaneye bitişik ancak ilişkisiz olan Şabani Tekke'nin de geniş olana yayıldığı biribirinden bağımsız yapılardan meydana geldiği görülme ancak bu yapıların tümünün ahşap konut cephe mimarisi niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

Bunların dışında tekke yapılarında giriş katı yada bodrum katı moloz taş duvar olup üstü ahşap karkas ve geleneksel konut mimarisi taşıyan tekkeler mevcuttur. Moloz taş duvarlar genelde sağır olup çok nadir olarak küçük pencereler açıldığı görülmektedir. Moloz taş duvarla ahşap karkas sistem arasında ahşap kat silmeleri cephede ayırıcı bir özellik katmaktadır. Bunlar genelde tekke meşrutahanelerinin cephelerinde görülmektedir. Bu tekkeler Seyyid Usul Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.55), Somuncu Baba Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.61), Emir Buhari Tekkesi (15. yy.) (Şekil 3.28) ve Üftade Tekkesi'dir (16. yy.) (Şekil 3.102).

Tüm bu cephe özellikleri incelendiğinde tevhidhanesi bağımsız ayrı bir yerde inşa edilen tekkeler dışındaki yapılarda tevhidhane ve diğer tüm birimlerin tevhidhanesi ahşapsa diğerleri de ahşap, kagirse diğer yapılarında kagir olduğu anlaşılmakta olup tekke yapılarında kullanılan malzeme ve tekniğin cephe kurgusuna yansıdığı çoğu durumda ise belirleyici bir etken olduğu anlaşılmaktadır.

4.5. Bursa Tekkelerinde Süsleme Özellikleri

Bursa tekke yapıları süsleme özellkileri bakımından incelendiğinde tasavvufi gelenek gereği çok fazla süsleme öğesinin kullanılmadığı ve belirgin süsleme tekniklerinin tekrarlandığı görülmektedir. Çalışamanın konusu gereği çok fazla ayrıntıya girilmeden bazı konulara değinilmiştir.

Tekkelerde süsleme özellikleri incelendiğinde daha çok tarikatı sembolize eden süsleme elemanları, kalem işi yazılar, büyük boyutta duvar yazıları, tasavvuf içerikli hat levhaların (Çifte Vav, Edep Ya Hu) ön plana çıktığı görülmektedir [14]. Tekkelerde özellikle giriş kapısı üstlerine, daha çok tevhidhane duvarlarına tasavvuf içerikli hat levha asma geleneği, bir süsleme elemanı olarak kullanılmıştır [14]. Tekkelerin bir kaç tekke hariç dış cephelerine yansımayan süsleme, meşruthane birimlerinde tavanlarda ve

tevhidhanelerde ise mihrap, kubbe, tavan ve bazı duvarlarda kendini göstermektedir. Tevhidhanesi cami olarak kullanılan tekke yapılarında tevhidhanede cami ve mescitlerde görülen süsleme elemanlarının yanı sıra tasavvuf ve tarikat içerikli süsleme öğelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Süsleme özelikleriyle ön plana çıkan Üftade Tekkesi'nde cami olarak kullanılan tevhidhanenin mihrabında, pencere kenarlarında, tavan ve duvarlarında çeşitli kalem işi süslemeler ve bordürle, tasavvufi içerikli yine kalem işi yazılar görülmektedir (Şekil 3.104). Tekke meşrutahanesinde ise kubbeli oda olarak adlandırılan odadaki küçük ahşap kubbe ve çevresi oldukça dikkat çekmektedir (Şekil 3.107). Kubbeli odadaki kubbe zengin baklavalı kuşağa oturan 12 dilimli yıldızların etrafı geometrik desenlerle süslü olup gök kubbeden esinlenerek yapıldığı bilgisi bulunmaktadır [99]. Ayrıca meşrutahanenin tüm birimlerinde tavanın ahşap çıtalarla çeşitli geometrik öğelerle süslendiği görülmektedir. Tevhidhanesindeki süsleme özellikleriyle ön plana çıkan bir diğer yapı Karabaş-ı Veli Tekkesi olup tevhidhane kubbesinindeki tasavvufi içerikli yazılar, kubbe eteği üzerindeki tarikata ait şekiller, beyaz zemin üzerine siyah boya ve bitkisel motif ile sülüs yazılı bordürler, mevlevi desenleri çevirmekte olup kubbe ve mahfeli taşıyan ahşap direklerdeki başlıklarla, mihrabın iki yanındaki salmal süsleme öğeleri ve etrafındaki yazılarla dikkat çekmektedir (Şekil 3.90). Ayrıca Karabaş-ı Veli Tekkesi'nde tevhidhane içerisindeki tarikat desenleri tevhidhane cephesine de yansımış ahşap pencerelerin kenarlarında sıva üzerine kalem işi tekniğiyle çeşitli renklerde motifler işlenmiştir. Bu durum değişik şekillerde kendini tevhidhane saçağında da göstermektedir (Şekil 3.88). Ayrıca günümüzde yok olmuş Bursa Mevlevihanesi'ninde benzer öğeler taşıdığı görülmektedir. Mısri Tekkesi ve Karakadi Tekkesi süslü mihraplarıyla dikkat çekerken Mısri Tekkesi'nin dış cephesi büyük boyutlarda yazılarla süslenmiştir (Şekil 3.187). Numaniyye Tekkesi, Emir Buhari Tekkesi de meşrutahanelerindeki ahşap tavan süslemeleriyle dikkat çekmektedir (Şekil 3.32). Bu tavan süslemeleri mensup oldukları tarikatları sembolize eden süsleme elemanlarıdır. Örnek olarak Kadiri Gülü, çok köşeli yıldız motifi verilebilir [14].

4.6. Bursa Tekkelerinde Malzeme Kullanımı Ve Yapım Teknikleri

Bursa tekkelerinde malzeme kullanımıyla ilgili olarak büyük bir kısmında tevhidhanelerin kagir meşrutaların ise ahşap malzemeyle inşa edildiği görülmektedir.

Her ikisininde kagir yada her ikisinin de ahşap olarak inşa edildiği tekkeler de mevcuttur. Kagir binalarda taş ve tuğla örgülü duvar çeşitleri kullanılırken ahşap yapılarda ise taşıyıcı olan ahşap elemanlar kullanılmış döşemeler ve tavanlar yine kaplama tahtasıyla kaplanmış olup dış cepheler ise bağdadi sıva tekniği kullanılmıştır. Duvarların kagir olması durumunda ahşap veya iki yada üç sıra tuğla hatıllarla beraber kesme taş , moloz taş, sıralı moloz taş duvar tipleri görülmektedir. Kesme taşların son cemaat mahallerinde ve kubbe kasnaklarında kullanıldıkları görülen tekke yapılarında genelde küfeki taşı kullanılmıştır. Dışş duvarların genel olarak sıvanmadığı, iç duvarların ise kireç harcı ile sıvandığı anlaşılmaktadır. Ahşap karkas olarak inşa edilen tekke yapılarında ana ve ara dikmeler taban kirişine oturtularak, düşeyde ve yatayda birbirine bağlanmış, bırakılan boşluklara pencereler yerleştirilmiş ve diğer bölümler içte ve dışta bağdadi çıtası üzerine kireç harçlı sıva ile sıvanmıştır.

Döşemeler kagir binalarda taş, tuğla , ahşap ve pişmiş seramiklerle kaplanmıştır. Ahşap döşemeler hem kagir, hem de ahşap sistemde inşa edilmiş tekke yapılarında kullanılmış olup döşemeyi taşıyan ahşap kirişler duvarlara taşıtılmıştır. Ahşap yapılarda ise döşemelerin yine ahşap tabanlara oturtulduğu görülmektedir.

Tekke yapılarında çatı örtüsü kurşun kaplı kubbe veya tonozdur yada üzeri alaturka kiremit ile kaplanmış ahşap karkas çatı olduğu görülmektedir. Bazı tekkelerin tevhidhane çatıları yükseltilerek içerisine kubbe yerleştirilmiştir. Çatı dışarıdan kırma çatı olarak algılanır ancak iç mekanda tezyinatlı kubbe bulunmaktadır. Bursa Mevlevihanesi (17. yy.) ve Karabaş-ı Veli Tekkesi'nde (16. yy.) bu tip kubbeli tevhidhaneler görülmektedir. Ayrıca özellikle tevhidhanelerdeki geniş saçaklar dikkat çekmekte olup bazı durumlarda bu saçaklar ahşap dikmelere taşıtılmıştır. Örnek olarak Mısri Tekkesi'nin (17. yy.) tevhidhane saçağı verilebilir.

Ahşap kaplama tahtalarıyla kaplanan tavanlarda ahşap çıtalarla geometrik desenler oluşturularak tezyinatlı tavanlar yapılmıştır.

Dış kapılar ahşaptan, genellikle çift kanatlı olarak yapılmış olup diğer oda kapıları tek kanatlı ve yine ahşaptır. Çoğunda üzerlerinde değişik tezyinatlar bulunmaktadır. Ayrıca merdiven başlarında sofaları ayıran, tevhidhanelerde son cemmat mahallini ayıran ahşap doğramalı camlı kapılarda görülmektedir.

Pencereler kagir tekke yapılarında klasik sivri kemerden, basit kemere ve taş ve tuğla söveli tiplere kadar yapılmış olup özellikle tevhidhanlerde dışa lokma parmaklı

parmaklıklar konmuştur. Ahşap tekke yapılarında pencereler genelde giyotin tipte yada çift kanatlı olarak yapılmış ve alt katlar demir parmaklıklarla korunmuş olup pencere üstü süs elemanları, söveler, alınlıklar ve panjurlar kullanılmıştır.

Tekke yapılarında yapı ahşap yada kagir olsun merdivenler çoğunlukla ahşap olarak yapılmıştır. Ancak bazı kagir binalarda yapıya girişte taş basamaklı merdivenler de görülür. Ahşap merdivenlerin değişik profillerde ahşap korkulukları bulunmakta olup bu korkuluklar aynı şekilde mahfel ve maksurelerin çevresinde, merdiven sofaların boşluklarında bulunmaktadır.

Mahfellerin tamamı ahşap dikmeler üzerine, ahşap kirişleme sistemi ile yapılmış döşemeler şeklinde olup kenarlarında ahşap korkuluklarla korunmuş ve mahfelin işlevine göre ahşap kafeslerle (kadınlar mahfeli) mahramiyeti sağlanmıştır. Bazı durumlarda mahfeli taşıyan dikmeler çatıya kadar uzatılmış ve çatıyı da taşımıştır. Bu durum özellikle ahşap kırma çatı içerisine gizlenmiş kubbeli örtülerde görülmektedir.

Ayrıca tekkelerde açık türbeler, korkuluklar, pencere, pencere parmaklıkları, kapı kulpları ve cümle kapılarında demir kullanılmıştır.

4.7. Bölüm Değerlendirmesi

Mevcut durumları incelenen Bursa tekke yapıları 3 gruba ayrılmıştır. Günümüze ulaşabilmiş tekkelerin sayısı 37 (%56), yıkılmış arsası veya haziresi mevcut olan tekkeler sayısı 25 (%38), ismi belirlenebilen, ancak yeri belirlenemeyen kayıp tekkelerin sayısı ise 4 (%6) olarak belirlenmiştir. Günümüze ulaşabilmiş tekkeler olarak değerlendirilen gruptaki 5 (%10) tekkenin tüm birimlerinin günümüze ulaştığı, 32 (%90) tekkenin ise tevhidhane, türbe, harem ve selamlık yapılarından bir ya da birkaç tanesinin günümüze ulasabilmiş olduğu belirlenmiştir.

Günümüze ulaşabilmiş tekkelerin 18 (%49) tanesinin XV. yüzyılda, 7 (%19) tanesinin XVI. yüzyılda, 6 (%16) tanesinin XVII. yüzyılda, 5 (%13) tanesinin XVIII. yüzyılda, 1 (%3) tanesinin ise XIX. yüzyılda inşa edildiği tespit edilmiştir. Yıkılmış arsası veya haziresi mevcut olan tekkelerin 4 (%16) tanesinin XV. yüzyılda, 8 (%32) tanesinin XVI. yüzyılda, 6 (%24) tanesinin XVII. yüzyılda, 4 (%16) tanesinin XVIII. yüzyılda, 3 (%12) tanesinin ise XIX. yüzyılda inşa edildiği tespit edilmiştir. İsmi belirlenebilen, ancak yeri belirlenemeyen kayıp tekkelerin inşa tarihlerine bakıldığında

1 tanesinin XVI. yy., 1 tanesinin XVII. yy. diğer ikisinin ise XIX. yy. olduğu görülmektedir.

Günümüze ulaşmış 28 kagir yapının tamamının cami olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Geri kalan 9 ahşap tekke binasının kültürel amaçlı kullanıldığı, Büdelâ Bey Tekkesi (16. yy.) ve Numaniyye Tekkesi'nin (18. yy.) ise harabe bir halde olduğu belirlenmiştir.

Tekkede tevhidhane, türbe ve meşrutahanenin mekan kurgusunu belirleyen temel öğeler olduğu anlaşılmıştır. Bunların dışında tekkeye ait yardımcı ve servis birimlerinin tekke mekan kurgusuna etkisinin ikincil durumda olduğu görülmektedir.

Tekkelerin özellikle tasavvufi açıdan önemli birimi olan türbe Bursa tekkelerinde 6 tekkenin dışında ayrı binalarda, ayrı yerlerde bağımsız olarak planlandığı belirlenmiştir. Bu 6 tekke yapısında tevhidhane ile türbe bitişik olarak planlanmıştır.

38 (%78) tekke yapısında tevhidhane ile meşrutahanenin birbirleriyle ilişkisiz ayrı binalarda planlanması, 4 (%8) tekke yapısında tevhidhane ile meşrutahanenin birbirleriyle ilişkili ayrı binalarda planlanması, 7 (%14) tekke yapısında ise tevhidhane ile meşrutahanenin aynı bina içerisinde planlanması durumu belirlenmiştir.

Fonsksiyonel ilişkileri incelenen Bursa tekkelerinde gruplama yapacak kadar çeşitlilik ve sayıya ulaşılmış, tekkeler 3 ana gruba ayrılmışlardır. Birinci gruba dahil olan tekkelerde tevhidhane ayrı bir bina içerisinde ayrı bir yerde, meşrutahaneden bağımsız bir şekilde planlanmış olup, bazen de tevhidhaneye bitişik türbe yapısı planlanmıştır. Türbe dışında bazı yardımcı mimari öğelerin bitişik yada ilişkili olarak planlandığı görülmektedir ancak bu durum mekan kurgusunu birinci derecede etkilemez. Bu guruba 34 tekke yapısı dahil edilmiş olup bunlardan 6 tanesinde türbe ve tevhidhane bitişik olarak planlanmıştır.

Birinci gruba dahil olan tekkelerde tevhidhane ayrı bir bina içerisinde ayrı bir yerde, meşrutahaneden bağımsız bir şekilde planlanmış olup, bazen de tevhidhaneye bitişik türbe yapısı planlanmıştır. Türbe dışında bazı yardımcı mimari öğelerin bitişik yada ilişkili olarak planlandığı görülmektedir ancak bu durum mekan kurgusunu birinci derecede etkilemez. Bu guruba 34 tekke yapısı dahil edilmiş olup bunlardan 6 tanesinde türbe ve tevhidhane bitişik olarak planlandığı belirlenmiştir. XV. yüzylda kurulan tekkelerin tamamına yakını bu grup içerisinde değerlendirilirken XVII. ve XVIII. yüzyıla ait bazı tekkeler de yine bu gruba dahil edilmiştir. İkinci gruba dahil tekkelerde

tevhidhane ile meşrutahane birimlerinin farklı binalarda, bitişik ve birbirleriyle ilişkili yada ilişkisiz olarak planlanmış olması durumudur. Bu gruba dahil edilen 7 tekke yapısından 1 tanesi XV. yüzyıl 2 tanesi XVI. yüzyıl 1 tanesi XVII. yüzyıl olmak üzere diğer tekkelerin XVII ve XIX. yüzyıllarda inşa edildiği görülmektedir. Ancak bu veriler bu gruba dahil edilen tekkelerin inşa tarihleri üzerinden genelleme yapacak nitelikte değildir. Son olarak üçüncü grupta XVII. yüzyılın sonlarında XIX. ve XX. yüzyılda inşa edilen tekke yapılarında tevhidhane ile meşrutahanenin tamamın yada bir bölümünün ve yardımcı diğer birimlerin fonksiyonel ilişkiler çerçevesinde kaynaştırılıp aynı bina içerisinde, aynı çatı altında alt alta üst üste yada tevhidhane ve meşrutahane birimleri bitişik ortak tek bir giriş ile aynı binada planlanmış olduğu belirlenmiştir. Bu yapılar geleneksel ahşap konut mimarisi ile planlanmış olup cephelerde de bu etki görülmektedir.

BÖLÜM 5

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bursa'da tarikat kültürünün XV. yüzyılda Türkistan'dan gelen dervişlerin etkisiyle şekillendiği anlaşılmakta olup ilk kurulan tekkelerin ağırlıklı olarak Halveti, Nakşibendi ve Zeyni tarikatlarına ait olduğu görülmektedir. XVI. yüzyılda Halveti ve Nakşibendi tarikatlarının geniş etki alanı devam etmiş, bu dönemde Celveti ve Rifâiyye tarikatına ait ilk tekkeler kurulmuştur. XVII. yüzyılda Nakşibendi tarikatına ait tekkelerin sayısında azalma görüldüğü Halveti ve Kadiriyye tekkelerinin ise sayısında yine artış gözlenmektedir. XVIII. yüzyılda Halvetiliğin kolları Gülşeniyye, Şabaniyye ve Mısriyye'ye ait tekkelerin kurulduğu anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılda yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla (1826) Bektaşi tekkeleri Nakşibendiyye tarikatına geçmiştir. 1925 yılında ise Halveti tekkesi sayısının yine çoğunlukta olduğu bunu Nakşi ve Kadiri tekkelerinin izlediği görülmektedir. Tarikatların etki alanı ve sayısındaki değişimin en temel nedenleri, önceki şeyhin yerine geçecek kişinin olmaması ya da onarım ve yeniden inşa sırasında el değiştirmesidir.

Bugün XV. yüzyılda oluşmaya baslayan cadde ve sokaklar halen varlığını sürdürmektedir. XV. yüzyılda kentin gelişiminin parçası olan tekkelerin kentsel dağılımları incelendiğinde bu dağılımın belli bir aks ekseninde olmayıp kentin sınırlarını belirlediği anlaşılmaktadır. Doğuda Emirsultan, batıda Hamzabey ve Muradiye güneyde Pınarbaşı, Maksem, Setbaşı ve Molla Fenari Mahalleleri'nde kuruldukları ve böylelikle kentin dış mahallelerine yayılarak bu bölgelerin gelişimini ve kentin yayılma alanını artırmışlardır. XV. ve XVI. yüzyıllarda kurulan tekkelerin özellikle Pınarbaşı Mahallesi ve Maksem Mahallesi'nde yoğunlaştığı görülmekte olup kentin en yüksek ve eğimli yerinde kurulan bu tekkeler daha çok Halvetiyye ve Nakşibendiyye tarikatlarına aittir.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde hanlar bölgesinin doğusuda tekke sayısının yoğunlaştığı ikinci bir bölge oluşmuştur. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda inşa edilen tekkelerin Hisar bölgesi dahil kentin geneline yayıldığı görülmektedir. Ayrıca bu tekkeler mevcut tekkelere yakın inşa edilmişler ve kentin sınırlarını belirlenmesinde rol almamışlardır. Pınarbaşı Mahallesi ve Maksem Mahallesi'nde yoğunlaşmış Halvetiyye ve Nakşibendiyye tarikatına ait olan tekkelerin bir kısmının zaman içerisinde Celvetiyye ve Zeyniyye tarikatına geçtikleri görülmektedir. Bunun nedeni bu bölgede Zeyniyye ve Celvetiyye tarikatına ait tekkelerin de bulunması gösterilebilir. El değiştiren tekkelerin tarikat icrası aksadığında o tekkeye yakın olan bir başka tarikat tarafından tarikat faaliyetlerinin devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Bu dönemsel değişimler tarikatların zaman içerisinde etkinliğinin artmasına yada azalmasına neden olmuştur. Tekeknin başka bir tarikata geçmesi tekkede mekansal bakımdan bir dönüşümün izine rastlanmamıştır.Ancak bu sorunun cevabı daha geniş bir araştırma gerektirir.

Bursa tekkeleri kuruluş tarihleri açısıdan değerlendirmeye alındığında tekkelerin en yoğun olarak kurulduğu dönemin XV. ve XVI. yüzyıllar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar artarak devam eden tarikat faaliyetlerine paralellik göstermemiştir. Bunun en büyük nedenleri arasında kurulan tekke yapısında uzun yıllar tarikat faaliyetinin devam etmesi, mevcut tekkelerin onarılması ve tekkelerin tarikatlar arasında el değiştirmesi gösterilebilir. XV. ve XVI. yüzyıllarda inşa edilen tekkelerde kullanılan malzeme ve yapım tekniğide bu durumda rol oynamıştır.

Tekkelerin büyük bir kısmının günümüze ulaşmamasının en önemli sebepleri 1801 ve 1958 yıllarında çıkan yangınlar, 1854 ve 1863 yıllarında meydana gelen depremler, 1913 ve 1918'de değişen imar politikaları ve bu dönemlerde yeni açılan yollar olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında ihmalsizlik ve bakımsızlık da ikincil sebeplerdendir. Örnek olarak, Abdullah Münzevi Tekkesi, Karakadi Tekkesi'nin bir bölümü, Mısri Tekkesi ve Emir Buhari Tekkesi'nin bir bölümü yeni açılan yollar nedeniyle, Pars Bey Tekkesi ve Özbekler Tekkesi yangın sonucu, Seyyid Baba Tekkesi ise deprem nedeniyle günümüze ulaşamayan tekkelerdir.

Günümüze ulaşabilmiş tekkelerin en yüksek olduğu dönemin XV. yüzyıl olduğu anlaşılmaktadır. XV. yüzyılda tekke yapılarında çoğunlukla geriye kalan birimin tevhidhane olduğu bunun sebebi kagir inşa edilen tevhidhanenin mescit olarak

kullanılması ve zaman içerisinde minare eklenerek camiye dönüştürülmesidir. Tevhidhanenin cami olarak kullanılması durumu özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gerçekleşmiştir. XV. yüzyılda inşa edilen Üftade Tekkesi, Seyyid Usul Tekkesi ve Somuncu Baba Tekkesi'nin de günümüze ulaştığı görülmektedir. Bunun nedeni bu tekkelerde kullanım sürekliliğinin olması yani şeyh ailesinin yaşamaya devam etmesi, muhtemelen onarım görmüş olmaları, bu tekkelerin özel mülkiyete geçmesi ve konumlarının imara dönüşmesine uygun olmamasıdır. Ancak XVII. ve XIX. yüzyılda inşa edilen ahşap tekkelerin günümüze ulaşamadığı görülmekte olup bu tekkelerin kapatıldıktan sonra kullanılmadığı için bakımsızlıktan yok olduğu anlaşılmıştır.

Bursa tekkeleri kuruluş biçimi incelendiğinde her dönem tekkelerin tümüyle inşa edilme durumunun gözlendiği, XV. ve XVI. yüzyıllarda bu durumun büyük çoğunluğu oluşturduğu ve bu tekkelerin tevhidhanelerinin büyük bir kısmının kuruluşundan itibaren cami olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Camiye meşihat eklerek oluşturulan tekkelerin ise XVII. yüzyılda yoğunlaştığı görülmektedir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda şeyhin kendi evini yada büyük bir konağı satın alarak tekkeye dönüştürdüğü görülmektedir. Bazı tekkeler bu genellemelerin dışında kalmıştır. Büdela Bey Tekkesi XVI. yüzyılda bir konağın satın alırak tekkeye dönüştürüldüğü yada XVII. yüzyılda Açıkbaş Mahmut Efendi ve Zağferanlık Tekke'lerinin mevcut bir camiye meşihat eklenerek kuruldukları belirlenmiştir. Tekke sayısındaki artışa da paralel olarak, fonksiyonel ilişkiler gözetilerek herhangi bir yapının kullanılabilmesi yani mevcut yapının tekke yapısına dönüştürülmesi amacının XVI. yüzyılda başladığı ve XX. yüzyıla kadar artarak devam ettiği görülür.

Bursa tekke tevhidhaneleri plan tiplerine göre incelendiğinde kare planlı tevhidhanelerin daha çok XV. yüzyılda inşa edildiği görülmektedir. Dikdörtgen planlı tevhidhaneler ise her dönemde inşa edilmiş ancak XVII. ve XVIII. yüzyıllarda sayısının arttığı gözlenmiştir. Bunun nedeni tekke tevhidhanelerinin erken dönem Bursa mescitlerine benzer inşa edilen küçük kare planlı tevhidhanelerin yerini daha büyük ve geniş tevhidhanelerin almasıdır. Bursa tekke tevhidhanelerinin tamamına yakını kare ve dikdörtgen biçimde planlanmış olup Geyikli Baba Tekkesi (15. yy.) ve Şabani Tekkesi'nde (19. yy.) ise sertbest biçimli plan şemalı tevhidhaneler olarak değerlendirilmişlerdir. Bu biçimlenişin nedeni Geyikli Baba Tekkesi'nde yapı arsasına bağlı gelişirken Şabani Tekke'de ise mevcut evin tekkeye dönüştürülmesinden

kaynaklanmaktadır. Altı tekke dışında kalan tekkelerde tevhidhanelerin biçimlenişinin zikir ve ibadet usulleri (ritüeller) göz önüne alınmadan inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Devrani zikir yapan tarikatların tevhidhaneleri mahfel taşıyıcıları ve maksure gibi tevhidhane birimleriyle zikir mekanın uygun mimariye getirilerek dairesel bir kurgu elde edilmektedir. Zikir ve ibadet usullerine uyan tevhidhane biçimlenişi de yalnızca Kadiriyye tariaktına ait tekkelerde görülmektedir. Aynı tarikata ait yapılarda, tevhidhanelerin plan kurgusunda yüzyıllar içinde bir değişiklik gözlenmiştir. Ancak bu konu çok daha geniş bir araştırma gerektirmektedir.

Ayrıca mescit olarak kullanılan tevhidhanelerde mihrabın olmazsa olmaz bir unsur olduğu Numaniyye Tekkesi (18. yy.) dışında mihrapların tevhidhane inşa edilirken birlikte yapıldıkları, Numaniye tekkesinde ise mihrabın tevhidhaneye sonradan eklendiği belirlenmiştir. Tevhidhanelerde kadınlar mahfelinin plan kurgusunda önemli bir yeri olduğu bu birime ulaşımın da kadın erkek ayrımı gözetilerek farklı çözümler getirildiği belirlenmiştir.

Bursa tekke türbelerinin mevcut durumları incelendiğinde XVII. ve XVIII. yüzyıllarda tevhidhaneye yakın yada bitişik olarak planlanmış türbelerin günümüze ulaştığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında XV. ve XVI. yüzyıllarda tevhidhaneden ayrı kagir olarak inşa edilmiş bir kısım türbenin de günümüze ulaştığı göz önüne alınırsa bu durumun tevhidhaneye yakınlık ve kullanılan malzeme ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Türbelerin yeri ve biçimlenişi herhangi bir tarikat etkisiyle değil tamamen ihtiyaca ve inşa edilen yere göre gerçekleşmiştir. Tekke hazireleri değerlendirmeye alındığında XV. ve XVI. yüzyılda kurulmuş tekke hazirelerinin daha geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Bunun nedeni ise bu dönemde inşa edilmiş tekkelerin birden fazla yapıdan oluşması ve bu yapıların geniş bir alana yayılması, bu sebeple de hazire için geniş bir alanın kullanılabilir olmasıdır.

Tekke yapılarında meşrutahaneyi oluşturan selamlık ve haremin aynı anda bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca Hacı Sevinç Tekkes'inde (15. yy.) meşrutahaneye ait hiçbir birimin olmadığıda belirlenmiştir. Meşrutahane yapılarının XVI. ve XVI. yüzyıllarda kagir olarak inşa edildiği, XVII., XVII. ve XIX. yüzyılalarda inşa edilen meşrutahanelerin ise geleneksel ahşap konut mimarisinden ayırt edilemeyecek şekilde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Meşrutahanenin selamlık ve harem birimlerinin her ikisininde olduğu tekke yapılarında XV. ve XVI. yüzyılda bu yapıların birbirinden

bağımsız farklı yerlerde planlandığı anlaşılırken, XVIII. ve XIX. yüzyılda bu birimlerin aynı bina içerisinde planlandıkları örneklerin olduğu görülmektedir.

Tekkelerin plan şemalarının, zaman içinde gelişim gösterdiği, yapıların zaman içerisinde kurumsallaşmaya başlamasıyla, organizasyon şemalarının geliştiği bu kapsamda yeni mekanlara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Artan mekansal ihtiyaçların bir sonucu olarak tek veya birden çok yapıdan oluşan tekkelerde mekanlar arası fonksiyonel ilişkilerin öneminin arttığı gözlenmektedir. XV., XVI. ve XVII. yüzyıllarda inşa edilen tekkelerin daha çok tevhidhane ve meşrutahanelerinin ilişkisiz ayrı binalarda planlandığı, XVIII. ve XIX. yüzyılda inşa edilen tekkelerin ise daha çok tevhidhane ve meşrutahaneleri ayrı binalarda ilişkili olarak yada aynı bina içerisinde planlandıkları görümektedir.

Erken dönemde parçalı ve açık kompozisyon yapılar grubu tekkelerin zaman içinde XVII. yüzyıldan sonra daha kompleks bir plan kurgusuna dönüştüğü izlenmektedir. Zaman içerişindeki kurumsallaşma, kent içinde yoğun bir alanda inşa edilmeleri bu durumun muhtemel nedenlerindendir.

Türbelerin XV. ve XVI. yüzyılda diğer tekke birimlerinden soyutlandığı ve tekke plan şemasında bağımsız ayrı bir yerde planlandığı görülmektedir. XVII. ve XVIII. yüzyıllara gelindiğinde türbelerin tevhidhanelere yakın ve bitişik olarak planlandığı örneklerin olduğu görülmektedir. Ancak Bursa tekkelerinde tevhidhane ile türbenin aynı yapı içeirisinde planlandığı tekke yapısı bulunmamaktadır. Bursa hazirelerinin ise her dönemde tevhidhaneye yakın yada bitişik olarak planlandığı da görülmektedir.

Tekke mekan kurgusunu ikincil düzeyde etkileyen derviş hücrelerinin bir çok tekkede tevhidhaneye bitişik yada aynı bina içerisinde altlı üstlü katlarda planlandığı belirlenmiştir. Aynı şekilde kütüphane ve çilehanelerin tevhidhaneye yakın yada tevhidhane ile ilişkili olarak planlandığı bir çok tekke yapısı bulunmaktadır. Bu yapıların her dönemde ihtiyaca göre planlandıkları görülmektedir. Özellikle XVIII. ve XIX. yüzyılda tekke kütüphanelerinin sayısının arttığı ve ana sirkülasyon içerisinde planlandıkları görülmektedir.

Bursa tekke yapılarında belirli bir kalıp içerisinde tek bir plan tipinin oluşmadığı görülmektedir. Fonsksiyonel ilişkileri incelenen Bursa tekkelerinde gruplama yapacak kadar çeşitlilik ile sayıya ulaşılmış ve tekkeler 3 ana gruba ayrılmışlardır. Yapılan

gruplama çalışmasında herhangi bir tarikata ait tekkelerin bir grupta yoğunlaşmadığı aynı tarikatın bir kaç farklı grupta yer aldığı görülür.

Tarihsel gelişim içerisinde tekke plan şemalarının önemli değişikler gösterdiği belirlenmiştir. XV. ve XVI. yüzyıla kadar olan süre zarfında içinde inşa edilen Bursa tekkelerinde tip olarak mescit ve cami karakterinin daha önde olduğu söylenebilir. XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyıla gelindiğinde mekan bütünlüğü arz eden tekkelerin yanında birimleri birbirinden kopuk ve dağınık bir yerleşimi olan tekkeler de belirlenmiştir. Bu gruplamaların alt grubunu teşkil edebilecek bazı tekkelerin tek önemli farkı ise, türbelerinin tevhidhaneye bitiştirilmesidir. Bu durumun sonraki zamanlarda devam ettiği gözlenmiştir. Bu tekkeler dağınık görünümlü küçük külliyeler olup cami-tevhidhane dışındaki pek çok birimleri yok olmuştur. Mahremiyet açısından şeyh ailesinin barındığı harem, kitleden kopuk bağımsız bir yapı niteliğindedir. Helalar ise doğal olarak mümkün olduğunca ibadet, barınma, yemek mekanlarından uzakta müstakil haldedir. XVIII. ve XIX. yüzyılarda inşa edilen tekkelerin en önemli özelliği ise ibadet ve ayin mekanlarının aynı yapı içerisinde kaynaştırılması dışında mekan organizasyonu olarak da geleneksel ahşap Bursa evlerine benzerlik göstermesidir.

Bursa tekkeleri cephe kurgusu yönünden incelendiğinde birbirinden farklı mimari çözümlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Yapıların zaman içerisinde değiştiği, geliştiği yapılan onarımlar sonucu yeni yapılar eklendiği buna bağlı olarak cephelerinde değişikliğe uğradığı anlaşılmaktadır. Ancak Bursa tekke yapılarında belirli karakteristik cephe özelliklerinin olduğu görülmektedir. Genelde tevhidhane etrafında şekillenen bu kurgunun bazen tevhidhane ile aynı bazen ondan farklı cephe anlayışı ortaya çıkardığı saptanmıştır. Mekan kurgusunda olduğu gibi cephe kurgusunda bir gruplandırma oluşmadığı anlaşılmaktadır. Yapılar tevhidhane ekseninde incelenmiş ve cepheler arasında ortak özelliklerin olduğu tespit edilmiştir. Cepheler üzerinde işlev, malzeme, yapım tekniği ve inşa edilen döneme ait etkiler belirleyicidir. Genelde XV. ve XVI. yüzyılda inşa edilen ve tevhidhanesi bir avlu içerisnde tek başına bağımsız bir şekilde planlanan kagir tekkelerin tevhidhane cepheleri ibadethane/cami cephe kurgusuna benzemekte, diğer yapıların cepheleri ise kullanılan malzemeye göre biçimlenmektedir. Sonradan camiye dönüştürülmüş tekke tevhidhanelerin cephe kurgularının değişmediği belirlenmiştir. XVII. yüzyıl, XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyılda inşa edilen ahşap tekkelerin ise geleneksel ahşap konut mimarisi etkisi altında olduğu görülmektedir.

Hatta bu yapılar XIX. yüzyılda inşa edilmiş olanları geleneksel ahşap konut mimarisinden ayıt edilemeyecek benzerliktedir. Bu durum tekkelerin mekan kurgularında olduğu gibi cephelerinde de dönemsel farklılaşmaların olduğunu göstermektedir.

Bursa tekkeleri süsleme özellikleri bakımından ele alındığında, tekkelerin genelde sadelik içerinde olduğu dikkat çekmektedir. Bu duruma istisna olarak Karabaş-ı Veli Tekkesi, Üftade Tekkesi ve Emir Buhari Tekkesi'nde yapıların tavanlarında ve iç mekanların duvarlarında süsleme elemanlarının kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Karabaş-ı Veli Tekkesinde dış cephedeki kalem işi süslemeler dikkat çekmektedir. Mısri tekkesinde ise mihrap üzerinde tarikata ait sembollere raslanmaktadır.

Bursa tekkelerinde malzeme kullanımıyla ilgili olarak büyük bir kısmında tevhidhanelerin kagir meşrutaların ise ahşap malzemeyle inşa edildiği görülmektedir. Tevhidhane ve meşrutahanenin kagir yada her ikisinin de ahşap olarak inşa edildiği durumlarda mevcuttur. Yapıların XV. ve XVI. yüzyıllarda daha çok kagir olarak inşa edildiği XVII. yüzyılda meşrutahnelerin ahşap tevhidhanelerinin kagir olarak inşa edildiği ve daha sonraki dönemlerde özellikle XIX. yüzyılda inşa edilen tekkelerin ahşap yapılar olduğu görülür. Kagir binalarda tuğla hatıllı almaşık taş duvarlar kullanılırken ahşap yapılarda ise taşıyıcı olan ahşap elemanlar kullanılmış döşemeler ve tavanlar yine kaplama tahtasıyla kaplanmış olup dış cepheleri ise bağdadi sıva tekniği kullanılmıştır. Yapım sistemi ise tekke yapılarının çatı örtüsünde kubbe, tonoz yada ahşap karkas çatı olarak, duvarlarda ahşap ve kagir olarak mimaride çeşitlilik yaratmaktadır.

Erken dönemde kagir inşa edilen tekkelerin geç dönemde ahşap malzemeye dönüşmesinin nedeni hem ekonomik nedenler hemde kent içinde tanımlı ve sıkışık alanlarda konut kompozisyonuyla inşa edilmeleridir.

Tekke mimarisini etkileyen temel öğenin, tekkenin bağlı bulunduğu tarikatın zikir, ibadet usulleri ve ritüelllerinin yanı sıra tekkenin kuruluş biçimi, tekkede yaşayan kişilerin yaşam biçimleri, tekkede görülen destekleyici işlevler, topoğrafya ve uygulamada malzeme ve yapım tekniği olduğu anlaşılmaktadır. Müzikle ayin yapılan tarikatlarda müziğin çalınabilmesi için ayrı bölümler inşa edildiği görülmektedir. Bazı tekkelerde tevhidhaneler aynı zamanda cami-mescit olarak kullanılmıştır. Başından beri mescit olarak kullanılan tekke tevhidhanelerinde mihrabın yapı kagirse duvar kalınlığı

içerisinde kaldığı, ahşapsa dışlarıya taştığı, sonradan camiye çevrilen tekke tevhidhanelerinde ise mihrabın tevhidhane içerisine ahşap olarak inşa sonradan eklendiği görülmektedir. Arsanın topografyasını, boyutlarını, ana yollarla ilişkisini, manzaraya açılışını, eğimini göz önüne alarak planlanlanan tekkelerde değişik çözümlerin çıktığı görülmektedir. Üftade Tekkesi'nde arsa eğimi kullanılmış ve kot farkı yaratılarak harem binasında birden fazla giriş verilmiştir. Bu durum mekan kurgusunda belirleyici olmuştur. Yaşam tarzının mimariyi etkileyen bir tarafı da bekâr olma şartı bulunan bazı tekke meşrutahanelerinde, harem bulunmaması olup Abdullah Münzevi Tekkesi buna örnektir. Tekkelerin mimarisi etkileyen bir diğer husus da, aslında başka amaçlarla tasarlandığı halde sonradan tekkeye dönüştürülmüş yapıların varlığıdır. Bu yapılar tekke olarak kullanılmak üzere dönüştürülmüş ve zamanla gelişmiştir.

EKLER

EK-A. 15. ve 20. Yüzyıllar Arası Bursa Tekkelerinin Alfabetik Listesi (Yâdigâr-ı Şemsi I-II [15], 1920 yılında İstanbul'da basılan Bursa Sergisi Rehberi [47], Bursa Kütüğü [51], Bursa Şerriye Sicilleri, Bursa Tekke Vakfiyeleri ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi taranarak oluşturulmuştur).

	Tekkenin Adı	Tarikatı	Mahallesi	Mevcut Durumu	No
15. yy.	**Abdal Mehmet Tekkesi** [15]	Kadiriyye [15]	**Demirtaşpaşa Mh.** Abdal Mehmed Mh. [78,79]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	1
15 yy.	**Abdal Murad Tekkesi** [15]	Halvetiyye [15] Bektaşiyye [80]	**Alacahırka Mah.** [15]	Yalnızca Haziresi Günümüze Ulaşmıştır	2
18. yy.	**Abdullah Münzevi Tekkesi** [51] Münzevi Tekke [15] Münzevi Abdullah Tekkesi [47] Telli Tekke [69]	Nakşibendiyye [15,47]	**Hocaalizade Mh.** Sarı Abdullah [15,47,51]	Günümüze Ulaşama-mıştır	52
16. yy.	**Abdülmümin Tekkesi** [51] İznik Tekkesi [15]	Halvetiyye [15,47] Uşşakiyye [81] Rifaiyye [51] Şazeliyye [8,15]	**Maksem Mh.** [51]	Günümüze Ulaşama-mıştır	24
17. yy.	**Açıkbaş Mahmut Efendi Tekkesi** [51] Nakşibendi-i Atik [84] Açıkbaş Tekke [47]	Nakşibendiyye [51]	**Tayakadın Mh.**	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	39
19. yy.	**Ahmed Baba Tekkesi** [51] Baba Efendi Tekkesi [15]	Nakşibendiyye [51]	**Karaşeyh Mh.** [51] Hükümet Cad. [51]	Günümüze Ulaşama-mıştır	61
17. yy.	**Ahmed-i Gazzi Tekkesi** [15] Şeyh Ahmedzade Tekkesi [84]	Halvetiyye [15,47] Mısriyye [15]	**Molla Gürhani Mh.** [47] Duhterşeref Mh [51]	Günümüze Ulaşama-mıştır	40
15. yy.	**Ahmet İlahi Tekkesi** [15] Yoğutlu Baba Tekkesi [15] İlahizade Tekkesi [15]	Naşibendiyye [15] Halvetiyye [51]	**Kükürtlü Mh.** Duhterşeref Mh. [51]	Günümüze Ulaşama-mıştır	3
15. yy.	**Ahmed Paşa-yı Fenari Tekkesi** [15] Fenari Tekkesi [51]	Halvetiyye [15]	**Ahmet Paşa Mh.**	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	4

15. yy.	**Akbıyık Sultan Tekkesi** [15] Hariri Tekke [15] Velediharir Tekkesi [15] Ibni Hariri Tekkesi [15]	Bayramiyye [15]	**Nalbantoğlu Mh.**	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	5
16. yy.	**Ali Mest Edhemi Tekkesi** [15]	Halvetiyye/ Gülşeniyye [15]	**Elmasbahçeler Mh.** [15]	Türbe Ve Haziresi Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	25
19. yy.	**Ali Rıza Efendi** [51] Atinalı Ali Rıza Tekkesi [15] Moralı Tekke [47]	Halvetiyye [15,51] Mısriyye [15]	**Maksem Mh.** V. Şemseddin Mh. [47,51]	Günümüze Ulaşama-mıştır	62
15. yy.	**Baba Zakir Tekkesi** [15,47]	Sadiyye [15,47]	**Namazgah Mh.**	Yalnızca Haziresi Günümüze Ulaşmış	6
16. yy.	**Bahri Dede Tekkesi** [51] Bahri Baba Tekkesi [51] Şarlıoğlu Tekkesi [15,47] Murad-ı Sânî Tekkesi [15] Bahri İbn Aga Tekkesi [15]	Halvetiyye [51]	**Muradiye Mh.** [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	26
15. yy.	**Başçı İbrahim Tekkesi** [15,51]	Nakşibendiyye [51]	**Maksem Mh.** Başçı İbrahim [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	7
15. yy.	**Bedreddin Pars Bey Tekkesi** [15]	Nakşibendiyye [51]	**Çırpan Mh./ Şehreküstü**	Yalnızca Türbesi Günümüze Ulaşmıştır	8
16. yy.	**Büdelâ Bey Tekkesi** [51] Mir-i Büdelâ Tekkesi [15] Kediler Tekkesi [47]	Halvetiyye [15] Rifaiyye [15,51] Bektaşiyye [15] Nakşibendiyye [15]	**Kocanaib Mh.** [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	27
18. yy.	**Cizyedarzâde Tekkesi** [15,51] Haraççızâde Tekkesi [47] Nakşibendi-i Cedid [15]	Nakşibendiyye [51]	**Kavaklı Mh./Hisar** [47]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	53
17. yy	**Çarşamba Tekkesi** [51] Çehar-Şenbe Tekkesi [15] Mustafa Efendi Tekkesi [15]	Halvetiyye [51] Uşşakiyye [81]	**Ali Paşa Mh.** [51]	Günümüze Ulaşama-mıştır	41
15. yy.	**Düstürhan Tekkesi** [15]	Halvetiyye [81]	**Pınarbaşı Mh.** [15]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	9
15. yy.	**Ebu İshak Kâzeruni Tekkesi** [15]	Kâzeruniyye [15]	**Ebu İshak Mh.** [15]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	10

18. yy.	**Eminiyye Tekkesi** [15] Veled-i Habib Tekkesi Emin Efendi Tekkesi [84]	Nakşibendiyye [15]	**Ali Paşa Mh.**	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	54
15. yy.	**Emir Buhari Tekkesi** [47] Emir Sultan Tekkesi [15,51]	Kübreviyye [51] Celvetiyye [15] Nakşibendiyye [51]	**Emir Sultan Mh.** [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	11
17. yy.	**Enârî Tekkesi** [51] Narlı Tekkesi [47]	Halvetiyye [51] Mısriyye [15]	**Doğanbey Mh**. Narlı Mh. [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	42
17. yy.	**Eşrefzâde Tekkesi** [51] İncirli Tekke [47]	Kadiriyye [51].	**Meydancık Mh.** İncirli Mh. [51]	Yalnızca Haziresi Günümüze Ulaşmıştır	43
16. yy.	**Eyyüb Efendi Tekkesi** [51]	Celvetiyye [15] Kadiriyye [51]	**Umurbey Mh.** [51]	Günümüze Ulaşama-mıştır	28
17. yy.	**Gâr-ı Aşıkan Tekkesi** [15] Buhara Kalenderhanesi [15]	Nakşibendiyye [15]	**Pınarbaşı Mh.** [15] Serpeyker Mh. [47]	Günümüze Ulaşama-mıştır	44
15. yy.	**Geyikli Baba Tekkesi** [15,47] Baba Sultan Tekkesi [15]	Bektaşiyye [80] Yesevîyye [8,15]	**Gürsu** [82]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	12
19. yy.	**Gül Baba Tekkesi** [15] Mecidiyye Tekkesi [15]	Halvetiyye [15]	**Ebuşahme Mh.** [15]	Günümüze Ulaşama-mıştır	64
15. yy.	**Hacı Sevinç Tekkesi** [15]	Mechul [15]	**Tahtakale Mh.** Hacı Sevinç Mh. [15]	Günümüze Ulaşmıştır	13
16. yy.	**Hasan Efendi Tekkesi** [51] Hasan Dede Tekkesi [47]	Nakşibendiyye [51]	**Meydancık Mh.** İncirli Mh. [51]	Günümüze Ulaşama-mıştır	29
19. yy.	**Hamidiyye Tekkesi** [15]	Nakşibendiyye [15]	**Alipaşa Mh.** Maksem Mh. Araplar Mh	Günümüze Ulaşama-mıştır	65
17. yy.	**Hüsameddin Efendi Tekkesi** [15] Temenye Tekkesi [15] Temennâ Tekkesi [15]	Halvetiyye [51]	**Mollaarap Mh.** Temenyeri Mh. [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	45
16. yy.	**Hindiler Tekkesi** [15] Hindiler Kalenderhanesi [15]	Kadiriyye [15] Sadiyye [118]	**Pınarbaşı Mh.** [47]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	30
18. yy.	**İsmail Hakkı Tekkesi** [15] Sırri Tekke [15] Hikmet-zade Tekkesi [15]	Halvetiyye [51] Celvetiyye [15]	**Tuzpazarı Mh.** Tekyemescit Mh. [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	55

18. yy.	**İsmail Rumi Tekkesi** [15] Hamam Tekke	Sadiyye [15] Rifaiyye [15] Kadiriyye [51] Şabaniyye [15]	**Ali Paşa Mh.** [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	56
16. yy.	**Karabaş-i Veli Tekkesi** [47] Karabaş Tekkesi [15,51]	Halvetiyye [15] Kadiriyye [15,51]	**İbrahimpaşa Mh.** Veli Şemsettin Mh. [15] Başçı İbrahim Mh. [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	31
15. yy.	**Karaca Muhyiddin Tekkesi** [15]	Halvetiyye [15] Zeyniyye [15,51]	**Üçkozlar Mh.** [15]	Günümüze Ulaşama-mıştır	14
15. yy.	**Karakadi Tekkesi** [15] Karagidi Tekkesi [15]	Halvetiyye [15] Kadiriyye [15] Celvetiyye [15]	**Alacamescit Mh.** Karakadi Mh. [47].	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	15
16. yy.	**Kasım Subaşı Tekkesi** [15] Ali Paşa Tekkesi [15]	Zeyniyye [15] Celvetiyye [15] Halvetiyye [15]	**Alipaşa Mh.** [15]	Günümüze Ulaşama-mıştır	32
17. yy.	**Kasap Cömert Tekkesi** [15] Ahi Şemseddin Tekkesi [15] Kasaplar Tekkesi [15]	Kadiriyye [15]	**Alipaşa Mh.** Ahi Şemseddin Mh. [47] Alacamescit [47]	Günümüze Ulaşama-mıştır	46
18. yy.	**Kaygulu Tekke** [51] Kaygulu Halil Tekkesi 47] Kayguluzade Hasan Efendi Tekkesi [51]. Agâh Efendi Tekkesi [15]	Celvetiyye [51] Kadiriyye 15] Sadiyye [15]	**Ebuishak Mh.**[51] Hasan Paşa Mh [51]	Günümüze Ulaşama-mıştır	57
17. yy.	**Mevlevihane** [51] Bursa Mevelvihanesi [47]	Mevleviyye [51]	**Pınarbaşı Mh.** [51]	Yalnızca Haziresi Günümüze Ulaşmıştır	47
17. yy.	**Mısri Tekkesi** [51] Mısri En-Niyazi Tekkesi [15]	Halvetiyye [51]	**Tahtakale Mh.** Şekerhoca Mh. [51]	Günümüze Ulaşama-mıştır	48
19. yy.	**Miskinler Tekkesi** [15]	Halvetiyye [15]	**Muradiye Mh.** [15]	Günümüze Ulaşama-mıştır	68
15. yy.	**Mecnun Dede Tekkesi** [15]	Mechul [47]	**Tahtakale Mh.**	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	16
15. yy.	**Müştemmilzade Tekkesi** [15] Fütûhî Tekkesi [15].	Nakşibendiyye [51]	**Maksem Mh.**	Günümüze Ulaşama-mıştır	17
16. yy.	**Nakkaş Ali Tekkesi** [15]	Nakşibendiyye [51]	**Osmangazi Mh./Hisar** Nakkaş Ali Mh. [15]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	33

16. yy.	**Nasuhi Tekke** [51]	Halvetiyye [51] Şabaniyye [15] Mısriyye [15]	**Alaaddin Mh.** Filiboz Mh. [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	34
18. yy..	**Numaniyye Tekkesi** [15,51] Çatalfırın Tekkesi [86] Hekimoğlu Ali Paşa Tekkesi [15,51] Salı Tekkesi [51] Safiyyüddin efendi Tekkesi [15,47] Çiçek Tekke [51]	Kadiriyye [51]	**Çatalfırın Mh.** [51] Veled-i Saray Mh [47]	Günümüze Ulaşmıştır	58
16. yy.	**Özbekler Tekkesi** [51] Özbekiyye Tekkesi [47] Buhara Tekkesi [15] Aşur Efendi Tekkesi [15]	Nakşibendiyye [51]	**Alacahırka Mh.** Pınarbaşı Mh. [51] Serpeyker Mh. [47]	Günümüze Ulaşama-mıştır	35
16. yy.	**Ramazan Baba Tekkesi** [51]	Zeyniyye [15] Bektaşiyye [15] Nakşibendiyye [51] Mısriyye [15]	**Piremir Mh.** Işıklar [51]	Günümüze Ulaşama-mıştır	36
16. yy.	**Sa'di Tekkesi** [51] Zinciri Ali Efendi Tekkesi [15] Dondurma Tekkesi [15]	Sa'diyye [51] Halvetiyye [15]	**Yerkapı Mh.** [51]	Yalnızca Haziresi Günümüze Ulaşmıştır	37
17. yy.	**Selami Efendi Tekkesi** [51] Bursa Selâmi Ali Efendi Tekkesi [15]	Halvetiyye [47] Celvetiyye [15,51]	**Yeşil Mh** Kadiri Mh. [47] Namazgah [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	49
15. yy.	**Seyyid Usûl Tekkesi** [51]	Kadiriyye [15] Sadiyye [15,83] Celvetiyye [51]	**Kuruçeşme Mahallesi/Altıparmak** [83], Istab-ı B. Paşa Mh.[51]	Günümüze Ulaşmıştır	18
18. yy.	**Seyyid Baba Tekkesi** [51] Şerif Baba Tekkesi [51] Şeyh Sabit Efendi Tekkesi [15]	Halvetiyye [51] Mısriyye [47]	**Mollaarap Mh.** Temenyeri Mh. [51] Hıdırlık [47]	Günümüze Ulaşama-mıştır	59
15. yy.	**Seyyid Nasır Tekkesi** [15] Seydi Nasır Tekkesi	Kadiriyye [15] Rifaiyye [15] Celvetiyye [15]	**Molla Fenari Mh.** Seyyin Nasır Mh. Pınarbaşı [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	19
15. yy.	**Somuncu Baba Tekkesi** Hamid-i Veli Tekkesi [51]	Mechul [47]	**Molla Fenari Mh.**	Günümüze Ulaşmıştır	20
19. yy.	**Şabani Tekke** [15] Hacı Şevki Efendi [51] Hacı Şaban Tekkesi [51] İshakşah Tekkesi [51]	Halvetiyye [51] Şabaniyye [15,47]	**Kurtoğlu Mh.** Yeşil Mh**.** [86] İshakşah Mh. [47]	Günümüze Ulaşmıştır	64

15. yy.	**Umur Bey Tekkesi** [47]	Mechul [47]	**Umur Bey Mh.**	Günümüze Ulaşmıştır	21
17. yy.	**Üçkozlar Tekkesi** [51] Üç kuzular Tekkesi [15] Abdurrahman Tekkesi [47] Mehmet Safiyüddin Tekkesi [47] Yediler Tekkesi [51]	Halvetiyye [81] Uşşakiyye [81]	**Molla Fenari Mh.** Üçkozlar Mh. [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	50
16. yy.	**Üftade Tekkesi** [15,51] Dergah Tekkesi [47]	Celvetiyye [51]	**Molla Fenari Mh.** Üftade Mh. [51] Pınarbaşı [47]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	38
15. yy.	**Veli Şemseddin Tekkesi** [15] Yahnikapan Tekkesi [15].	Mechul	**Maksem Mh.** V. Şemseddin Mh.[47,51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	22
18. yy.	**Yunus Emre Tekkesi** [51] Kara Abdurrezzak Tekkesi [15] Karamazak Tekkesi [15]	Sa'diyye [51]	**Karamazak Mh.** [51] Emirsultan Mh. [47].	Yalnızca Haziresi Günümüze Ulaşmıştır	60
17. yy.	**Zağferanlık Tekkesi** [15]	Halvetiyye [15] Kadiriyye [15]	**Karaağaç Mh.** [15] Zağferanlık Mh. [85]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	51
15. yy.	**Zeyniyye Tekkesi** [15] Zeyniler Tekkesi [51] Abdüllatif Kutsi Tekkesi [47] Şeyh Taceddin Tekkesi [15] Hacı Halife Tekkesi [201]	Sühreverdîy-ye [8,15] Zeyniyye [51] Kadiriyye [47]	**Emirsultan Mh.** Zeyniler Mh. [51]	Kısmen Günümüze Ulaşmıştır	23

KAYNAKLAR

[1] Süleyman Ateş, ***Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri*** (Sönmez Neşriyat Ve Matbaacılık, İstanbul, 1969), Sayfa 10.

[2] Thomas Walker Arnold, ***İntişar-ı İslam Tarihi***, (Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul, 1971).

[3] Fakir Cavlun, ***Eyüp'te Ümmi Sinan Tekkesi Restorasyon Projesi***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, (2006).

[4] Mustafa Kara, ***Tekkeler Ve Zaviyeler*** (Dergah Yayınları, İstanbul, 1977), Sayfa 120-128.

[5] Mehmet Baha Tanman, ***İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri***, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, (1990).

[6] Mustafa Kara, ***Dervişin Hayatı Sufinin Kelamı; Hal Tercümeleri, Tarikatlar, Istılahlar*** (Dergah Yayınları, İstanbul, 2005), Sayfa 13-52.

[7] Nesrin Çiçek Akçıl, ***Edirne Tekkeleri***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, (2009).

[8] Mustafa Kara, ***Bursa'da Tarikatlar Ve Tekkeler*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş. Uludağ Yayınları, Bursa, 2014).

[9] Raif Kaplanoğlu, ***Bursa'nın Kentsel Gelişmesi Ve Şehir Haritaları***, *http://www.academia.edu/5413102/Bursa_n%C4%B1n_Kentsel_Geli%C5%9Fmesi_ve_%C5%9Eehir_Haritalar%C4%B1* (Erişim Tarihi: 02.04.2015).

[10] Kazım Baykal, ***Tarihte Bursa Yangınları*** (Emek Yayınevi, Bursa, 1948).

[11] Durmuş Tatlılıoğlu, ***Tasavvuf Ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış***, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Sayı 1, Sayfa 99-127, Samsun, (2009).

[12] Komisyon, ***Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*** (Kültür Bakanlığı ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Yayını, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994).

[13] Hasan Kamil Yılmaz, ***Anahatlarıyla Tasavvuf Ve Tarikatlar*** (Ensar Neşriyatı, İstanbul,1994).

[14] Esin Demirel İşli, ***İstanbul Mimarisi'nde Tekkeler Eklentileri ve Restorasyonu***, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, (1996).

[15] Mehmed Şemseddin, ***Yâdigâr-ı Şemsî I-II Bursa Dergâhları*** (Haz: Mustafa Kara, Kadir Atlansoy) (Uludağ Yayınları, Bursa, 1997).

[16] Komisyon, ***''Tarikat'' Yeni Türk Ansiklopedisi*** (Ötüken Yayınları, İstanbul, 1985), Sayfa 3981.

[17] Selçuk Eraydın, ***Tasavvuf Ve Tarikatlar*** (Marifet Yayınları, İstanbul, 1990), Sayfa 31.

[18] Ethem Cebecioğlu, ***İslam'da Tasavvuf,*** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 7, Sayfa 389, Ankara, (1987).

[19] Gustav Menching, ***Din Sosyolojisi*** (Çev. Mehmet Aydın) (Teknik Kitabevi, Konya, 1994), Sayfa 203.

[20] Ünver Günay, ***Din Sosyolojisi*** (İnsan Yayınları, Ankara, 1999), Sayfa 186.

[21] Hüseyin Yurdaydın, ***Kadızadeler, Türkiye Tarihi 3;Osmanlı Devleti (1600-1908)*** (Yayın Yönetmeni:Sina Akşin) (Cem Yayınevi, İstanbul,1997), Sayfa 277.

[22] Komisyon, ***TDV İslam Ansiklopedisi*** (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1988).

[23] İsmail Parlatır, Tevfik Fikret Dil, Ve diğ., ***Türk Dil Kurumu Okul Sözlüğü*** (TDK Yayınları, Ankara, 1994), Sayfa 728.

[24] Amiran Kurtkan Bilgiseven, ***Din Sosyolojisi***, (Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985), Sayfa 1-3.

[25] Ahmet Yaşar Ocak, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik:Kalenderiler (14.-18. yy.)*** (Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1999), Sayfa 3-5.

[26] Fulya Atacan, ***Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler*** (Hil Yayınları, İstanbul, 1990), Sayfa 23.

[27] Abdulbaki Gölpınarlı, **Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar** (Bereket Yayınları, İstanbul, 1969), Sayfa 168.

[28] Mustafa Kara, ***Bursa Tekkeleri Ve Tasavvufi Hayat Üzerine Genel Bir Değerlendirme***, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sayı 2, Cilt 2, Sayfa 77-89, (1987).

[29] Ayşegül Atabey, ***Eyüp Tekkelerinin Mevcut durumunun Değerlendirilmesi Ve Sertarikzade Tekkesi İçin Restorasyon Önerisi***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, (2007).

[30] Enver Behnan Şapolyo, ***Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*** (Elif Kitabevi, İstanbul, 1964).

[31] Sevgi Parlak, ***Merkezi Kubbe Eyvan İlişkisinin Esas Olduğu Anadolu Selçuklu Dönemi Tarikat Yapıları***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, (2004).

[32] Spencer Trimingham, ***The Sufi Orders In Islam,Glossary of Arabic Terms***, Oxford University Academy Editions, Sayfa:12, (1973).

[33] Ahmet Özalp, ***''Tarikat'' Şamil İslam Ansiklopedisi*** (Şamil Yayınları, İstanbul, 2000), Cilt 7, Sayfa 391-393.

[34] Ahmet Yaşar Ocak, ***Türkler, Türkiye ve İslam; Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri*** (İletişim Yayınları, İstanbul, 1999), Sayfa 157-173.

[35] Franz Babinger, Mehmet Fuat Köprülü, ***Anadolu'da İslamiyet*** (İnsan Yayınları, İstanbul, 1996), Sayfa 41-83.

[36] Fuat Köprülü, ***Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*** (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1966), Sayfa 170.

[37] Celal Metin, ***Ankara'da "Ahiler Yönetimi (1290-1354)" Meselesi***, Türk Kültürü Dergisi, Sayı 472, Sayfa 473-485, İstanbul, (2002).

[38] Süleyman Uludağ, ***''Osmanlı Dönemi Tasavvuf Tarihinin Temel Kaynakları'' Bursa' da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü - 2*** (Bursa Kültür Sanat Ve Turizm Vakfı Yayınları Graphis Matbaası, İstanbul, 2003).

[39] Mehmet Demirci, ***''Müslüman Türklerde Tasavvuf'' Türkler***, (Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002), Cilt 5, Sayfa 489-497.

[40] Reşet Öngören, ***Osmanlılar'da Tasavvuf; Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*** (İz Yayıncılık, İstanbul, 2000), Sayfa 17-24.

[41] Mustafa Bahadıroğlu, ***Celvetiyye Piri Hz. Üftâde Ve Divânı***, (Üftade Kuran Kursu Derneği Yayını, Bursa, 1995).

[42] Mehmet Ünal, ***Tasavvuf Tarihi İçinde Celvetilik***, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 91, Sayfa 91-104, Isparta, (2012).

[43] Hasan Kamil Yılmaz, ***''Celvetiyye'' TDV İslam Ansiklopedisi*** *http://www.islamansiklopedisi.info/* (Erişim Tarihi: 15.04.2015), Cilt 7, Sayfa 273-275.

[44] Süleyman Uludağ, ***''Celvetiyye'' TDV İslam Ansiklopedisi*** *http://www.islamansiklopedisi.info/* (Erişim Tarihi: 21.06.2015), Cilt 7, Sayfa 273.

[45] İsmail Cengiz, ***Bursa'da Türkistanlı Alp Erenler***, *http://bursadazamandergisi.com/yazarlar/bursada-turkistanli-alp-erenler 1789.html* (Erişim Tarihi: 28.03.2015).

[46] Komisyon, ***Sufi Bursa-Bursa'da Tasavvuf Kültürü***, (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş. Uludağ Yayınları, Bursa, 2013).

[47] Hacı Beyzade Ahmed Muhtar, ***Bursa Sergisi Rehberi*** (Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1920).

[48] Ömer Tuğrul İnançer, ***''Tekkeler'' Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*** (Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994).

[49] Mustafa Tahralı, ***''Rifailik'' TDV İslam Ansiklopedisi*** (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1988).

[50] Ercüment Kuran, ***''Abdülkâdir el-Cezâirî'' TDV İslam Ansiklopedisi*** (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1988), Cilt 1, Sayfa 323,233.

[51] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 4.

[52] Mustafa Nihat Özön, ***Osmanlıca Türkçe Sözlük*** (İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1977), Sayfa 774.

[53] Mehmet Zeki Pakalın, ***''Tasavvuf'' Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü,*** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1993), Cilt 3, Sayfa 413.

[54] Ahmet Yaşar Ocak, Suraiya Farukhi, ***''Zaviye'' İslam ansiklopedisi*** (Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1986), Cilt 13, Sayfa 468.

[55] Saim Savaş, "***Osmanlı Dönemi Zaviyeleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler***" ***Osmanlı Ansiklopedisi*** (Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999), Sayı 4, Sayfa 461.

[56] Neşe Karataş, ***Tarikat* Yapılan *Üzerine Bir İnceleme,*** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, (1987).

[57] Hür Mahmut Yücer, ***Osmanlı toplumunda tasavvuf 19. yüzyıl*** (İnsan Yayınları, İstanbul, 2013)

[58] İsmail Gündüz, ***Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*** (Seha Neşriyat A.Ş., Ankara, 1984), Sayfa 3-13.

[59] Ekmeleddin İhsanoğlu, ***"Eğitim Ve Bilim" Osmanlı Medeniyeti Tarihi*** (Zaman Yayınevi, İstanbul,1999), Cilt 1 Sayfa 253.

[60] Şahika Günten Güney, ***Afganiler Tekkesi Restoranyon Projesi***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, (2007).

[61] Osman Nuri Ergin, ***Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi*** (Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1939).

[62] Yusuf Halaçoğlu,***"Kolonizasyon ve Şenlendirme" Osmanlı Ansiklopedisi*** (Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999), Cilt 4, Sayfa 581.

[63] Yusuf Halaçoğlu, ***XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyasetleri Ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*** (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991), Sayfa 3.

[64] Nazif Öztürk, ***Türkyenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesi*** (Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, Ankara,1995), Sayfa 5.

[65] Donald Quartaert, ***Osmanlı İmparatorluğu*** (Çev: Ayşe Berktay) (İletişim Yayınları, İstanbul, 2003) Sayfa 236-237.

[66] Gülgün Üçel Aybet, ***Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası Ve İnsanları*** (İletişim Yayınları, İstanbul, 2003).

[67] Abdûlbaki Gölpınarlı, ***Tasavvuf*** (Milenyum Yayınları, İstanbul, 2000), Sayfa 37.

[68] Osman Nuri Ergin, ***Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*** (İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1936).

[69] Hasan Basri Öcalan, ***Bursa'da Abdullah Münzevî Dergâhı Vakfiyesi***, T.C. Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 20, Sayfa 21- 34, (2011).

[70] Nurcan Altuğ, ***18. YY. Tekkeler Ve Şeyhülislam Tekkesi***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, (2006).

[71] Mustafa Kara, ***''Tekkeler'' Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,*** *http://www.islamansiklopedisi.info/* (Erişim Tarihi: 04.01.2015), Cilt 40, Sayfa 371, (2011).

[72] Ahmet Işık Doğan, ***Osmanlı Mimarisi'nde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütuvvet Yapıları***, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Matbaası, İstanbul, (1977).

[73] T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, ***Güncel Türkçe Sözlük***, *http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts*, (Erişim Tarihi: 21.10.2014).

[74] Hasan Akay, ***İslami Terimler Sözlüğü*** (İşaret Yayınları, İstanbul, 1993).

[75] Komisyon, ***Türk Dil Kurumu Sözlüğü*** (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983).

[76] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ***"Osmanlı Tarihi" Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Hakkında Bir Mukaddime İle Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar*** (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972) Sayfa 1-105-106.

[77] Mehmet Baha Tanman, Sevgi Parlak, ***"Tekkeler" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi İslam Ansiklopedisi***, *http://www.islamansiklopedisi.info/* (Erişim Tarihi: 04.01.2015),Cilt 40, Sayfa 373-378.

[78] Vedat Turgut, ***XVI. Yüzyılda Tahrir Defterlerine Göre Hüdavendigar Ve Sultanönü Sancaklarında Abdalân-I Rum***, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, *http://www.sosyalarastirmalar.com/* (Erişim Tarihi: 04.03.2015), Cilt: 4 Sayı: 19, (2011).

[79] Ömer Lütfi Barkan, Enver Meriçli, ***Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri*** (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998), s. 46.

[80] Salih Çift, ***Osmanlılar Döneminde Bursa'da Bektaşi Kültürü Ve Bektaşi Tekkeleri***, T.C. Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, Sayfa 225-239, (2001).

[81] Ekrem Hakkı Ayverdi, ***Osmanlı Mimârîsi-II.*** (İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul, 1966-1972), Sayfa 343.

[82] Mehmet Baha Tanman, ***"Geyikli Baba Külliyesi" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi İslam Ansiklopedisi***, *http://www.islamansiklopedisi.info/* (Erişim Tarihi: 15.04.2015), Cilt 14, Sayfa 49.

[83] Hasan Basri Öcalan, ***Seyyid Usûl Dergâhı ve Meşâyıha Ait Mezar Taşları***, T.C.Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 2, Cilt 18, Sayfa 267-283, Bursa, (2000).

[84] Mustafa Kara, ***Bursa Tekkelerinde Şeylik Yapan Mutasavvıflar***, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 3, Sayfa 107-118, (1991).

[85] İbrahim Benlioglu, ***"XVII.Yüzyılda Bursa'da Yaşamış Sufi Musikişinaslar" Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa, 2002).

[86] Komisyon, ***Türkiye'de Vakıf Abideler Ve Eski esereler- III (Bursa İl Merkezi)*** (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Yenigün Matbaası, Ankara 1983).

[87] Neslihan Bostan, ***İslâm Tarihi Bilim Dalı Mahkeme Sicillerine Göre 19. Yüzyıl İlk Çeyreğinde Bursa'daki Dinî Yapıların Onarımları***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T. C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, (2011).

[88] Selahattin Tansel, ***"Bursa (Kentin Kuruluşu)" Bursa Ansiklopedisi*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa, 2002), Cilt 1, Sayfa 288.

[89] Albert Gabriel, ***Bir Türk Başkenti Bursa*** (Çev: Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil) (Osmangazi Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2008), Cilt 1-2.

[90] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ***Büyük Osmanlı Tarihi*** (T.T.K. Yayınları, Ankara 1972), Cilt 1, Sayfa 113.

[91] Filiz Yenişehirlioğlu, ***XIV-XV. Yüzyıl Mimari Örneklere Göre Bursa Kentinin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Gelişimi***, IX. Türk Tarih Kongresi Bildirisi, Ankara, (1989), Sayfa 1345-1352.

[92] ***19. Yüzyıl Burusa Şehrinin Haritası (Beautiful Bursa)***, *http://www.midafternoonmap.com/2014/01/beautiful-bursa.html* (Erişim Tarihi: 09.03.2015).

[93] Cafer Çiftçi, ***Bursa'nın Kentsel Ve Mimari Gelişimi - Sempozyum Kitabı*** (Osmangazi Belediyesi Yayınları Kayhan Matbaacılık, İstanbul, 2007).

[94] Atilla Çetin, **Payitaht Bursa'daki Ünlü Kültürel Şahsiyetler**, Payitaht Bursa'da Kültür ve Sanat Sempozyumu Bildirgesi, Bursa (2006), Sayfa 109-112.

[95] Özer Ergenç, ***XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa Yerleşimi, Yönetimi, Ekonomik ve Sosyal Durumu Üzerine Bir Araştırma*** (T.T.K. Yayınları, Ankara, 2006).

[96] Uğur Tanyeri, ***Bursa'da Kentleşme Süreci,*** Bursa Defteri Dergisi Burdef Yayını, Sayı 2, Sayfa 11, (1999).

[97] Komisyon, ***Bursa'nın Tarihi Mahalleleri-1(Alipaşa-Hocaalizade-İbrahimpaşa Maksem-Nalbantoğlu-Tahtakale)*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş. Uludağ Yayınları, Bursa, 2011).

[98] Kazım Baykal, ***Tarihte Bursa Yangınları*** (Emek Yayınevi, Bursa, 1948).

[99] Hasan Turyan, ***Bursa Evliyaları Ve Tarihi Eserleri*** (Öner Matbaası, Bursa, 1982).

[100] Kâzım Baykal, ***Bursa ve Anıtları*** (Aysan Matbaası, Bursa, 1950).

[101] Komisyon, "Abdal Mehmed Tekkesi" ***Bursa Ansiklopedisi*** (Bursa Hakimiyet Yayınevi, Bursa, 1987), Cilt 1, Sayfa 11.

[102] Süleyman Uludağ, ***"Abdal Mehmed" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi İslam Ansiklopedisi***, *http://www.islamansiklopedisi.info/* (Erişim Tarihi: 25.04.2015), Cilt 1, Sayfa 63.

[103] Abdullah Veliyyüddin Burüsevi, ***Menâkıb-ı Eşrefzâde***, Yazma Eser, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, TV 270.

[104] M. Fuad Köprülü, ***"Abdal Mehmed" Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*** (Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1935), Cilt1, Sayfa 59.

[105] Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, ***Kuyud-ı Kadime Arşivi Tahrir Defteri*** (KKA.TD 570, v. 109a, 254a).

[106] Selda Kalfazade Ertuğrul, ***"Başçı İbrâhim Camii" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi İslam Ansiklopedisi***, *http://www.islamansiklopedisi.info/* (Erişim Tarihi: 27.04.2015), Cilt 5, Sayfa 128.

[107] Hamid Algar, ***"Kâzerûniyye" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi İslam Ansiklopedisi***, *http://www.islamansiklopedisi.info/* (Erişim Tarihi 15.04.2015), Cilt 25, Sayfa 147.

[108] Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (BVBMA), ***Bursa Şer'iye Sicilleri*** (BS 302/21).

[109] Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (BVBMA), ***Bursa Şer'iye Sicilleri*** (BS 336/97).

[110] Doğan Kuban, ***Osmanlı Mimarisi*** (Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2007).

[111] Raif Kaplanoğlu, "Emir Sultan Tekkesi" ***Bursa Ansiklopedisi*** (Bursa Özal Yayınevi, 2001), Sayfa 642.

[112] Hüseyin Nihal Atsız, ***Aşıkpaşaoğlu Tarihi*** (Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011).

[113] Ekrem Hakkı Ayverdi, ***Osmanlı Mimârîsi I-IV.*** (İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul, 1966-1972), Sayfa 22-29.

[114] Hasan Turyan, ***"Geyikli Baba" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*** (Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994).

[115] T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Eski eserler Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi, ***Bursa Mevlevihanesi'nin Yıkımına Gerekçe Gösterilen bilirkişi Raporu***, Sayı 40, Nisan 1953.

[116] Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (BVBMA), ***Bursa Şer'iye Sicilleri*** (BS, B28/221, 147a).

[117] Abdurrezzak Tek, ***Bursa'da Kadirî Tekkeleri***, T.C. Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, Sayfa 143-182, (2010).

[118] Ekrem Hakkı Ayverdi, ***Osmanlı Mimarisinin İlk Devri: Mimari Çağının Menşei (1230 - 1402)*** (İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1966), Cilt 1.

[119] Komisyon, "Karakadi Camii" ***Bursa Ansiklopedisi*** (Bursa Hakimiyet Yayınevi, Bursa, 1987), Cilt 3, Sayfa 1013.

[120] Raif Kaplanoğlu, "Karakadi Camii" ***Bursa Anıtlar Ansiklopedisi*** (Yeni Gün Yayınları, Bursa, 1994), Sayfa 79-80.

[121] Komisyon, ***Bursa Kültür Varlıkları Envanteri: Anıtsal Eserler*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2014).

[122] İsmail Beliğ, ***Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*** (Bursa Hüdavendigâr Vilayeti Matbaası, Bursa, 1884), Sayfa 219.

[123] Baldırzâde Selîsî Şeyh Mehmed, ***Ravza-i Evliya*** (Haz: Mefail Hızlı-Murat Yurtsever) (Arasta Yayınları, Bursa, 2000).

[124] Mehmed Şemsedddin Efendi, ***Karâr-ı Şemsî*** (Safiyüddin Erhan'daki yazma nüsha), Sayfa 46.

[125] Mefail Hızlı, ***Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*** (İz Yayıncılık, İstanbul, 1998), Sayfa 178,179.

[126] Mehmed Fahreddin, ***Gülzâr-ı İrfân***, Yazma Eser, Fatih Millet Kütüphanesi, nu.104b.

[127] İsmail Beliğ, ***Güldeste***, Nâşirin notu, s. 219 derkenarda

[128] Osmangazi Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, ***Somuncu Baba Fırını ve Evi Restore Ediliyor***, http://www.osmangazi.bel.tr/sayfa.asp?mdl=haber&param=1883 (Erişim Tarihi: 28.03.2015.

[129] Bedri Mermutlu, Hasan Basri Öcalan, ***Tarihi Bursa Mezar Taşları - I Bursa Hazireleri*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş. Uludağ Yayınları, Bursa, 2011).

[130] **Necdet Topsever,** ***Somuncu Baba Evi Bursa, http://www.seyyahçelebi.com.tr/samuncu-baba-evi-bursa.html*** (Erişim Tarihi: 27.05.2015).

[131] Mustafa Kara, ***''Abdüllatîf El-Kudsî'' Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi İslam Ansiklopedisi***, *http://www.islamansiklopedisi.info/* (Erişim Tarihi: 24.04.2015), Cilt 1, Sayfa 257.

[132] Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (BVBMA), ***Bursa Şer'iye Sicilleri*** (BŞS A 5/338, BŞS A 5/284, BŞS A 19/276, BŞS A 35/109, BŞS A 95/62, BŞS A 3/97, BŞS A 11/132, BŞS A 16/109, BŞS A 10/154, BŞS A 5/296).

[133] ***Büdela Bey Tekkesi***, Bursa Büyükşehir Belediyesi Basın Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü Bilgilendirme Panosu, (2009)

[134] Murat Yurtsever "İsmail Hakkı Tekkesi" ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi İslam Ansiklopedisi***, *http://www.islamansiklopedisi.info/* (Erişim Tarihi: 28.03.2015), Cilt 23, Sayfa 110-111.

[135] Gülenay Niza, Ömer Nazif, ***Karabaş-i Veli Dergâhı Kültür Merkezi***, İrşad Dergisi Şeb-İ Arus Özel Sayısı, , Bursa Mevlana Kültürünü Tanıtma Ve Yaşatma Derneği Yayını, Sayı 49, (2013).

[136] ***Karabaş-ı Veli Tekkesi***, Bursa Büyükşehir Belediyesi Basın Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü Bilgilendirme Panosu, (2013)

[137] Bursa Osmangazi Belediyesi, ***Bursa Tarihi Eserler Haritası*** *https://www.osmangazi.bel.tr/harita/tarihi.asp* (Erişim Tarihi: 26.05.2015).

[138] Tek, Abdurrezzak, ***Tekkeler Kapatılmadan Önce Nakşîliğin Bursa'daki Tarihi Süreci***, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, Sayfa 212-240, (2007).

[139] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 1, Sayfa 215.

[140] Günay Kut Alpay, ***Lâmiî Çelebi and His Works***, Journal of Near Eastern Studies, Cilt 2, Sayı 35, Sayfa 73-93, Chicago, (1976).

[141] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 3, Sayfa 146.

[142] Günay Kut Alpay, ***"Lâmiî Çelebi" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*** (Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994), Cilt 27,Sayfa 96-97.

[143] Ekrem Hakkı Ayverdi, ***Osmanlı Mimârîsi-I.*** (İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul, 1966-1972), Sayfa 51.

[144] Kazım Baykal, ***Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumunun 1960 Yılı Çalışmaları ve Kurumun Tarihçesi*** (Millet Matbaası, Bursa, 1961).

[145] Hasan Basri Öcalan, ***''Üftâde Tekkesi'' Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi İslam Ansiklopedisi***, *http://www.islamansiklopedisi.info/* (Erişim Tarihi: 04.03.2015), Cilt 40, Sayfa 294.

[146] Bursa Büyükşehir Belediyesi Basın Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü, ***Üftade Tekkesi Restore Ediliyor***, *http://www.bursa.bel.tr/uftade-tekkesi-restore-ediliyor/haber/2238* (Erişim Tarihi: 02.01.2015).

[147] Kamil Kepecioğlu, ***''Açıkbaş Mahmud Efendi'' Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 3, Sayfa 191.

[148] Mehmed Fahreddin, ***Gülzâr-ı İrfân***, Yazma Eser, Fatih Millet Kütüphanesi, vr. 113a.

[149] Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (BVBMA), ***Bursa Şer'iye Sicilleri*** (*BŞS*, B 130).

[150] Gazzizade Abdülllatif, ***Ravzatü'l-Müflihun***, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Orhan Kit. Nu. l 1041, s.15.

[151] Hasan Basri Öcalan, ***Bursa Temennâ (Temenye) Dergâhı Vakfiyesi***, T.C.Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 9, Cilt 9, Sayfa 2-4, Bursa, (2000).

[152] Mürşid Akgün, ***Bursa Tekke Vakfiyeleri (XVII-XX.Yüzyıllar)***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, (1999).

[153] Mustafa Kara "Hüsâmeddin Bursevî" ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi İslam Ansiklopedisi***, *http://www.islamansiklopedisi.info/* (Erişim Tarihi: 28.03.2015), Cilt 28, Sayfa 511.

[154] Salih Çift, ***İstanbul'un Tasavvuf Hayatını Besleyen Bursa Merkezli Bir Celvetî Dergâhı: Selâmî Ali Efendi Tekkesi***, T.C. Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, Sayfa 153-170, (2007).

[155] İbrahim Benlioglu, ***''XVII.Yüzyılda Bursa'da Yaşamış Sufi Musikişinaslar'' Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa, 2002).

[156] Şûle Dilken, ***Abdullah Münzevî ve Ulucami Kütüphanesi***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, (1999).

[157] Hasan Basri Öcalan, ***Bursa'da Tekke Hayatı Ve Kitap (Tekke Kütüphaneleri)***, "38. ICANAS International Congress of Asian and North African Studies (10-15 Eylül 2007) Bildirisi, http://www.ayk.gov.tr (Erişim Tarihi: 27.04.2015).

[158] Bursa Büyükşehir Belediyesi Basın Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü, ***Haraççıoğlu Sosyal Tesisleri***, http://www.osmangazi.bel.tr/sayfa.asp?mdl=kulturMerkezi&param=11 (Erişim Tarihi: 08.02.2015).

[159] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 3, Sayfa 117.

[160] Komisyon, ***Bursa Kültür Varlıkları Envanteri:Anıtsal Eserler*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Yayınları, Bursa, 2011), Sayfa 122.

[161] Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (BVBMA), ***Bursa Şer'iye Sicilleri*** (BŞS A 7a 240a.-BŞS A 143 243b.).

[162] Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (BVBMA), ***Bursa Şer'iye Sicilleri*** (BŞS C 22 7b).

[163] Hasan Basri Öcalan, ***Bursa'da Tasavvuf Kültürü (XVII. Yüzyıl)*** (Gaye Kitabevi Bursa, 2000), Sayfa 128.

[164] Mefail Hızlı, ***Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*** (İz Yayıncılık, İstanbul, 1998), Sayfa 178,179.

[165] Orhan Fuad Köprülü, ***"Abdal Murad" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi İslam Ansiklopedisi***, *http://www.islamansiklopedisi.info/* (Erişim Tarihi: 25.04.2015), Cilt 1, Sayfa 64.

[166] Kamil Kepecioğlu, ***"Yoğurtlu Baba" Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 2, Sayfa 317.

[167] Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (BVBMA), ***Bursa Şer'iye Sicilleri*** (BŞS B41, vr87a).

[168] Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (BVBMA), ***Bursa Şer'iye Sicilleri*** (BŞS, A 107, vr. 12b).

[169] Abdurrezzak Tek, ***Sa'dîlik ve Sa'diyye Kültürünün Bursa'daki Temsilcileri***, T.C. Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi Cilt 18, Sayı 1, Sayfa 225 246, Bursa, (2009).

[170] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 1, Sayfa 216.

[171] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 4, Sayfa 110.

[172] Bursa Büyükşehir Belediyesi Basın Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü, ***Üftade Tekkesi ve Camii*** (Bursa Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2014).

[173] Atilla Çetin, ***"Maksem'de Abdülmümin Dergahı" Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-3*** (Bursa Kültür Sanat Ve Turizm Vakfı Yayınları, F.Özsan Matbaası, Bursa), Sayfa 313-335.

[174] Mahmut Erol Kılıç, "***Bursa'da Uşşakıler" Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*** (Bursa Kültür Sanat Vakfı Yayınları, Bursa, 2002).

[175] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 4, Sayfa 232.

[176] Reşat Öngören, "Zeyniyye" ***TDV İslam Ansiklopedisi*** (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1988), Cilt 44, Sayfa 369.

[177] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 1, Sayfa 293.

[178] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 4, Sayfa 73.

[179] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 1, Sayfa 28-132.

[180] Hasan Tâib Efendi, ***Hâtıra Yahut Mir'ât-ı Burûsa***, (Haz. M. Fatih Birgül) (İl Özel İdaresi Yayınları, Bursa, 2007), Sayfa 68.

[181] İsmail Akbulut, ***Bursa'da Sa'diyye Kültürü ve Zincirî Ali Efendi Zâviyesi***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, (1996).

[182] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 2, Sayfa 204.

[183] İbrahim Numan, ***Antalya Mevlevihanesi'nin Asli Hali Hakkında Bazı Düşünceler***, Vakıflar Dergisi, Sayı 14, Sayfa 125-137, Ankara, (1982).

[184] Gazzizade Şeyh Abdülllatif, ***Menkıbei Gazzi***, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Orhan Kit. Nu. l 040.

[185] Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (BVBMA), ***Bursa Şer'iye Sicilleri*** (C2,115b).

[186] Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (BVBMA), ***Bursa Şer'iye Sicilleri*** (BS, B28/221, 147a).

[187] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 2, Sayfa 333.

[188] ***Gezginlerin Gözüyle Bursa Mevlevîhanesi***, II. Uluslar arası Mevlana, Mesnevi ve Mevlevihaneler Sempozyumu, *http://www.mevlana.org.tr/index.php/bursa-mevlevihanesi* (Erişim Tarihi: 30.03.2015), Manisa, (2002).

[189] Mustafa Kara, ***Bursa Mevlevîhanesi ve Ahmed Cünûni dede Vakfiyesi***, SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihaneler Kongresi Bildirisi, Konya, (1993).

[190] Barihüda Tanrıkorur, ***Mevlevihane Mimari Özellikleri***, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, (2000).

[191] ***Burs Mevlevihanesi***, *http://www.mevlana.org.tr/index.php/bursa- mevlevihanesi* (Erişim Tarihi: 14.01.2015).

[192] Raif Kaplanoğlu, ***Bursa Anıtlar Ansiklopedisi*** (Yenigün Yayınları, 1994, Bursa).

[193] Ahmed Ziyaeddin, ***Gülzâr-ı Süleh***, Bursa Yazma Ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Orhan Kit., nr1018/2.

[194] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 3, Sayfa 256.

[195] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter 629, Sayfa 261-63, Sıra No 241.

[196] Gazzizade Abdullatif Efendi, ***Hulasâtü'l-Vefeyât***, Yazma Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef. Bölümü, No: 2257, 61b.

[197] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 3, Sayfa 256.

[198] Salih Çift, ***Bursa'da Bir Mısrî Dergâhı ve Son Postnişîni: Seyyid Baba Tekkesi ve Şeyh Sâbit Efendi***, T.C. Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi Cilt 13, Sayı 2, Sayfa 197-214, Bursa, (2004).

[199] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 4, Sayfa 149.

[200] Kamil Kepecioğlu, ***Bursa Kütüğü*** (Bursa Kültür Sanat ve Turizm Tic. A.Ş., Bursa, 2011), Cilt 1, Sayfa 88.

[201] Nuran Yıldırım, ***''Miskinler Tekkesi'' TDV İslam Ansiklopedisi*** (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1988), Cilt 30, Sayfa 186.

[202] Esin Demirel İşli, ***İstanbul'un Ahsap Fevkani Tekkeleri***, Arkitekt Dergisi, Sayı 428, Sayfa 72-75, İstanbul, (1995).

[203] Mehmet Baha Tanman, ***''Tekkeler'' Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*** (Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994).

[204] İsmet Osmanoğlu, ***Function And Spatial Fiction In The Lodge Architecture Of Ottoman, Period***, IX. International Symmposium On Architect Sinan, Trakya University, Faculty Of Architecture, April 21-22, Edirne, (2015).

[205] K. Kutgün Eyüpgiller, ***Şeyh Hüseyin Tekkesi Restorasyon projesi***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, (1988).

[206] Süleyman Uludağ, ***Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*** (Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001).

[207] Ethem Cebecioğlu, ***Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*** (Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010).

[208] Abdülbaki Gölpınarlı, ***Mevlânadan Sonra Mevlevilik***, (İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2009).

[209] Ethem Cebecioğlu, ***Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*** (Rehber Yayınları, Ankara, 1997), Sayfa 689.

[210] ***1928 Bursa Vilayeti Salnâmesi***, (Bursa Vilayet Matbaası, Bursa, 1928).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı-Soyadı:	Caner TAŞKIN
Doğum Yeri-Tarihi:	Bursa-28.08.1990
Bildiği Yabancı Diller:	İngilizce, Almanca

Öğrenim Durumu

Lise	2004-2008:	Sedat Karan Anadolu Lisesi
Lisans	2009-2013:	T.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	2013-2015:	T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı

İş Deneyimi

2013-2014 :	Çakan Mimarlık-Mühendislik Ltd. Şti.
2014-2016 :	CT Mimalık & Mühendislik Ltd. Şti.